

Marko Hakanen

**”Teidän nöyrin palvelijanne niin kauan kuin elän”
Klienttijärjestelmä 1600-luvun Ruotsissa**

Suomen historian pro gradu
Kesä 2002
Jyväskylän yliopisto
Historian laitos

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos Historian laitos
Tekijä Marko Kalervo Hakanen	
Työn nimi ”Teidän nöyrin palvelija niin kauan kuin elän” Klienttijärjestelmä 1600-luvun Ruotsissa	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu
Aika Kesä 2002	Sivumäärä 191
Tiivistelmä – abstract <p>Työssä tarkastellaan klienttijärjestelmää 1600-luvun Ruotsissa kolmella eri tasolla. Teoreettisella tasolla pyritään määrittelemään tärkeimmät käsitteet ja klienttijärjestelmän yleiset toimintamallit. Valtiollisella tasolla tarkastellaan klienttijärjestelmän osuutta modernin valtion rakentamiseen. Paikallistasolla pyritään osoittamaan kuinka klienttijärjestelmä vaikutti ihmisten arkielämään.</p> <p>Teoreettiseen tasoon keskitytään pääasiassa kappaleissa II ja III sekä osittain myös johdannossa, jossa perehdytään klienttijärjestelmän alkuperään. Klienttijärjestelmän yhteys modernin valtion rakentamiseen tuodaan esille kappaleessa II. Paikallistasolle ulottuvat vaikutukset käsitellään keskitetysti kappaleessa IV.</p> <p>Klienttijärjestelmä oli voimakkaimmillaan suurvalta-ajalla. Järjestelmän avulla yhteiskunnan sosiaalinen ja poliittinen eliitti pyrki turvaamaan etuoikeutetun asemansa luomalla sosiaalisia verkostoja, joihin sijoitetut, patronukselle uskolliset, klientit valvoivat verkoston johtajan etuja. Klienttijärjestelmä oli epävirallinen vallankäytön kanava, jossa patronus klientistönsä avulla pyrki vahvistamaan omaa ja klienttiverkostonsa asemaa. Klienteille verkostot olivat kanava saavuttaa sosiaalista nousua yhteiskunnassa, joka oli erittäin hierarkkinen ja patriarkaalinen.</p>	
Asiasanat Klienttijärjestelmä, patronus, klientti, 1600-luku, suurvalta-aika, valtionrakentaminen, henkilöverkot, ajatusmaailma	
Säilytyspaikka Historian laitos/Jyväskylän yliopiston kirjasto (tutkielmapankki – http://docuweb.jyu.fi)	

I JOHDANTO	1
1. Alkunäytös	1
2. Klienttijärjestelmäkäsitteet	3
3. Feodalismin perintö	9
3.1 Klienttijärjestelmän murroskohdat historiassa	9
3.2 Antiikin klientit	10
3.3 Keskiaikainen klienttijärjestelmä	11
3.4 Ruotsi ja traditionaalinen feodalismi	16
4. Aikaisempi tutkimus	18
5. Klienttijärjestelmän tutkiminen	24
6. Tutkimustehtävä	30
II VALTAELIITTIT JA MODERNIN VALTION SYNTY	33
1. Sotatalous infrastruktuurin kehityksen taustalla	33
1.1 Kohti modernia yhteiskuntaa	33
1.2 Klienttien esiinmarssi	36
2. Aateliston muuttuva rooli	38
2.1 Aatelivirkamiehet ja valtaneuvosto	38
2.2 Valtaneuvoston johtava asema	40
3. Klienttijärjestelmä vastaan professionalisoituminen ja koulutus	45
3.1 Meritokratian ulkopuolella	45
3.2 Koulutetut klientit	48
III KLIENTTIJÄRJESTELMÄ INFORMAALISENA INSTITUUTIONA	53
1. Patronus–klientti -suhteiden monimuotoisuus	53
1.1 Roolien dilemma	53
1.2 Patronus–klientti -suhteiden perusmuodot	55
1.3 Hyvät ystävät – patronus ja klientti	66
1.4 Liikkuvuus klienttijärjestelmän sisällä	71
2. Klienttijärjestelmäverkostot	78
2.1 Klienttiverkostot	78
2.2 Sukuverkostot	90
2.3 Naiset klienttijärjestelmässä	97
IV KLIENTTIVERKOSTO PAIKALLISTASOLLA	107
1. Per Brahen klientistö paikallistasolla	107
1.1 Klienttien sijoittaminen paikallisyhteisöön	107
1.2 Klienttien toiminta paikallisyhteisössä	119
1.2.1 Klienttityypit	119
1.2.2 Informatiiviset klientit	120
1.2.3 Talousklientit	124
1.2.4 Kirkolliset klientit	143
1.2.5 Klienttienvälinen konflikti	146
2. Epäonniset klientit	155
V KAIKENKATTAVA YHTEISKUNTATEORIA?	161

LÄHTEET	168
----------------	------------

LIITTEET	182
-----------------	------------

1. Per Brahen klienttiluettelo	182
2. Käsiteluettelo	186
3. Suojattijärjestelmäverkosto – yleinen (pyramidi) malli	187
4. Suojattijärjestelmäverkosto – vertikaalinen verkosto malli	188
5. Suojattijärjestelmäverkosto – horisontaalinen verkosto malli	189
6. Michael Wexionius-Gyldenstolpen suosittelukirje	190
7. Corte – Forbus – Långh sukuverkosto	191

KUVAT

1. Per Brahe d.y.	Söderholm 2002, 58.	42
2. Kristina Katarina Brahe os. Stenbock	Söderholm 2002, 58.	42
3. Visingborg	Nordmann 1904, 106.	64
4. Anders Thuroniuksen Metafysiikka teoksen Kansilehdet Per Brahelle omistettuna	Impiwaara 1940, 55-56.	70
5. Michael Wexionius-Gyldenstolpe	Klinge 1987, 9.	75
6. Ebba Brahe	Nikula 1952, 29.	100
7. Per Brahen vaakuna	Nordmann 1904	106
8. Kajaanin vapaaherrakunta	Nordmann 1904, 289.	112
9. Bogesund	Nordmann 1904, 284.	133

I JOHDANTO

1. Alkunäytös

Andreas Thuroniukselle ja Turun akatemian henkilökunnalle oli täysin selvää, että kyse oli klienttijärjestelmän toiminnasta kun Thuronius vastaanotti logiikan ja metafysiikan professuurin Turun akatemiassa vuonna 1656¹ ollessaan vasta 23-vuotias.² Hän oli noussut vanhan feodaaliratsun selkään ja kulki kohti yhteiskunnallista sosiaalista nousua. Jo nuorena Andreas oli saanut haltuunsa avaimen, jonka avulla nuorella aatelittomalla henkilöllä oli mahdollisuus nousta hierarkian askelmilla ylöspäin. Avain oli kreivi ja vapaaherra Per Brahe nuorempi.³ Vanhaa aatelissukua edustava herra otti Andreuksen klientikseen ja auttoi häntä kipuamaan ahtaassa portaikossa ylöspäin. Tie oli kapea ja jyrkkä. Ilman vetoapua ylhäältä päin se oli mahdoton kiivettäväksi.

Thuroniuksen pääseminen Brahen suojeluksen ei ollut sattumaa, sillä hän oli jo opiskeluaikanaan osoittanut älyllistä lahjakkuutta.⁴ Myöhemmin hän näytti professorin virkoja hoitaessaan olevansa hyvin kyvykäs mies. Hänen kohdalleen on Turun akatemian matrikkeliin poikkeuksellisesti lisätty sanat ”terävä ajattelija”.⁵ Pelkkä kyvykkyys ei kuitenkaan 1600-luvun Ruotsissa taannut mahdollisuuksia päästä hyvään virkaan.

Thuroniuksen nimittäminen akatemian professoriksi tuo selkeästi esille kuinka klienttijärjestelmä käytännössä toimi. Maisteriksi valmistumisen jälkeen Thuronius oli siirtynyt Tukholmaan kreivi Arvid Wittenbergin palvelukseen.⁶ Wittenbergit olivat suomalaista sukujuurta⁷ ja heidän sukuunsa kuuluneita henkilöitä Thuronius oli opiskelunsa ohella opettanut.⁸ Toimittuaan vuoden Wittenbergin kotiopettajana

¹ Virkaa hän ryhtyi hoitamaan vasta toukokuussa 1657. Ks. Rein 1903, 198.

² Lagus 1889, 42.

³ Per Brahe (d. y.) nuorempi tunnetaan suomalaisessa historiankirjoituksessa myös nimellä Pietari Brahe. Tässä tutkimuksessa käytän hänestä nimeä Per Brahe, kuten hän itseään kutsui nykyruotsin mukaisesti. Jos tekstissä mainitaan Per Brahe (d. ä.) vanhempi, olen sen tuonut selkeästi esille.

⁴ Schybergson 1923, 16-17. Opiskellessaan Turun akatemiassa Thuronius joutui osalliseksi tapaukseen, jossa muutamaa akatemian oppilasta syytettiin kiellettyjen kirjojen hallussapidosta. Tapausta tutkiva konsistori kuitenkin vapautti Thuroniuksen syytteistä ja totesi tämän olevan hyvä oppilas.

⁵ Lagus 1889, 42.

⁶ Schybergson 1915, 104.

⁷ Elgenstierna 1934, 827. Wittenbergit itse kirjoittivat nimensä Wirtenberg. Wittenberg nimi johtuneekin virheellisestä kirjoituksesta protokollassa tai kreivinkirjeessä.

⁸ Rein 1903, 195.

Thuroniuksen siirtyä Per Brahen palvelukseen. Kreivi Wittenberg oli lähdössä armeijan mukana sotaan ja nuorelle lukeneelle miehelle ei olisi ollut siellä hyödyllistä käyttöä,⁹ mutta sen sijaan Brahe tarvitsi hyviä klienttejä. Thuroniuksen palveli Brahen yksityissihteerinä vuoden ennen kuin tämä lähetti hänet takaisin akatemiaan.¹⁰

Thuroniuksen tulo akatemiaan oli kaikkea muuta kuin selvä. Brahe nimitti hänet ohi vanhempien professoreiden akatemian konsistoria¹¹ kuulematta. Konsistori kokoontui 23.4.1656 kuulemaan kansleri Per Brahen lähettämän kirjeen sisältöä, joka oli päivätty 11.4.1656. Kirjeessä Brahe ilmoitti valinneensa Andreas Thuroniuksen avoimena olleeseen logiikan ja metafysiikan virkaan. Asia herätti hieman hämmennystä, koska akatemian rehtori ja osa professoreista ei ollut kuullut mitään koko asiasta. Ehdotettiin vaaleja, joissa kolme henkilöä nimitettäisiin ehdolle avoimeen virkaan, ja asiasta kirjoitettaisiin Brahelle. Tähän kuitenkin puuttui politiikan ja historian professori Michael Wexionius–Gyldenstolpe. Hän toi ilmi, että tiedekunnassa oli jo keskusteltu Thuroniuksen valitsemiseksi.¹² Wexionius–Gyldenstolpe oli Per Brahen klientti ja siksi katsoi asiakseen puuttua Thuroniuksen valintaan liittyvään epäselvyyteen puoltamalla valintaa. Hänen velvollisuutensa oli puolustaa patronustaan ja osoittaa siten kiitollisuutensa Brahelle, joka oli vaikuttanut taustalla, kun Wexionius–Gyldenstolpe aateloitiin vuonna 1650.¹³ Thuroniuksen ei ollut aivan tuntematon henkilö konsistorille. Hänen opintojensa päätyttyä oli konsistorissa luvattu suositella häntä akatemian kanslerille virkaan, johon hän olisi kykeneväinen.¹⁴ Tuskin konsistorilla oli silloin professorin virka mielessä.

Per Brahe käytti kanslerin valtaansa ja sijoitti vapautuneeseen virkaan oman klienttinsä. Hänen kautta Brahe sai luotettavaa informaatiota akatemian sisäisistä asioista.

⁹ SMK 1955, 416. Tämä olikin Thuroniuksen onni sillä kreivi Wittenberg kuoli Zamašćin taistelussa Puolassa 1657. Näin hän olisi menettänyt patronuksensa ja joutunut etsimään uuden.

¹⁰ Schyborgson 1923, 45.

¹¹ Akatemian korkein virkamies oli yliopiston kansleri. Sijaiskanslerina toimi Turun piispa. Muita tärkeitä hallintomiehiä oli rehtori, vararehtori ja tiedekuntien dekaanit. Hallinnon keskeisin elin oli konsistori, jonka jäseniä olivat kaikki vakituiset professorit. Konsistorin puheenjohtajana toimi rehtori. Samoin hän toimi puheenjohtajana pienessä konsistorissa, johon kuului rehtorin lisäksi vain pari professoria. Iso konsistori oli hallinnon keskus ja pienemmässä konsistorissa ratkaistiin kaikki vähäpätöiset asiat.

Karonen 1999, 284-285. Ison ja pienen konsistorin työnjaosta tarkemmin katso Bonsdorff 1900, 145-154.

¹² 23.4.1656 CAA 1887, 48. Aikaisemmin asiasta oli keskusteltu konsistorissa, jolloin Thuroniusta päätettiin tukea vapaaseen virkaan. Samalla kerralla Axel Kempelle ilmoitettiin, että virka oli jo täytetty. 14.11.1655 CAA 1887, 42.

¹³ Laitinen 1912, 21 ja 86-87. Wexionius–Gyldenstolpe kirjoitti Brahelle useaan otteeseen, voisiko kreivi järjestää hänelle aatelisarvon. Kun aatelisarvo lopulta myönnettiin, mainittiin suosittelijana Brahe. Ks. Klinge 1984, 7-13.

¹⁴ 15.12.1654 CAA 1887, 17.

Samalla hänen asettamansa klientti valvoisi heidän molempien etujaan. Thuroniuksen nimittämisestä ei noussut suurta vastalauseiden ryöppyä. Professoreille oli selvää, että Thuronius oli Brahen klientti. Patronuksen toiminta omien klienttien hyväksi oli aikalaisten mielestä täysin oikea menettelytapa, eikä siinä nähty mitään väärää. Näin oli ollut ennen ja näin tulisi olemaan jatkossakin.¹⁵ Myöhemmin Brahe vielä palkitsi uskollisen klienttinsa antamalla hänelle fysiikan professorin viran hoidettavaksi.¹⁶ Myös konsistori myötäili Brahea ja ilmoitti Thuroniuksen pystyvän hoitamaan molempia virkoja. Kolme vuotta myöhemmin hänen katsottiin kelpaavan mihin virkaan vain filosofisessa tiedekunnassa. Ainoastaan teologinen tiedekunta ei tullut kyseeseen, koska Thuroniusta ei oltu vihitty papiksi.¹⁷ Kahden viran hoitaminen oli tärkeää Thuroniukselle taloudelliselta kannalta katsottuna. Hän sai nostaa kahta palkkaa yhtä aikaa. Tämä oli huomattava etuoikeus muihin professoreihin nähden ja herätti jonkin verran myös vastustusta. Ylimääräinen virka oli Brahen palkinto klientilleen.¹⁸

2. Klienttijärjestelmäkäsitteet

Douglass C. Northin käsityksen mukaan instituutiot ovat organisaatioita ohjaavia epävirallisia ja virallisia sääntöjä. Tämän teorian mukaisesti voidaan 1600-luvun ruotsalaista yhteiskuntaa kutsua suureksi organisaatioksi, jonka johdossa oli kuningas. Organisaation toimintaan vaikuttivat virallisina instituutioina lait ja asetukset. Epävirallisina sääntöinä vaikuttivat mm. traditiot ja kunniakäsitykset.¹⁹ Syvälle lonkeronsa tähän organisaatioon epävirallisena instituutiona ulotti myös klienttijärjestelmä. Se kulki kuninkaasta lähtien pyramidin²⁰ kaltaisesti läpi yhteiskunnan. Eri tasoilla klienttijärjestelmä saavutti vertikaalisen ulottuvuuden lisäksi myös horisontaalisen ulottuvuuden, jolloin klienttijärjestelmäverkosto levittäytyi kattamaan koko yhteiskunnan. Klienttijärjestelmä ja valtio olivat keskinäisessä vuorovaikutussuhteessa,²¹ joten muutokset yhteiskunnan rakenteissa heijastuivat klienttijärjestelmään aiheuttaen siinä muutoksia. Historioitsijat ovat todenneet

¹⁵ Maczak 1991, 316. Puolalainen historioitsija Antoni Maczak kirjoittaa; *”unlike contemporary Europeans, early modern Europeans were prone to take clientage for granted”*.

¹⁶ Lagus 1889, 42. Fysiikan professorin virka myönnettiin Thuroniukselle 1660.

¹⁷ Klinge 1987, 559. Turun akademia oli 1600-luvulla teologiapainotteinen ja teologian professuurit olivat arvostetuimpia virkoja. Muut professuurit olivat sosiaaliselta arvostukseltaan vähempiarvoisia.

¹⁸ Klinge 1984, 24.

¹⁹ North 1990, 3-10. Ks. Uusi institutionaalinen taloushistoria – johdanto tutkimukseen. Toimittanut Juha-Antti Lamberg ja Jari Ojala.

²⁰ Katso LIITE 3.

²¹ Lamberg, Ojala, Eloranta 1997, 20-21.

klanttijärjestelmän olevan havaittavissa antiikin ajoista lähtien ja selviytyäkseen yhteiskunnallisten muutosten pyörteissä sen on täytynyt sopeutua yhteiskunnassa tapahtuviin rakenteellisiin muutoksiin.²²

Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan klanttijärjestelmää 1600-luvun Ruotsissa. Koska aiheesta on kirjoitettu varsin vähän suomalaisessa historiantutkimuksessa, on aluksi syytä selvittää tutkimuksessa käytettäviä käsitteitä ja niiden taustaa. Usein tutkijat viitatessaan klanttijärjestelmään puhuvat patronus–klantti -suhteista, jotka ovat klanttijärjestelmän ydinosa, ilman että he yhdistävät sen koko yhteiskunnan kattavaksi klanttijärjestelmäksi. Näin patronus–klantti -suhteet sellaisinaan jäävät irrallisiksi ilmiöiksi. Kansainvälisessä tutkimuksessa klanttijärjestelmä (patronage) käsitetään yhtä aikaa suoranaisena toimintana ja koko ilmiön kattavana järjestelmänä. Tutkimista on vaikeuttanut riittävän selkeän käsitteistön puuttuminen, siksi sen taipuminen suomenkielisiin käsitteilmaksiin onkin samalta osin ongelmallista. Usein klanttijärjestelmästä saatetaan käyttää kahta eri termiä (patronage/clientage) aivan kuin ne olisivat synonyymit keskenään. Sanan patronage ongelmana on sen traditionaaliset merkitykset, vaikka sitä mieluiten käytetäänkin. Jälkimmäistä sanaa käytetään ainoastaan silloin, kun halutaan välttää väärinymmärryksen mahdollisuudet.²³

Klanttijärjestelmällä tarkoitetaan patronus–klantti -suhteiden avulla muodostettuja suhdeverkostoja. Sillä voidaan myös ilmaista toimintaa, joka kohdistuu tiettyyn joukkoon ihmisiä, joita halutaan ohjata määrättyyn suuntaan heidän päätöksentekoprosessissaan.²⁴ Klanttijärjestelmä tarkoittaa siten myös toimintaa, jossa patronus toimii tietyn yhteisön johtohenkilönä. Hyvä esimerkki yhteisöllisestä klanttijärjestelmästä ovat kaupunkien pormestarivaalit Ruotsissa 1600-luvun jälkipuoliskolla, jolloin kaupunkilaisilla oli periaatteellinen oikeus valita itse pormestarinsa. Käytännössä kaupunkilaiset valitsivat mahtavan patronuksen, kuten Pietari Brahen, esittämän ehdokkaan pormestariksi, vaikka tuleva pormestari ei olisikaan ollut heidän mieleensä. Kaupunkilaiset ymmärsivät, että tällä keinolla

²² Strömholm 1988, 7-8.

²³ Maczak 1991, 315. Ks. tarkemmin käsitteiden erosta LIITE 2. Patronage englannin kielessä tarkoittaa myös patronaattioikeutta, joka ei suoranaisesti kuulu klanttijärjestelmän käsitteisiin. Juuri tästä syystä olen kääntänyt patronage sanan klanttijärjestelmäksi, jotta vastaavalta väärinkäsitykseltä vältyttäisiin suomenkielessä.

²⁴ Plumb 1967, 72-73. 1600-luvun Englannissa klanttijärjestelmää käytettiin äänioikeuden haltijoiden ohjaamiseen haluttuun suuntaan. Vuosisadan loppupuolella se alkoi olla vaikeampaa, koska äänioikeutettujen määrä kasvoi niin suureksi, ettei heitä enää voitu kontrolloida puhtaasti manipulaation ja klanttijärjestelmän kautta.

kaupunki pääsisi hyvän patronuksen suojelukseseen, ja samalla kaupungin mahdollisuudet kehittyä olisivat olennaisesti paremmat. Hyvä patronus oli suora yhteys päätäntävällän keskukseen. Tämä osaltaan aiheutti, ettei porvariston merkitys pääsyt suuresti kasvamaan koko 1600-luvulla.

Klienttijärjestelmä oli epäsuoran vallan muoto, jossa patronus vaikutti klientin toimintaan myöntämällä tai epäämällä etuja. Palkinnot tulivat klientin ulottuville hänen toimiessaan patronuksen hyväksi. Jos klientin toiminta ei tyydyttänyt patronusta, saattoi hän rangaista tätä tai lopettaa kokonaan toimintansa tämän hyväksi. Palkintojen avulla patronus hallitsi ja ohjasi klienttiä. Klienttijärjestelmä (clientage) oli uskollisuutta ja palveluja, joita klientti oli velkaa patronukselle saadakseen osakseen suojelusta ja sosiaalista nousua yhteiskunnassa. Klienttijärjestelmässä patronus–klientti -suhde oli epätasa-arvoinen, henkilökohtainen ja vuorovaikutteinen. Patronuksen odotettiin antavan etuja klientilleen, koska hän on kykenevä siihen ja klientti tarjosi vastapalveluksi uskollisuutta ja palveluja. Klientismi (clientelism) termiä voidaan käyttää kuvailtaessa patronus – (välittäjä) – klientti sidoksia ja verkostoja yleisellä tasolla yhteiskunnassa.²⁵

Klienttijärjestelmä saatetaan joskus sekoittaa nepotismiin, koska sen sisällä usein suosittiin sukulaissuhteita virkoja myönnettäessä. Yleistä oli tiettyjen sukujen levittäytyminen tärkeisiin aseisiin yhteiskunnassa. Suvun edustajat patronuksen johdolla saattoivat huolellisesti suunnitella strategian, jonka puitteissa suvun eri jäseniä sijoitettiin tärkeisiin paikkoihin yhteisössä tai koulutettiin eri ammatteihin. Nepotismin erottaa klienttijärjestelmästä kuitenkin sukulaissuhteessa olevien henkilöiden yhteinen menneisyys ja yhteinen tulevaisuuden päämäärä. Nepotismi perustuu yksinomaan uskollisuudelle ja luottamukselle omaa sukua kohtaan, kun taas klienttijärjestelmässä tärkeimpinä verkostoa ylläpitävinä ominaisuuksina esiintyy suosio, palvelu ja kiitollisuus. Klienteillä tai patronuksilla saattoi olla tavoitteena liittyä yhteen tiukemmin sukulaissuhteen kautta. Klientti saattoi vahvistaa asemaansa verkostossa menemällä naimisiin patronuksen suvun edustajan kanssa. Avioliiton kautta pystyi nousemaan aivan sisärenkaaseen asti, jos oli jo aikaisemmin osoittanut luottamuksen arvoiseksi.²⁶ Patronus taas saattoi turvata tärkeän klientin pysymisen omassa verkostossaan

²⁵ Kettering 1986, 3-4.

²⁶ Persson 1993, 61.

naittamalla hänet omaan sukuunsa. Nepotismi, vaikka se poikkesi suuresti klienttijärjestelmästä, oli osa klienttijärjestelmän kokonaisuutta.

Klienttijärjestelmän eri puolien (patronage–clientage) välille jäävää tilaa kutsutaan välitystoiminnaksi (brokerage). Tämä oli palkallinen palvelusjärjestelmä, jossa ei ollut henkilökohtaisia siteitä kuten oli klienttijärjestelmässä.²⁷ Välitystoiminnan tutkiminen on vaikeata, koska kirjallisia dokumentteja suosituskirjeiden lisäksi on vähän, sillä useissa tapauksissa informaation välittäminen mahdollisista klienteistä on tapahtunut suullisesti. Parhaiten on voitu tutkia hovin piirissä tapahtunutta välittämistä.²⁸ Koska kuningas oli klienttijärjestelmän lähde, oli hänen puheilleen pääsy erityisen tärkeää. Fabian Persson on tuonut selkeästi esille kuinka Ruotsin kuninkaan aika oli rajoitettua ja hän eli hyvin suljetussa ympäristössä. Tällaisessa tilanteessa kulkulupien merkitys kasvoi suureksi. Henkilöillä, joilla oli poikkeukselliset kulkuluvat kuninkaan läheisyyteen, oli hyvä mahdollisuus toimia välittäjinä. Kuitenkin myös ne henkilöt, joilla oli vain rajoitettu kulkulupa, saattoivat toimia välittäjinä tietyissä tapauksissa. Esimerkiksi kuninkaan ollessa linnanpihalla tarkastamassa joukkoja, saattoi linnan porttivahti maksua vastaan päästää henkilön piha-alueelle. Välitystoiminnassa liikutaan hyvin lähellä lahjonnan etiikkaa. Lahjonta lisääntyi hovin piirissä klienttijärjestelmän syntymisen myötä.²⁹

Klienttijärjestelmässä eri toimijoita olivat patronus (patron)³⁰, klientti (client) ja välittäjä (broker). Välittäjän toiminta hovin ulkopuolella oli vielä harvinaista 1600-luvun Ruotsissa, päinvastoin kuin esimerkiksi Ranskassa.³¹ Ruotsalaisessa klienttijärjestelmässä päätekiäjät olivat patronus ja klientti, joidenka väliset suhteet muodostivat verkostoja. Näistä verkostoista muodostui koko yhteiskunnan kattava klienttijärjestelmä, jonka näkymätön toiminta ilmeni monella eri tavalla. Se saattoi

²⁷ Kettering 1993, 70-71.

²⁸ Esimerkiksi Fabian Persson on käyttänyt päiväkirjoja ja muistelmia apuna välitystoiminnan selvittämiseksi hovin piirissä. Persson 1999. Katso painetut alkuperäislähteet.

²⁹ Persson 1999, 81 ja 145.

³⁰ Patronus sana periytyy keskiajalta ja on tarkoittanut (feodaali-) herraa tai herraa sanan raamatullisessa merkityksessä. Patronus sanalla onkin ollut uskonnollinen funktio ja ulottuvuus. Ks. Droste, Heiko; Språk och livsform: Patronage i 1600-talets Sverige. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning. 1998:1*. Usein patronus sana saatetaan sekoittaa pappien nimittämisoikeutta tarkoittavaan patronaattioikeus sanaan. Kuinka aikalaiset käsittivät sanan patronus, on vaikea lopullisesti arvioida. Ainakin lähteiden valossa sen uskonnollinen sävy olisi vähäistä, mutta tärkeämpi aspekti onkin sanan kirkolliseen auktoriteettiin tukeutuminen. Patronus sanan etymologisia juuria on tarkastellut myös Bengt Ankarloo artikkelissa Patriarkatet. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning. 1999:1*.

³¹ Tämä ei tarkoita, ettei välitystoimintaa Ruotsissa olisi ollut. Välitystoiminta Ruotsissa muodostui erilaiseksi kuin esimerkiksi Ranskassa. Tähän eroon palataan myöhemmin.

ilmetä ystävyysiteinä, perhesiteinä, patronus–klientti -siteinä tai kaikkien näiden yhdistelmänä.³²

Patronus auttoi ja suojeli klienttiään sijoittamalla hänet johonkin virkaan, avustamalla hyvään avioliittoon, sijoittamalla klientin lapset kouluun sekä auttamalla klienttiä laki- tai taloudellisissa asioissa. Siten patronuksen tuki mahdollisti klientin sosiaalisen nousun tämän uran edistämisen myötä. Tärkeää oli myös suojella klienttiä ulkopuolisten vaatimuksia vastaan. Patronuksen asemaa vahvisti hänen mahdollisuutensa tuottaa etuisuuksia muille ihmisille.³³ Patronuksen ja klientin välinen suhde ei ollut tasa-arvoinen. Sen täytyi kuitenkin olla vuorovaikutteinen, jotta se pystyi toimimaan. Kahdensuuntainen patronus–klientti -suhde oli henkilökohtainen ja siihen oli sidoksissa tunteellisuutta. Usein klientin uskollisuus perustui tunteelliseen puoleen vuorovaikutussuhteessa.³⁴ Jos klientti oli liittynyt patronukseensa välittäjän kautta, oli kyseessä kolmisuuntainen vuorovaikutussuhde. Tällaisissa patronus–klientti -suhteissa henkilökohtainen kiintymys väheni tai sitä ei ollut lainkaan ja kyseessä oli ainoastaan ”liiketoiminnallinen” vuorovaikutussuhde. Klienttien muodostamaa verkostoa, jonka johdossa oli yksi patronus, voidaan kutsua klientistöksi (clientele).³⁵

Klienttien suhteet patronukseen olivat henkilökohtaisia. Kiintymyksen voimakkuus kuitenkin vaihteli huomattavasti johtuen patronus–klientti -suhteiden monimuotoisuudesta. Suhteen laatuun vaikutti huomattavasti kummankin osapuolen resurssit. Klientti, jolla oli hyvä asema yhteisössä, pystyi tuottamaan enemmän palveluksia patronukselleen kuin hyvin alhaisessa asemassa oleva klientti. Tällainen menestynyt klientti pystyi paremmin vaikuttamaan patronukseensa ja sijoittui klientistön sisäisessä rakenteessa korkeammalle.³⁶ Vuorovaikutussuhde lakkasi, jos hyvin korkeassa asemassa oleva klientti nousi samalle tasolle patronuksensa kanssa.³⁷ Toisaalta, jos toinen samassa asemassa oleva henkilö nousi yhteiskunnallisessa hierarkiassa ystävänsä yläpuolelle, heidän välinen suhteensa muuttui patronus–klientti -suhteeksi. Klientin tärkeimpänä tehtävänä oli tuottaa palveluksia patronukselleen. Jos

³² Persson 1999, 164.

³³ Kettering 1986, 3.

³⁴ Norrhem 1993, 72.

³⁵ Kettering 1986, 3-4.

³⁶ Kettering 1986, 33.

³⁷ Suhde yleensä muuttui kahden patronuksen väliseksi suhteeksi, jonka toiminnalliseksi johtoajatukseksi muodostui välitystoiminta. Patronus–klientti -suhteen loppuminen ei siten välttämättä tarkoittanut henkilöiden välisen suhteen loppumista kokonaan – se vain muutti muotoa.

klieentin ja patronuksen edut menivät ristikkäin, oli patronuksen etu arvokkaampi. Klientti saattoi hetkittäin joutua toimimaan oman etunsa vastaisesti tyydyttääkseen patronuksensa, ellei hänellä ollut mahdollisuutta vaihtaa patronusta. Hetkelliset klientin takaiskut patronus koetti myöhemmin korvata. Tämä alisteisuus asetti klientin heikompaan asemaan klienttijärjestelmässä ja samalla takasi järjestelmän toimivuuden.

Klientti ei aina välttämättä ollut täysin alisteisessa asemessa. On melkein mahdotonta tehdä yleistä määritelmää patronus–klientti -suhteiden yleisestä muodosta. Tärkeintä on kiinnittää huomiota resurssien laatuun, siihen kumpi puoli vuorovaikutussuhteessa pystyi asettumaan parempaan asemaan. Klientti ei aina pystynyt välittömään palvelukseen vaan hänen täytyi vaikuttaa asioiden kulkuun epäsuorasti. Patronuksen täytyi pystyä takaamaan suojelua ja rahallista avustusta klientilleen, jotta palvelus pystyttiin suorittamaan. Toisaalta klientin riippuvuus patronukseen saattoi johtaa hyväksikäyttöön ja tämän vapauden rajoittumiseen, koska klientillä ei ollut varaa joutua karkotetuksi patronuksen suojelusta.³⁸ Tällaisiin äärimmäisyyksiin meneminen oli toki harvinaista 1600-luvun Ruotsissa. Tyypillisempää se oli esimerkiksi Ranskassa, jossa klientit toimivat perifeerisillä alueilla suuresti patronuksestaan riippuvaisina. Kuitenkin yleisesti klienttijärjestelmässä toimittiin tasapainoilemalla molempien osapuolten etujen mukaan.

Koska kuningas oli klienttijärjestelmän lähde, oli lähellä häntä olevilla henkilöillä hyvä mahdollisuus toimia välittäjinä (broker). He pystyivät ohjaamaan virkojen, lupien, monopolien, patenttien, eläkkeiden tai valtuuksien hakijat oikeiden henkilöiden puheille samalla hyötyen itse taloudellisesti.³⁹ Välittäjien toimintaan kuului usein avioliittojen järjestäminen siten, että kumpikin suku saisi mahdollisimman suuren hyödyn. Avioliittojen järjestäminen oli vastuullista tehtävää, koska suvut tähtäsivät oman vaikutusvallan kasvattamiseen liittämällä toisen vaikutusvaltaisen suvun jäseniä omaansa. Sukulaissuhteet katsottiin erittäin luotettaviksi 1600-luvulla. Avioliiton avulla saattoi alhaisempisyntyinen henkilö luoda itselleen hyvän uran. Tällaisissa tapauksissa välittäjän rooli voimistui, sillä ylhäisaatelilla oli taipumus avioitua keskenään. Välittäjien avulla tämä kaava oli mahdollista rikkoa. Välittäjät käyttivät

³⁸ Maczak 1998, 48.

³⁹ Esimerkiksi Zacharias Rehnberg pystyi kuninkaan klienttinä käyttämään henkilökohtaiseksi hyödykseen tupakkamonopoli etuja. Persson 1999, 186-189.

vaikutusvaltansa niiden henkilöiden hyväksi, joilla sitä ei ollut. He yhdistivät klientin patronukseen, jos henkilöiden intressit sopivat yhteen.⁴⁰

3. Feodalismien perintö

3.1 Klienttijärjestelmän murroskohdat historiassa

Vallassa olleet aristokraatit pitivät tärkeänä klienttiverkoston luomista pystyäkseen hallitsemaan itseensä henkilöinä ja luokkana kohdistuvat uhkakuvat. Myöhemmin keskiajalla feodaalisessa Keski-Euroopassa tämä perinne kehitti herrojen ja vasallien väliset suhteet kohti klienttijärjestelmän kaltaisia patronus–klientti -suhteita. Vasallien rinnalle syntyi puhtaiden klienttien joukko, joka kirjallisina sopimuksina yhdistettiin patronuksina toimineisiin ylhäisöherroihin. Tällainen klienttijärjestelmä, jossa julkisin sopimuksin organisoitiin alueellinen hallinto ja paikallinen puolustus, oli askel kohti byrokraattisempaa ja näkyvämpää klienttijärjestelmää. Seuraava murros klienttijärjestelmässä aiheutui hallitsijan vallan ulottuessa kattamaan suurempia aluekokonaisuuksia, jolloin paikallisherrat joutuivat alistumaan yhden hallitsijan alamaisiksi. Julkiset sopimukset katosivat ja klienttijärjestelmä muuttui informaaliseksi taustalla vaikuttavaksi järjestelmäksi. Ruotsissa klienttijärjestelmän murros alkoi Kustaa Vaasan noustua valtaan, ja valtion kehittyessä kohti keskushallinnon avulla hallittua valtiota. Silti vielä 1500-luvulla klienttijärjestelmä Ruotsissa ei kosketa kuin pientä osaa sen asukkaista. Vasta 1600-luvulla sen merkitys kasvoi sosiaalisen ja poliittisen eliitin adoptoidessa järjestelmän oman valtansa kanavaksi, melkein samasta syystä kuin roomalaiset olivat sen aikanaan kehittäneet.

Säätyvallan ajalla Ruotsiin syntyi uudenlainen poliittinen kulttuuri. Aikaisempi painopiste oli ollut hallitsijakeskeinen, mutta 1720-luvulta lähtien se siirtyi säädyille.⁴¹ Tämä merkitsi klienttijärjestelmälle uuden muutoksen aikakautta. Välittäjien rooli muuttui vahvemmaksi, koska vallankäyttäjien määrä kasvoi huomattavasti, kun uudeksi politiikan välineeksi tuli puolueet. Entisten varsin stabiilien klienttiverkostojen tilalle tuli liikkuvien klienttien joukko, jotka jatkuvasti etsivät parempaa patronusta. Välittäjät levisivät hovista poliittisen taisteluiden kentälle värväämään klientteja puolueiden

⁴⁰ Kettering 1993, 70, 73-74, 76.

⁴¹ Karonen 1999, 343.

riveihin. Aikaisemmin vallinnut moraalit, jonka mukaan klienttiverkostojen toiminnassa ei nähty mitään väärää ja epäoikeudenmukaista, muuttui eettisesti arveluttavaksi. Klienttijärjestelmä joutuikin muutospaineiden seurauksena muuttamaan jälleen muotoaan selviytyäkseen yhteiskunnassa valtaapitävien vallankäytön työkaluna. Erilaisista salaseuroista tai järjestöistä tuli henkilöryhmien kontaktipaikkoja, joissa pystyttiin päättämään ”omien” henkilöiden suosimisesta ja sijoittamisesta niihin tärkeisiin kohteisiin, jossa valtaa käytettiin yhteiskunnassa. Klienttijärjestelmä onkin säilyttänyt asemansa yhteiskunnassa muinaisesta Roomasta lähtien aina nykypäivään asti kykenemällä muuntautumaan vallitsevien tapojen ja moraalien vaatimiin muotoihin.

Sivulla 12 havainnollistetaan klienttijärjestelmän vaiheet antiikin ajasta lähelle nykypäivää. Useat tutkijat ovat esitelleet klienttijärjestelmän eri vaiheita, mutta harva on tuonut esille selkeästi sen eri vaiheita eri aikakausilla. Hypoteesini olen muokannut varsin suurpiirteisesti käyttäen hyväksi eri tutkijoiden esittelemiä tuloksia. Kaavio on yleistys monien eri maiden klienttijärjestelmistä ja siksi se on katsottava olevan vain viitteellinen. Esimerkiksi Ruotsin osalta klienttijärjestelmä poikkeaa suuresti Ranskan ja Englannin mallista. Näiden maiden välillä yhtäläisyydet olivat lähimmillään 1600- ja 1700-luvulla. Silloinkin klienttijärjestelmäkuultuuri Ruotsissa seurasi muita maita hieman jäljessä.⁴²

3.2 Antiikin klientit

Patronus–klientti -suhteiden muovautuminen kohti klienttijärjestelmää sai voimakkaan alkusysäyksen antiikin Kreikan kaupunkivaltioissa ja kehittyi edelleen antiikin Roomassa. Kaksi merkittävää teemaa nousee esiin tutkittaessa roomalaisen yhteiskunnan vaikutuksia klienttijärjestelmän syntymiseen. Ensiksi, Rooman yhteiskunta oli selkeästi hierarkkinen luonteeltaan. Toiseksi, suuren roolin otti itselleen yleinen oikeuslaitos. Nämä kaksi elementtiä kutoo yhteen yhteiskunnan keskeisen olemuksen, aristokraattisen oikeusopin. Poikkeuksetta oikeusoppineet olivat maataomistavasta, poliittisesti aktiivisesta aatelistosta. Poliittinen ura vaati suhteita ja liittolaisia, sekä enemmän tai vähemmän puoluekaraktääriä varsinkin oman puolueen

⁴² Oman näkemykseni kanssa samansuuntaisia ajatuksia on esittänyt Lind 1996. Klienttijärjestelmän vaiheista: Aylmer 1996; Coss 1989; Kettering 1988; Maczak 1991; Major 1987; Molho 1988; Morgan 1988 ja Hietaniemi 1997. Klienttijärjestelmästä Ruotsissa ennen 1500-lukua on melkein mahdotonta sanoa mitään, sillä tältä alueelta tutkimus puuttuu lähes kokonaan.

sisällä, sillä vain kansansuosion ja maineen avulla menestyi vaaleissa, joissa valittiin virkamiehet. Tie kansan suosioon kulki yleensä tuomioistuinten kautta. Tuomioistuimissa pystyi ansaitsemaan hyvän maineen mikäli toimi oikeudenmukaisesti. Oikeudessa aatelin osallistui ilman taloudellista korvausta tavallisen väestön kiistojen ratkaisuihin. Samaan aikaan monet korkeat valtiomiehet olivat paikalla oikeuden istunnoissa. Tällainen menetelmä vallitsi aina keisariaikaan asti. Tätä taustaa vasten voidaan katsoa klientti-ilmion saaneen alkunsa. Aatelin ympäröi itsensä *clientelalla*⁴³, ryhmällä klienttejä, jotka olivat alempiarvoisia sosiaaliselta statukseltaan. Aatelmies vastavuoroisesti oli uskollinen heille. Rooman valtakunnan kasvaessa suurvallaksi klienttiverkostoista tuli poliittisen toiminnan tärkein muoto, mikä johti kunnioituksen häviämiseen vallankäyttämisen piirissä. Klienttien piti olla aina patronuksen käytettävissä pääkaupungissa, joten klientistön muodosti Rooman kaupungin alempi aatelisto. Usein saman perheen jäsenet olivat sukupolvesta toiseen saman patronussuvun palveluksessa. Tämä perinne jatkui keskiajalle asti.⁴⁴

3.3 Keskiaikainen klienttijärjestelmä

Vaikka jo aikaisemmin olivat ylhäisöherrat käyttäneet klienttejä apukeinonaan vallan askelmilla, on varsinaisen klienttijärjestelmän perusteiden luominen tapahtunut feodaalisella keskiajalla. Feodalismi ei kuitenkaan ole käsitettävissä suoraan klienttijärjestelmän varhaiseksi alkumuodoksi vaan klienttijärjestelmän alkuperä on syvemmällä feodalismissa. Ennemminkin klienttijärjestelmän alkuperää on etsittävä feodalismien muokkaamasta kulttuurista. Perinteisesti feodalismi on Länsi-Euroopassa käsitetty tarkoittavan herraluokan ja rahvaan välisiä suhteita, maaherruutta tai yksinomaan herrojen ja heidän vasallien välisiä suhteita. Tuotantotapaan keskittyvää feodalismimääritelmää on kutsuttu laajaksi määritelmäksi, kun taas pelkästään oikeushistoriallista näkökulmaa on kutsuttu suppeaksi määritelmäksi.⁴⁵ Näillä feodalismien⁴⁶ näkökulmien ääripäillä ei päästä lähellekään klienttijärjestelmän syntymiseen vaikuttaneita seikkoja.

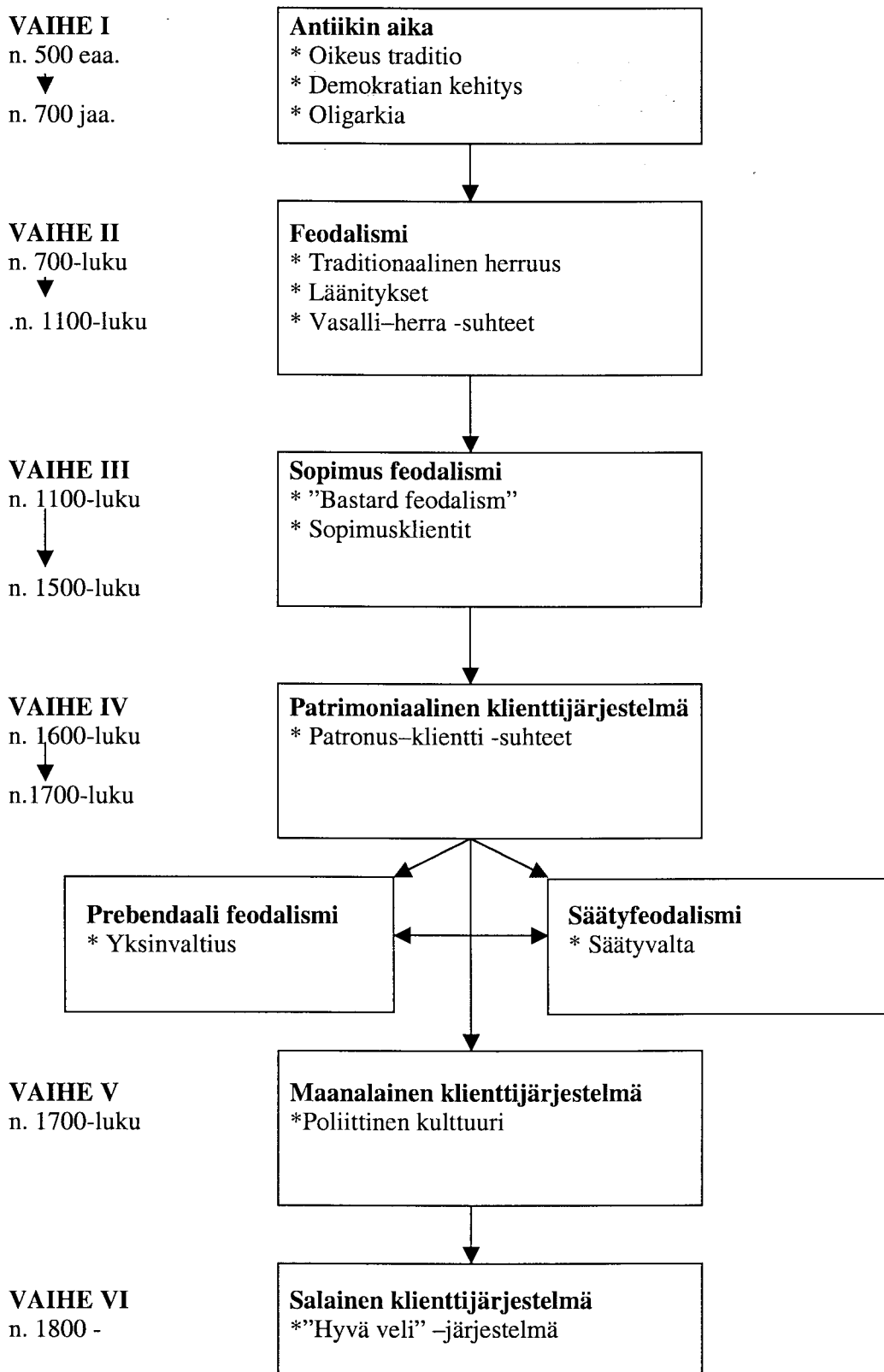
⁴³ Klientistö

⁴⁴ Strömholm 1988, 8-9.

⁴⁵ Nurmiainen 1997, 38.

⁴⁶ Feodalismista on käsitteen laajuuden takia kasvanut erittäin epäselvä mammutti, jonka avulla historian tutkijat ovat esittäneet hyvin monenlaisia tulkintoja keskiajasta. Hyviä kirjoittajia on lukemattomia, mutta Marc Blochin ja Max Weberin teokset aiheesta ovat tunnetuimpia.

KLIENTTIJÄRJESTELMÄN KEHITYS ANTIIKIN KREIKASTA NYKYHETKEEN⁴⁷

⁴⁷ Kehityskaavio kuvastaa klienttijärjestelmän kehitystä yleistetyssä muodossa. Jokaisessa kulttuurissa kehittyivät omat piirteet. Esimerkiksi Ruotsin harppaus klienttijärjestelmään 1500-luvulla on vaikeammin esitettävissä kuin muualla Euroopassa. Vrt. sivun 12 viite 43.

Parhaiten klienttijärjestelmän alkuperää pysytään lähestymään tarkastelemalla Max Weberin käsitteitä feodalismista ja sen eri kehitysmuodoista. Weberin käsitteellisyyden etuna on, että feodalismi oli hänelle lähinnä herruudellinen ilmiö eikä taloudellinen kuten yleisesti ottaen muiden tutkimuksien lähtökohtana on. Tällainen hallinnollis-poliittinen analyysi antaa paremmat mahdollisuudet klienttijärjestelmän alkuperän etsimiseen. Samalla se antaa myös paremmat mahdollisuudet ymmärtää klienttijärjestelmän toimintaperiaatteita myöhempinä aikakausina. Weberin lähtökohtana oli traditionaalinen herruus.⁴⁸ Tällaisen herruuden olennaisena osana esitellään käsite traditionaalinen legitimiisyys, joka tarkoittaa asennoitumista ja uskoa totuttuun toiminnan rikkomattomana normina. Laajemmin voidaan sama asia sanoa siten, että tämä traditionalismi tarkoittaa ihmisten uskovan arkipäiväisessä tavattavaan totuttuun pysyvänä toiminnan normina, ja siksi herruussuhdetta, joka nojaa tähän perustaan pidettiin ikuisesti olemassa olevana. Tätä voidaan kutsua myös traditionaaliseksi auktoriteetiksi.⁴⁹ Ideologia, joka vallitsi 1600-luvun ruotsalaisessa yhteiskunnassa, turvasi tähän keskiaikaiseen perinteeseen traditionaalista herruudesta.⁵⁰

Klienttijärjestelmän syntyyn olennaisesti vaikuttanut feodalismien muoto oli patrimonialismi. Weberin ajattelusta voidaan havaita, että esimoderneilla herruusmuodostumilla oli takanaan patriarkaaliset juuret. Koska on tärkeää erottaa patriarkaalisuus osana klienttijärjestelmän olemassaolon mahdollistavaa ideologiaa, täytyy tarkastella sitä mitä patriarkaalisuudella käsitetään. Keskiajalla tavanomainen herruuden muoto oli talon valta ja siihen kytkeytyvä auktoriteetti. Talon isännän käskyvaltaan kuului kaikki kotitalouteen kuuluvat henkilöt. Talon isännän valta oli kuitenkin sidoksissa alaisten tahtoon totella ja heidän käsitykseen tradition velvoitteesta. Tämä asetti rajat talon isännän mielivallalle. Tällaisessa alkuperäisessä patriarkaalisessa herruusmuodossa oli olennaista henkilökohtaisen hallintohenkilökunnan puute. Kun hallintoalue laajeni, muuttui patriarkaalinen herruusmuoto patrimonialiseksi.⁵¹ Klienttijärjestelmä toimi 1600-luvulla laajoina verkostoina, joissa ei ollut patronuksen ja klientin välillä useinkaan välittömiä persoonallisia siteitä. Tämän vuoksi sen ei enää

⁴⁸ Traditionaalinen herruus on yksi Weberin kolmesta legitimiin herruuden ideaalityypistä. Muut ovat karismaattinen ja legaalinen herruus. Herruustyyppien määrittelystä tarkemmin ks. Tapani Hietaniemi: Johdatus Max Weberin sanastoon ja käsitteistöön. Teoksessa Max Weber, Maailmanuskonnot ja moderni länsimaalainen rationaalisuus. Tampere 1989.

⁴⁹ Hietaniemi 1997, 212-213.

⁵⁰ Runeby 1962, 13-15.

⁵¹ Hietaniemi 1997, 214-215.

voida katsoa olleen patriarkaaliseen perinteeseen kuuluva. Patriarkalaisuus ei kuitenkaan hävinnyt yhteiskunnasta vaan vaikutti taustalla voimakkaasti esimerkiksi pienemmissä teollisuusyhteisöissä 1800- ja 1900-luvuilla, jolloin tehdas saattoi muodostaa tiukasti suljetun patriarkaalisen yhteisön.⁵²

Patrimonialismi oli perinteistä herruutta kuten patriarkalismi, mutta ilman institutionaalisia rajoituksia. Siinä ei ollut julkisen ja yksityisen oikeuden erottelua vaan hallitsija kohteli aluettaan kuin yksityisomaisuuttaan. Patrimoniaalisessa feodaalimuodossa kävi usein niin, että vähitellen byrokratia kehittyi palvelijoiden lisääntyessä ja järjestäytyessä kurinalaiseksi virkamiesten hierarkiaksi. Tällaisessa patrimonialibyrokratiassa, joka turvasi yhtä aikaa sekä traditionaaliseen herruuteen että legaaliseen herruuteen,⁵³ lepäsi klienttijärjestelmän perusta sellaisena kuin se esiintyi esimodernissa valtiossa.

Keskiaikaa koskevissa tutkimuksissa on noussut esiin yhtenä teemana ”bastard feudalism” –käsite. Sanatarkka käänös tekee kuitenkin asialle vääryyttä, koska kyseessä on lähinnä vain korruptiota muistuttava ilmiö. Parempi lähtökohta onkin tarkastella asiaa patrimonialisen byrokratian lähtökohdista käsin. Hallintoalueet olivat kasvaneet suuriksi mahtavien paikallisten herrojen omistuksessa ja he tarvitsivat apua niiden hallitsemiseksi. Perinteinen herra–vasalli -suhde ei ollut enää riittävä, joten herrat turvautuivat palveluksiin maksua vastaan. Riittämättömän lähdemateriaalin takia on kuitenkin vaikea tarkemmin selvittää kuinka suuri ero vasallilla ja klientillä oli. Ainoa ero, joka voidaan luotettavasti todeta, oli uskollisuudenvalan puuttuminen klientin kohdalla. Klientti usein vain lupautui toimimaan herransa palveluksessa.⁵⁴

Varhaisimmat merkit klienttien palkkaamisesta ovat 1200-luvulta, kun Englannin kuninkaat palkkasivat kirjallisilla sopimuksilla ritareita itselleen sotaa varten. Sopimukseen kuitenkin sisällytettiin velvoite myös rauhanajan palveluksesta. Tutkijat katsoivat, että tästä varsinaisesti alkoi palkkaklienttien kausi. Myöhemmin on kuitenkin päädytty siihen tulokseen, että menetelmä lainattiin siviilihallinnon puolelta armeijaa varten.⁵⁵ Tämä tarkoittaa, että klienttejä olisi ollut hallinnollisissa toimissa

⁵² Vilkuna 1996, 155-164.

⁵³ Hietaniemi 1997, 216.

⁵⁴ Major 1987, 533.

⁵⁵ Coss 1989, 31-35.

huomattavasti aikaisemmin kuin 1100-luvulla. Mielenkiintoista olisi selvittää missä määrin näin oli myös Ruotsissa.

Armeijoihin otetut klientit olivat samassa asemassa kuin siviilipuolella, toisin kuin vasallit, he saivat palkkaa ja heidät voitiin erottaa haluttaessa. Aluksi sopimukset tehtiin määräaikaikaisiksi, mutta myöhemmin siirryttiin elinikäisiin sopimuksiin. Kun klientti kutsuttiin päivittäiseen palveluun sota-aikana, hänelle maksettiin palkka päivittäin, kun taas muuten palkka maksettiin vuosittain. Usein klientti palkattiin vuosi vuodelta uudelleen ja joskus hänet lopulta palkittiin läänityksellä ja elinikäisellä sopimuksella, jolloin patronuksesta ja klientistä tuli herra ja vasalli. Klienttisuhteen solmimisen yhteydessä ei suoritettu uskollisuudenvallaa vaan tämä rituaali koski ainoastaan vasallia. Kirjallisten sopimusten tekeminen klienttien kanssa oli käytäntö aina 1500-luvulle asti, jonka jälkeen sitä ei enää tavata. Tällaisilla sopimuksilla oli tarkoitus sitoa mahtavat aateliset tiukemmin yhteen pienempien aatelisten kanssa.⁵⁶ Keskiajan patronus–klientti -suhteet eroavatkin 1600-luvun klienttijärjestelmästä siten että ne olivat pääosin aatelisten keskuudessa toimiva käytäntö. Tietävästi ei ole löytynyt ainoatakaan keskiajalla aatelisten ja aatelittoman välille tehtyä sopimusta. Tämä varmaankin johtui siitä, ettei tällaiselle käytännölle ollut vielä tarvetta. Hallinnolliset toimet eivät olleet saavuttaneet sitä samaa laajuutta kuin 1500- ja 1600-luvun Ruotsissa.

Klienttien palkkaaminen vasallien lisäksi ei johtunut suurista muutoksista vallitsevassa yhteiskunnassa vaan se on pikemminkin käsitettävä vallitsevan feodalistisen systeemin muodonmuutoksena. Lähinnä kyseessä oli liikehdinnästä kohti yhteisiä etuja. Sopimukset liittivät koko aateliston tiukemmin yhteen puolustamaan yhteisiä etuja.⁵⁷

Toisin sanoen voitaisiin ”bastard feodalismia” kutsua Weberin määritelmien mukaisesti puhtaaksi patrimonialismiksi, jossa herran ja henkilökunnan dialektiikka on kääntynyt yliherruudeksi. Vaihtoehtoisesti kehitys voi johtaa säätypatrimonialismiin, jossa henkilökunta on pystynyt rajoittamaan herran valtaa.⁵⁸ Tällainen kehitys on havaittavissa esimerkiksi Puolassa, jossa ei koskaan kehittynyt kunnollista yksinvaltiutta. Toki kuninkaalla oli päätösvaltaa, mutta hän oli suuresti riippuvainen

⁵⁶ Major 1987, 527-534.

⁵⁷ Coss 1989, 28-31.

⁵⁸ Hietaniemi 1997, 217-218.

paikallisista valtatekijöistä.⁵⁹ Säätypatrimonialismi voidaan jakaa vielä kahteen eri ilmenemismuotoon, läänitysfeodalismiin ja prebendalismiin. Hallitsijan mielivallan perustana on juuri prebendalismo, jonka alle on sijoitettu erilaiset henkilökunnan hankinnan, ylläpidon ja riippuvuuden muodot kuten ministerit, klientit, orjat ja palkkasoturit.⁶⁰ Feodalismien kehitys Euroopassa ei kuitenkaan ole ollut suoraviivasta siirtymistä feodaalimuodosta toiseen vaan usein kehitys on tapahtunut sekoittamalla yhteen eri muotoja eri maissa sekä siirtymällä kehittyneemmästä muodosta takaisin vanhempaan samalla muokaten sitä.

Vaikka selkeitä linjoja feodalismien ja klienttijärjestelmän rinnakkaisesta kehittymisestä ei ole, niin joitakin yleistyksiä voidaan tehdä. Victor Morgan on jakanut erilleen kolme kehitys askelmaa keskiaikaisessa Englannissa ja Ranskassa. Ensimmäisessä vaiheessa patronus–klientti -suhde muodostui talous- ja turvallisuusmotivaatioiden kautta. Näin muodostuneet patronus–klientti -suhteet olivat usein perinnöllisiä. Tällaisten suhteiden taustalla oli myös sotilaallinen merkitys. Näiden suhteiden avulla paikallinen ylimys kokosi ympärilleen suojaa ulkoa tulevia uhkia vastaan. Toisessa vaiheessa, noin 1300-luvulta lähtien, hallitsijan rooli nousi paikallisten ylimysten merkitystä suuremmaksi. Patronus–klientti -suhteet monipuolistuivat ja lisääntyivät muodostaen verkostoja, mikä johti hallitsijan rooliin muuttumiseen yhä suuremman klientistön johtajaksi. Kolmannesta vaiheesta, joka ajoittui Englannissa 1520-luvulta 1690-luvulle, voidaan puhua virallisena (tarkoittaen virkoja) ja taloudellisena feodalismina. Yhteiskunnan sisälle alkoi muodostua klienttiverkostoja, joissa patronus–klientti -suhteet muuttuivat osaksi yhteiskuntajärjestystä. Tästä vaiheesta Morgan käyttää Weberin käsitettä patrimonialinen suojattijärjestelmä.⁶¹

3.4 Ruotsi ja traditionaalinen feodalismi

Ruotsin yhteydessä feodalismista on puhuttu varsin varovaiseen sävyyn, koska se on usein käsitetty taloudellisena tuotantotapana. Peter Englund käsitellessään aateliston ideologiaa taloudellisessa mielessä puhuu feodalismista patriarkaalisesta tradition perintönä. Aatelistoa onkin usein käsitelty feodalismien kautta, koska heidän talouskäsitteensä perustuivat laajalti maanomistukseen eivätkä kaupankäyntiin.

⁵⁹ Maczak 1984, 283-286.

⁶⁰ Hietaniemi 1997, 220.

⁶¹ Morgan 1988, 99-102.

Kaupankäynti oli pitkään varsin vierasta ja jopa eettisesti arveluttavaa aateliston keskuudessa.⁶² Myös suurläänityksissä tutkijat ovat nähneet feodaalisia piirteitä, koska läänityksen haltijalla oli huomattava valta läänityksen piirissä asuviin ihmisiin. Tätä argumenttia vastaan on kuitenkin huomautettu, etteivät läänitykset olleet täysin irrallisia alueita valtion sisällä. Alueet pysyivät pohjimmiltaan kuninkaan kontrollissa, sillä hänellä oli valta peruuttaa läänitykset takaisin kruunulle.⁶³ Toisena vahvana argumenttina on talonpoikien vahva asema yhteiskunnassa, vaikka talonpoikaisto oli lähestulkoon samassa asemassa Euroopan ydinalueiden talonpoikiin verrattuna. Kuitenkin se pieni ero johti siihen, ettei Ruotsissa koskaan syntynyt vahvoja feodaalisia piirteitä. Ruotsissa pystyttiin ratkaisemaan kapitalismia ennakoivat ilmiöt ilman konflikteja, joihin puolestaan vahvoilla feodaalisilla alueilla ajaututtiin Euroopan ydinalueilla.⁶⁴ Tässä mielessä feodalismia ei ole juurikaan esiintynyt Ruotsissa, mutta tutkijoiden näkemykset ovatkin keskittyneet vahvasti taloudellisten näkökulmien varaan.

Pohjoismaissa feodalismia on esiintynyt lähinnä Weberin esittämässä traditionaalisessa muodossa, jossa keskushallinto ei ollut vielä kehittynyt. Vasta Kustaa Vaasa nousu valtaan johti keskushallinnon kehittymiseen. Siinä hänen tehtävänsä helpotti paikallisten ylimysten määräaikaisten oikeudet maa-alueisiin. Saadakseen alueet liitettyksi yhteen hänen tarvitsi vain olla uusimatta sopimuksia paikallisten ylimysherrojen kanssa.⁶⁵ Vaikka tämän kehityksen myötä hallintofeodalismi hävisi, jätti se jälkeensä tradition. Sopimukset kuninkaiden ja paikallisten mahtiherrojen kesken ovat olleet perustana myöhemmälle kuninkaiden käytännölle palkita valtakunnan mahtavimmat aateliset hyvillä viroilla ja läänitysmailla, jotka olivat tärkeitä elementtejä klienttijärjestelmän olemassaololle.⁶⁶ Nämä sopimukset siirsivät feodalismia traditiota eteenpäin, sosiaalisena perintönä. En ole havainnut, että Ruotsissa, ainakaan nykytutkimuksen mukaan, olisi koskaan tehty samanlaisia klienttien ja herrojen välisiä sopimuksia kuin Englannissa ja Ranskassa. Vaikka klienttijärjestelmällä ei ollut Ruotsissa 1600-luvulla yhtä vahvoja perinteitä kuin muualla Euroopassa, se perustui samoihin traditionaalsiin käsityksiin. Klienttijärjestelmä omaksui ruotsalaisessa yhteiskunnassa vallinneen olotilan ja sopeutui sen tarpeisiin. Aatelisto, joka oli hyvin

⁶² Englund 1989, 49-50, 102.

⁶³ Karonen 1999, 253.

⁶⁴ Viikari 1995, 43-44.

⁶⁵ Karonen 1999, 79-81.

⁶⁶ Levy Peck 1990, 3.

tietoinen Euroopassa vallitsevasta yhteiskunnallisista oloista laajan matkustamisen takia, näki siinä tärkeän työkalun oman etuoikeutetun asemansa säilyttämiseksi ja samalla keinon tasapainottaa hallitsijan valtapyrkimyksiä. Ilman minkäänlaista feodaalista perintöä olisi klienttijärjestelmä ollut vaikeasti perusteltavissa ihmisille.

4. Aikaisempi tutkimus

Klienttijärjestelmä on herättänyt kiinnostusta historian tutkijoiden keskuudessa enenevässä määrin 1980-luvulta lähtien. Kansainvälisen tutkimuksen terävintä kärkeä edustaa *Sharon Kettering*, joka on perehtynyt laajasti aiheeseen. Hän liikkuu sujuvasti klienttijärjestelmän puitteissa niin historian kuin taidehistoriankin alalla. Hänen pääteoksensa *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-century France* ilmestyi vuonna 1986. Tässä teoksessa hän pureutuu ensiksi klienttijärjestelmän käsitteelliseen puoleen, joka on englanninkielisessä tutkimuksessa ollut erittäin puutteellista ja hajanaista. Hän pystyy selkeyttämään peruskäsitteitä, mutta silti käsitteiden runsaus edelleen aiheuttaa ongelmia tutkijoiden keskuudessa. Ongelmat vain kasvavat siirryttäessä suomenkieleen, koska suomenkieliset vastineet puuttuvat melkein kauttaaltaan. Kettering kirjoittaa hyvin teoreettisesta näkökulmasta koettaen koota yhteen klienttijärjestelmän perusteet. Lukuisissa artikkeleissaan hän on pyrkinyt tarkemmin analysoimaan klienttijärjestelmän erikoispiirteitä.⁶⁷ Kettering onkin yksi laaja-alaisimmista klienttijärjestelmän tutkijoista.⁶⁸ Klienttijärjestelmä kuitenkin esiintyy hyvin erimuotoisena eri maiden kulttuureissa ja siksi Ketteringin ansiot ovatkin parhaimmillaan käsitteellisellä ja teoreettisella tasolla. Hänen saamiensa tuloksien vertaaminen suoraan toisessa valtiossa esiintyvään klienttijärjestelmään onkin mahdotonta.

Toinen kansainvälisesti merkittävä tutkija on *Linda Levy Peck*. Hän on teoksissaan *Court Patronage and Corruption in Early Stuart England* ja *Northampton: Patronage and Policy at the Court of James I* keskittynyt tutkimaan Englannin klienttijärjestelmää. Näkökulmaksi on valikoitunut hovin tutkiminen, kun taas Kettering tutkii

⁶⁷ Artikkeleissaan Kettering keskittyy tarkastelemaan mm. klienttijärjestelmän ja sukulaisuussuhteiden yhteyksiä, klienttijärjestelmän ja politiikan sidossuhteita, ranskalaisten aatellisnaisten sijoittumista klienttijärjestelmään, välittäjien toimintaa klienttijärjestelmässä, ystävyyssuhteiden merkitystä klienttijärjestelmässä, klienttijärjestelmän muutoksia, klienttijärjestelmän toimintaa uskonsodissa, lahjomisen merkitystä klienttijärjestelmässä sekä poliittisen klientismin kehityksestä sekä lisäksi myös klienttijärjestelmän vaikutuksesta musiikki- ja kirjallisuuspiireihin.

⁶⁸ Kettering on tutkimuksissaan keskittynyt Ranskan alueeseen 1600-luvulla.

klieittijärjestelmää laajemmin. Levy Peckin tärkeimpinä teemoina ovat klienttijärjestelmä ja korruptio Englannin hovissa. Hän antaa paljon painoarvoa myös klienttijärjestelmässä käytettävän kielen tutkimukseen ja sen tulkitsemiseen historianutkijan kannalta. Hän selvittää tutkimuksessaan hallitsijan tärkeyden klienttijärjestelmälle, mutta kiinnittää myös huomiota siihen kuinka klienttijärjestelmä toimi hallitsijan takana ilman, että hallitsija pystyi vaikuttamaan siihen. Tämä on tärkeä huomio, kun ryhdytään tarkastelemaan klienttijärjestelmän rakentamia verkostoja, jotka ulottuvat läpi yhteiskunnan. Levy Peck tuo myös hyvin esille sen, kuinka tärkeä osa klienttijärjestelmällä oli esimodernissa valtiossa. Toisaalta esille nostettu korruption käsite ja sen esiintyminen on vaikeammin määriteltävissä, koska korruptio on hyvin subjektiivinen termi. Ero normaalien klienttijärjestelmän toiminnan ja korruptoituneen suosimisen välillä oli joskus hyvin vähäinen. Etuisuudet kiersivät patronusten klienttiverkostoissa ja palkkiot seurasivat uskollista palvelua. Kun palkinnot osuivat liian usein tietyn henkilön kohdalle, alkoivat korruptiosyytökset nostaa päätään. Vastavuoroisten etuisuuksien saaminen taas pian hiljensi ne. Tästä ehkä johtuu, että klienttijärjestelmä alettiin nähdä 1800-luvun kuluessa moraalittomana, ja sen vuoksi klienttijärjestelmä muuttui yhä näkymättömämmäksi. Levy Peck ja Ketteringin perustavat tutkimuksensa laajoihin alkuperäislähteisiin ja siksi nämä kaksi tutkijaa ovatkin nousseet arvostetuimmiksi klienttijärjestelmän tutkijoiksi.

Klienttijärjestelmän tutkimuksen yhtenä alkulähteenä voidaan pitää *Ronald Mousnieria*.⁶⁹ Hän ei vielä omilla tutkimuksissaan käyttänyt klienttijärjestelmä termiä eikä termistöä vaan loi teoreettisen käsitteen uskollisuus kuvaillessaan henkilökohtaisia lojaalisuussiteitä esimodernissa Ranskassa. Hän katsoi sen olevan jälkifeodaalinen yhteiskunta, joka toimi sosiaalisten järjestelmien varassa ja oli suoraan yhteydessä henkilökohtaisiin uskollisuussiteisiin eri henkilöiden kesken. Mousnier esitti etuisuuksien ja näitä vastaan suoritettujen palvelujen olleen uskollisuussuhteiden perusta, ja näin ollen tunteelliset suhteet olivat siteiden syntymisen perusta.⁷⁰ Myöhemmät klienttijärjestelmäteoriat ovat rakentuneet samalle perustalle, vaikkakin ne ovat kumonnet monen Mousnierin esittämät näkökulmat.

⁶⁹ Teoriaansa uskollisuudesta ja sen tutkimiseen kehittämänsä käsitteistön Ronald Mousnier esittelee mm. teoksessa *Social Hierarchies*. 1973 New York.

⁷⁰ Kettering 1993, 18-19.

Käsite uskollisuus on ollut tärkeä alue tutkittaessa esimodernia aikaa. Esimerkiksi *Arthur L. Herman, Jr.* tarttui 1990-luvulla uudelleen aiheeseen, jonka Mousnier toi julkisuuteen 1970-luvulla. Artikkelissaan *The Language of Fidelity in Early Modern France*⁷¹ vuodelta 1995 Herman nosti esille uudestaan uskollisuuden käsitteen. Ongelmana klienttijärjestelmän tutkimisessa on ollut lähteiden tulkitseminen, varsinkin lingvistikisessä mielessä. Historioitsijat ovat omaksuneet käyttöönsä sosiologisen (rakennefunktionaalisen) termistön kuvattaessaan klienttijärjestelmää, kun taas alkuperäislähdemateriaalissa käytetään tunnepohjaista sanastoa ja käsitteistöä.⁷² Herman yrittääkin lähestyä lähdeaineistoa tekstipohjaisen analyysin kautta käyttäen hyväkseen lähinnä kirjallisuuden tutkimuksessa käytettyä puheaktiteoriaa. Artikkelissaan Herman ei vielä pääse varsinaisiin tuloksiin, mutta osoittaa kuitenkin uuden lähestymistavan mahdollisuudet.

Puolalainen historiantutkija *Antoni Maczak* on lukuisissa artikkeleissaan⁷³ yhdistänyt klienttijärjestelmän ja valtionrakentamisen teemat yhdeksi kokonaisuudeksi. Hän on esittänyt teoreettisen näkemyksen, jonka mukaan valtioiden syntyminen ja klienttijärjestelmä ovat vaikuttaneet toistensa kehittymiseen. Hän tarkentaa, että modernin valtion kehitys ei synnyttänyt klienttijärjestelmää eikä päinvastoin vaan ilmiöt ovat rinnakkaisia ruokkien toinen toistaan. Valtion hallintokoneiston laajentuessa oli hallitsijan mahdotonta pitää yllä suoranaista valtaa valtion kaukaisimmissa paikoissa. Näille perifeerisille alueille oli mahdollista ulottaa suora yhteys hallitsijaan asti klienttijärjestelmän kautta. Samalla hallitsija pystyi sitomaan sosiaalisen ja poliittisen eliitin tiukemmin valtioon antamalla heidän toimia patronuksina hallintojärjestelmässä. Hallitsijan vain piti pitää huoli, ettei alueellinen valta kasvanut liian suureksi. Siksi keskusvalta piti pitää riittävän voimakkaana.⁷⁴ Maczak on tutkimuksissaan päätenyt kannattamaan klienttijärjestelmän universaalisuutta. Hän huomauttaa kuitenkin klienttijärjestelmän muuntautumiskyvyn ja siitä johtuvan esiintymismuotojen varioitumisen.

Ruotsissa klienttijärjestelmän tutkiminen on ollut vähäisempää. Vasta viime vuosikymmeninä on siihen kiinnitetty enemmän huomiota. *Svante Norrhem* on vuonna

⁷¹ Herman 1995.

⁷² Herman 1995, 1-3.

⁷³ Ks. mm. *From Aristocratic Household to Princely Court* teoksessa *Princes, Patronage, and the Nobility* ja *The Nobility – State Relationship* Teoksessa *Power Elites and State Building*. (Maczak 1991 ja 1996)

⁷⁴ Maczak 1996, 193, 199 ja 206.

1993 julkaistut tutkimuksen 1600-luvun virkamiehistä⁷⁵ Tutkimuksessaan Norrhem keskittyy tarkastelemaan korkeita kuninkaallisia (kungliga sekreterare) virkamiehiä ja sitä kuinka he pystyivät vaikuttamaan asioihin asemastaan. Toisena tärkeänä tutkimuskohteena on se, kuka heidät asetti virkoihin ja mitä henkilöltä vaadittiin, jotta hän voisi saada viran. Norrhem tuo esille klienttijärjestelmän tärkeyden, sillä ainoastaan hyvät kontaktit merkitsivät mahdollisuutta uraan siviilivirkamiehenä. Vaikka koulutuksella oli merkitystä, se ei yksistään taannut hyvää virkaa. Norrhemin mukaan virkamiehet olivat koulutettuja, mutta tähän on pikemmin syynä virkoja myöntävien patronusten ideologia, joka arvosti koulutusta.

Toinen ruotsalainen historiantutkija, joka tutkii laajemmalti klienttijärjestelmää on *Fabian Persson*.⁷⁶ Hän keskittyy tutkimaan Ruotsin hovia vuodesta 1598 vuoteen 1721. Tärkeimpänä tutkimuskysymyksenään hän testaa Geoffrey Eltonin teoriaa, jossa hovi toimii kontaktipaikkana hovin ja eliitin (aateliston) välillä.⁷⁷ Samalla Persson tutkii hovin rakenteita ja siellä vaikuttaneita henkilöitä. Tärkeäksi teemaksi nousee suhteiden merkitys kaikessa hovin toiminnassa sekä sen ympärillä. Perssonin mukaan klienttijärjestelmä oli todellisuudessa suurimpia vaikuttavia tekijöitä hovivirkoja jaettaessa ja siten hovin toiminnan kannalta merkittävä yhtenäinen kokonaisuus, vaikka se olikin näkymätön pinnan alla vaikuttava tekijä. Persson teki havaintonsa tarkkailemalla muutamia henkilöitä, jotka onnistuivat luomaan pitkän uran hovissa. Lisäksi hän tutki millaisiin virkoihin hovissa palvelleet henkilöt pääsivät armeijan tai siviilihallinnon piirissä. Perssonin tutkimus on varsin kattava hovin piirissä tapahtuvasta toiminnasta ja klienttijärjestelmän osuudesta hovin toiminnan motiiveina ja seurauksina. Se osoittaa selkeästi klienttijärjestelmän aseman vahvuuden 1600-luvun ideologiassa sekä käytännön toiminnassa. Lisäksi Persson on julkaissut artikkeleita, jotka suoranaisesti käsittelevät klienttijärjestelmää.⁷⁸ Eräässä artikkelissaan hän nostaa esille tärkeän teeman epäonnistumisesta klienttijärjestelmässä ja sen vaikutuksista henkilön uralle.⁷⁹

⁷⁵ Svante Norrhem. Uppkomlingarna: Kanslitjänstemännen i 1600-talets Sverige och Europa.

⁷⁶ Persson 1999.

⁷⁷ Persson 1999, 2, 9-10. Ks. Elton, G. R.. Tudor Government: the Points of Contact. III. The Court. *Transactions of the Royal Historical Society, 5th Series*, xxvi (1976), s. 211-28.

⁷⁸ Persson 1992 ja 1993.

⁷⁹ Persson 1992.

Aatelasideologiasta suurvaltakaudella väitöskirjansa⁸⁰ tehnyt *Peter Englund* on myös jossain määrin tarkastellut klienttijärjestelmää. Väitöskirjassaan hän ei vielä suoranaisesti puutu asiaan, vaikka hieman vihjaileekin siihen suuntaan. Myöhemmin hän on julkaissut artikkelin *Om klienter och deras patroner*⁸¹, jossa pintapuolisesti ja lyhyesti esitellään aihetta. Suuria sotia 1600-luvulla käsittelevässä teoksessaan⁸² Englund jo nostaa klienttijärjestelmän yhdeksi historiallisen selittämisen keinokseen. Hän ei tuo klienttijärjestelmää näkyvästi esille vaan jättää sen taustalle aivan kuin se todellisuudessaakin vaikutti, tosin vahvana sellaisena.

Kattavimman analyysin klienttijärjestelmän toiminnasta Ruotsissa on kirjoittanut saksalainen *Heiko Droste*. Artikkelissaan *Språk och livsform: Patronage i 1600-talets Sverige* hän tarkastelee erityisesti klienttijärjestelmän retoriikkaa. Hän kiinnittää huomiota siihen kuinka kieltä käytettiin kirjeissä patronusten ja klienttien välillä. Samalla hän on kiinnittänyt huomiota klienttien taustoihin ja sukulaissuhteisiin. Droste, kuten myös Norrhem, on kiinnittänyt huomiota siihen kuinka klienttijärjestelmä on vaikuttanut modernin valtion rakentamiseen. Tämä piirre jää muilta tutkijoilta usein tyystin vaille huomiota.

Norrhemin tavoin virkamiehiä on tutkinut *Björn Asker*. Tutkimuksessaan *Officerarna och det svenska samhället 1650 – 1700* hän keskittyy tarkastelemaan maanomistajien ja siviilivirkamiesten välisiä suhteita. Tutkimuksessaan hän kiinnittää myös huomiota klienttijärjestelmään, mutta enimmäkseen armeijan näkökulmasta. Tosin myös siviilivirkamiehet saavat osakseen huomiota, mutta lähinnä vain toteamalla klienttijärjestelmän olemassaolon sitä syvemmin analysoimatta.⁸³ Kirjassa *klient och patron*⁸⁴ on kokoelma lyhyitä kirjoituksia klienttijärjestelmän eri osa-alueista. Pienimuotoisten artikkelien aihepiirit vaihtelevat klienttijärjestelmän alkulähteiden ja taustojen tarkastelusta aina yksittäisten klienttien toiminnan tutkimiseen. *Arne Losman* tutkiessaan Carl Gustav Wrangelia kiinnittää huomiota klienttien olemassaoloon ja

⁸⁰ Englund 1989.

⁸¹ Englund 1993.

⁸² Englund 1996.

⁸³ Asker 1983. Ks. erityisesti kappale nr. 6. Klientväsendet i armen.

⁸⁴ Klient och patron. Befordringsvägar och ståndscirkulation i det gamla Sverige. Bokförlaget natur och kulturs och Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens symposium den 21-22 januari 1988. Utgivare: Magnus von Platen. Stockholm 1988.

Wrangelin toimintaan patronuksena.⁸⁵ Myös Göran Rystad, Gerald E. Aylmer, David Gaunt ja Jan Samuelson ovat sivunneet tutkimuksissaan klienttijärjestelmää.

Suomalaisten historiantutkijoiden keskuudessa on klienttijärjestelmä tunnettu lähinnä patronus–klientti -suhde käsitteen kautta. Tämä ilmiö on tuttu tutkijoiden piirissä, mutta siihen perehtyminen syvemmästi on ollut vähäistä. Klienttijärjestelmän tunteminen ja tutkiminen ei kuitenkaan ole ollut vain viime vuosikymmenten aikana tutkijoiden tietoisuudessa. *Gunnar Suolahti* kiinnitti huomiota ilmiöön jo 1900-luvun alkuvuosina. Hän ei puhu klienttijärjestelmästä nykyhetken vallitsevilla käsitteillä, mutta kuitenkin havaitsee mahtimiehien merkityksen suojelijoina. Hän kertoo kuinka hyvää uraa etsivät nuoret miehet koettivat hakeutua mahtiherrojen suojeluksen esimerkiksi omistamalla opinnäytetöitään heille tai koettamalla etäistenkin sukulaisuussuhteiden avulla päästä kontaktiin mahtimiesten kanssa.⁸⁶

Petri Karonen on tutkimuksissaan kiinnittänyt huomiota patronus–klientti -suhteiden olemassaoloon ja klienttijärjestelmän tärkeyteen epävirallisena vallan muotona. Suomen historiaa esittelevässä yleisteoksessaan *Pohjoinen suurvalta, Suomi ja Ruotsi 1521 – 1809* hän tuo esille klienttijärjestelmän osana tuo ajan yhteiskuntaa. Artikkeleissaan Aksel Oxenstiernasta, Antti Äimästä ja Henrik Cortesta⁸⁷ hän huomioi klienttijärjestelmän tärkeyden kyseisille henkilöille, sekä tarkastelee heidän toimintaansa tämän ilmiön puitteissa.

Klienttijärjestelmän tutkiminen ei ole ollut yksinomaan historiantutkijoiden oikeus. Alkujaan historioitsijat ovat saaneet kipinän klienttijärjestelmän tutkimiseen sosiologiasta. Verkostoja ja niiden muodostumista yhteiskunnassa on sosiologian piirissä tutkittu perinteisesti pitempään kuin historian alalla. Yhtenä tärkeimpänä tutkimuksena on *S. N. Eisenstadtin* ja *L. Ronigerin* julkaisema tutkimus *Patrons, clients and friends. Interpersonal relations and the structure of trust in society*. Tutkijat ovat ottaneet keskeiseksi teemaksi luottamuksen. Tämän käsitteen kautta he tutkivat yhteiskunnan valtakeskittymiä, ja sitä kuinka verkostoituminen muodostui näissä hallitsevaksi tekijäksi. Esimerkkeinä otetaan esille Yhdysvaltain vaalijärjestelmä,

⁸⁵ Losman 1980, ks. kappale IV. Sivun 133 viite 8:ssa Losman tuo esille mm. Per Brahen ja Turun akatemian professorin välisen patronus-klientti suhteen.

⁸⁶ Suolahti 1993, 33-41.

⁸⁷ Ks. Karonen Kba, b ja c.

entisen Neuvostoliiton puolue-elämä ja Etelä-Amerikan viranomaiset ja asianajajat. Tutkijat ovat tarkoin analysoineet käsitteet ja muodostaneet esimerkiksi patronus–klientti -suhteille varsin tarkat määritelmät suhteiden sisällöstä nyky-yhteiskunnassa.⁸⁸ Hyvin pitkälle historian tutkijat ovatkin johtaneet käsitteensä ja teoriansa tästä sosiologisesta tutkimusperinteestä.

5. Klienttijärjestelmätutkimus

Klienttijärjestelmän tutkimisen tärkeimpänä lähteenä ovat pääasiassa kirjeet, joskus jopa ainoana lähteenä.⁸⁹ Tässä tutkimuksessa kirjeet ovat pääasiallinen lähde, mutta myös prosopologinen⁹⁰ tutkimus on auttavana metodina. Keskeisimpään asemaan nousee Per Brahen ja hänen klienttiensä välinen kirjeenvaihto. Tapauskohtaisesti olen käyttänyt myös muiden henkilöiden kirjoittamia kirjeitä esimerkkeinä. Pieniä, mutta mielenkiintoisia lähteitä, ovat aikakaudella eläneiden henkilöiden tuottamat ohjeelliset teokset. Esimerkiksi Per Brahe vanhempi kirjoitti ohjekirjan aatelispojan kasvatus- ja toimintaoppaaksi 1500-luvulla. Se julkaistiin monessa eri muodossa 1500-luvun loppuvuosikymmeninä. Tällaiset teokset antavat mielenkiintoisen lisän klienttijärjestelmän tutkimuksen mahdollisuuksiin.⁹¹

Nykyajassa elävän tutkijan täytyy olla tarkkana tulkinnoissa, koska ne joudutaan usein tekemään pelkästään kirjeiden retoriikkaan perustuen eikä todelliseen näkyvään toimintaan perustuen. Todellisen patronus–klientti -suhteen olemassaolon selvittämiseksi on syytä selvittää myös olosuhteet ja taustat eikä uskoa vain pelkästään

⁸⁸ Eisenstadt 1984, 48-49.

⁸⁹ Poikkeuksia toki on, sillä aina ei ole mahdollista käyttää kirjeitä lähteenä. Esimerkiksi tutkittaessa klienttijärjestelmän toimintaa Venäjällä eivät henkilöt kirjeissä ilmaise suoranaisesti patronus–klientti -suhteita. Lisäksi kirjeiden kirjoittaminen Venäjällä oli vähäisempää kuin muualla Euroopassa. Varsinkin tutkimus, joka kohdistuu aikaan ennen 1700-lukua on käyttänyt lähteinään pääasiassa muita lähteitä kuin kirjeitä. Ks. Ransel 1988, 211-213.

⁹⁰ Prosopologialla tarkoitetaan biografioiden, sukuselvitysten ja mm. matrikkeleiden käyttämistä auttavana lähdeaineistona muiden lähteiden rinnalla.

⁹¹ Helposti tutkijoilta unohduksiin jäävä lähde on kirjeiden kirjoittamiseen tarkoitetut ohjekirjat. Varhaisimmat ohjekirjat ovat latinankielisiä ja varsinkin renessanssin aikaisessa Italiassa oli runsaasti tarjolla etikettikirjoja, joissa oli myös kirjeisiin liittyviä ohjeita. Näiden opaskirjojen etuna on, ettei niiden kirjoittajilla ollut suoranaista motiivaa käyttää klienttijärjestelmän kieltä. Koska ne olivat käytännön tarpeisiin suunnattuja, voidaan niistä tutkia minkälaisia asioita mahdollisen kirjoittajan on täytynyt ottaa kirjettä kirjoittaessa huomioon. Opaskirjat ovatkin historian tutkimukselle varsin hyviä lähteitä, jos halutaan selvittää klienttijärjestelmän yhteiskunnallista asemaa ja yhteiskunnassa vallitsevia moraaliarvoja. Pitemmällä aikavälillä tarkasteltuna voimme tulkita oppaiden antamien ohjeiden muuttumisen kuvaavan muutosta yhteiskunnassa. Ohjekirjojen käyttämisestä lähteenä katso: Ransel 1988, 224 – 231. Tässä tutkimuksessa olen rajannut ohjekirjamateriaalin pääasiallisesti tutkimusmetodien ulkopuolelle.

uskollisuuden vannomista kirjeessä ilmaistuna.⁹² Kirjeissä kirjoitettua ei aina välttämättä todellisuudessa tarkoitettu vakavasti otettavaksi, sillä kyseessä oli vain aikakaudelle tyypillinen ilmaisu. Suurisanaiset lupaukset saattoivat olla vain ilmaan heitettyjä sanoja ilman aikomustakaan niiden toteuttamiseksi.⁹³ Lisäksi jokaisen kirjeen kirjoittajalla saattaa olla oma persoonallinen tapansa kirjoittaa ja siten ilmaista patronus–klientti -suhteeseen liittyviä asioita. Siksi tutustuminen mahdollisimman laajaan lähdemateriaaliin on suotavaa.⁹⁴ Tätä puolta esitellään tarkemmin luvussa 5.4.

Kirjeiden retoriikan pohtiminen onkin tärkeintä lähdekritiikkiä, mitä klienttijärjestelmän tutkimuksen kannalta on syytä tehdä. Tapauskohtaisesti on tutkittava mahdollisimman laajasti, ja myös mahdollisuuksien mukaan muitakin lähteitä hyväksi käyttäen, henkilöiden keskinäisestä suhteestaan välittämän tiedon luotettavuutta. Kirjeiden sisältö ei välttämättä kerro luotettavuudesta vaan pelistä klienttijärjestelmän sisällä, jonka tarkoituksena on näyttää uskottavalta. Klienteille oli tärkeää todistella kuinka uskollisia ja luotettavia he olivat, mutta käytännössä heidän oli usein vaikeaa toimia lupauksensa mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että klientit jo kirjoittaessaan uskoivat etteivät kykenisi täyttämään lupauksiaan tai sitä mitä toivoivat pystyvänsä tekemään. Usein tämä johti patronusten ja klienttien välillä kirjoitteluun, jossa valitettiin pitämättömistä lupauksista tai koetettiin pyörittää aikaisempia lupauksia vedoten niiden suorittamisen mahdottomuuteen.⁹⁵

Patronukset eivät pitäneet itsestään selvyytensä, että omaan verkostoon haalitut klientit toimisivat moitteetta mitä vain heiltä pyydettyä. Valtakunnandrotsi Per Brahe kirjoittikin vuonna 1675, kuinka vaikeaa oli klienttien kanssa toimiminen ja väärinymmärtämisten korjaaminen.⁹⁶ Näyttäisikin siltä, että klienttien käsitys ja ideologinen maailmankuva luotettavuudesta poikkesi aatellisen patronuksen näkemyksestä. On kuitenkin muistettava klientin aseman heikkous verrattuna patronuksen asemaan. Usein klientin harteilla oli käytännön palvelusten suorittaminen ja siten myös paineet klientin asemassa pysymiseksi. Tulkittaessa klientin käyttämän retoriikan uskottavuutta on otettava huomioon kyseisen patronus–klientti -suhteen laatu.

⁹² Kettering 1986, 22.

⁹³ Norrhem 1993, 82.

⁹⁴ Maczak 1984, 345-346. Ks myös Droste 1998, 5-6.

⁹⁵ Herman 1995, 6, 21.

⁹⁶ Nordmann 1904, 311. Per Brahen kirje on päivätty 22.4.1675 Visinborgissa. ”*Vi tycka illa vara, det man så ofta och jämtiliga måste förspörja det ena missförståndet efter det andra sig ibland våra klienter och tjänare där borta yppa och uppväxa.*”

Jos klientti kuului aatelistoon tai oli hyvässä asemassa oleva porvari, oli retorinen kielipeli voimakkaampaa. Sekä patronuksen että klientin täytyi miettiä mitkä olivat toisen osapuolen todelliset tarkoitusperät retoristen ilmausten takana. Usein uskollisuutta pyrittiin kohentamaan antamalla lahjoja. Samalla pyrittiin pitämään niin patronus kuin klienttikin tyytyväisenä sekä mahdollisesti luoda läheisempi suhde vastapuoleen.⁹⁷ Raahen pormestarina toiminut Henrik Corte oli Per Brahen klienttejä. Hän suoritti useita matkoja Raahesta Tukholmaan toimittaessaan Brahelle tämän läänitysten verotuloja ja samalla hän lahjoitti tälle runsaasti erityyppisiä lahjoja.⁹⁸ Tällainen runsas lahjoitusten antaminen klientiltä patronukselle oli harvinaisempaa ja varmasti lisäsi Brahen arvostusta klienttiään kohtaan. Luottamuksellisen patronus-klientti -suhteen vaaliminen oli paras keino selviytyä klienttijärjestelmän rattaissa, sillä luottamuksen kerran menettäneenä se oli vaikea hankkia takaisin.

Jan Samuelson kirjoittaa törmänneensä tutkimassaan lähdemateriaalissa, joka sijoittuu pääasiassa 1500-luvulle, ainoastaan kerran sanaan *patron*.⁹⁹ Patronus ja klientti ilmaisujen käyttäminen 1500-luvulla oli vielä harvinaista, mutta tultaessa 1600-luvulle se yleistyy. Kuitenkin yleisempää oli käyttää jotain muuta termiä kuin patronus tai klientti. Vaikka termit tunnettiin, oli varsinkin klientti sanan käyttäminen harvinaista, koska klientit harvoin kutsuivat kirjeissään itseään klientiksi.¹⁰⁰

Sana klientti käsitteenä periytyy antiikista. Latinan kielessä sana on tavallisempi kuin ruotsin kielessä. Esimerkiksi Mikael Wexionius–Gyldenstolpen Brahelle latinaksi kirjoittamissaan kirjeissä¹⁰¹ käyttää itsestään alku- ja lopputervehdyksessä klientti-sanaa, esimerkiksi *Humilimus et officiosissimus clientulus*.¹⁰² Vastaavasti ranskaksi tai ruotsiksi kirjoitetuissa kirjeissä ei klientti sanaa esiinny kertaakaan. Tämä mahdollisesti johtuu siitä, että latinan sana klientti käsitettiin palvelijaa tarkoittavaksi sanaksi. Tähän

⁹⁷ Herman 1995, 10-11.

⁹⁸ Söderhjelm 1911, 7-8.

⁹⁹ Samuelson 1993, 231. Kirjeessä Abraham Persson kutsuu Axel Ryningiä termein ”*Minom patrono och synnerlige forfordrare*”. Kirje on päivätty 12.9.1595.

¹⁰⁰ Muutamassa kirjeessä olen tavannut klientin kutsuvan itseään klientiksi. Esimerkiksi katso viitteet 541 ja 559.

¹⁰¹ Tyypillinen Wexionius–Gyldenstolpen käyttämä alku- ja loppulause: *Illustrissime Comes, Academiae hujus Stator, Patriae columen et patrone clementissime*. (Tässä alkulauseessa selkeästi tuodaan esiin Brahen asema patronuksena sekä Stator sana saattaisi viitata Brahen asemaan akatemian johtajana.) *Illustriss:æ T:æ Excellentia Humilimus et officiosissimus clientulus*. 27.7.1642 PBB II:1 1932, 22.

¹⁰² 27.7.1642 PBB II:1 1932, 22. Vrt. 20.5.1945 PBB II:1 1932, 28. Myös Terserus vanhempi käytti cliens sanaa kirjoittaessaan Brahelle latinaksi, mutta palvelija sanaa kirjoittaessaan ruotsiksi. Vrt. 21.1.1647 Terserus vanhempi Brahelle PBB II:1 1932, 38.

viittaisi saman kirjoittajan kirjoittamat omistukset ruotsin ja ranskan kielellä, joissa sana klientti korvautuu sanaksi palvelija. Esimerkiksi ranskaksi Wexionius–Gyldenstolpe kirjoitti seuraavasti: *le plus humble et tres oblige serviteur*¹⁰³ ja vastaavasti ruotsiksi *ödmiuke vnderdånige och Trooplichtige Tienare*.¹⁰⁴ Koska kirjeet on kirjoitettu lähes yhden vuoden sisällä, viittaisi termien käyttö juuri latinan sanan klientti käsittämiseen palvelijaa tarkoittavaksi sanaksi.

Patronus termin käyttö kuitenkin lisääntyi 1600-luvulla. Jo pelkästään nopea vilkaisu laajaan kirjelähdekokoelmaan poikii useita sanan patronus ilmaisuja. Yksinkertaisin ilmaisu oli aloittaa kirje mainitsemalla patronuksen asema heti aluksi. Johan Adler Salvius aloittaa 15. lokakuuta 1646 päivätyyn kirjeensä Per Brahelle sanoilla *Höghwälborne Greffwe, mächtige patron*. Kirjeen loppuun oli vielä lisätty normaali ilmaisu ikuisesta palveluhalukkuudesta.¹⁰⁵ Myös Clas Rålamb 5. syyskuuta 1660 päivätyssä kirjeessään Per Brahelle aloitti ilmaisulla *Höghvelb. Greffwe och RikzDrotzet, Gunstige Patron*, lopettaen sen palveluhalukkuuden ilmaisuun.¹⁰⁶ Joskus kirjeiden alkuun kirjoitettiin mahdollisimman paljon ylistäviä sanoja kuten Samuel Enander kirjoittaessaan Per Brahelle joulukuussa 1664. Hän aloitti ilmaisulla *Höghwälborne H:r Grefwe Sweriges Rijkets Drotzet nådige Herre och mechtige Patron och Gynnare*. Hän jatkoi kirjeen loppuun yhtä nöyrästi kuin aloittikin sen ilmaisten nöyryyttään ja mukautumishalukkuuttaan palvelijana.¹⁰⁷ Joissakin tapauksissa klientti saattoi käyttää jatkuvasti suojelijastaan nimitystä patronus. Esimerkiksi Axel Oxenstiernan klientti Lennart Torstensson, joka loi mittavan uran armeijassa, käytti kirjeissään Axel Oxenstiernalle säännöllisesti sanaa patronus kirjeet aloittavassa ylistävässä tervehdyksessä.¹⁰⁸

Suuressa osassa kirjeitä ei patronus–klientti -suhteita ilmaistu yhtä suorasanaisesti vaan kiertoilmauksina käytettiin kuvailevia ilmauksia kuten ystävä/ystävyyys, uskollisuus, luotettavuus, kiintymys, arvostus, kunnioitus tai antaumus. Patronus vakuutti klientilleen ystävyyttään, arvostustaan, suojeluaan ja kiitollisuutta niitä palveluksia vastaan, joita klientti suoritti hänelle. Klientti sitä vastoin vannoi uskollisuutta ja

¹⁰³ 19.7.1641 PBB II:1 1932, 19.

¹⁰⁴ 5.11.1641 PBB II:1 1932, 21.

¹⁰⁵ HRSH 5, 161-164.

¹⁰⁶ HRSH 9, 235-236.

¹⁰⁷ HRSH 9, 240-241.

¹⁰⁸ AOS 2:8 s. 325 – 565.

kiitollisuuttaan patronustaan kohtaan ja lupasi pyyteettömästi ja luotettavasti palvella häntä.¹⁰⁹

Tällaisen kielen käyttö onkin aiheuttanut klienttijärjestelmän tutkimisen vaikeuden. Kysymys on ollut kuinka luotettavasti voidaan tulkita suhteiden olevan patronus–klientti -suhteita, kun niiden tulkinnan pohjana on tunnesiteitä ilmaisevia sanoja. Tämä kysymys on useimmiten ollut klienttijärjestelmäteorialle esitetyn kritiikin ydin.¹¹⁰ Tähän kritiikkiin voidaan vastata vain laajapohjaisilla tutkimuksilla, jotka tukeutuvat muihinkin lähteisiin. Näin pystytään luomaan henkilöistä sekä heidän yhteyksistään laajempialaisia kokonaiskäsitteitä ja pystytään mahdollisesti tarkastelemaan heidän toimintansa motiiveja paremmin.

Patronuksen ja klientin välinen kirjeenvaihto sisältää alku- ja loppumuodollisuuksien lisäksi myös erilaisen retorisen ilmaisutavan kuin yleensä ihmisten välisessä kirjeenvaihdossa. Esimerkiksi, kun Andreas Thuronius kirjoitti Brahelle hän toi patronus–klientti -suhteen selkeästi esille kauttaaltaan koko kirjeessä. Thuroniuksen käyttämä kieli henkii klienttijärjestelmän käyttämää retoriikkaa.¹¹¹ Kun tarkastelee akatemian eri henkilöiden ja Brahen välistä kirjeenvaihtoa, niin melko nopeasti huomaa eron Brahen klienttien kirjoittamien kirjeiden ja muiden akatemian henkilöiden välillä. Thuronius ja Wexionius–Gyldenstolpe, jotka ovat Brahen klienttejä kirjoittavat tuttavallisemmin kuin muut, joiden kirjeiden sävy on virallisempi.¹¹² Vaikka kirjeiden alussa ja lopussa olevien muodollisten kirjoitusten avulla pääsee jäljille kirjoittajien välisen suhteen laadusta, se ei silti välttämättä tarkoita ehdotonta patronus–klientti -suhdetta. Lopullinen selvyys voidaan saavuttaa vasta kirjeen sisältöosaan kirjoitetun retoriikan analysoinnin jälkeen sekä ottamalla huomioon muiden metodien antamat tulokset.

¹⁰⁹ Kettering 1986, 12-13.

¹¹⁰ Esimerkiksi Sharon Kettering, J. Russell Major ja Arlette Jounna esittävät näkökantojaan asiasta vuoden 1992 French historical studies julkaisussa. (Fall 1992, 17 nr.4 s. 839-881).

¹¹¹ 22.10. 1659 PBB II:1 1932, 143. Thuronius kirjoitti Brahelle: ”...; Huarföre såsom E. Högh Greffl. Excell:ce altijdh hafwer hafft ett synnerligit nådigt behagh till dem, som något nyttigt wärck widh Academien för detta elaborerat hafwa, beforderandes sådant med all gunst och nådig benägenheet; särdeles och för min ringa person warit en Nådig Herre och höggunstig patron; Altså beder E. Högh Greffl. Excell:ce iag ännu under-ödmiuckeligast, dedh E. HöghGreffl. Excell:ce icke ännu drager sin nådiga och mächtige hand ifrån mig, uthan antingen till någon importerligare condition mig gunstigest promoveret,...”

¹¹² Samaan huomioon on päätynyt A.A.A. Laitinen Wexionius–Gyldenstolpen elämäkertatutkimuksessaan. Ks. Laitinen 1912, 101.

Klienttijärjestelmän tutkimisessa on kirjeiden tutkimisen lisäksi käytetty prosopografista tutkimusmetodia, jossa perehdytään henkilöiden taustoihin ja elämäkertatietoihin. Tutkimuksessa käytetään hyväksi sukuselvityksiä sekä sosiaalisten että perheyhteyksien taustoista tehtyjä tutkimuksia.¹¹³ Tärkeässä osassa ovat instituutioiden matrikkelit. Esimerkiksi Turun akatemiassa julkaistuista väitöskirjoista on olemassa matrikkeli, johon on merkitty väitöskirjan tekijän lisäksi väitöskirjan aihe sekä omistukset ja kiitokset. Usein nuoret valmistuvat opiskelijat omistivat ja kiittivät henkilöitä, jotka olivat avustaneet heitä rahallisesti ja toimineet heidän suojelijoinaan. Motiivina saattoi olla myös halu päästä kyseisten henkilöiden suojeluksen edistääkseen mahdollista tulevaa uraa.¹¹⁴ Akatemia konsistorin pöytäkirjat ovat lisäksi hyvä lähde etsittäessä taustatietoja siihen, kuinka virkanimitykset 1600-luvulla käytännössä tapahtuivat. Näiden tietojen pohjalta ei toki voida vetää suuria johtopäätöksiä, mutta ne auttavat täyttämään aukkoja, minkä jälkeen kaikkia lähteitä yhdistelemällä päästään lähemmäksi totuutta.

Sosiaalisten verkostojen analysoiminen on hiljalleen avautumassa sosiologian puolelta myös historian tutkijoiden metodologiseen käyttöön. Käytännön sovellutuksia ei tosin vielä moniakaan löydy varhaisemman ajan tutkimuksen puolelta, koska tällainen tilastoihin pohjautuva metodologinen lähestymistapa tarvitsee käyttövoimakseen runsaasti lähdemateriaalia.¹¹⁵ *Bonnie H. Erickson* on arvioivassa artikkelissaan *Social Networks and History*¹¹⁶ tarkastellut sosiaaliverkostojen tutkimuksen mahdollisuuksia historian tutkimuksen apuvälineinä. Verkostanalyysin avulla voidaan parhaiten tarkastella sosiaalisia rakenteita, mikä tarkoittaa sosiaalisten suhteiden muotoa yhdistettynä sosiaalisiin toimijoihin. Toimijoina voi olla yhtä hyvin ihmiset, organisaatiot kuin valtiotkin. Parhaiten verkostanalyysin käyttäminen sopii esimerkiksi kauppuksuhteiden tutkimiseen, joista on usein jäänyt jälkeen laajat ja monimuotoiset lähdeaineistot.¹¹⁷ Metodien hyväksikäyttö on kuitenkin ongelmallista klienttijärjestelmää tutkittaessa, koska se on epävirallista toimintaa yhteiskunnassa ja siten jättänyt jälkeensä varsin vähän lähdemateriaalia historian tutkijoiden käytettäväksi. Täysin mahdotonta sen käyttäminen ei kuitenkaan ole. Tutkimuksia verkostanalyysin avulla

¹¹³ Esimerkiksi tätä metodia apuna käyttävästä tutkimuksesta katso: Persson 1999.

¹¹⁴ Suolahti 1993, 38-40.

¹¹⁵ Lappalainen 2001, 13-14. Vanhemmassa tutkimuksessa lähdeaineisto on liian rajallista, joten tilastollisella verkostanalyysillä ei ole mahdollista tuottaa tarpeeksi luotettavaa tietoa.

¹¹⁶ Artikkelin arvioi *Stanley Wassermanin* ja *Katherine Faust*in kirjoittamaan teosta; *Social Network Analysis: Methods and Applications*. New York 1994.

¹¹⁷ Erickson 1997, 149-151.

on tehty esimerkiksi Medici-suvun toiminnasta 1400-luvun Firenzessä.¹¹⁸ Verkostanalyysi kannattaa kuitenkin pitää mielessä, kun tarkastelee klienttijärjestelmää laajemmassa mittakaavassa, instituutiona yhteiskunnan sisällä.

6. Tutkimustehtävä

Suomalaisessa ja Suomea läheisesti koskevassa ruotsalaisessa historiantutkimuksessa ei klienttijärjestelmä ole viittauksia lukuun ottamatta saanut osakseen järjestelmällistä tutkimusta. Tämän tutkimuksen tärkeimmiksi kysymyksiksi olen nostanut yksinkertaiset peruskysymykset. *Mikä oli klienttijärjestelmä?* Tarkoitus on teoreettisesti tarkastella niitä piirteitä, joista muodostui kokonaisuus, jota voidaan kutsua klienttijärjestelmäksi. Luonnollisesti tällainen kysymyksenasettelu johtaa syvempään analyysiin. Tärkeiksi kysymyksiksi nousee siten myös klienttijärjestelmän toiminnan tarkasteleminen. *Kuinka klienttijärjestelmä toimi?* Kun tällaiseen kysymykseen pystytään saamaan tarpeeksi luotettava vastaus, voimme esittää uuden kysymyksen, mikä samalla on ehkä historian tutkimuksen kannalta se tärkein. *Kuinka klienttijärjestelmä vaikutti yhteiskuntaan?* Tämän kysymyksen kautta avautuu mahdollisuus tulkita uudelleen, jopa niitäkin asioita tai ilmiöitä, jotka historiantutkimus on jo pitänyt loppuun kaluttuina ja hedelmättöminä kohteina. Klienttijärjestelmän tutkimus mahdollistaa uusien motiivien löytämisen ja siten mahdollistaa jo tutkittujen tulosten uudelleen analysoimisen ja jopa kokonaan uusien tulkintojen tekemisen.

Klienttijärjestelmän voi jakaa kahteen osaan. Ensiksi koko yhteiskunnan kattavaksi instituutioksi, joka oli epävirallisina normeina vaikuttamassa ihmisten toiminnan taustalla, sekä toiseksi yhden patronuksen hallitseman klientistön organisaatioksi.¹¹⁹ Olosuhteiden muutokset valtiossa johtivat klienttijärjestelmän laajenemiseen instituutiona ja ulottamaan lonkeronsa yhä syvemmälle yhteiskuntaan. Samalla patronusten luomat organisaatiot kasvattivat kokoaan, ja niiden määrä lisääntyi uusien

¹¹⁸ Ks. J. F. Padgett and C. K. Ansell: Robust action and the rise of the Medici 1400-1434. *American journal of sociology* 98:1259-1319. 1993. Sekä D. Kent: The Rise of the Medici: Factions in Florence 1426-1434. Oxford 1978.

¹¹⁹ Tässä yhteydessä käytän käsitteitä, jotka ovat uuden institutionaalisen taloushistorian teoreettisen koulukunnan luomia. Käsitteet ovat kuitenkin hyviä kuvaamaan sitä vakavuutta ja tasoa, jota klienttijärjestelmä edusti 1600-luvun yhteiskunnassa. Patronusten johtamat klienttiverkostot olivat kuin pienyhtyiä, jotka oli luotu keräämään tietoa ja pitämään yllä hierarkkista tasapainoa vallitsevassa yhteiskunnassa. Käsitteiden tarkemmasta analyysistä ks. Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Toim. J. Ojala ja J-A. Lamberg. Jyväskylä 1997. Erityisesti Ojalan ja Lambergin johdanto sekä M. Kallioisen liiketoiminnan kustannuksia käsittelevä osuus.

patronusten astuessa näyttämölle. Muutosten taustalla olevat syyt olivat monitahoiset. Yksinkertaistettuna kyseessä oli valtion hallinnon laajentuminen ja hallittavien asioiden voimakas kasvaminen. Tällaisessa tilanteessa valtaeliittien oli luotava tehokkaampia organisaatioita tiedon hankkimiseen ja oman aseman turvaamiseen levittämällä oma organisaatio mahdollisimman laajalle. Klienttijärjestelmä oli epävirallista vallankäyttöä ja näin ollen näkymätön instituutio yhteiskunnassa. Sen vaikutuksia yhteiskuntaan voidaan kuitenkin analysoida luomalla tarkat käsitteet sen toiminnasta.

Tässä tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan pääasiassa ruotsalaista klienttijärjestelmää 1600-luvun osalta. Kyseinen vuosisata on Ruotsin historiassa merkityksellinen niin klienttijärjestelmän kuin modernin valtion syntymisen kannalta. Jo aikaisemmin on tullut esille se, kuinka kummatkin ilmiöt vaikuttivat merkittävästi toisiinsa ja tähän teemaan palataan vielä tarkemmin luvussa II. 1600-luvun alkupuolella tapahtui merkittäviä muutoksia ruotsalaisessa yhteiskunnassa, jotka johtivat klienttijärjestelmän yleistymiseen laajemmin yhteiskunnan kattavaksi järjestelmäksi. Aatelin vallankumous hallinnossa ja samanaikaisesti hallinnon laajeneminen johtivat klienttijärjestelmän voimakkaaseen kasvuun.

Hallinnon varsinainen kehitys pääsi vauhtiin 1610-luvulla Kustaa II Adolfin ja valtakunnan kansleri Axel Oxenstiernan toimesta. Hallinnon kehittäminen ei ollut vielä täysin systemaattista vaan lähinnä välttämättömiä ratkaisuja, joiden päämääränä oli valtion taloudellisen tilan parantaminen tai toisin sanottuna varojen tehokkaampi kerääminen kasvaviin sotakustannuksiin.¹²⁰ Samanaikaisesti siirryttiin vanhasta porvarisjohtoisesta sihteerihallinnosta ylhäisaatelin johtamaan siviilihallintoon. Aatelissäädylle vahvistettiin privilegioin etuoikeus siviilihallinnon virkoihin. Aatelisto ei kuitenkaan kyennyt omasta ryhmästään täyttämään kaikkia virkoja, sillä heillä ei ollut riittävästi väkeä sijoitettavaksi virkoihin.¹²¹ Klienttijärjestelmää hyväksikäyttäen aateli kuitenkin pystyi valvomaan etujaan rekrytoimalla omilla ehdoillaan virkamiehiä muista säädyistä täyttämään avoimet virat. Klienttijärjestelmän tutkimuksen kannalta 1600-luvun alku onkin luonteva lähtökohta, koska tähän aikaan klienttijärjestelmä saa koko yhteiskunnan kannalta laajemman merkityksen. Poliittisen kulttuurin muutos aiheutti muutoksia myös klienttijärjestelmässä 1700-luvun Ruotsissa. Muutokset olivat niin merkittäviä, että on mielekästä rajata tutkimukseni koskemaan ainoastaan 1600-lukua

¹²⁰ Karonen 1999, 182-187.

¹²¹ Nuorteva 1997, 382-383.

käsitteleväksi. Toisaalta voidaan sanoa juuri 1600-luvun olleen klienttijärjestelmän kukoistuskausi ruotsalaisessa yhteiskunnassa.¹²²

Tutkimukseni keskeisin henkilö on Per Brahe. Hän edusti vanhinta aatelia Ruotsin valtakunnasta ja kuului sosiaalisen ja poliittisen eliittiin. Hän toimi voimakkaasti valtakunnan molemmissa osissa, Ruotsissa ja Suomessa.¹²³ Tämä seikka lisää häneen kohdistuvaa mielenkiintoa. Per Brahe oli huomattava 1600-luvun vaikuttaja ja hänen ympärilleen muodostuvaa verkostoa tarkastelemalla on hyvä analysoida klienttijärjestelmää yleisellä tasolla sekä myöskin paikallistasolle ulottaen.

Tässä tutkimuksessa en käsittele klienttijärjestelmää hovin piirissä, vaikka se onkin koko klienttijärjestelmän alkulähde ja siksi tärkeä elementti. Koska tarkoitukseni on enemmänkin keskittyä tutkimaan klienttijärjestelmää yhteiskunnassa kauttaaltaan, on parempi lähestyä sitä henkilöiden kautta, jotka vaikuttivat siviilihallinnossa. Hovin merkitys klienttijärjestelmässä oli tärkeä henkilöille, jotka olivat yhteiskunnan hierarkiassa sosiaalista ja poliittista eliittiä hieman alempana. Esimerkiksi alemmalle aatelille oli tärkeämpää hyvät suhteet hoviin kuin valtaeliitille, jolla oli automaattisesti kontakti hallitsijaan.¹²⁴

Tutkimustehtävän ulkopuolelle jää myös sotalaitoksen klienttijärjestelmä samasta syystä kuin hovinkin jää tutkimustehtäväni ulkopuolelle.¹²⁵ Toiseksi armeijassa toiminut klienttijärjestelmä oli hyvin kiinteästi yhteydessä hoviin, sillä armeijan virat jaettiin hyvin pitkälle hovin piirissä toimineen klienttijärjestelmän kautta. Aatelistolle oli usein kunnia-asia saada omat kasvavat nuoret poikansa armeijan palvelukseen, varsinkin alemmalla aatelistolla.¹²⁶ Huomattavaa on, ettei armeijan piiristä noussut huomattavia patronuksia, koska hovi ja siviilihallinto olivat parempia kanavia klienttijärjestelmälle.

¹²² Klienttijärjestelmän kukoistuskaudesta katso Englund 1993, 94-95.

¹²³ Per Brahe ylhäisen syntyperänsä vuoksi toimi Ruotsin valtaneuvostossa, jonka kautta hän oli hyvin tietoinen valtion asioista. Hän toimi myös kahteen otteeseen kenraalikuvernöörinä Suomessa, joten hänen tietoutensa myös tältä osin oli poikkeuksellisen laajaa verrattuna muihin valtaeliittien edustajiin. Pois sulkien Aksel Oxenstierna, jolla oman verkostonsa ja sukulaissuhteidensa kautta oli myös laaja tietämys Suomenkin oloista.

¹²⁴ Ks. esimerkiksi Persson 1999. Hän on väitöskirjassaan tarkastellut hovin toimintaa ja yhtenä hänen pääteemoistaan on klienttijärjestelmä osana hovin toimintaa.

¹²⁵ Klienttijärjestelmää on kuitenkin armeijankin osalta tutkittu vähäisesti. Varmaankin paras osuus löytyy Björn Askerin tutkimuksesta *Officerarna och det svenska samhället 1650 – 1700*. Asker 1983, 105-117.

¹²⁶ Persson 1999, 126-127. Persson on tilastollisesti tutkinut hovista nimityksen saaneita viranhaltioita ja suurin osa on nimitetty juuri armeijan virkoihin, kun taas siviilivirkoihin on nimitetty huomattavasti vähemmän. Hovin kautta siviilivirkoihin nimitykset koskevat yleensä vain huippuvirkoja kun taas

II VALTAELIITTIT JA MODERNIN VALTION SYNTY

1. Sotatalous infrastruktuurin kehityksen taustalla

1.1 Kohti modernia yhteiskuntaa

Ruotsin ajautuminen sotien kierteeseen 1600-luvulla johti samalla sen valtiollisen infrastruktuurin pakonomaisen kehittämisen tarpeeseen. Kuninkaan valloittaessa ja liittäessä uusia alueita Ruotsin valtakuntaan törmättiin kahdenlaisiin ongelmiin. Ensiksi, jotta voitaisiin pitää vihollinen poissa vallatulta alueelta, oli järjestettävä alueelle kunnollinen hallinto, jonka avulla maita, tavaroita ja ihmisiä pystyttiin kontrolloimaan. Hallinnon järjestäminen alueelle oli usein ongelmallista, koska se nosti esiin intressejä, jotka olivat sotaan vastaan. Toiseksi, jotta sotaan pystyttiin kunnollisesti valmistumaan, oli luotava omaan maahan myös parempi hallintokoneisto, jonka avulla pystyttiin toteuttamaan tehokkaampi verojen kerääminen ja sotilaiden värvääminen. Näiden toteuttaminen vaati hyvän siviilihallinnon, jonka toiminta turvattiin lain avulla. Usein hallinnon kehittäminen kasvatti valtion infrastruktuuria nopeammin kuin armeija itsessään kasvoi, vaikka kaikki toimet oli juuri tähdätty armeijan voimavarojen kasvattamiseen.¹²⁷

Sotien tarpeellisuuden selvittäminen väestölle ei ollut ongelmallista, vaikka raskaat verot kohdistuivatkin juuri heihin. Suurin osa väestöstä koki sodat tarpeellisiksi puolustukselliseksi sodiksi, varsinkin Suomessa. Vasta Stolbovan rauhan jälkeen sotimisen tarpeellisuutta alettiin enemmän kyseenalaistaa, mutta vain passiivisessa mielessä. Hallituksen auktoriteetti säilyi edelleen vahvana. Tätä piirrettä käytettiin valtaapitävien keskuudessa tietoisesti hyväksi ja usein valtiota uhkaavat tekijät esitettiin todellisuuteen verrattuna liioiteltuina. Samalla kuitenkin varottiin saattamasta rahvasta epätoivon asteelle.¹²⁸

armeijaan saatettiin nimittää jopa aivan pienempiinkin virkoihin. Tämä johtui nuorista aatelispojista, jotka aloittivat yleensä alhaisista upseerin viroista.

¹²⁷ Tilly 1990, 20-21. Bakka 1996, 295.

¹²⁸ Korhonen 1939, 13-14, 16-17 ja 24-25. Axel Oxenstierna lausuikin valtaneuvoston kokouksessa kesällä 1636, kuinka säätyjä olisi syytä informoida valtiopäivillä liioitellusti, mutta välttämättä liian pitkälle. Näin oli toimittu jo pitemmän aikaa. Tässä valossa onkin syytä olla varovainen tulkinnoissa, jos ne perustuvat vain valtiopäivillä esitettyihin tilannekatsauksiin. Ks. 16-17.

Varhaismodernin valtion piirteenä oli usein pitkäaikaiset sota-aikakaudet ja varsinkin 1600-luvulle tultaessa sodan rasitukset väestöä kohtaan kasvoivat suunnattomiksi verrattuna aikaisempiin vuosisatoihin.¹²⁹ Varhaismodernia valtiota voitaisiinkin kutsua helposti sotavaltioksi. Tällainen valtio kasvatti hallintokoneistoaan ja verotustaan, jotta se voisi paremmin rahoittaa sodasta aiheutuneet kulut. Jotta uudistukset voitaisiin tehokkaasti toteuttaa, oli valtion varattava itselleen väkivallan käytön monopoli. Ainoastaan valtiolla oli laillinen oikeus väkivaltaan suojellakseen väestöään ja turvatakseen resurssien parhaimman mahdollisen hyödyntämisen.¹³⁰ Jotta valtion kehitys olisi vakaata oli tärkeää, että keskushallinnon auktoriteetti oli yhtä voimakas joka puolella valtiota.¹³¹ Tärkeää oli saada aikaiseksi yhtenäinen ja yhtäläinen laki vallitsemaan koko valtiossa. Voidaankin sanoa, että tässä suhteessa Ruotsi oli edelläkävijä 1600-luvulla. Missään muussa maassa ei jokainen asukas saanut yhtä hyvää kohtelua ja luottamusta lain soveltamisen puitteissa. Samalla, kun lain kautta ulotettiin tiukempi kontrolli asukkaita kohtaan, alettiin myös pitää tarkempaa kirjaa itse asukkaista. Verotuksen tehokkuus riippui juuri tilojen ja verotettavien kohteiden tarkasta tuntemisesta.¹³² Tällainen väestön kontrolli voitiin suorittaa ainoastaan hallinnollisin keinoin ja nimenomaan tätä osa-aluetta kehittämällä.

Ruotsissa hallinto sai valtaneuvoston johdolla kasvavasti vastuuta ja valtaa käsiinsä, koska sotatilan vallitessa kuningas oleskeli suurimman osan ajasta muualla kuin pääkaupungissa. Uudistuksia ryhdyttiin toteuttamaan valtakunnankansleri Axel Oxenstiernan johdolla 1610-luvulta lähtien. Virallisiksi toimintatavoiksi ne kirjattiin kuitenkin vasta 1634 hallitusmuodossa. Keskushallintoon kuului aluksi viisi virastoa: Svean hovioikeus, sota-, amiraliteetti-, kanslia- ja kamarikollegio. Myöhemmin kamarikollegio jaettiin useampiin osiin. Uusiksi kollegioiksi tulivat vuori- ja kauppakollegio.¹³³ Kollegioissa työskenneltiin ryhmänä, jota johti puheenjohtaja.

¹²⁹ Aho 1981, 195. Aho on tutkimuksessaan käyttänyt Pitirim Sorokinin taulukkoa, joka osoittaa kuinka sotimisen intensiteetti oli kasvanut dramaattisesti tultaessa 1600-luvulle. Esimerkiksi Itävallan indeksi nousee 1500-luvun 273:sta 2830 tultaessa 1600-luvulle. Valitettavasti Ruotsin lukuja ei taulukossa esitetä. Ruotsinkin kokemat menetykset olivat nousseet suhteessa aikaisempiin vuosisatoihin, vaikka Ruotsi ei yhtä suuria menetyksiä ja rasituksia kärsinytkään kuin muut Euroopan maat, joiden alueella sotaa useimmiten käytiin.

¹³⁰ Reinhard 1996, 10-11.

¹³¹ Gustafsson 1994, 24.

¹³² Nilsson 1990, 300. Nilsson näkee sotien vaikutuksen yhteiskuntaa muuttavana taustatekijänä. Hyvän yhteenvedon hän tekee kirjan lopussa olevassa englanninkielisessä yhteenvedossa, jossa hän ehkä paljon selkeämmin yhdistää valtion rakentamisen ja sosiaalisen muutoksen yhteyden sotaan. Tämä idea jää varsinaisessa tutkimusosiossa hieman epämääräisemmäksi.

¹³³ Villstrand 2000, 195.

Puheenjohtaja toimi myös usein valtaneuvostossa jäsenenä. Päätökset kollegioissa tehtiin äänestämällä, johon osallistuivat äänivaltaiset asessorit ja puheenjohtaja.¹³⁴ Näin kollegioiden uudelleenorganisointi johti virkojen määrän kasvuun, joita aatelisto privilegioin ja yleiseksi käytännöksi muodostuneiden tapojen perusteella piti etuoikeutenaan.¹³⁵

Tehokkaasti järjestetyn verotuksen lisäksi varoja sodankäyntiin alkoi kertyä kehittyvän kaupan kautta. Pelkän agraarikulttuurin varassa ei Ruotsi olisi pystynyt nousemaan sodankäynnin avulla Euroopan mahtivaltioksi. Kaivostoiminta oli kauttaaltaan Euroopassa 1600-luvulla tärkeässä osassa valtioiden talouksissa. Se työllisti suuria määriä ihmisiä usein pitkiksi ajoiksi. Ruotsille rauta- ja kuparikaivostoiminnan kaupallinen hyödyntäminen oli kuin kultakaivos. Sen turvin varsinkin rahajärjestelmä pysyi vakaammalla pohjalla.¹³⁶ Ruotsin talouselämä vahvistui huomattavasti vuosisadan alkupuolella. Kuparin ja raudan menekki oli suuri ja Ruotsi saavuttikin melkeinpä monopoliaseman kuparimarkkinoilla. Myös raudan merkitys oli suuri kaupallisessa mielessä, ja omavaraisuus tällä sektorilla oli myös armeijan tarpeiden kannalta katsottuna enemmän kuin erinomaista. Rautateollisuudesta muodostui Ruotsin liiketoiminnan selkäranka 1600-luvulla ja tämä johti pieniin kiistoihin puuvarantojen käytöstä. Koska myös terva oli hyvä vientituote, varsinkin Pohjanmaalla oli vaikea ymmärtää sen tuotannon rajoituksia. Suomen puolella tervan tuotantoa jatkettiin, kun sitä vastoin vastarannalla ei puuta suvaittu käytettävän muuhun kuin raudan valmistuksen polttoaineena.¹³⁷

Pelkästään keskusvirastojen luominen ja uudelleen organisoiminen ei ollut riittävää, jotta valtion rajalliset voimavarat olisi saatu valjastettua sotatalouden ylläpitämiseksi. Uudistus oli ulotettava myös syvemmälle yhteiskuntaan. Suomenkin osalta muutokset alkoivat vaikuttaa jo 1610-luvulla, jolloin käskynhaltijaviran (käskynhaltijaa nimitettiin myöhemmin maaherraksi) luonne ja tehtävät muuttuivat. Samalla organisoitiin lääninhallitukset uudelleen. Muutosten oireita voi havaita jo vuoden 1616 alussa, mutta

¹³⁴ Karonen 1999, 185-187.

¹³⁵ Jutikkala 1978, 43-44. 1500-luvulla hallinnon korkeat virat muuttuivat arvonimien kantamisesta vastuullisiksi viroiksi ja samalla niihin sisältyi vaikutusvallan kasvu. Luonnollisesti aatelisto vaati niihin virkoihin yksinoikeutta. Tällaiset oikeudet myönnettiin osittain Juhana III:n toimesta 1559 ja vielä myöhemmin Kustaa Aadolfin toimesta 1617. Ks. myös Rystad 1963.

¹³⁶ Anderson 1974, 182-183.

¹³⁷ Karonen 1999, 179-182.

kuitenkin vasta vuoden 1619 aikana Kaarlen aikana käyttöön otetusta kameraalisesta hallinnosta luovuttiin.¹³⁸

Samanaikaisesti, kun Ruotsissa alettiin kehittää hallintoa, alettiin kiinnittää huomiota myös kaupunkeihin. Vaikka väkimäärä oli vähäinen valtakunnan alueella ja kaupungit siten pieniä, oli valtion kannalta tärkeää saada kaupungit kasvamaan ja talous kukoistamaan niissä. Verotulojen kannalta oli valtiolle kaupungeista myös se etu, että näistä kannetut verot saatiin suurimmaksi osaksi rahana, eikä luonnontuotteina kuten kaupunkien ulkopuolisilta alueilta.

Kaupunkien kehittämisen ideana oli siis saada ne tuottamaan entistä enemmän valtiolle rahana maksettavia veroja, tulleja ja muita tuloja. Kaupunkien merkitys nähtiin suurena eikä ole yllättävää, että juuri 1600-luvulla perustettiin suurin osa esimerkiksi Suomen kaupungeista. Kaupunkien roolit tosin muodostuivat erilaisiksi merkantilistisen kauppapolitiikan johdosta. Kehityksen suuntaviivat hahmottelivat Axel Oxenstierna ja Kustaa Aadolf 1610-luvun lopulla. Vuonna 1619 annettiin kaupunkien hallintosääntö, jonka mukaisesti kaupungeille myönnettiin privilegioita. Tämä sääntö käsitti 40 pykälää, joiden mukaisesti kaupunkien uudistaminen sai suuntaviivat pitkäksi aikaa.¹³⁹

1.2 Klienttien esiinmarssi

Tilanteen muodostuttua tällaiseksi oli sosiaalisen ja poliittisen eliitin toimittava siten, että heidän valtansa ja etunsa oli edelleen turvattu. Klienttijärjestelmä oli tehokas vastaus muodostuneeseen tilanteeseen. Aatelilta avoimeksi jäävät virat oli täytettävä lojaaleilla henkilöillä – klienteilla. Tämä mahdollisti myös ylemmän aateliston keskittämään klienttiverkoston kautta enemmän valtaa itselleen. Näin pieni piiri valvoi herkeämättä etujaan laajemmalla alueella yhteiskunnassa kuin 1500-luvun aikana. Sosiaalinen ja poliittinen eliitti huomasi koulutuksen merkityksen ja suuntasi katseensa mieluummin siviilihallinnon puolelle kuin armeijan palvelukseen. Jo 1500-luvun lopulla

¹³⁸ Lehtinen 1962, 227-228. Vaikka uudistukset tehtiin sotapaineen alla varojen keräämisen tehostamiseksi on huomattava, että jo aikaisemmin Suomessa voimassa ollut hallintokoneisto oli suunniteltu nimenomaan sodankäymisen tarpeisiin. Lehtinen osoittaa, että aikaisemman hallinnon tärkeimpänä funktiona oli varojen kerääminen Baltian sotatoimien avustamiseksi. Hallinnolliseen erikoisjärjestelyyn oltiin tukeuduttu, kun Tukholmasta asti toimiminen ei ollut tuottanut riittäviä tuloksia. Vaikka uudistuksia tehtiinkin sodan aiheuttamissa painetilanteissa, ei se ollut vain hetkellisesti tyypillistä 1600-luvun alussa, vaan samat syyt olivat olleet vaikuttamassa jo aikaisemminkin. Tarkemmin kameraalisen hallinnon toiminnasta Suomessa ks. Lehtinen 1961b.

¹³⁹ Karonen 1994, 13, 40-43 ja 48-52.

Abraham Brahen kirjoittamassa opaskirjassa nuoren aatelisen kasvattamiseksi hän kiinnitti huomiota koulutukseen enemmän kuin armeijapalvelukseen.¹⁴⁰

Sosiaalisen ja poliittisen eliitin keskuudessa ei aina oltu yksimielisiä. 1630-luvulla ajautuivat valtakunnankansleri Axel Oxenstierna ja Per Brahe riitoihin. Kanslerin täytyi taiteilla valtakunnan etujen mukaisesti, kun taas Brahe oli taipuvaisempi ajamaan oman säätynsä etuja. Poliittiseen epäsuosioon joutunut Brahe nimitettiin Suomen kenraalikuvernöörin virkaan. Tarkoituksena ei ollut ainoastaan poliittisen kiistakumppanin syrjäyttäminen vaan Suomeen tarvittiin todella kipeästi kenraalikuvernööriä. Taustalla oli vaikuttamassa sota ja oli tärkeää, että huomattava osa valtakuntaa saatiin tuottamaan mahdollisimman tehokkaasti. Tätä kuvastaa hyvin se seikka, että kenraalikuvernöörin virkaa käytettiin Suomessa ainoastaan silloin, kun armeijan tarpeet sitä kipeästi vaativat.¹⁴¹

Klienttijärjestelmästä tulikin juuri suurvalta-ajan ilmiö. Brahe ei välttämättä kokenut Suomeen siirtämistään pettymyksenä, vaikka se aluksi saattoikin tuntua siltä. Axel Oxenstierna oli kanslerina toimiessaan rakentanut itselleen laajan klienttiverkoston¹⁴² ja Brahe oli jäänyt valtakuvioissa taustalle. Suomeen tulo merkitsi hänelle mahdollisuutta uuteen nousuun ja samalla tilaisuutta rakentaa itselle parempi ja laajempi klienttiverkosto. Brahella oli Suomessa niin hyvä asema, että hän pystyi ratkaisevasti vaikuttamaan kaikkiin merkittäviin virkanimityksiin. Hän käytti tilaisuutta hyväkseen osallistumalla laajasti virkanimityksiin. Hänen kauttaan moni henkilö sai töitä paikallishallinnon, oikeuslaitoksen tai akatemian piiristä.¹⁴³ Brahe toimi aktiivisesti hallinnon piirissä ja melkein kaikkia hoidettavat asiat kulkivat hänen kauttaan.¹⁴⁴ Lisäksi Brahe matkusti laajasti Suomessa tarkistaen mahdollisia läänitysmaita. Kun myöhemmin läänityksiä jaettiin olivat ne juuri niitä alueita, joista Brahe oli antanut hyviä lausuntoja. Hyvän maineensa suomalaisessa historiankirjoituksessa Brahe loi uudistuksillaan, vaikka hän toteuttikin pitkälti vain niitä määräyksiä, jotka hänelle oli annettu jo Tukholmasta.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Brahe 1971. Ks. esimerkiksi kappaleet kaksi ja kolme, 13-31.

¹⁴¹ Karonen 1999, 237-241.

¹⁴² Karonen KBb, 4-5.

¹⁴³ Ks. LIITE 1 - virkanimityksistä, joissa Brahe on ollut vaikuttamassa taustalla.

¹⁴⁴ Lehtinen 1961b, 176. Brahen allekirjoitukset tarvittiin asiakirjoihin ennen kuin kamari ne hyväksyi. Lisäksi Brahe antoi tarkkoja ohjeita kenen ja kuinka veronkannot pitäisi suorittaa. Silti asioiden sotkeutumiselta ei vältytty. Kaiken kaikkiaan Brahe toimi erittäin aktiivisesti hallinnossa.

¹⁴⁵ Karonen 1999, 240-242.

Brahen tärkeimmäksi tukikohdaksi Suomessa ja emämaassa muodostui Turkuun vuonna 1640 perustettu akatemia. Akatemian kanslerina Brahe pystyi vaikuttamaan nimityksiin Suomessa, koska moniin virkoihin lähetettiin juuri akatemian käyneitä henkilöitä. Brahe tuottikin omilta alueiltaan poikia akatemiaan opintoja suorittamaan.¹⁴⁶ Näin hän sai luotettavia koulutettuja klienttejä, joita hän pystyi sijoittamaan eri kohteisiin hallinnossa. Akatemiasta tulikin Brahen silmäterä, jota hän vaali suurella huolella.

2. Aateliston muuttuva rooli

2.1 Aatelivirkamiehet ja valtaneuvosto

Vielä 1500-luvulla klienttijärjestelmä toimi lähinnä aatelisten keskuudessa, koska kuninkailla oli persoonallinen hallitustapa. Kuninkaat pystyivät henkilökohtaisesti puuttumaan ja toimimaan vallankäytön kaikilla osa-alueilla. Muutos laajemmin yhteiskunnan kattavaan klienttijärjestelmään tapahtui 1600-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Tämä oli seurausta vallankäytön laajentumisesta ja sosiaalisen ja poliittisen eliitin vallan kasvamisesta. Useammilla henkilöillä kuninkaan lisäksi oli tarpeeksi valtaa käsissä, jotta he pystyivät rakentamaan laajoja klienttiverkostoja. Valtion hallinnon laajentuessa sosiaalinen ja poliittinen eliitti kasvatti valtaansa.¹⁴⁷ Ruotsissa sosiaalisen ja poliittisen eliitin keskeiseksi toiminnan solmukohdaksi muodostui valtaneuvosto, joka toimi kollegioiden ylimpänä johtajana. Tärkeäksi valtaneuvoston ja sitä myöten sosiaalisen ja poliittisen eliitin kannalta nousi vuoden 1634 hallitusmuoto. Valtaneuvoston ja vuoden 1634 hallitusmuodon rooli nousi tärkeäksi tekijäksi klienttijärjestelmän laajentumisen kannalta, joten niitä on syytä tarkastella hieman syvemmin.

Viimeaikainen historiantutkimus on sosiaalista ja poliittista eliittiä koskevissa tutkimuksissa korostanut valtion instituutioiden kasvun merkitystä modernin valtion kehitykselle. On kuitenkin ollut epäselvää tuliko sosiaalisen ja poliittisen eliitin jäsenistä instituutioiden edustajia siksi, että he olivat sosiaalista ja poliittista eliittiä vai

¹⁴⁶ Karonen 1999, 289.

¹⁴⁷ Ribalta 1996, 20. Hallinnon laajentuessa hallitsija nimitti korkeisiin virkoihin valtaeliittejä edeltäviä henkilöitä. Näistä henkilöistä sitten muodostui sosiaalinen ja poliittinen eliitti, jota hallitsija kontrolloi tarjoamalla heille sosiaalisia ja poliittisia mahdollisuuksia edetä uralla. Näin hallitsija sitoi sosiaalisen ja poliittisen eliitin itseensä kiinni.

kuuluivatko instituutioiden edustajat sosiaaliseen ja poliittiseen eliittiin juuri asemansa vuoksi.¹⁴⁸ Ruotsissa voidaan selkeästi nähdä sosiaalisen ja poliittisen eliitin olemassaolo ennen valtion hallinnon laajentumista. Aatelissäädyn piirissä nähtiin ne mahdollisuudet, jotka laajentuva hallinto toi mukanaan; mahdollisuudet saada enemmän valtaa ja taloudellista hyötyä.¹⁴⁹ Valtion virkojen hoitamisesta tuli samanlainen statussymboli kuin maaomaisuudesta.¹⁵⁰ Aatelisäädyn ideologiaksi tuli kuninkaan palveleminen kunniakkaasti miekan ohella myös kynän voimalla. Varsinkin 1600-luvun alkuvuosikymmenillä Kustaa II Aadolfin ja Kristiinan aikakaudella isänmaallisuus nousee yhdeksi motiiviksi aateli-ideologiassa.¹⁵¹

Ruotsissa sodan aiheuttaman paineen alla hallinnon kehityksessä mentiinkin juuri aatelistoa suosivaan suuntaan päinvastoin kuin Tanskassa, jossa valtion hallintoa hoitamaan syntyi pääasiassa aatelittomien virkamiesten joukko. Tämä johtuu osittain Tanskan vahvemmassa yksinvaltiudesta, jolloin aatelisista muodostuva valtaeliitti ei päässyt vaikuttamaan asemansa vahvuuteen hallinnon ja armeijan piirissä.¹⁵²

Historiantutkimuksen yksi ikuisista kiistakysymyksistä on ollut aateliston toiminta. Onko aatelisto ollut hallitsijalle uhka vai palvelija. Ruotsin kohdalla 1600-luvun voi jakaa melkein kahtia. Alkupuolella aatelissääty toimi yhteistyössä hallitsijan kanssa ja loppupuolella se oli hallitsijan kiistakumppanina.¹⁵³

¹⁴⁸ Bulst 1996, 41-42.

¹⁴⁹ Rystad 1963, 160-163.

¹⁵⁰ Palme 1952, 68. Söderköpings Riksdag 1595. ”Makten över ämbetena blev identisk med makten över län och beställningar.”

¹⁵¹ Englund 1994, 65 ja 86-87.

¹⁵² Kudsen ja Rothstein 1994, 205.

¹⁵³ Mielenkiintoiseksi kysymykseksi on 1600-luvun Ruotsin historiantutkimuksessa noussut vuoden 1634 hallitusmuoto, jonka Axel Oxenstierna ajoi läpi kaksi vuotta kuningas Kustaa II Aadolfin kuoleman jälkeen. Mielenkiintoiset ovat jakaantuneet kahtia siitä miten tätä tapahtumaa pitäisi tulkita. Vuonna 1937 Sven A. Nilsson julkaisi artikkelin, jossa hänen tulkintansa mukaan Axel Oxenstierna käytti kuninkaan kuolemaa hyväkseen kasvattaen aatelin ja varsinkin valtaeliitin valtaa suuremmaksi. Artikkelin johti Nilssonin tiukkaan keskusteluun Nils Ahnlundin kanssa. Myöhemmin Nilsson palasi uudelleen aiheeseen. Hänen uusi tulkintansa oli laajemmin asioiden yhteyksiä punnitseva, mutta edelleen samalla kannalla kuin vuonna 1937. Melkein täysin vastakkaisen kannanottona oli esittänyt Nils Edén jo vuonna 1902. Hänen mukaan uusi hallitusmuoto ei johtanut aateliston vallan radikaaliin kasvamiseen. Päinvastoin se toi selkeyttä niihin institutionaalsiin toimintatapoihin, jotka olivat olleet jo Kustaa II Aadolfin aikana käytössä. Omasta mielestäni tämä tulkinta on edelleen lähempänä totuutta. Vuoden 1634 hallitusmuodon oli laatinut Axel Oxenstierna jo silloin, kun kuningas oli elossa ja hyväksynyt sen. Muutokset, jotka Oxenstierna teki kuninkaan kuoleman jälkeen, eivät olleet kovin huomattavia ja niiden tarkoituksena oli vain turvata jo toimivan hallinnon jatkuminen ilman kuningasta. Olihan hallitusmuodon tekemisen taustalla pääasiallisena tarkoituksena turvata ja tehostaa hallinnon toimiminen silloin, kun kuningas ei ollut kotimaassa hoitamassa hallintoa. AOSB (1888) I:1, 282. Ks. pykälä 58. Nilsson 1937, 29, 36. Nilsson 1990, 200. Edén 1902, 317-318.

Kuninkaan omaksuma uusi politiikka oli johtanut tilanteeseen, jossa aateliston oli uhrattava osa privilegioistaan valtion sotaponnistelujen helpottamiseksi. Aatelisto protestoi aluksi vastaan, mutta taipui kuitenkin. Oli koittanut uusi aika ja Ruotsista olisi luotava mahtava sotilasvaltio. Vähin erin myös aatelisto, voittoisan armeijan myötä, asettui kuninkaan kanssa samaan rintamaan ajattelemaan maan parasta raskaina sota-aikoina. Hallinto joutui rajujen ja nopeiden muutosten kouriin, koska sen täytyi toimia tehokkaasti silloinkin, kun kuningas oli poissa maasta eli melkein jatkuvasti. Kuningas oli Oxenstieran kanssa samaa mieltä siitä, että uusi valtiosääntö olisi tarpeellinen, jotta valtion resurssit saataisiin mahdollisimman tehokkaasti käyttöön. Jo aikaisemmin oli hallinto järjestetty siten, että valtaneuvosto toimi valtion hallinnon johdossa silloin kun kuningas oli poissa. Näin ollen vuoden 1634 hallitusmuoto ei tuonut mitään radikaalia muutosta, koska se vain vahvisti jo olemassa olevan käytännön. Jo aikaisemmin luodun hallinnon tarkoituksena oli voimakkaan armeijan luominen ja juuri tämä oli Kustaa II Aadolfin politiikan päämäärä. Tätä taustaa vasten tarkasteltaessa vuoden 1634 hallitusmuoto oli täysin looginen verrattaessa sitä kuninkaan politiikkaan. Kuningas oli tämän hallitusmuodon kannalla, koska se oli juuri sellainen, joka mahdollisimman tehokkaasti tuki hänen toimintaansa.¹⁵⁴ Hallitusmuoto ei olisi rajoittanut kuninkaan valtaa, sillä Ruotsin hallitsijalla oli erittäin suuri käytännöllinen ja symbolinen arvo.

Toiseksi on otettava huomioon Axel Oxenstiernan toiminta valtion johtamisen keskuksessa. Hän oli hyvin selvillä valtion tilanteesta, koska oli tiiviisti yhdessä Kustaa II Aadolfin kanssa johtanut sitä jo vuosikymmeniä. Tuskin hänellä oli mitään syytä vaihtaa politiikkaansa radikaalisti kuninkaan kuoltua. Lisäksi hän oli nähnyt läheltä kuinka Euroopassa valtiot, joissa aateli oli saanut huomattavan vallan, olivat ajautuneet sekasortoiseen heikkouden tilaan. Jotta Ruotsi selviytyisi tukalasta tilanteestaan oli täysin järkevää koettaa pitää yllä samaa politiikkaa, joka oli tuottanut tulosta aikaisemmin.

2.2 Valtaneuvoston johtava asema

Valtaneuvoston merkityksen kasvamisella 1600-luvun alkupuolella oli tärkeä merkitys klienttijärjestelmän leviämisessä osittain yhteiskunnan toimintoja ohjaavaksi

¹⁵⁴ Holm 1999, 193. Artikkelissa pohditaan Charles Tillyn luomien teorioiden pohjalta, kuinka sota vaikutti vuoden 1634 valtiosääntöön. Holm tuo selkeästi esille stabiliteetin ja jatkuvuuden aikana, jonka on yleensä katsottu merkinneen suurta heilahdusta kuninkaan vallasta ylhäisaatelin valtaan.

järjestelmäksi. Valtaneuvoston rooliksi tuli Axel Oxenstiernan aikakaudella johtaa kollegioita, jotka hoitivat suurimman osan tärkeimmistä hallinnosta. Valtaneuvoston jäseninä olivat viiden kollegion johtajat. Lisäksi valtaneuvostoon kuului useita muita ylhäisaatelin edustajia.¹⁵⁵ Valtaneuvoston merkitys kasvoi, koska se sai osan kuninkaalle kuuluneesta päätäntävallasta. Varsinkin kollegioita johtavat henkilöt saivat nimitysoikeuksien kautta vallan vaikuttaa virkamiesnimityksiin. Axel Oxenstierna kanslerina toimiessaan järjesti kansliakollegion uudelleen ja nimitti kanslian virkoihin omia klienttejään. Kanslerina hän pystyi ulottamaan nimitysoikeuden myös muidenkin kollegioiden valta-alueille. Vaikka kuningas oli muodollisesti nimitysten takana, niin käytännössä nimitykset hoidettiin valtaneuvostosta käsin. Tämä oli tarpeellista, koska kuningas oli usein poissa maasta.¹⁵⁶ Vastaavasti Per Brahe käytti hyväkseen valtakunnan drotsin virka-asemaansa vaikuttaen oikeuden hoidon piirissä tapahtuneisiin virkanimityksiin suosien omia klienttejään.¹⁵⁷

Valtaneuvoston vaikutusvalta oli voimakkaimmillaan 1600-luvun alkuvuosikymmenet aina Axel Oxenstiernan kuolemaan saakka 1654. Sen jälkeen sen vaikutusvalta alkoi heikentyä kunnes Kaarle XI:sta lakkautti sen kokonaan vuoden 1680 valtiopäivillä. Heti seuraavana vuonna valtaneuvoksen titteli muutettiin kuninkaalliseksi neuvonantajaksi, jolta kuningas saattoi kysyä neuvoa silloin kun se hänelle sopi. Myös kollegioiden johtajien tittelit vaihdettiin presidentin titteleiksi. Samalla päätösvalta kollegioissa muuttui takaisin päällikkövaltaiseksi yksinvaltiuden ideologian mallin mukaisesti.¹⁵⁸

Valtaneuvoston jäsenet muodostivat sosiaalisen ja poliittisen eliitin. Aina 1500-luvulta 1650-luvulle valtaneuvostoon kuului ainoastaan ylhäisaateliin kuuluvia henkilöitä, muutamia lyhytaikaisia poikkeuksia lukuun ottamatta. Kustaa II Aadolfin aikana valtaneuvostoon nimitettiin muutama henkilö sosiaalisen ja poliittisen eliitin ulkopuolelta. Nämä olivat kuninkaan henkilökohtaisia suosikkeja. Esimerkiksi Johan Skytte, aateliton mies, joka toimi kuninkaan opettajana. Ennen nimitystään Skytte aateloitiin, mutta silti hän ei päässyt vaikuttamaan valtaneuvoston ydinjoukossa alhaisen syntyperänsä vuoksi ja näin ollen jäi vai rivijäseneksi. Kuninkaan kuoltua 1632 nimitykset valtaneuvostoon menivät lähestulkoon siinä jo vaikuttavan ydinjoukon

¹⁵⁵ Karonen 1999, 187 ja 196.

¹⁵⁶ Erityisemmin asiasta ks. Forssell 1935, 41-54.

¹⁵⁷ Ks. LIITE 1.

¹⁵⁸ Karonen 1999, 293-294.

piiriin. Tärkeimpänä yhdistävänä tekijänä oli sukulaissuhteet. 1633 nimitetyistä kahdeksasta uudesta valtaneuvoksesta kuusi oli Oxenstiernan sukuun tavalla tai toisella kuuluvia. Kaksi muuta kuuluivat Brahen suvun yhteyteen.¹⁵⁹

Kuva 1. Kreivi Per Brahe (d.y.)

Kuva 2. Kreivitär Brahe os. Stenbock

Nimitykset kollegioiden virkoihin tai hovioikeuksiin menivät 1640-luvulle asti ylhäisaatelin edustajille, mutta vuosisadan puolivälistä eteenpäin muun aateliston osuus kasvoi tasaisesti. 1670-luvulla alempi aatelisto oli jo dominoiva virkamiesluokka. Axel Oxenstiernan kuoleman jälkeen alempi aatelisto pääsi nousemaan korkeisiin virkoihin kuningatar Kristiinan avustuksella hetkellisesti, mutta jo 1660-luvulla Magnus De la Gardien toimiessa kanslerina ylempi aatelisto sai hetkeksi asemansa takaisin ennen lopullista kaatumista.¹⁶⁰

Valtaneuvostoa hallitsi vuosien 1602 – 1647 välillä yhdeksän sukua.¹⁶¹ Näiden sukujen kesken solmittujen avioliittojen kautta he pystyivät pitämään valtaeliitin ydinjoukon rajallisena. Vain harvoin näiden sukujen edustaja solmi avioliiton alemman aatelissäädyn edustajan kanssa. Erittäin tarkkoja oltiin patrimoniaalisten sukulinjojen suhteen, sillä korkea syntyperä ei välttämättä taannut pääsyä sisäpiiriin, jos sidos ylhäisaateliin tuli matrimoniaalisen sukulinjan kautta. Erityisen tarkka avioliitoista oli Brahen

suku, jonka edustavien ydinperheiden edustajien kanssa.

¹⁵⁹ Ågren 1976, 60-61.

¹⁶⁰ Asker 1990, 93. Ks. varsinkin taulukot, jotka yksinkertaisuudessaan ovat paljon puhuvia.

¹⁶¹ Banér, Bielke, Brahe, Oxenstierna, Sparre, Stenbock ja hieman myöhemmin De La Gardie muodostivat seitsemän suvun ydinjoukon sekä lisäksi Horn ja Posse. Ks. Ågren 1976, 67-68.

Bielken ja Oxenstiernan sukujen edustaja ei mennyt avioliittoon kertaakaan vuosien 1611 ja 1650 välillä muun kuin valtaneuvostoa kohdalla oli muutama avioliitto alemman aateliston edustajan kanssa. Samalla valtaneuvostossa satunnaisesti edustettuina olleiden alemman aateliston edustajat solmivat avioliittoja juuri oman joukkonsa keskuudessa.¹⁶²

Valtaneuvostossa istuvat henkilöt, jotka johtivat myös kollegioita, nimittivät itse henkilökunnan kollegioihin. Viran saaneet olivat usein aatelittomia, jotka olivat kiitollisuuden velassa saadessaan hyvän toimen ja lisäksi nousivat sosiaalisesti yhteiskunnassa. He olivat myös tiukasti sidoksissa omaan suojelijaansa, patronukseen, sillä jos tämä joutui epäsuosioon ja asemastaan syrjään, tilalle tullut toi mukanaan omat klienttinsa virkoihin. Muutama suku pystyi dominoimaan virkanimityksiä 1600-luvun alkupuolen, koska heillä oli hallussaan valtaneuvosto, joka oli kuninkaan valtaa kotimaassa käyttävä instituutio. Pitämällä valtaneuvoston muutaman suvun hallussa he turvasivat itselleen paremmat mahdollisuudet ylläpitää valta-asemansa. Koska ylhäisaateliston edustajia oli vain rajoitettu määrä, alkoivat he muodostaa klienttiverkostoja pystyäkseen pitämään asemansa alemmaa aatelistoa vastaan, joka mielellään pyrki vallankäytön osingoille. Valtaneuvosto näyttelikin tästä syystä merkittävää roolia klienttijärjestelmän kehityksessä ja klienttiverkostojen laajenemisessa kuninkaan hovista aina paikallisyhteisöön asti.

Valtaneuvoston aseman vahvuus 1600-luvun alkupuoliskolla merkitsi klienttijärjestelmälle kanavaa laajempaan levittäytymiseen. Silti, jos haluamme ymmärtää miksi klienttijärjestelmän omaksuminen tapahtui aikalaisilta ihmisiltä luontevasti, on tarkasteltava vallinneen yhteiskunnan arvoja ja normeja. Koska sosiaalisella ja poliittisella eliitillä oli suuri vaikuttamisen mahdollisuus, on sen maailmankuvaan vaan juuri päinvastoin suotavaa ja tärkeää, jotta yhteiskunta pystyisi toimimaan. syvennyttävä tarkemmin. Tietoisuus eri luokista yhteiskunnassa ei ollut arvojen vastaista Jokaisella eri luokalla oli oma tärkeä tehtävässä yhteisössä. Samalla painotettiin pysyvyyttä, jotta yhteisö pystyisi toimimaan kunnolla. Pyrkimys siirtyä luokasta toiseen aiheuttaisi vain sekasortoa ja samalla koko yhteiskunnan joutumista

¹⁶² Ågren 1976, 67-72. Brahen suvun tarkkaa valintaa avioliittojen suhteen kuvastaa erinomaisesti sivun 72 taulukko, jossa he esiintyvät ainoana sukuna, joka ei solminut avioliittoja muiden kuin sosiaaliseen ja poliittiseen eliittiin kuuluvien sukujen kesken.

kaaoksen tilaan. Aatelasideologiaan kuului varsinkin 1600-luvun alkupuoliskolla antimerkantillisuus. Kaupankäynti katsottiin rahvaanomaiseksi ominaisuudeksi ja ainoastaan maaomaisuudella oli merkitystä. Pitkään aateliset pitivät kiinni tästä kunniasäännöstä kunnes huomasivat porvareiden huomattavaksi kasvavat rikkaudet. Tässä on varmasti osasyynä ylhäisaatelin totaaliseen häviöön tultaessa vuosisadan loppua kohden. Aatelasideologiaan kuului myös voimakkaana patriarkalisuus. Kuten aikaisemmin jo todettiin oli sukuperinteet tärkeitä ja varsinkin patrimonialiset sukulinjat. Perinteisiin vedottiin usein, jos joku oli kuuluttamassa muutosta. Asioiden oli parempi olla siten kuin ne olivat aina olleet. Tähän mantraan usein otettiin vetoavuksi uskonnolliset maailmankuvat. Jumala oli määrännyt jokaiselle oman paikkansa. Siihen säätyyn johon oli syntynyt oli myös pysyttävä, se oli jumalan tahto.¹⁶³

Jo keskiajalla oli alettu ajamaan kolmen säädyn oppia, jonka tavoitteena oli muuttumattomuus yhteiskunnassa. Ylempien oli alempia kohtaan pidettävä yllä kuria sekä valvontaa ja alempien oli toteltava esivaltaa sekä ylempänä olevia. Näin taattaisiin jokaiselle kohtuullinen ja tasainen elinmahdollisuus. Oppisäädyn velvollisuus oli laatia oikeudenmukaiset lait, joita hallitseva sääty valvoi. Kolmannen säädyn tehtävänä oli olla mukana asioista päätettäessä. Näin kaikki säädyt olisivat riippuvaisia toisistaan ja kuuliaisina monarkin alamaisia, joka oli paras valtiomuoto. Tällainen hierarkkinen ja yhteiskuntaryhmien eriarvoisuutta korostava näkemys yhteiskunnasta oli vallitseva 1600-luvulla. Niin valtion taholta kuin kirkolliselta taholta tätä ideologiaa ”saarnattiin” kansalle. Aatelissäätö käytti tätä ideologiaa vielä enemmän hyväkseen koettaen sen turvin päästä osaltaan hallitsemaan maata kuninkaan ohella. Kolmissäätöopista muodostuikin juuri aatelissäädylle vaikeasti toteutettava oppi. Pysyminen muuttumattomuudessa tuotti sille harmia, kun suurvalta-aika toi säädylle hyviä ansaitsemismahdollisuuksia hallintoon osallistumisen myötä. Samoista syistä sen asema heikkeni, koska valtion edut ajoivat aateliston etujen edelle. Aikakaudesta tulikin aateliston kohdalla muutosten ja ristiriitaisuuksien aikakausi.¹⁶⁴

Ihmisten toimintaa 1600-luvulla sääteli voimakkaasti kunnia ja kunniallisuus. Hyvä maine oli elinehto toiminnalle yhteiskunnassa, joka oli voimakkaasti kollektiivinen. Huonoon maineeseen joutunut henkilö saatettiin sulkea yhteisön sosiaalisen toiminnon ulkopuolelle, mikä merkitsi yhteiskunnassa toimimisen mahdollisuuksien melkein

¹⁶³ Englund 1989, 120-121. Englund jakaa aatelasideologian viiteen eri muotoon.

¹⁶⁴ Karonen 1999, 161-166.

totaalista loppumista. Kunniattomalle henkilölle normaalit arkipäivän toiminnot tulivat mahdottomiksi. Hän ei voinut mennä naimisiin, toimia oikeudessa tai hoitaa omia taloudellisia asioitaan. Tällaisen kunniakäsityksen ja uskollisuuden vallitessa maaperä oli erittäin otollinen klienttijärjestelmän laajemmalle kehittämiselle, koska se perustui hyvin pitkälle kunniaan ja uskollisuuteen.¹⁶⁵

3. Klienttijärjestelmä vastaan professionalisoituminen ja koulutus

3.1 Meritokratian ulkopuolella

Hierarkkinen yhteiskuntajärjestys merkitsi vähäistä mahdollisuutta sosiaalisen aseman parantamiseen. Henkilöllä, joka halusi sosiaalista nousua tai uraa, oli paremmat mahdollisuudet onnistua tavoitteessaan, jos hänellä oli joku hyvässä asemassa oleva henkilö patronuksena. Tämä oli ajan henki. Mahtavamman henkilön palveleminen ja alistuminen hänen ohjailtavaksi ei ollut nöyryyttävää. Se oli päinvastoin kunnia-asia kummallekin osapuolelle niin klientille kuin patronuksellekin. Aikana jolloin uskollisuus, lojaalisuus ja kunnia olivat suuressa arvossa, oli klientille suuri kunnia palvella jotakin mahtihenkilöä, vaikka olisikin klienttiketjun alhaisimmassa päässä.¹⁶⁶

Moderni professio määritellään sisältävän seuraavat elementit: 1. Teoreettinen tietämys, joka saavutetaan erityisen koulutuksen kautta; 2. Organisoituminen, jonka avulla virka tai toimi osoitetaan erilliseksi muista tehtävistä tietyin merkein ja symbolein; 3. Itsenäisyys, jonka puitteissa henkilö tekee itse päätökset perustaen omaan erikoistietämykseen ja arviokykyyn. Samalla henkilö myös kantaa itsenäisesti vastuun päätöksistään; 4. Palvelu, jolloin päätöksen kohteen etu asetetaan omien etujen edelle.¹⁶⁷

Muodollisia pätevyysvaatimuksia virkamiehille alettiin esittää vasta 1700-luvulla ja modernin profession syntyminen ajoitetaan yleisesti vasta 1800-luvulle. Kuitenkin todellisen asiantuntemuksen vaatimus osana virkaan nimittämisen ehdoista tulee käytännöksi vasta autonomian ajan loppupuolella. Vuoden 1611 hallitsijanvakuutuksessa Kustaa II Aadolf oli julistanut korkeimmat virat lähes yksinomaan aatelisten etuoikeudeksi. Käytännössä useisiin virkoihin valittiin ylhäisaatelin klienttejä, jotka palkinnoksi aateloitiin, kun heidät nimitettiin ylempiin

¹⁶⁵ Karonen 1999, 49-50 ja 167.

¹⁶⁶ Englund 1993, 86-87.

¹⁶⁷ Ridder-Symoens 1996, 149.

virkoihin. Näin aatelisto samalla pystyi pitämään virat aateliston etuoikeutena. Virkaan valitun pätevyyden ja sopivuuden kriteerinä saattoikin olla hyvä patronus.¹⁶⁸

Ruotsin käydessä melkein jatkuvaa sotaa 1600-luvulla oli aateliston ideologia voimakkaasti armeijaan painottunut. Nuorien aatelisten koulutuksessa otettiin pääsääntöisesti huomioon vain armeijaa varten tarvittavia käytännön taitoja. Mitä vanhempaa aatelissukua edustettiin, sitä vähemmän koulutus taustaa oli. Varsinkin hovin piirissä aatelinuoria koulutettiin vähän hallinnollisiin tehtäviin läpi 1600-luvun.¹⁶⁹

Kirjallinen sivistys oli pääasiassa antiikin klassikoiden opiskelua ja lyhyitä vierailuja Euroopan eri yliopistoihin. Antiikin tuntemus oli tärkeää, koska aatelisten ideologia oli vahvasti peräisin juuri tältä ajalta. Tärkeänä oppiaineena pidettiin geometriaa, koska se oli hyödyllistä sota-asioissa.¹⁷⁰ Aatelisten tavoitteena olikin saada jälkikasvunsa lähelle kuningasta hovin palvelukseen, josta kuningas sitten nimittäisi heidät armeijan palvelukseen. Suurin osa hovissa palvelleista aatelisnuorukaisista saikin nimityksen juuri armeijaan. Hovista siviilivirkoihin siirryttiin melkein pä ainoastaan silloin, kun kyseessä oli erityisen korkea-arvoinen virka, kuten vaikkapa maaherranvirka.¹⁷¹

Aatelisideologia painottui myös voimakkaasti maaomistukseen 1600-luvulla. Per Brahe vanhemman mukaan aatelisen harjoittaessa kaupankäyntiä oli toimittava hienotunteisesti ja varovaisesti, koska sen myötä helposti seurasi huono maine aateliston keskuudessa.¹⁷² Englund kiinnittää huomiota myös Brahen tapaan ilmaista asia siten, että se koskee nimenomaan Ruotsia ja päättelee tästä, ettei Brahe toistaisi kenenkään ulkomaalaisen kollegan tai antiikin kirjoituksista esiin nousevaa näkemystä. Näin ollen Brahen näkemys kuvastaa ruotsalaisen aatelisten keskuudessa vallitsevaa ideologiaa kaupankäyntiä kohtaan.¹⁷³ Samalla voidaan päätellä Brahen olleen hieman eri mieltä suhteessa muuhun aatelistoon ja hänen näkemystään voidaan pitää hieman modernimpana. Aateliston todellisena tehtävä oli toimia hallintoviroissa ja varsinkin armeijassa, jossa aateliskunniaa ja mainetta pidettiin yllä. Kaupankäyntiin kielteisen suhtautumisen mahdollisti suuri maaomistus, joka tuotti tuloja aatelistolle. Tilanne

¹⁶⁸ Karonen 1996 54-56, 65.

¹⁶⁹ Persson 1999, 109.

¹⁷⁰ Brahe 1971, 13-22.

¹⁷¹ Persson 1999, 126. Persson on tilastoinut hovista eri virkoihin siirtyviä henkilöitä. Taulukosta käy ilmi armeijan suuri suosio.

¹⁷² Brahe 1971, 65.

¹⁷³ Englund 1994, 55. Ks. myös viite 31, 265-266.

kuitenkin alkoi muuttua 1600-luvun jälkipuoliskolla, kun valtiontaloudellisista ja poliittisista syistä aateliston maaomistus laskee. Vuonna 1680 enää yksi kolmannes aatelistosta omisti maata.¹⁷⁴ Muutos kohti kaupankäyntiä aatelistonkin keskuudessa oli alkanut ja siten tullut yleisemmin hyväksytyksi ideologisesti.

Koko 1600-lukua voidaan pitää vielä professionalisoitumisen osalta kehittymättömänä. Hallinnon virkoihin sekä eri instituutioissa toimiviin ammatteihin ei vielä ollut olemassa määritelmiä tarvittavasta pätevydestä. Esimerkiksi hovioikeudessa toimivien asianajajien pätevyysvaatimuksiin ei sisällytetty yliopistollista koulutusta, vaikka se oli käytännössä suositeltavaa. Oikeuslaitoksella oli 1600-luvun lopulla haluja asettaa asianajajille pätevyysvaatimuksia, mutta muutosehdotuksia ei saatu ajettua vielä kyseisellä vuosisadalla läpi. Usein suurien patronusten asianajajina toimivatkin ystävät, palvelusmiehet¹⁷⁵ tai asioita hoitamaan värvätyt klientit. Juridisen koulutuksen puute johtui osaltaan vahvasti teologiaan painottuvista yliopisto-opinnoista Ruotsissa 1600-luvulla. Tämä seikka oli varmasti osaltaan estämässä puhtaan asianajajatoiminnan professionaalisisessa muodossa. Toisaalta myös ylhäisaateli, joka halusi pitää kiinni omien verkostojen vaikutusmahdollisuudesta, katsoi professionalististen asianajajien toiminnan kaventavan heidän mahdollisuuksiaan nimittää hovioikeuden virkoihin omia klienttejään, joilla ei olisi yhtä hyvää koulutusta. Professiot pysyivät vielä 1600-luvulla statusprofessionaalisina, jotka olivat kiinteässä yhteydessä hallitsevaan sosiaaliseen ja poliittiseen eliittiin klienttiverkostojen kautta.

Valtion hallinnon organisoituminen aloitti kuitenkin kehityksen yhteiskunnallisten professionien syntymiselle, koska yhteiskuntaan syntyi selkeitä tehtäviä, joiden hoitamiseen tarvittiin erikoiskykyjä. Lakiasioiden, verotuksen sekä muiden hallinnollisten tehtävien hoitajaksi tarvittiin riittävästi koulutettuja henkilöitä. Aikaisemmin näitä tehtäviä oli hoitanut pappissääty, koska heillä oli hallussaan kirjoittamisen jalo taito.¹⁷⁶ Aateliset olivat kuitenkin omineet sosiaalisen statuksen sisältävät virat itselleen privilegioin. Samalla heidän keskuudessaan koulutuksen merkitys oli jäänyt vähempiarvoiseksi, koska kunniaa saavutettiin etupäässä armeijan piirissä.

¹⁷⁴ Englund 1994, 245.

¹⁷⁵ Konttinen 1991, 99-100.

¹⁷⁶ Ridder-Symoens 1996, 149-151.

Valtakunnan johtavat aateliset törmäsivät tähän kiusalliseen ongelmaan. Heidän mielestään tarpeeksi pätevien henkilöiden puuttuminen aateliston keskuudesta oli valitettavaa. Aksel Oxenstiernan tullessa valtakunnan kansleriksi kiinnitettiin erityisesti huomiota koulutukseen. Yliopistolaitosta alettiin voimakkaasti kehittää perustamalla uusia yliopistoja (Tarto 1632 ja Turku 1640) sekä muokkaamalla opetettavia aineita teologisesta opetuksesta lähemmäs käytännöllisempiä aineita. Tässä ei kuitenkaan varsinaisesti onnistuttu, sillä koko 1600-luvun opetus säilyi vahvasti teologia painotteisena. Toisaalta sosiaalinen ja poliittinen eliitti ei välttämättä kokenut aateliston koulutuksen puutetta suurena haittana, koska se mahdollisti omien klienttien sijoittamisen tärkeisiin virkoihin koulutuksen varjolla.¹⁷⁷

3.2 Koulutetut klientit

Koulutuslaitosta alettiin uudistamaan 1630-luvulta lähtien, kun havaittiin pätevien virkamiesten puute. Uudistaminen oli kuitenkin hidasta ja tuloksia ei ollut aikaa odotella. Yliopistokoulutuksen rinnalla kollegiot alkoivat itse kouluttaa virkamiehiä auskultointimenetelmän kautta. Vaikka pätevyysvaatimuksia ei virkoihin ollut muita kuin syntyperä, oli silti pulaa virkamiehistä. Vajetta aiheutti myös armeija, joka tarvitsi mahdollisista aatelihenkilöistä suurimman osan. Kollegioiden itse kouluttamat henkilöt usein aateloitiin, jotta muodollinen pätevyys saavutettaisiin. Uusaateloinnista löydettiinkin osittainen ratkaisu.¹⁷⁸ Samalla patronukset saivat käsiinsä houkuttelevan palkkion klienttien uhrauksien vastineeksi. Aatelisarvoa ei juuri saanut siviilipuolella muutoin kuin hyvien suosittelijoiden kautta. Usein patronuksen klientillä siintelikin silmissä aateluuden autuus. Todellisuus saattoi olla kuitenkin karu näille uusaatelisille, jotka huomasivat aatelisarvostaan huolimatta olevansa edelleen patronuksensa antamien palkintojen varassa.¹⁷⁹

Tie kohti hallintovirkaa usein alkoi yliopiston kautta. Ensimmäisen rahoituksen saattoi ylioppilaalle kustantaa hänen kotipaikkakunnan mahtihenkilö tai kirkonmies. Toisaalta rahoituksen oli voinut kustantaa myös varakkaampi perhe. Myös yliopisto myönsi stipendejä oppilailleen, tosin konsistorilla saattoi olla stipendien jaossa omat intressinsä.

¹⁷⁷ Karonen KBb.

¹⁷⁸ Karonen 1996, 56-57.

¹⁷⁹ Esimerkiksi Suomen kamariviskaalina toiminut Antti Äimä kieltäytyi tarjotusta aateloinnista. Hän varmaankin ymmärsi uusaatelisen aseman kurjuuden ja halusi mieluummin pysyä rikkaana talonpoikana. Ks. Karonen Kba.

Akatemian perustamisesta vuodesta 1640 aina 1660-luvulle stipendin saajat olivat valtaosin Ruotsin puolelta saapuneita oppilaita.¹⁸⁰ Toki konsistori stipendejä myöntäessään otti huomioon myös sen kenen patronuksen klientistä oli kyse. Esimerkiksi Per Brahe säännöllisesti kustansi omasta koulustaan Visingsöstä oppilaita saamaan korkeampaa opetusta Turun akatemiaan.¹⁸¹ Schybergson on laskenut ainakin 13 oppilaan saapuneen akatemiaan kuninkaallisen stipendin turvin.¹⁸² Yliopistoajasta muodostui tulevaisuuden kannalta käännteentekevä vaihe. Opiskeluaikana oli löydettävä oikeat kontaktit, jotta mahdollisuus hyvään virkaan aukeaisi. Axel Oxenstierna ja muut valtahierarkian yläpäässä olevat henkilöt etsivät tarpeeksi pystyviä, ja jo valmiiksi resursseja omaavia oppilaita, ottaakseen heidät siipiensä suojaan kasvamaan korkoa siihen asti kunnes oli hyvä hetki sijoittaa heidät sopiviin paikkoihin hallintokoneistossa.¹⁸³

Näin tapahtui myös Johan Salviukselle. Muiden henkilöiden avustuksella hän pääsi Axel Oxenstierna suojelukseen, joka mm. kustansi Salviuksen opintomatkoja ja sai myös hankittua hänelle kuninkaan myöntämän matkastipendin. Hänen uransa oli hyvin nousujohteinen. Axel Oxenstierna sijoitti Salviuksen kansliakollegioon, joka oli kollegioista tärkein ja vaikutusvaltaisin. Myöhemmin Salvius myös aateloitiin, jotta hän voisi hoitaa tärkeämpiä virkoja kyseisessä kollegiossa.¹⁸⁴ Myös jo valmiiksi hyvästä suvusta olevat pojat tarvitsivat vaikutusvaltaista patronusta. Turussa sijainneen hovioikeuden presidentin Jöns Kurckin poika aloitti opintonsa Turun akatemiassa, mutta varsin nopeasti sukulaissuhteiden ansiosta hän siirtyi Uppsalaan opiskelemaan. Kurckin suku oli avioliiton kautta tullut osaksi mahtavaa Oxenstiernojen sukua. Axel varmasti halusi sukulaispoikansa lähemmäksi voidakseen valvoa hänen edistystään tarkemmin ja järjesti hänet Uppsalaan opintojaan jatkamaan.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Strömberg 1996, 80.

¹⁸¹ Strömberg, 84.

¹⁸² Schybergson 1940, 138; viite 1.

¹⁸³ Usein kollegioita johtavat henkilöt palkkasivat omia klienttejään kollegion alempiin virkoihin. Aatelittomien virkamiesten määrät kollegioissa kasvatkin tasaisesti koko 1600-luvun. Jyrkempi kasvu ajoittui vuosisadan puoleenväliin. Ks. Asker 1990, 93.

¹⁸⁴ Norrhem 1993, 53-54 (laajemmin 50-68). Norrhem luo katsauksen virkamiesten rekrytointiin laajemmalti 1600-luvulla ja huomioi suuriakin eroja rekrytointimenetelmissä. Nimitykset kollegioihin eivät aina olleet yksinkertaisia, vaikka nimitys tulikin kuninkaan nimissä. Usein muutamat mahtavat patronukset joutuivat kiistoihin nimitysasioissa ja varmasti myös jonkinlaisia suullisia sopimuksia tehtiin. Nimityksiin vaikutti myös valtion hallinnon tila. Holhoojahallituksen aikana nimitykset menivät selvemmin vahvempien verkostojen etuja myötäillen, kun taas vahvan kuningashallinnon voimassa ollessa olivat etulyöntiasemassa kuninkaan suosikit, jotka pystyivät järjestämään virkoja. Ylioppilaiden taustoista ja rahoituksesta Ks. Suolahti 1946, Strömberg 1996.

¹⁸⁵ Strömberg 1996, 141-2.

Ennen Per Brahen kenraalikuvernööriksi nimittämistä oli Turkuun puuhattu yliopistoa, mutta vasta Brahen myötä asiaan saatiin edistystä.¹⁸⁶ Brahe oli heti Suomeen saavuttuaan ottanut tehtäväkseen nimittää itse henkilöt melkein joka ikiseen virkaan, vaikka se olisi kuinka mitätön tahansa. Yliopiston saaminen Turkuun, hänen valvovan silmänsä alle, olisi mitä mainioin paikka kouluttaa itselle valioklienttejä, joita pystyisi sijoittamaan myös valtakunnan muihin osiin. Yliopiston synnyttäminen ei kuitenkaan käynyt kädenkäänteessä, vaikka sen puolestapuhujia oli runsaasti. Hovioikeuden presidentti Jöns Kurck oli erityisen kiinnostunut akatemian perustamisesta, koska pätevien henkilöiden saaminen hovioikeuteen oli tuskallista. Aikaisemmin oli turvauduttu auskultointiin, joten juristikoulutuksen tarpeellisuus oli ilmeinen Turussa. Samoin piispana toiminut Rothovius kaipasi osaavia pappeja pitämään jääräpäisen kansan ruodussa.¹⁸⁷ Osittain Rothoviuksen ansiosta akatemiasta tuli hyvin teologiapainotteinen sen alku vuosikymmenillä. Suurin syy teologiapainotteisuuteen lienee kuitenkin ollut koko valtakunnassa vaikuttaneella puhdasoppisuuspolitiikalla.

Alusta alkaen Per Brahe toimi akatemian suojelijana sekä vuodesta 1646 lähtien akatemian kanslerina aina kuolemaansa saakka. Tässä virassa Brahella oli suurin päätäntävalta akatemian asioihin. Kanslerin toimessaan Brahe ei aina myötäillyt konsistorin päätöksiä ja osissa tapauksista, joissa hän teki ratkaisunsa konsistoria vastaan, oli kyseessä Brahen ja akatemian välinen eturistiriita. Brahe saattoi varsin jyrkästikin suojella omia klienttejään konsistoria vastaan¹⁸⁸ tai jopa nimittää virkaan oman klienttinsä ohi akatemian normaalin nimitysmenetelmän,¹⁸⁹ vaikkakin konsistori yritti mahdollisimman paljon myötäillä kansleria jo nimitystä varten laatimassaan esityslistassa. Joka tapauksessa akatemiasta muodostui Brahelle todellinen kultakaivos oman klienttiverkoston rakentamista silmällä pitäen. Hän pystyi kouluttamaan klienttejään kuninkaan tai akatemian myöntämien stipendien turvin ja Turkuun oli verraten helppoa saada myös ruotsalaisia oppilaita, jotka voitiin palauttaa takaisin Itämeren länsipuolelle eri virkoihin. Brahen klienteillä oli suojelijansa lisäksi esittää asianmukainen koulutus, joten suuria esteitä viran saamiselle ei varmaankaan syntynyt.

¹⁸⁶ Yliopiston ideoiksi voidaan sanoa kenraalikuvernööri Nils Bielkeä, Turun hovioikeuden presidenttiä Jöns Kurckea ja piispa Rothoviusta. Ks. Karonen 1999, 284; sekä Klinge 1987, 73.

¹⁸⁷ Klinge 1987, 73-75.

¹⁸⁸ Heikkinen 1969, 127.

¹⁸⁹ Ks. johdanto 1. Alkunäytös.

Brahen klientin Andreas Thuroniuksen tie Turun akatemiaan oli osittain varsin tyypillinen 1600-luvun aikakaudelle. Paikalliset papit pyrkivät laittamaan poikansa kouluun, jotta he voisivat saada hoidettavakseen papin tai jonkin muun viran. Tällä toimenpiteellä he halusivat varmistaa itselleen mahdollisen eläkkeen ja omille lapsilleen mahdollisimman hyvän aseman yhteiskunnassa. Thuroniuksen isä Thuro Teodori (Theodorinpoika) toimi kappalaisena ja sittemmin kirkkoherrana Hämeenkyrössä.¹⁹⁰ Hän oli hyvin selvillä akatemian toiminnasta ja sen merkityksestä, sillä hän oli ainoa pappissäätyyn kuuluva henkilö Hämeenkyröstä, joka edusti säätyään akatemian vihkiäisissä 15.7.1640.¹⁹¹ Varmasti akatemian perustamisjuhla oli vaikuttamassa hänen päätökseen laittaa poikansa kouluun heti seuraavana vuonna. Luultavammin näin olisi käynyt muutenkin, ainakin vanhimman pojan kohdalla, sillä tällainen käytäntö oli pappissäädyn keskuudessa yleistä. Vanhimman pojan haluttiin jatkavan isänsä työtä.¹⁹² Vuonna 1641 veljekset Johan ja Andreas aloittivat Hämeenlinnan koulussa, joka oli perustettu 1639. Hämeenlinnan koulusta veljekset siirtyivät jälleen yhtä aikaa Porin triviaalikouluun, jossa valmistauduttiin yliopisto-opintoja varten. Akatemiaan veljekset kirjautuivat 1648.¹⁹³

Jo Porin triviaalikoulun rehtori Andreas Johannis Keckonius huomasi Thuroniuksen lahjakkuuden. Hänen johdollaan Andreas keskittyi erityisesti filosofiaan, jossa tärkeitä aineita olivat logiikka ja klassinen retoriikka. Nämä aineet jättivät Thuroniukseen lähtemättömän vaikutuksen ja myöhemmin hänen uransa yliopistossa suuntautui juuri filosofian alalle.¹⁹⁴ Turun akatemiaan Andreas kirjautui 15-vuotiaan vuonna 1648 yhdessä veljensä Johanin kanssa.¹⁹⁵ Maisteriksi Andreas valmistui 20-vuotiaana 3.5.1653. Hänen veljensä opinnot kestivät hieman pitempään ja Johan valmistui maisteriksi 5.6.1656. Johan sai raha-avustusta opintoihinsa stipendien muodossa melkein koko opiskeluaikansa.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Impiwaara 1942, 17.

¹⁹¹ HRFKP II 1893, 177 - 178. Ks. myös Rein 1903, 192.

¹⁹² Suolahti 1919, 70. Kirkkoherranviran periytyminen suvussa ei ollut harvinaista 1600-luvulla. Varsinkin vähemmän tärkeillä paikkakunnilla, joihin ei klienttien joukossa ollut halukkuutta mennä.

¹⁹³ Impiwaara 1942, 28-29.

¹⁹⁴ Rein 1903, 193.

¹⁹⁵ Lagus 1889, 42.

¹⁹⁶ Opiskelija matrikkeliin on merkitty hänen olleen stipendiaattina vuodet 1650-1656. Andreaksen opinnot on rahoittanut pääasiallisesti isä, mutta todennäköisesti hän on osallistunut rahoitukseen myös itse toimien opettajana. Ks. s. 56-57.

Opiskellessaan akatemiassa Thuronius toimi väitöstilaisuuden respondenttina neljä kertaa. Maisteriksi valmistuakseen 1600-luvulla piti julkaista kaksi väitöskirjaa. Ensimmäinen oli pro exercitio, jonka tarkoituksena oli harjoittaa respondenttina toiminutta ylioppilasta latinankielen kirjalliseen ja suulliseen taitoon. Toinen väitöskirja oli laajempi pro gradu -työ, jonka piti muodostaa jokin kokonaisuus. Väitöskirjojen julkaiseminen oli respondentin vastuulla, vaikka sen oli kirjoittanut praeses. Ainostaan pro gradu työn edellytettiin olevan respondentin itsensä laatima.¹⁹⁷

Ei ollut aivan tavatonta, että ylioppilaat julkaisivat neljä väitöstyötä, mutta huomioitavaa kylläkin. Voimme melko luotettavasti päätellä, ettei Andreas Thuronius ollut opiskelijoiden köyhimmästä päästä, ja että hän oli melko varmaan lahjakkuutensa ansiosta saanut hyvin tukea myös opettajienkin taholta. Ensimmäisen kerran Thuronius toimi respondenttina 19.6.1651¹⁹⁸ professorien Thauvoniuksen ja Alanuksen johdolla. Uudelleen hän toimi respondenttinä jo 10.10.1651 Alanuksen johdolla. Seuraavan kerran professori Vigeliuksen johdolla 26.5.1652.¹⁹⁹ Pro gradu työnsä respondenttina Thuronius toimi 6.4.1653,²⁰⁰ jonka jälkeen hän 3.5.1653²⁰¹ valmistui maisteriksi.

Opiskelut Turun akatemiassa vaikuttivat kummankin pojan elämänvaiheisiin ja voidaan sanoa kummankin heistä menestyneen hyvin omalla urallaan, minkä opinnot akatemiassa mahdollistivat.²⁰² Ilman saamaansa koulutusta tuskin kummallakaan olisi ollut vastaavia mahdollisuuksia menestyä. Automaattisesti koulutuksen myötä ei kumpikaan menestynyt urallaan. Koulutus antoi ainoastaan tasavertaisuuden toisiin viranhakijoihin nähden. Lopullinen valinta virkaan saavutettiin usein klienttijärjestelmän kautta.

¹⁹⁷ Vallinkoski 1966, X. Akatemiassa julkaistujen väitöskirjojen taustoista ks. myös Laine – Laine 1997, 14–22.

¹⁹⁸ Vallinkoski 1962, 509. Ks. myös Lagus 1889, 42.

¹⁹⁹ Vallinkoski 1962, 581.

²⁰⁰ Vallinkoski 1962, 567.

²⁰¹ Lagus 1889, 42.

²⁰² Andreas Thuroniuksen veli Johan toimi maisteriksi valmistumisen jälkeen Porin triviaalikoulun rehtorina, Kangasalan kirkkoherrana ja lääninrovastina. Omisti Palon tilan Kangasalalla vuodesta 1692 lähtien. Jokipii 1954, 33.

III KLIENTTIJÄRJESTELMÄ INFORMAALISENA INSTITUUTIONA

1. Patronus–klientti -suhteiden monimuotoisuus

1.1 Roolien dilemma

Klienttijärjestelmässä tärkeimpiä toimijoita olivat patronukset ja klientit. Asioilla on usein tapana profiloitua johonkin tiettyyn asiaan tai henkilöön ja siten saada joskus vääristyneitä muotoja. Klienttijärjestelmä oli sosiaalinen verkosto, joka toimi normien kaltaisesti yhteiskunnan sisällä. Toimijat sosiaalisessa verkostoissa saattavat helposti profiloitua tiukasti määriteltyihin muotoihin. Kun ajatellaan klienttijärjestelmässä toimivia henkilöitä, patronusta tai klienttiä, annamme näille, henkilöihin liittyville käsitteille, usein liian suppean roolin. Tiettyyn henkilöön liitämme tietyn roolin, kun sitä vastoin henkilö saattaa tosiasiallisesti toimia kummassakin roolissa yhtäaikaaisesti omassa verkostossaan. Patronuksen tai klientin rooli eli aina tilanteen mukaan. Klientin roolissa esiintyvä henkilö saattoi esiintyä eri kontekstissa patronuksen roolissa tai päinvastoin. Henkilön omaksuma tai käyttämä rooli (patronus tai klientti) oli siis täysin riippuvainen sosiaalisesta kontekstista.²⁰³

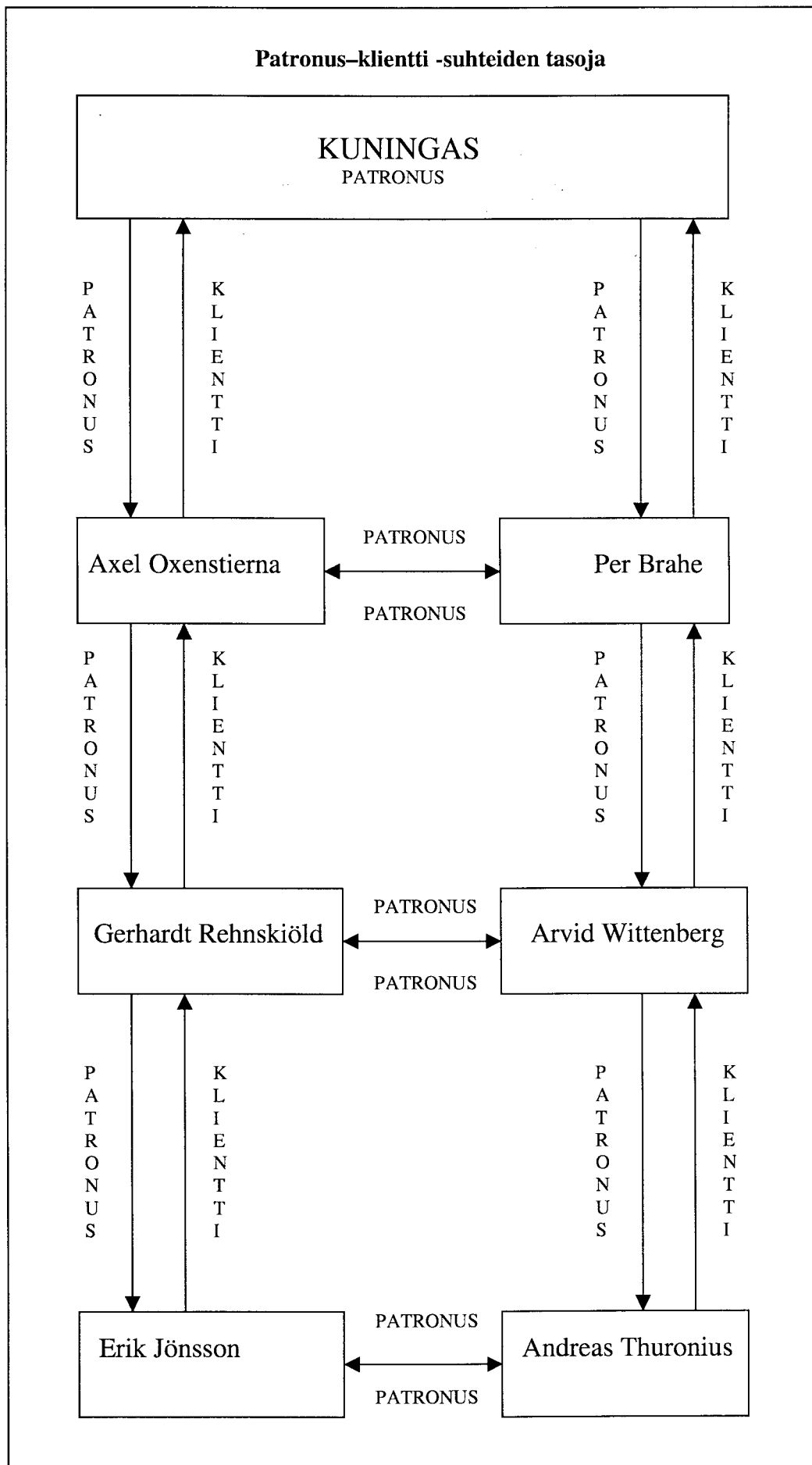
Seuraavan sivun kaavion avulla voimme tarkastella roolien päällekkäisyyksiä selkeämmin. Ainoastaan hallitsijalla oli kiinteä patronuksen asema.²⁰⁴ Muut henkilöt toimivat sekä patronuksen että klientin roolissa riippuen alisteisen suhteen laadusta. Täysin samanvertaisessa asemassa olevat henkilöt suhtautuivat toisiinsa patronusten roolien mukaisesti.²⁰⁵ Esimerkiksi (ks. kaavio) sekä Per Brahe että Axel Oxenstierna olivat kuninkaan klienttejä, mutta vastaavasti kummallakin henkilöllä oli omat laajat klienttiverkostonsa. Keskinäisessä suhteessaan he olivat patronuksia, sillä he olivat lähes samanvertaisessa asemassa. Keskinäisen aseman muututtua toisesta saattoi

²⁰³ Morgan 1988, 98.

²⁰⁴ Klienttijärjestelmäteorian mukaan myös valtiot voidaan käsittää patronuksiksi ja klienteiksi. Näin ollen hallitsija, joka oli yhtä kuin valtio 1600-luvulla, oli joko patronus tai klientti suhteessa toiseen valtioon. Ks. esimerkiksi Kettering 1986, 6. ja Norrhem 1993, 73.

²⁰⁵ Ongelmana kuitenkin on, että harvoin kaksi henkilöä oli täysin samanvertaisessa asemassa. Usein patronus–patronus -suhteet toimivat välittäjän roolin kaltaisesti.

Patronus-klientti -suhteiden tasoja

tulla toisen klientti. Näin tapahtui ainoastaan, jos henkilön sosiaalisessa asemassa tapahtui muutoksia.²⁰⁶

1.2 Patronus–klientti -suhteiden perusmuodot

Patronus–klientti -suhde saattoi syntyä lukemattomien eri tapahtumien kautta. Sukulaissuhde tai sen muodostuminen avioliiton kautta oli usein varma keino päästä patronuksen suojelukseseen, sillä sukulaissuhteiden kautta solmitut patronus–klientti -suhteet olivat luotettavia kummankin osapuolen kannalta katsottuna. Ilman sukulaissuhdetta muodostuneissa patronus–klientti -suhteissa tärkeässä osassa oli yhteisen ystävän olemassaolo, jonka avulla tai kautta patronus–klientti -suhde saattoi syntyä. Tällainen yhteinen ystävä saattoi olla, joko patronuksen kanssa jo patronus–klientti -suhteessa oleva klientti, tai toinen patronus, jolla ei ollut käyttöä hänelle tarjotulle henkilölle. Usein ei ollut mahdollista päästä patronuksen suojelukseseen ilman suosittelijaa. Patronus saattoi ottaa jonkun siipiensä suojaan tämän naapuruussuhteiden takia. Tällaisissa tapauksissa oli etuna tuttuus, ja se onkin melko lähellä sukulaissuhdetta. Patronuksella oli hyvä käsitys siitä minkälainen henkilö oli kyseessä, koska hän oli pystynyt tarkkailemaan potentiaalista klienttiä jo pitemmän aikaa. Patronus saattoi myös suoranaisesti värvätä itselleen klienttejä lahjakkaina pitämistään henkilöistä. Usein tällaisena värväyspaikkana toimivat koulut ja yliopistot. Usein oppilaat kirjoittivatkin omistuksia mahdollisille patronuksille. Patronus–klientti -suhde saattoikin syntyä mitä moninaisemmissa tilanteissa, koska suhde oli sosiaalisen vuorovaikutuksen seurausta.²⁰⁷

Andreas Thuroniuksen opiskelun Turun akatemiassa turvasi taloudellisesti hänen isänsä. Hämeenkyrön kappalaisena hänellä oli varaa kouluttaa poikaansa. Osaan kustannuksista saattoivat osallistua myös lähiseudun kirkkojen virkojen haltijat. Thuroniuksen ei siten olisi tarvinnut tehdä muuta kuin opiskella. Kuitenkin Thuronius toimi kotiopettajana opintojensa ohella. Motiivina tällaiselle toiminnalle oli kontaktien luominen. Opintojen ohella tärkeää nuorelle ylioppilaalle oli patronuksen etsintä. Pelkästään koulutuksen avulla hyvän viran saaminen olisi ollut vaikeampaa.

²⁰⁶ Esimerkiksi hallitsijan epäsuosioon joutunut henkilö saattaa alentua klientin asemaan suhteessa niihin henkilöihin, jotka pysyvät edelleen hallitsijan suosiossa.

²⁰⁷ Patronus–klientti -suhteiden syntymistavoista ks. Levy-Peck 1990, 5. Lyhyessä listauksessa Levy-Peck mainitsee yleisimmät tavat missä tilanteissa patronus–klientti -suhde saattaa syntyä.

Vähäinenkin kontakti saattoi muodostua tulevaisuudessa korvaamattomaksi. Andreas Thuronius oli opettanut kreivi Arvid Wittenbergin sisaren lapsia.²⁰⁸ Kreivin sisko Margareta oli naimisissa Jöns Schmidtin kanssa, joka aateloitiin 1640 Rosenschmidtiksi. Ensimmäisen maisterinväitöskirjansa Thuronius omisti kirkonmiehille. Näiden joukossa oli Turun piispa ja hänen kotipaikkakuntansa naapuripitäjän kirkkoherra.²⁰⁹ Näin hän kiitti ensisijaisia tukijoitaan perheensä lisäksi. Toinen maisteriväitöskirja oli omistettu jo pelkästään kreivi Wittenbergille.²¹⁰ Lisäksi maisteriksi valmistavan pro gradu-väitöskirjan onnittelijana oli Johannes Rosensmidt. Yhteydet ensimmäiseen patronukseen säilyivät, sillä vuonna 1657 Thuronius kirjoitti Brahelle rouva Margareta Wittenbergin luota Nauvon kylästä, jonne hän oli vetäytynyt ruttoa pakoan.²¹¹ Yllättävää ei olekaan se, että opintojensa päätyttyä Andreas Thuronius matkusti Tukholmaan juuri kreivi Wittenbergin kotitalouteen opettamaan tämän poikaa.²¹² Thuronius onnistui saamaan itselleen patronuksen ja myöhemmin tämä onnistuminen mahdollisti hänen uransa huiman kehittymisen.

Tyypilliseen aikakauden tapaan kaikkea ei jätetty yhden kortin varaan. Todennäköisesti Thuronius oli jo vuoteen 1653 mennessä luonut hyvän kontaktin Wittenbergin sukuun, joten pro gradu-väitöskirjansa hän omisti maaherra Laurentius (Lorentz) Creutzille.²¹³ Näin Thuronius koetti varmistaa itselleen varasuunnitelman, jos ensimmäinen meni pieleen. Creutz oli mahdollisesti rahallisesti avustanut Thuroniusta ja hän on voinut vastapalvelukseksi avustaa Creutzin poikia, jotka opiskelivat samaan aikaan akatemiassa.²¹⁴

Välittäjän rooli muodostui tärkeäksi klienttijärjestelmässä, varsinkin Keski-Euroopassa, jossa perifeeriset alueet liitettiin keskushallintoon klienttijärjestelmän avulla. Tällaisissa muodoissa välittäjien rooli oli oleellinen, koska välittäjä ainoastaan saattoi tuntea

²⁰⁸ Rein 1903, 195.

²⁰⁹ Vallinkoski 1962, 509.

²¹⁰ Vallinkoski 1962, 581. Dedikaatio: Arvidus Wirtenberg de Deber. Omistus on kirjoitettu muotoon, jota Wittenbergit itse käyttivät kirjeissään. Yleisesti Wirtenbergit tunnettiin aatelinimellä Wittenberg. Ks. sivu 2 viite 8. Voisi olettaa jo tämänkin takia Thuroniuksen olleen jossakin yhteydessä kreivin sukuun.

²¹¹ 5.11.1657 PBB II:1 1932, 94.

²¹² Rein 1903, 195.

²¹³ Vallinkoski 1962, 567.

²¹⁴ Strömberg 1987, 325.

paikalliset henkilöt ja olosuhteet.²¹⁵ Sitä vastoin Ruotsissa keskushallinnon ulottuessa jo 1600-luvulla varsin tehokkaasti syrjäisemmille paikkakunnille jäi välittäjien merkitys vähäisemmäksi, mutta ei kuitenkaan tarpeettomaksi. Ruotsissa välittäjänä saattoi usein toimia jo verkostossa valmiiksi toimiva henkilö tai toinen patronus. Välittäjän roolin pienuuteen Ruotsissa vaikutti myös sosiaalisen ja poliittisen eliitin suhteellisen pienen määrä ja sen keskittyminen Tukholmaan.

Andreas Thuroniuksen siirtyminen Arvid Wittenbergin suojeluksesta Per Brahen klientiksi kuvastaa hyvin välittäjän roolia 1600-luvun Ruotsissa. Toiminta ei ollut määrätietoista vaan ennemminkin käytännön sanelemaa. Saatuaan opintonsa päätökseen Andreas Thuronius toimi Tukholmassa Wittenbergin kotitaloudessa kotiopettajana opettaen kreivin poikaa Johan Leonhardia.²¹⁶ Kauan ei Thuronius kuitenkaan ehtinyt olla Wittenbergin palveluksessa, sillä kreivi oli poistumassa Tukholmasta ottaakseen osaa sotatoimiin. Kreivi oli kuitenkin tyytyväinen Thuroniukseen ja katsoi asiakseen suositella häntä Per Brahelle, jolla oli aina käyttöä hyvillä klienteille. Thuronius siirtyikin Brahen palvelukseen ja toimi tämän yksityissihteerinä ollen tässä toimessa ensimmäinen.²¹⁷ Wittenbergin toiminta oli välittäjänä hyvin tyypillistä 1600-luvun välittäjätoiminnalle, jossa välittäjä ei saa suoranaista etua itselleen. Hän ainoastaan tekee palveluksen säilyttääkseen hyvät suhteet henkilöihin, joilla oli vaikutusvaltaa. Tulevaisuudessa saattoi tulla tilanne, jossa hyvillä suhteilla oli käyttöä vastapalveluksen muodossa.

Patronus–klientti -suhteet olivat aina kahdensuuntaisia. Lisäksi välittäjän ollessa aktiivisesti mukana suhteen muodostamisessa, ja joskus myös itse suhteessa, suhteen voidaan katsoa olevan kolmensuuntainen. Vuorovaikutuksesta eri henkilöiden välillä muodostui patronus–klientti -suhde, jos se täytti erityistuntemerkit. Tuntemerkkeinä voidaan pitää henkilökohtaisuutta ja tunteellisuutta. Patronus ja klientti olivat henkilökohtaisessa suhteessa keskenään, vaikka välittäjä olisi ollutkin suhteen syntymisessä osallisena. Kun suhde oli muodostunut, niin se toimi henkilökohtaisena suhteena.

²¹⁵ Kettering 1986, 5.

²¹⁶ Rein 1903, 195.

²¹⁷ Schybergson 1922, X.

Tunteellisuudella patronus–klientti -suhteissa tarkoitetaan yleensä kiintymystä. Varsinkin pitkäaikaisen kanssakäymisen yhteydessä usein muodostui kiintymyksen tunne kummallekin osapuolelle. Vaikka patronus ja klientti tunsivat kiintymystä toisiaan kohtaan, ei suhde koskaan ollut tasa-arvoinen. Patronus oli aina ylempi-arvoinen kuin klientti. Ainoastaan näin patronus–klientti -suhteen oli mahdollista syntyä ja toimia. Patronuksena toimimisen edellytyksenä oli parempi sosiaalinen asema verrattuna klienttiin. Paremman aseman turvin patronuksella oli mahdollisuus palkita klienttiä. Jos klientti patronuksen avustamana nousi sosiaalisella asteikolla yhtä korkeaan asemaan kuin patronus niin samalla patronus–klientti -suhde mitätöityi. Kumpikin henkilö pystyi tällöin toimimaan patronuksena ja olemaan myös välittäjänä keskinäisessä suhteessaan.²¹⁸ Joissakin tapauksissa klientti saattoi nousta korkeampaan asemaan kuin hänen patronuksensa. Tällaisissa tapauksissa roolit saattoivat kääntyä päinvastaisiksi. Tällöin oli edellytyksenä, että edellinen suhde oli ollut ystävällinen ja lämminhenkinen.²¹⁹ Klienttijärjestelmä ei ollut stabiili. Liikkuvuus järjestelmän sisällä oli yksi sen elinvoimaisuuden ja pysyvyyden edellytyksistä.²²⁰ Kaikki eivät toki edenneet koskaan klientin asemastaan patronuksen asemaan ja osa pysyi klientin osassa koko elämänsä ajan ilman, että se olisi muuttunut edes osittain paremmaksi.

Vaikka patronus ja klientti eivät olleet tasa-arvoisia, olivat he kuitenkin sidoksissa toisiinsa vuorovaikutuksen kautta siten, ettei kummallakaan osapuolella ollut mahdollisuutta toisen henkilön huonoon kohteluun ilman suhteen loppumisen vaaraa. Patronuksen täytyi pitää klienttinsä puolia mahdollisimman hyvin, jotta tämä palvelisi häntä mahdollisimman hyvin²²¹ ja toisaalta klientin täytyi mahdollisimman uutterasti palvella patronustaan pysyäkseen hänen suosiossaan. Patronus–klientti -suhteen avainominaisuuksia olikin vastavuoroisuus. Aivan näin ruusuinen suhde ei kuitenkaan aina ollut vaan riippuen klientin asemasta oli kohtelullakin eri asteita. Varsinkin ne klientit, joilla ei ollut mahdollisuutta vaihtaa patronusta, saattoivat olla oman patronuksensa armoilla ja joutua palvelemaan häntä voimavarojensa ääri rajoilla. Heidät erotti palvelijasta enää ainoastaan se asema, johon patronus oli heidät nostanut.

²¹⁸ Varsinkin patronukset toimivat välittäjinä toisille patronuksille. Välittäminen saattoi olla samalla myös palvelus tai palkinto uskolliselle klientille, jos tämä mahdollisti klientin siirtymisen mahtavamman patronuksen verkostoon. Ks. Maczak 1998, 44.

²¹⁹ Kettering 1986, 13 – 15.

²²⁰ Thompson 1996, 36-37.

²²¹ Englundin mukaan juuri patronukset antoivat enemmän suhteessa kuin mitä he saivat takaisin. Ks. Englund 1993, 90. Toisaalta patronusten antamia palkintoja ja palveluksia on helpompi arvioida, sillä klientit saattoivat usein vain välillisesti vaikuttaa päätökseen tai saattaa patronuksen tietoon informaatiota, jonka avulla patronus sai haltuunsa omaisuutta tai lisäsi valtaa.

Per Brahen Turun akatemiassa vaikuttaneen klientin Mikael Wexionius–Gyldenstolpen jouduttua vaikeuksiin asettui Brahe patronuksen asemassaan puolustamaan häntä. Wexionius–Gyldenstolpe hoiti väliaikaisratkaisuna politiikan ja historian professuurinsa lisäksi juridiikan professuuria. Hänellä ei kuitenkaan ollut tähän virkaan muodollista pätevyyttä, mikä aiheutti hänelle ongelmia keväällä 1650. Ylioppilas Johannes Gartzius halusi suorittaa pro gradu-väitöksen juridiikassa ja tätä varten hän oli esittänyt asiaankuuluvat teesit. Akatemian konsistorissa epäpätevyys nostettiin esille ja esitettiin, ettei Wexionius–Gyldenstolpe ollut kelvollinen toimimaan Gartziuksen praeseksenä väitöstilaisuudessa. Samalla kyseenalaistettiin myös hänen mahdollisuutensa olla juridisen tiedekunnan dekaani. Tuekseen konsistori esitti kuninkaallisen majesteetin yliopistolle antaman sääntökokoelman 17. luvun 2. kohdan.²²² Näin akatemian konsistori uhkasi viedä Wexionius–Gyldenstolpelta huomattavan osan hänen tuloistaan.

Wexionius–Gyldenstolpe turvautui Brahen apuun saattaakseen häneen suunnatut uhkakuvat poistettua. Melkein välittömästi konsistorin kokouksen jälkeen hän kirjoitti Brahelle konsistorin esittämistä epäilyistä ja mainitsi, ettei aikaisemmissa keskusteluissa ollut ilmennyt mitään ongelmia. Olihan hän jo useita kertoja virkansa puolesta ylioppilaita disputeerannut.²²³ Brahe suhtautui vakavasti hänen klienttiään vastaan suunnattuihin syytöksiin. Kun asiaa käsiteltiin seuraavan kerran konsistorissa, oli Brahe kanslerin ominaisuudessa itse läsnä kokouksessa. Brahen henkilökohtainen osallistuminen konsistorin kokoukseen oli hyvin harvinaista. Wexionius–Gyldenstolpella saattoi olla näin onni matkassa, että Brahe sattui juuri silloin olemaan Turussa ja pystyi helposti saapumaan kokoukseen. Kokouksen alkajaisiksi Wexionius–Gyldenstolpe esitti kahdeksan eri seikkaa puolustautuakseen ja erityisesti yhdessä niistä huomautti, ettei esille vedetyssä yliopistosäännön 17. kappaleessa ollut pohjaa konsistorin väittämällä tavalla. Hänen puheenvuoronsa jälkeen Brahe itse toi esille sen kuinka asia saattaisi johtaa akatemian kannalta juridiikan tiedekunnan huonoon tilaan, ja siksi olisi viisainta suorittaa promootiot. Hän ilmoitti jo kirjoittaneensa kuningatar Kristiinalle pyytäen valtuuksia promootioihin ja toivoi näin toimittavan väliaikaisesti siihen asti kunnes kuninkaalliselta majesteetilta saapuisi vahvistus asiaan.²²⁴

²²² 29.4.1650 CAA 1884, 446.

²²³ 1.5.1650 PBB II:1 1932, 55-56.

²²⁴ 5.5.1650 CAA 1884, 446-447.

Kuningattaren vahvistus Brahen päätöksille on päivätty 16. toukokuuta 1650. Siinä vahvistettiin prokanslerille oikeus promoteerata Wexionius–Gyldenstolpe juridiikan tohtoriksi, jonka jälkeen tämä voi sitten promoteerata Gartziuksen. Näin annettu päätös myötäili Brahen esittämää päätöstä.²²⁵ Tämän kirjeen mukaan Brahe olisi kirjoittanut kuningattarelle jo 25.4, vaikka asia virallisesti esitettiin konsistorissa ensikertaa 29. päivä. Asiasta oli varmasti keskusteltu jo ennen kuin sitä konsistorissa alettiin käsittelemään. Wexionius–Gyldenstolpe oli siten jo puhunut tästä mahdollisuudesta Brahelle aikaisemmin ja näin Brahe oli ryhtynyt toimiin klienttinsä hyväksi jo hyvissä ajoin ja samalla varautunut olemaan läsnä konsistorin kokouksessa turvaamassa klienttinsä aseman.

Koska klientin tulevaisuus oli suurelta osin patronuksen suosion varassa, oli heidän tarpeellista koettaa mahdollisuuksien mukaan miellyttää patronusta. Toimiminen patronuksen hyväksi oli tärkeintä, mutta koskaan ei ollut haitaksi lahjoittaa patronukselle jotain ylimääräisiä lahjoja. Jos klientillä oli jokin erityisominaisuus, jonka avulla hän pystyi patronustaan miellyttämään, oli se järkevää käyttää hyväksi.

Andreas Thuronius tunsu hyvin Per Brahen mielenkiinnon kohteet, koska oli toiminut hänen yksityissihteerinä.²²⁶ Hän oli monet kerrat keskustellut asioista Brahen kanssa. Thuronius oli jo akatemian opintoaikoina ja sen jälkeenkin kirjoittanut ja julkaissut kalentereita saaden tähän toimintaan akatemialta rahoitustakin.²²⁷ Koska Brahe oli kiinnostunut erityisesti astrologiasta, Thuronius halusi kalentereillaan miellyttää Brahea. Thuronius oli lopettanut kalenterien julkaisemisen kuitenkin jo vuoden 1654 jälkeen.²²⁸

Uudelleen Thuronius alkoi kirjoittamaan kalentereita vuonna 1659. Saman vuoden toukokuussa hän kirjoitti Brahelle valmistelewansa vuoden 1660 kalenteria ja toivoi saawansa sen lähiaikoina päivänvaloon.²²⁹ Vihdoin vuoden 1659 lokakuussa Thuronius ilmoitti Brahelle saaneensa kalenterin ja almanakan valmiiksi ja lähettävänsä ne saman

²²⁵ 15.5.1650 PBB II:1 1932, 57.

²²⁶ Schybergson 1922, X.

²²⁷ 19.10.1653 CAA 1884, 566; 7.6.1654 CAA 1887, 2.

²²⁸ Ainakaan ei ole säilynyt viitteitä tällaisesta toiminasta. Tosin Thuronius on voinut Brahen sihteerinä toimiessaan tehdä kalenterin ainoastaan Brahen käyttöön.

²²⁹ 26.5.1659 PBB II:1 1932, 135-136. Thuroniuksen kirjeen pääpaino on pyynnöllä päästä promotiovastaavaksi, ja aivan kuin miellyttääkseen Brahea, lopuksi Thuronius ilmoittaa valmistelewansa almanakkaa seuraavalle vuodelle.

kirjeen mukana. Thuronius kirjoitti samalla olevansa hyvin kiitollinen Brahelle kaikesta siitä mitä tämä oli hänen eteensä tehnyt.²³⁰

Tammikuussa Brahe kirjoitti Thuroniukselle saaneensa kalenterin, joka oli hänelle omistettu. Brahe piti sitä suurena kunnianosoituksena. Brahe toivoi jatkossa myös näkevänsä lisää Thuroniukselta teoksia, jotka olisivat hyödyksi kaikille.²³¹ Thuronius jatkoi Brahelle omistettujen almanakkojen ja kalentereiden julkaisemista aina kuolemaansa saakka,²³² vaikka hän mainitseekin tästä ainoastaan kerran kirjeissään Brahelle vuoden 1660 jälkeen.²³³ Näyttääkin siltä, että Thuronius ei enää hakenut Brahelta erityistä suosiota kalentereillaan vaan ennemminkin osoitti kiitollisuuttaan lähettämällä vuosittain uuden kalenterin. Tällä keinolla Thuronius toivoi pysyvänsä jatkuvasti Brahen mielessä positiivisella tavalla, sillä Brahe varmasti melkein päivittäin joutui käyttämään almanakkaansa tai kalenteriaan, jotka Thuronius oli hänelle omistettuna painattanut.

Joissakin tapauksissa myös kotitalouden piiriin kuului henkilöitä, joita voidaan kutsua klienteiksi. He saattoivat toimia sihteereinä, kotiopettajina, neuvonantajina tai jossakin muussa erityistoimessa, johon patronus oli katsonut aiheelliseksi palkata ylimääräisen henkilön. Patronuksen sihteerien työ saattoi sisältää varsin monimuotoisia tehtäviä ja heidän haltuunsa uskottiin joskus hyvinkin luottamuksellisia asioita. Pääasiassa se kuitenkin oli kirjeenvaihdon hoitamista ja asiakirjojen kopioimista. Aivan patronuksen lähipiirissä toiminut klientti hyvin toimiessaan auttaa uraansa eteenpäin. Samalla hänellä oli myös mahdollisuus tutustua muihin patronuksen verkostossa toimiviin henkilöihin tai mahdollisiin uusiin patronuksiin. Klientti pystyi myös mahdollisuuksien mukaan vaikuttamaan omien ystäviensä saattamiseksi oman patronuksensa klienteiksi ja siten muodostamaan itselleen pienen klienttiverkoston.²³⁴

1600-luvulla klienttijärjestelmä oli ihmisille itsestänselvyys. Suositusten saaminen saattoi olla elintärkeää, jos halusi menestyä. Klienttijärjestelmän piirissä suosituksia oli kahdenlaisia, joko suosituksia, joilla ehdotettiin kyvykästä henkilöä patronuksen

²³⁰ 22.10.1659 PBB II:1 1932, 142-143. Samaisessa kirjeessä Thuronius pyysi Brahelta parannusta taloudellisiin oloihinsa palkankorotusta. Almanakan ja kalenterin lähettäminen olikin osittain suunnattu Brahen taivuttelemiseksi myönteiseen päätökseen.

²³¹ Tammikuussa 1660 PBB I 1922, 57.

²³² Schybergson 1940, 40-41.

²³³ 7.11.1661 PBB II:1 1932, 196.

²³⁴ Kettering 2001b.

klientiksi tai suosituksia, joilla ehdotettiin tiettyä henkilöä tiettyyn avoinna olevaan virkaan. Kummatkin suosituksen muodot olivat arkipäivää 1600-luvulla eläneille ihmisille, sillä ilman niitä ei ollut juurikaan mahdollisuuksia saada haltuunsa hyvää valtion- tai kirkonvirkaa.

Kuvaavaa onkin, että heti professoriksi nimittämisen jälkeen Andreas Thuronius kirjoitti Brahelle ehdotuksensa toisen professorin viran täyttämiseksi. Thuronius 14.5.1657 päivätyssä kirjeessään Brahelle nosti esille Michael Wexionius-Gyldenstolpen aikomuksen siirtyä akatemiasta Turun hovioikeuteen.²³⁵ Aluksi hän kirjoitti omaan nimitykseensä liittyvistä uutisista, mutta heti tämän jälkeen Thuronius ehdotti akatemian kirjastonhoitajaa ja filosofisen tiedekunnan apulaista Axel Kempeä vapautuvaan historian ja politiikan professorin virkaan. Mielenkiintoista on, että juuri Kempe oli se henkilö, joka syrjäytettiin Thuroniuksen nimityksen yhteydessä. Kempen nimitystä Thuronius perusteli tämän meriiteillä sekä suomalaisuudella. Hänen mielestään Kempe olisi sopiva henkilö kasvattamaan nuoria ylioppilaita.²³⁶ Päätöksiä nimityksiasiaa ei tehty nopeasti. Thuronius ei kuitenkaan jatkuvasti tyrkyttänyt Kempen nimityksiasiaa Brahelle, mikä varmasti oli viisastakin. Uudelleen hän palasi asiaan vasta marraskuussa 1657. Silloin hän varsin laajasti esitteli mahdollisuuksia kuinka Kempe voitaisiin valita professorin virkaan.²³⁷ Kempen kannalta tällaisten suositusten saaminen oli elintärkeää, sillä muuten hänellä ei olisi ollut mitään mahdollisuutta saada professorin virkaa akatemiasta.

Thuronius toimi myös välittäjänä henkilöille, jotka etsivät itselleen patronusta. Hän tiesi, että Brahella oli aina käyttöä hyville klienteille ja uuden klientin välittäminen kuului niihin vastapalveluksiin, jotka hän oli velkaa patronukselleen. Toisaalta henkilö, joka häneen olisi turvautunut ja siten menestynyt, olisi kiitollisuuden velassa myös hänelle. Thuronius esitteli Brahelle 7.9.1661 päivätyssä kirjeessä maisteri Eskil Fabriciuksen, jota myös akatemian senaatti suositteli. Opinnoissaan Fabricius oli

²³⁵ Wexionius-Gyldenstolpen aikomus siirtyä hovioikeuteen ei varmasti ollut uutinen Brahelle, sillä tämä oli Brahen klientti. Thuronius on saattanut kuulla asiasta jo suoraan Brahelta ollessaan hänen sihteerinään.

²³⁶ 14.5.1657 PBB II:1 1932, 80-81. ...och eftersåsom Doctor Michael Gyllenstälpe nu blifwer ifrå vår Academia till Häfrätten transfereradt, och Politices Professio lærer derigenom vacera;..., hafwer jagh fördristadt migh uthi allsomstörsta underdånigheet, att E:s högh Grefl. Excell:ce recommendera M. Axelium Kempe Acad. Bibliothecarium och Facult. Philos. Adjunctum, underdånigst opå alla patrioters wägnar biddandes, att E:s högh Grefl. Excell:ce honom fram för någon annan, som icke är född här i landet nådigst täcktes ihoghkomma,..., jempte det E:s högh Grefl. Excell:ces waanlige Nådhe och höggunstige affection jag mig underdånigst recommenderar, såsom

²³⁷ 5.11.1657 PBB II:1 1932, 92-93.

pärjännyt hyvin ja siten pystyvä vaativiinkin tehtäviin.²³⁸ Uudelleen Thuronius suositteli Fabriciusta Brahelle toukokuussa 1662. Kyseinen kirje oli pelkästään suosituskirje, jossa Fabriciusta esiteltiin ja keuhuttiin enemmänkin. Thuronius kehui häntä taitavaksi ja hyvin oppineeksi. Fabricius oli toiminut Thuroniuksen kotitaloudessa opettajana, joten hän erityisesti kehui tämän opetustaitoja ja ehdottikin häntä johonkin opettajan virkaan. Käytännön taitojen lisäksi oli myös suositeltavan henkilön perhetaustoja tuotava esiin mahdollisimman hyvässä valossa.²³⁹

Melkein vastaavanlaisen suosituskirjeen Thuronius kirjoitti Brahelle 21.9.1663. Erittäin mainiosti opintonsa suorittanutta Arvid Karckuensia hän suositteli Turun tuomiokirkon taloudenhoitajan virkaan. Kirjeen retoriikalla Thuronius yritti vedota Braheen akatemian isänä, sillä ottaessaan nuoren Arvidin suojelukseensa, hän samalla tukisi omaa akatemiaansa. Kuten edellisessä niin myös tässäkin kirjeessä ylistettiin Brahea patronuksena ja samalla keuhuttiin suositeltavan henkilön meriittejä.²⁴⁰ Koulutuksessa oli suuri paino, mikä ei ole yllättävää, sillä henkilöt ovat kiinteästi yhteydessä akatemiaan. Huomattava on, että koulutusta arvostettiin, vaikka se ei yksinään riittänyt viran saamiseen.

Thuronius tiedettiin akatemian piirissä, ja myös laajemmin Turussa, Brahen klientiksi ja siksi häntä myös lähestyivät kolmannet osapuolet. Tällaiset henkilöt halusivat Thuroniuksen välittäjäksi, koska heillä oli pyyntöjä Thuroniuksen patronukselle, Brahelle. Thuronius pystyi toimimaan välittäjänä antamalla suosituksia, joiden avulla pyytäjät sai enemmän voimaa pyyntönsä taakse. Esimerkiksi hovioikeuden asessori Johan Wasseniuksen puolesta Thuronius kirjoitti Brahelle, voitaisiinko asessorin pojalle ja tämän siskonpojalle myöntää kuninkaallinen stipendi. Thuronius korosti myös kuinka erinomaisesti pojat opinnoissaan pärjäisivät ja omasta puolestaan mieluusti näkisi heidät stipendien saajina.²⁴¹ Tämä tapaus kuvastaa hyvin sitä vaikutusvaltaa, jonka Turussa asuvat ihmiset ajattelivat Thuroniuksella Braheen olevan. Vaikka kaikkiin Thuroniuksen pyyntöihin Brahe ei tietenkään suostunut, on myös tapauksia jotka puhuvat selkeästi Thuroniuksen vaikutusvallan puolesta. Näihin palataan vielä myöhemmissä luvuissa.

²³⁸ 7.11.1661 PBB II:1 1932, 196.

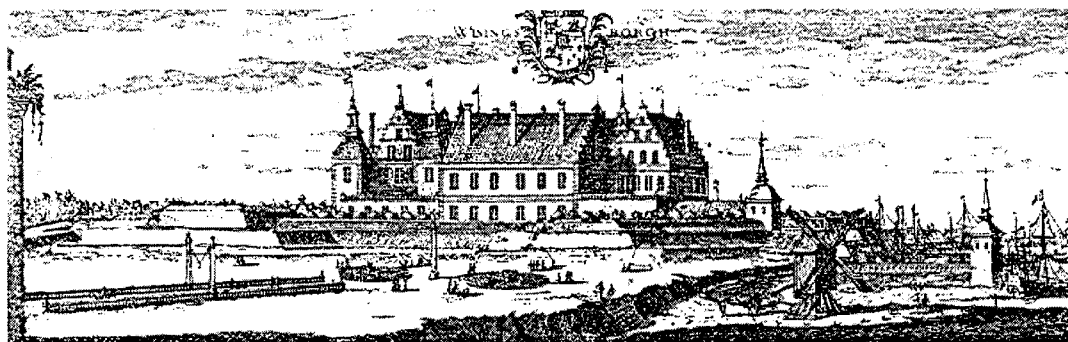
²³⁹ 27.5.1662 PBB II:1 1932, 215-216.

²⁴⁰ 21.9.1663 PBB II:2 1938, 13-14.

²⁴¹ 6.8.1663 PBB II:2 1938, 12.

Toisena vastaavanlaisena esimerkkinä ihmisten arvostuksesta Thuroniuksen asemaa kohtaan Brahen klienttinä oli Isak Abraham kääntymisen Thuroniuksen puoleen. Isakin isä, Tyrvään kirkkoherra, oli kuollut ja Isak oli menossa Per Brahen luokse anomaan muutamaa armovuotta, joita tuomiokapituli ei ollut voinut myöntää. Thuronius kirjoitti perheen puolesta, jotta orvoksi jääneet lapset pystyisivät kouluttamaan itsensä ja siten pystyisivät elättämään leskeksi jääneen äitinsä.²⁴² Thuronius ei kovin montaa suositusta kirjoittanut niiden kahdeksan vuoden aikana, jotka toimi akatemian professorina. Suositusten kirjoittamiselle täytyi olla hyvä syy, sillä klientin kannalta ei ollut järkevää jatkuvasti vaivata patronusta, joka oli hänet asemaansa auttanut.

Patronusten taloudessa saattoi olla myös muusikkoja tai kirjailijoita, jotka saivat pienen summan rahaa sekä muun ylläpidon. Vastaavasti he tuottivat taiteellisilla avuillaan patronukselleen mainetta ja kunniaa. Usein heidän julkaisemien teostensa yhteydessä mainittiin nimeltä ainoastaan patronus, joka oli avokätisesti mahdollistanut kyseisten teosten syntymisen.²⁴³ Etuja kirjailijat ja muusikot eivät tietenkään saaneet ilmaiseksi vaan vastineeksi oli tehtävä palveluksia patronusten kotitalouden piirissä, jotka saattoivat olla hyvinkin raskaita. Aikaa teosten tekemiseen jäi luonnollisesti vähän ja sekin aika oli usein yöaika.²⁴⁴ Näitä henkilöitä ei siten varsinaisesti voida kutsua klienteiksi. Parempi käsite olisi suojatti (protégé). Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan heitä käsittele enempää, koska he eivät olleet klienttijärjestelmän kannalta yhtä merkittäviä taloudellisia tai informatiivisia toimijoita. Lisäksi heitä ei juurikaan esiintynyt Ruotsissa hovin ulkopuolella. Kyseessä onkin vahvasti keskieurooppalainen ilmiö.

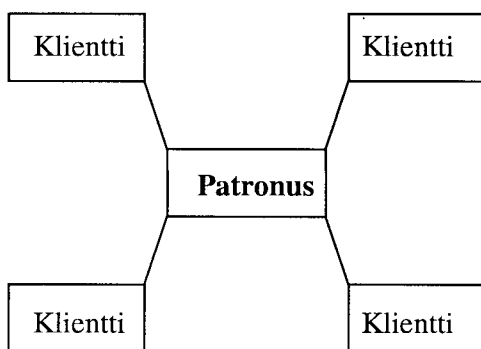
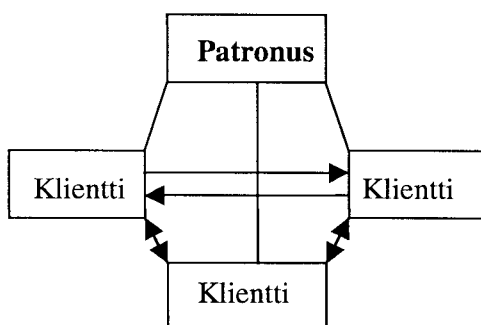
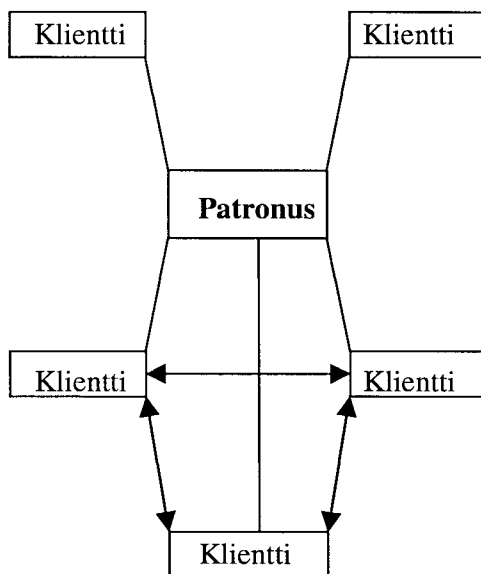

Kuva 3. Visingborg.

²⁴² 12.8.1663 PBB II:2 1938, 13.

²⁴³ Kettering 2001a.

²⁴⁴ Kettering 2001b.

A Ranska*B Tukholma**C Ruotsi*

Klienttijärjestelmää koskevassa teoreettisessa tutkimuskirjallisuudessa tuodaan usein selkeästi esille, etteivät klientit tunteneet toisiaan (Esimerkiksi Kettering 1986, 4-5. Erickson 1997, 154.). Kuten kaaviossa A havainnollistetaan, klientit sijoittuvat erilleen tietämättä toisista klienteistä, jotka palvelivat samaa patronusta. Tämä oli hyvin tyypillistä esimerkiksi Ranskassa, jossa yhteiskunnallinen rakenne oli hyvin toisenlainen kuin Ruotsissa. Keski-Euroopassa klienttijärjestelmää käytettiin enemmänkin perifeeristen alueiden hallintaan (Ks. esimerkiksi Aylmer 1996, 66). Ruotsissa keskitetty hallinto esti tämän ilmiön. Ruotsissa klienttijärjestelmää käytettiin lähinnä valtaeliittien etujen valvomiseen sekä periferiassa että vallan keskuksessa. Koska patronuksien toiminta oli Ruotsissa keskittynyt pääasiassa Tukholmaan, jossa keskushallinnon kaikki tärkeimmät organisaatiot sijaitsivat, sijoittivat he klienttejään usein hyvin lähekkäin. Näin ollen klientit varmasti osittain tunsivat toisensa ja olivat tietoisia kuka oli kenenkin suojeluksessa, kuten kaaviossa B havainnollistetaan. Ruotsissa klienttijärjestelmä oli monimuotoisempi kuin Keski-Euroopan maissa ja patronuksella saattoi olla klienttejä hyvinkin etäisissä paikoissa, mutta samaan aikaan useita klienttejä aivan lähietäisyydellä työskentelemässä esimerkiksi kollegioissa tai

yksityisen talouden hoidossa. Kaavion C avulla havainnollistuu klienttijärjestelmän monimuotoisuus 1600-luvun Ruotsissa.

1.3 Hyvät ystävät – patronus ja klientti

A man is a good retainer to the extent that he earnestly places importance in his master. This is the highest sort of retainer.

Loyalty is said to be important in the pledge between lord and retainer. Though it may seem unobtainable, it is right before your eyes. If you once set yourself to it, you will become a superb retainer at that very moment.²⁴⁵

Yamamoto Tsunetomo 1716

Patronusten ja klienttien välillä tapahtuvassa kommunikoinnissa toistui usein ystävyyteen ja ystävään viittaavat sanat, vaikka kyseessä olikin eriarvoisissa asemassa olevien henkilöiden suhde. Klientit korostivat suuresti eriarvoisuutta, vaikka samaan aikaan patronusta puhuteltiin ystäväksi. Tällaiset termit viittaavat yleensä hyvin henkilökohtaiseen ja tunteelliseen suhteeseen. Todellista ystävyyttä suhteet eivät kuitenkaan aina olleet. Toisaalta ystävyyttä ei voida, eikä pidäkään luokitella klienttijärjestelmän ulkopuolelle. Patronuksen ja klientin välinen henkilökohtainen suhde saattoi alkaa ennen kuin sosiaalinen menestyminen asetti henkilöt eriarvoiseen asemaan, jolloin väkisin jouduttiin omaksumaan patronuksen ja klientin roolit. Näin muodostuneet patronus–klientti -suhteet saattoivat kestää hyvinkin pitkiä aikoja, joskus jopa läpi henkilöiden elämänkaaren. Usein onkin vaikea erottaa todellista ystävyyttä, koska ystävyys-käsitettä käytettiin usein vertauskuvallisesti klienttijärjestelmässä.²⁴⁶

Ystävyys oli klienttijärjestelmän aikakaudella monimutkainen asia. Oli pystyttävä luovimaan ystävyysuhteiden verkostossa, joissa ei voinut olla kaikkien ystävä. Usein hyvään asemaan päässyt klientti tai patronus joutui kohtaamaan jatkuvia ystävyysnimitysten nimissä tehtyjä lähestymisiä. Kaikkiin ei ollut mahdollista vastata samalla ystävyydellä. Toisaalta uusien kontaktien luominen oli tietynlainen

²⁴⁵ Tsunetomo 1979, 18 ja 21.

²⁴⁶ Kettering 1986, 14–15.

turvaverkko klientille, jos hänen oma patronuksensa joutuisi epäsuosioon ja sitä myöten huonompaan asemaan.²⁴⁷ Klientit eivät välttämättä olleet aina tiukasti uskollisia omalle patronukselleen ja heillä saattoi olla yhtä aikaa useampia patronuksia.²⁴⁸ Sosiaaliset vierailut merkittävien patronusten luona eivät olleet harvinaisia. Esimerkiksi Gerhardt Rehnskiöld lähetti klienttinsä sekä Axel Oxenstiernan että Per Brahen luokse viemään lahjoja, vaikka kyseiset herrat olivat toistensa poliittisia vastustajia. Kummatkin herrat olivat luoneet omat laajan klienttiverkostonsa ja Rehnskiöldin mielestä oli viisasta pysytellä kumpaankin yhteydessä tulevaisuuden varalta.²⁴⁹

Kuten aiemmin on tullut ilmi, todellista ystävyttäkin esiintyi klienttijärjestelmässä. Usein todelliselle ystävyydelle rakentuneet patronus–klientti -suhteet syntyivät vasta sen jälkeen, kun varsinainen ystävyysuhde oli muodostunut. Henkilöt olivat ystävyystyneet molemminpuolisen kunnioituksen ja ystävydentunteen kautta ja ystävyysuhde oli hyödyllinen molemmille ilman että se oli pakollinen. Tällaiset suhteet olivat mahdollisia horisontaalisen yhteiskunnallisen hierarkian tasolla. Jos jompikumpi henkilöistä nousi sosiaalisella asteikolla suhde saattoi muuttua patronus–klientti -suhteeksi, joka oli aina vertikaalinen yhteiskunnan hierarkiaan nähden. Jo ennestään vallinnut ystävyys säilyi suhteen laadun muuttumisesta huolimatta ja usein patronus saattoikin tehdä palveluja klientilleen tämän sitä erityisesti pyytämättä. Todelliselle ystävyydelle rakentuneet patronus–klientti -suhteet kestivät pitkään, ellei henkilöiden sosiaalisissa statuksissa esiintynyt mitään muutoksia.²⁵⁰

Ystävyys lisäksi uskollisuus ja luotettavuus olivat tärkeitä ominaisuuksia patronus–klientti -suhteissa. Ensimmäisissä klienttijärjestelmää koskevissa historiallisissa tutkimuksissa ilmiötä lähestyttiin juuri uskollisuuskäsitteen näkökulmasta. Roland Mousnier kirjoitti yhteiskunnasta, jota eivät enää sitoneet feodalistiset sopimukset ja säännöt. Sen sijaan sosiaalisia suhteita hallitsivat hierarkkiset arvot ja uskollisuussuhteet. Mousnier kirjoitti mahtimiehistä, jotka kutsuivat itseään patronuksiksi (master), ja heidän uskollisista käskyläisistään

²⁴⁷ Persson 1999, 194-195.

²⁴⁸ Englund 1993, 89. Kettering 2001a.

²⁴⁹ Englund 1996, 369-371.

²⁵⁰ Kettering 1986, 14, 16 ja 18.

(créatures/fidèle). Patronukseen totaalisen uskollisesti sitoutuneet miehet omistautuivat palvelemaan heitä kaikin mahdollisin keinoin. He jopa seurasivat patronuksiaan heidän onnettomuuksissaan esimerkiksi maanpakoon tai kärsivät patronuksien saamia vankilarangaistuksia heidän puolestaan tai jopa tappoivat heidän puolestaan. Näitä palveluksia vastaan patronukset palkitsivat uskollisia palvelijoitaan materiaalisilla lahjoituksilla, rahallisesti tai sijoittamalla heidät johonkin virkaan. Patronukset saattoivat järjestää heille avioliittoja paremmasta sosiaalisesta kerroksesta, jolloin heidän sosiaalinen statuksensa nousi ja he yhdistyvät sukulaissitein klienttiverkostoihin.²⁵¹

Mousnierin master – fidèle, protector – créature suhteissa oli ongelmallista niiden sitoutuminen tiukasti uskollisuus-käsitteen ympärille. Vaikka hänen luomansa teoreettinen rakennelma pääsi lähelle patronus–klientti -suhteiden selittämistä, se jäi kuitenkin liian yksipuoliseksi. Uskollisuus oli yksi tärkeä ominaisuus patronus–klientti -suhteissa, mutta se ei ollut kuitenkaan välttämättömyys. Sama suhde saattoi toimia myös ilman uskollisuutta lyhytaikaisena suhteena, jonka käyttövoimana oli molempien osapuolien omat intressit.²⁵²

Mousnierin kompastuskiveksi muodostui klienttijärjestelmän retoriikka. Uskollisuutta vannottiin kaikilla mahdollisilla tavoilla. Usein patronusten ja klienttien välinen kirjeenvaihto olikin täynnä juuri uskollisuuteen viittaavia korulauseita. Mousnier otti tämän rönsyilevän retoriikan liiankin todesta.²⁵³ Aina, kun kirjoittaja omisti kirjeen patronukselle se ei automaattisesti merkinnyt, että kirjoittaja olisi tämän klientti. Korulauseiden kirjoittaminen kuului 1600-luvun kirjalliseen kulttuuriin.²⁵⁴ Patronuksen asemassa olevalle henkilölle oli suuri kunnia tulla kutsutuksi patronukseksi. Se oli osoitus siitä, että kirjoittaja piti häntä huomattavana henkilönä. Tärkeää klienttijärjestelmän tutkimisessa onkin ottaa huomioon myös henkilöiden todelliset teot. Vasta, kun patronuksen ja klientin välillä on löydetty selkeä osoitus molemminpuolisesta toiminnasta, jota tukee kirjeissä

²⁵¹ Mousnier 1973, 86-87.

²⁵² Kettering 1986, 19. Myöhemmin Mousnier yritti laajentaa teoriaansa ja liitti siihen uskollisuussuhteiden lisäksi klienttisuhteet, jotka olivat erilaisia kuin uskollisuussuhteet. Tuloksena oli ainoastaan entistä sekavampi teoreettinen näkökulma, joka ei siltikään pystynyt ilmaisemaan klienttijärjestelmän monimuotoisuutta.

²⁵³ Herman 1995, 3.

²⁵⁴ Droste 1998, 14.

mainittu retoriikka, voidaan henkilöiden välistä suhdetta kutsua patronus–klientti -suhteeksi.

Mitä pitempään patronuksen ja klientin välinen suhde oli kestänyt sitä enemmän uskollisuus saattoi voimistua. Alussa klientti saattoi olla vain lojaali patronustaan kohtaan, mutta toimivan suhteen jatkuessa lojaalisuus saattoi muuttua uskollisuudeksi patronusta kohtaan. Usein uskollisuus ja lojaalius patronusta kohtaan oli hyvin toimivan patronus–klientti -suhteen kulmakivi. Patronuksen palkitessa klienttiään oli klientin luottavuus tulevaisuudessakin tärkeä kriteeri.²⁵⁵ Sitä avokätisemmin patronus saattoi palkita klienttiään mitä luottavaisempi hän oli klienttiinsä. Sitä vastoin klientin uskollisuus voimistui, kun hän sai palkinnon tekemistään palveluista.

Pystyäkseen osoittamaan uskollisuutensa klientin täytyi pystyä suoriutumaan hänelle osoitetuista tehtävistä. Samalla se merkitsi kiitollisuuden osoitusta patronukselle, joka oli antanut mahdollisuuden siihen. Epäonnistuminen patronuksen osoittamissa tehtävissä merkitsi luotettavuuden murenemistä ja samalla uskollisuuden menettämistä. Klientin kiitollisuus olikin melkein suoranaisesti yhteydessä henkilökohtaiseen kunniaan ja kiittämättömyys johti nopeasti kunniaattomuuteen ja häpeään. Patronuksen tarjotessa mahdollisuutta virkaan hän samalla sekä antoi mahdollisuuksia että sulki pois toisia. Sitomalla henkilön kiitollisuudenvelkaan patronus samalla satoi hänet klienttijärjestelmään.²⁵⁶

Klientin velvollisuuksiin, ja osoittaakseen kiitollisuuttaan, hänen kuului tuottaa patronukselleen kunniaa. Andreas Thuronius omisti väitöskirjansa Arvid Wittenbergille, joka oli Thuroniuksen patronus jo hänen opiskeluaikoinaan ja vielä sen jälkeenkin.²⁵⁷ Siirryttyään Wittenbergin palveluksesta Brahen palvelukseen Thuroniuksen velvollisuudeksi tuli tuottaa kunniaa Brahelle. Vuonna 1664 Thuroniuksen toimiessa professorin virassa hän julkaisi 352 sivua sisältävän teoksen metafysiikasta. Teos, *Compendium metaphysicae*, oli näytävästi omistettu Per

²⁵⁵ Persson 1993, 60.

²⁵⁶ Herman 1995, 20-21.

²⁵⁷ Vallinkoski 1962, 581.

Brahelle hänen kaikkine arvoniminen.²⁵⁸ Koska patronus oli mahdollistanut klienttinsä työn, tämä oli varmasti vähäisintä mitä klientti pystyi patronukselleen vastapalvelukseksi tekemään. Samalla omistukset kertoivat julkisesti kenen suojeluksessa mahdollisesti kyseinen kirjoittaja oli. Vaikka klienttijärjestelmä oli taustalla vaikuttava informaalin järjestelmä, oli se toisinaan hyvin näkyväkin toimintaa.

<p style="text-align: center;">COMPENDIUM METAPHYSICÆ, Juxta ductum & <i>scriptur</i> clarissimorum in hoc genere Philosophorum concinnatum, & tam disputando quam legendo Studiose juventuti propositum,</p> <p style="text-align: center;"><i>In Regiâ Academiâ Aboënsi,</i> ab</p> <p style="text-align: center;">ANDREA THURONIO, Phyl. & Log. Prof. ordinario.</p> <p style="text-align: center;"><i>Nunc primâ vice ad usum discipulorum Et libris in lucem prodians, Com. Parat. Hec: 1664 v. H. A. B. O. E. A. v. H. A. g. c. u. l.</i></p> <p style="text-align: center;">Imprimente PETRO HANSONIO Academiz Typogr. Anno 1664.</p>	<p style="text-align: center;">ILLUSTRISSIMO HEROI ac DOMINO, DN. PETRO Brahe/ Comiti in <i>Wisingborg/</i> Lib. Bar. in <i>Cajana/</i> Domino in <i>Rydboholm/</i> <i>Lindholmen/</i> <i>Brahelina & Bogesund &c.</i> Regni Sueo Gothici Drotzeto & Senatori Supremo, Generali Justitiæ, per Sveciam & Magnum Finlandiz Ducatum, Subjectasque provincias Directori, Legifero Welfmanniz, Montanorum & Dalecarliz, nec non Academiæ Aboënsis Cancellario.</p> <p style="text-align: center;">Domino meo gratiosissimo ac benignissimo,</p> <p style="text-align: center;"><i>Opusculum hoc Metaphysicum humilime</i></p> <p style="text-align: center;">Confecro dicoque.</p>
--	--

Kuva 4. Andreas Thuroniuksen Metafysiikka julkaisu Brahelle omistettuna

Klientille oli tärkeää toimia patronusta miellyttävällä tavalla, ja samalla osoittaa olevansa patronuksen luottamuksen arvoinen. Klientin kiitollisuudesta kertoi usein hänen toimintansa kuten esimerkiksi edellä mainitut omistuskirjoitukset, mutta toisinaan klientit halusivat osoittaa kelpoisuutensa patronukselleen myös toisenlaisin keinoin. Andreas Thuronius pyysikin akatemiassa toimivilta virkaveljiltään kirjallista selvitystä siitä kuinka hyvin hän oli toiminut akatemiassa. Akatemian konsistori antoikin Thuroniuksesta erittäin mairittelevan selvityksen Brahelle toukokuussa 1664. Thuronius oli lähdössä käymään Tukholmassa ja halusi osoittaa Brahelle ansiokkaan toimintansa akatemiassa ja tähän parhaiten pystyisivät vain hänen virkaveljensä. He kirjoittivat Thuroniuksen hoitaneen molemmat virkansa

²⁵⁸ Impiwaara 1940, 55-56.

moitteettomasti kuten myös rehtorin velvollisuutensa. Samalla he painottivat Thuroniuksen toiminnan olleen suureksi iloksi niin nuorille opiskelijoille kuin virkaveljillekin. Heillä ei ollut mitään syytä evätä kunnollista todistusta vaan sen sijaan he lämpimästi suosittelivat, että Brahe olisi edelleen suosiollinen Thuroniukselle.²⁵⁹

Voisi hyvin ajatella, että yhden henkilön saama suosio johtaisi kateuteen ja välien kiristymiseen virkaveljien keskuudessa. Konsistorin antama suositus kuitenkin osoittaa, ettei klienttien saamia etuisuuksia katsottu vääriksi vaan enemmänkin asiaan kuuluviksi, ja samalla etuisuudet tarkoittivat yhteistä hyvinvointia. Muilla yhteisön jäsenillä oli klientin välityksellä mahdollisuus edistää omia asioitaan, koska tällä oli suora yhteys päätöksenteon huipulle. Tämä oli suuri etu 1600-luvun yhteiskunnassa.

1.4 Liikkuvuus klienttijärjestelmän sisällä

Kiintymyksen määrä patronus–klientti -suhteissa vaihteli suuresti, mikä oli luonnollista, kun kyse oli sosiaalisista suhteista. Tästä johtuen patronus–klientti -suhteet olivat hyvin vaihtelevia sekä tärkeyden että keston suhteen. Vaihtelevuus patronus–klientti -suhteissa on yksi ominaisuuksista, joka tekee niiden tutkimisesta erittäin haasteellista ja samalla myös varsin kiisteltyä. Tulkinnat klienttijärjestelmän vaikutuksen tärkeydestä yhteiskunnassa vaihtelevatkin suuresti historiantutkijoiden keskuudessa.²⁶⁰ Vain osa patronus–klientti -suhteista kesti muuttumattomana läpi henkilöiden elämän.

Riippuvuus oli osatekijä patronus–klientti -suhteiden keston määrittymisessä. Myös klientin henkilökohtaiset ominaisuudet usein määräisivät suhteen keston. Yksinkertaistetusti voidaan sanoa klientin hyödyllisyyden patronukselle määränneen suhteen keston. Patronus tarvitsi klienttiä suorittamaan palveluksia ja niin kauan kuin klientti pystyi maineensa, omaisuutensa, yhteyksiensä tai virkansa kautta olemaan hyödyksi, oli hän myös tarpeellinen. Näin klientin resurssit määrittivät hänen tarpeellisuutensa. Suhteiden keston solmukohdiksi muodostuivat usein

²⁵⁹ 27.5.1664 PBB II:2 1938, 29-30.

²⁶⁰ Kettering 1986, 22-23.

konfliktitilanteet. Klientti saattoi joutua tilanteeseen, jossa velvollisuudet patronusta kohtaan olivat ristiriidassa hänen oman maineensa ja kunniansa kanssa. Patronus saattoi vaatia klienttiään tekemään tehtäviä, jotka vaativat suuria uhrauksia klientin puolelta. Vastapainona oli patronuksen suojelun menettäminen ja mahdollisesti uuden patronuksen etsiminen. Jos klientillä ei ollut vaihtoehtoja patronuksen suhteen, hän usein päätyi tekemään palveluksen patronukselleen, vaikka palvelus sillä hetkellä olisikin toiminut häntä itseään vastaan. Teko saattoi kuitenkin patronuksen suurempaan kiitollisuudenvelkaan klienttiään kohtaan. Myöhemmin klientti useimmiten saikin uhrauksestaan runsaan palkinnon ja ennen kaikkea patronuksen luottamuksen.

Per Brahe lähetti nuoren klienttinsä Henrik Lantzenfeltin Andreas Thuroniuksen luokse saamaan koulutusta. Ylimääräinen henkilö kotitaloudessa oli Thuroniukselle taloudellinen rasite. Aivan moitteettomasti hän ei nuorta Henrik Lantzenfeltiä²⁶¹ ylläpitänyt. Brahe kirjoittikin Thuroniukselle 7. maaliskuuta 1663 olevansa tyytymätön Thuroniuksen toimintaan, sillä nuoren Henrikin äiti oli valittanut Brahelle poikansa saavan huonoa kohtelua Thuroniuksen luona. Brahe pyysikin Thuroniusta selvittämään pikaisesti pojasta aiheutuvat kustannukset. Brahe tunnetusti nuukana talousmiehenä kirjoitti Thuroniukselle, ettei pojalle tarvitse kustantaa muuta kuin tarpeellinen ja pitää tämä ahkerana opinnoissa.²⁶²

Heti uudelleen Brahe kirjoitti Thuroniukselle ohjeita, koska oli kuullut nuoren Henrikin aikeista matkustaa Tukholmaan heti kelin sen salliessa. Brahe käski Thuroniuksen ehdottomasti estää sellaiset aiheet, koska ne olivat ymmärtämättömän nuoren temppuja. Ilmeisesti Henrik oli aikaisemmin ”karannut” Thuroniuksen luota Ruotsin puolelle ja aiheuttanut Brahelle päänvaivaa.²⁶³

Thuroniuksen antoi varsin pikaisesti selvityksensä kuluista Brahelle, sillä jo kesäkuun alussa 1663 Brahe kirjoitti Thuroniukselle saaneensa tältä kirjeen, jossa oli selvitys kuluista. Brahen mielestä laskelmat kuluista olivat kohtuulliset ja oikeat. Brahe

²⁶¹ Henrik Lantzenfelt oli Brahen palveluksessa toimineen Julius Kemmererin, aateloituna Lantzenfelt, adoptoitu poika. Isän kuoltua 1659 Brahe lähetti pojan Thuroniuksen luokse, jonka velvollisuutena oli pojan kouluttaminen. Nuori Henrik asui Thuroniuksen luona ja opiskeli akatemiassa. Impiwaara 1940, 29.

²⁶² 7.3.1663 PBB I 1922, 90-91.

²⁶³ 20.3.1663 PBB I 1922, 91-92.

kirjoitti tarkan selvityksen eri kuluista summineen, jotka Thuronius olisi saamassa omasta panoksestaan Brahen klientin hyväksi.²⁶⁴

Thuroniuksen lisäksi Henrikin opettamiseen oli osallistunut Brahen toinenkin tärkeä klientti Turussa, sillä maaliskuussa 1662 Thuronius kirjoitti Brahelle Henrikin saavan opetusta myös hovioikeuden asessori Michael Wexionius–Gyldenstolpelta. Tämän luona Henrik opiskeli ranskankieltä ja musiikkia. Thuronius antoi akateemisten opintojen lisäksi opetusta Henrikille astrologiassa, maantiedossa sekä historian ja politiikan opinnoissa.²⁶⁵ Aineet olivat hyvin sovitettu Brahen mieltymyksien mukaisesti. Vaikka Henrik oli ensisijaisesti annettu Thuroniuksen huomaan, niin Wexionius–Gyldenstolpe halusi mielellään myös osallistua opetustoimintaan, sillä hän myös koetti tällä tavoin miellyttää patronustaan. Tässä tapauksessa molemmat Brahen klientit toimivat yhdessä edistääkseen hyviä suhteitaan yhteiseen patronukseensa. Tämä osoittaa myös heidän varmasti tietneen olevansa saman patronuksen klienttejä.

Henrikin opintojen edistymisestä Thuronius tiedotti Brahelle keväällä 1664, kun tämän väitöstilaisuus oli lähestymässä. Thuronius oli itse kirjoittanut lyhyen tekstin, jota Henrik julkisesti puolusti. Samassa kirjeessä hän ilmoitti jättävänsä Henrikin lakitieteen professorin Olaus Wexioniuksen luokse siksi aikaa kun hän perheineen oli käymässä Tukholmassa. Kuitenkin hän vielä Brahelta kysyi olisiko poika pitänyt ottaa mukaan tapaamaan Brahea, mutta jätti asian kohteliaasti Brahen päätettäväksi.²⁶⁶

Keväällä 1665 Thuronius ilmoitti Brahelle, että Henrikin opinnot olivat valmiit ja tämä oli valmis matkustamaan takaisin Ruotsiin. Se oli helpotus myös Thuroniukselle itselleen. Samassa kirjeessä hän hienovaraisesti pyysi Brahelta jotain palkintoa, koska hän oli vaimoineen viisi vuotta huolehtinut pojasta. Samalla hän kohteliaasti huomautti tarvitsevansa kipeästi niitä 800 taaleria, jotka oli sijoittanut Henrikin ylläpitämiseen.²⁶⁷ Thuroniukselle Henrikin ylläpitäminen oli ollut suuri taloudellinen rasite, mutta hänen oli täytynyt kuitenkin suoriutua siitä, koska hänen

²⁶⁴ 6.6.1663 PBB I 1922, 98-99.

²⁶⁵ 27.3.1662 PBB II:1 1932, 208.

²⁶⁶ 15.4.1664 PBB II:2 1938, 23-24.

²⁶⁷ 17.5.1665 PBB II:2 1938, 58.

patronuksensa näin oli halunnut. Tehdessään palveluksen patronukselleen hän vain vastasi niihin palveluksiin, joita Brahe oli hänelle tehnyt. Thuroniuksen kannalta oli parempi kärsiä taloudellisesta menetyksestä ennemmin kuin menettää Brahen kaltainen vaikutusvaltainen patronus. Thuronius ei elinaikanaan saanut rahoja uhrauksestaan takaisin. Sitä vastoin Brahe peri Henrik Lantzenfeltin omaisuuden testamentin nojalla, kun tämä kuoli lapsettomana vuonna 1673.²⁶⁸

Brahen kannalta Henrikin sijoittaminen Turkuun Thuroniuksen huomaan tuntui olevan hieman arkaluontoista, sillä hän oli kirjoittanut Thuroniukselle omakätisesti muutamia Henrikin tapausta koskevia kirjeitä. Kirjeissä Brahe käsitteli tarkasti klienttinsä kustannuksia ja halusi ehkä pitää nämä tiedot ominaan, sillä hänen kirjurinsa olivat varmasti myös hänen klienttejensä. Vaikka klienttijärjestelmä oli hyvin tunnettu aikalaisen keskuudessa, oli se kuitenkin hieman arkaluonteinen asia ja olikin parempi ettei ihan yleisesti yksityisiä asioitaan levittänyt.

Patronus–klientti -suhteissa patronuksen katsotaan antavan suhteeseen enemmän, jos sitä tarkastellaan puhtaasti materiaaliselta kannalta. Patronukset lahjoittivat enemmän klientilleen kuin saivat takaisin. Tämä oli kuitenkin odotettua, sillä omistivathan he suuremmat resurssit mistä palkintoja jakaa. Tyytymätön klientti saattoi helposti vaihtaa patronustaan, jos tämän anteliaisuus oli nihkeää. Klientit liikkuivatkin klienttijärjestelmässä herkemmin, sillä heidän tavoitteena oli juuri liikkuminen ylöspäin sosiaalisessa hierarkiassa. Jos vain oli mahdollisuus siirtyä itselleen vahinkoa aiheuttamatta lupaavamman patronuksen suojelukseen, eivät klientit useimmassa tapauksessa jättäneet tällaista tilaisuutta käyttämättä.²⁶⁹

Mikael Wexionius–Gyldenstolpe oli päässyt Upsalassa opiskellessaan Carl Gyllenhjelmin klientiksi. Amiraali Gyllenhjelm oli perustanut Upsalaan stipendijärjestelmän köyhille aatelismiehille, sukulaisille, ja kuten Wexionius–Gyldenstolpen tapauksessa, klienteilleen. Stipendiaattiaikana Wexionius–Gyldenstolpe omisti pitämänsä puheet Gyllenhjelmille osoituksena kiitollisuudestaan. Näissä puheissa ei ainoastaan mainita patronusta osoituksena kiitollisuudesta vaan ylistysosat olivat yleensä pitkiä, joissa perusteellisesti

²⁶⁸ Impiwaara 1940, 31.

²⁶⁹ Persson 1993, 61-63. Kettering 1986, 22-30.

selvitettiin patronuksen ansioita. Samalla tuotiin oma kiitollisuus selkeästi esille. Lisäksi hän omisti väitöskirjansa myös Gyllenhjelmille, arkkipiispa Petrus Keniciukselle ja kaikille Upsalan professoreille.²⁷⁰

Kuva 5.

Michael
Wexionius-Gyldenstolpe

Historian ja politiikan sekä
juriikan professori

Opintojensa jälkeen Wexionius-Gyldenstolpe siirtyi Gyllenhjelmín palvelukseen toimien amiraalin kansliassa. Ehkä amiraali katsoi, ettei hänellä ollut kunnollista käyttöä Wexionius-Gyldenstolpella omassa klienttiverkossaan, koska hän siirsi Wexionius-Gyldenstolpen oman patronuksensa klienttiverkoston. Tämä merkitsi Wexionius-Gyldenstolpelle paljon. Saamansa suosituksen avulla hän siirtyi ehkä laajimpaan ja vaikutusvaltaisimpaan klienttiverkoston mitä Ruotsissa siihen aikaan oli. Vaarana kuitenkin oli, että suureen klienttiverkoston saattoi kadota. Näin ei kuitenkaan käynyt Wexionius-Gyldenstolpelle vaan Oxenstierna kustansi hänelle opiskelut ulkomailla ja sen jälkeen sijoitti hänet Växjön koulun rehtoriksi sekä myöhemmin Turun akatemiaan.²⁷¹

Turun akatemiassa toimiessaan Wexionius-Gyldenstolpe nopeasti huomasi Per Brahella olevan enemmän vaikutusvaltaa akatemiaa koskevissa päätöksissä ja tiedosti tämän merkityksen oman uransa kannalta. Akatemian ensimmäisen vuosikymmenen aikana hän siirtyikin Oxenstiernan klienttiverkostosta Brahen verkostoon. Siirtyminen oli hidasta, sillä olihan Oxenstierna mahdollistanut Wexionius-Gyldenstolpelle tämän etenemisen uralla. Tämän kaltaisesta

²⁷⁰ Laitinen 1912, 19-23.

²⁷¹ Laitinen 1912, 30-31, 49 ja 54. Katso Liite 6. Wexionius-Gyldenstolpen saama suosituskirje, jonka Gyllenhjelm kirjoitti Axel Oxenstiernalle.

vuorovaikutussuhteesta ei ollut helppo irtautua. Siirtymisen klienttiverkostosta toiseen tuli tapahtua hienovaraisesti. Ennen kuin pystyi vanhan verkoston jättämään oli valmisteltava ja varmistuttava uuden verkoston toimivuudesta.

Heti saavuttuaan Turkuun Wexionius–Gyldenstolpe ryhtyi luomaan kontaktia Braheen. Kesällä 1641 vuosi akatemian perustamisen jälkeen hän lähetti Brahelle kirjeen, jossa onnitteli tätä akatemian kanslerin nimityksen johdosta. Samalla hän, tasan vuosi sen jälkeen, kun oli keskustellut henkilökohtaisesti Brahen kanssa, uudisti antamansa lupaukset. Tulevaisuudessa Wexionius–Gyldenstolpe teki töitä ainoastaan Brahelle ja näin ollen hänen menestymisensä oli yksin Brahen käsissä. Hän myös lupasi Brahelle opettelevansa suomenkieltä, jotta pystyisi paremmin toimimaan akatemiassa kansakunnan hyväksi. Tästä hän ei kuitenkaan selviytyisi ilman Brahen apua, sillä palkka oli suhteellisesti pieni, ja hinnat Turussa olivat puolta suuremmat kuin Ruotsissa. Asuntojen hinnoissa oli jopa vielä suuremmat erot. Wexionius–Gyldenstolpe toivoikin Brahen auttavan häntä paremman asunnon löytämiseksi lähempää kaupunkia.²⁷²

Vaikka Wexionius–Gyldenstolpe oli luvannut toimia Brahen klienttinä heti akatemian avajaisten jälkeen, oli todellinen siirtyminen verkostosta toiseen hitaampaa. Samoihin aikoihin, kun hän kirjoitti Brahelle siirtyvänsä tämän klientiksi, kirjoitti hän myös Axel Oxenstiernalle anoen jotakin korvausta Turkuun muuttamisesta aiheutuvista kustannuksista.²⁷³ Ehkä Wexionius–Gyldenstolpelle oli jäänyt katkera mieli Oxenstiernaa kohtaan tämän lähetettyä hänet vasten tahtoa Turkuun. Vuoteen 1646 mennessä oli Wexionius–Gyldenstolpe siirtynyt pysyvästi Brahen klientiksi. Viimeisenä varmistuksena tähän oli kummankin osapuolen toiminta, mikä viittaa vahvaan patronus–klientti -suhteeseen. Vuoden 1646 lopulla Wexionius–Gyldenstolpe pyysi Brahelta apua saadakseen itselleen aatelistarvon.²⁷⁴ Seuraavan vuoden heinäkuussa Wexionius–Gyldenstolpe pyysi Brahea vaikuttamaan suotuisasti hänen nimittämisekseen juridiikan professoriksi. Nimityksen virkaan Brahe vahvisti hänen nimityksen virkaan jo seuraavassa kuussa.²⁷⁵

²⁷² 19.7.1641 PBB II:1 1932, 17-19.

²⁷³ Laitinen 1912, 129.

²⁷⁴ 13.8.1646 PBB II:1 1932, 30-34.

²⁷⁵ Laitinen 1912, 62-63.

Per Brahesta tuli Wexionius–Gyldenstolpen kolmas patronus ja samalla merkittävimminkin hänen uraansa vaikuttanut henkilö. Ei kuitenkaan voi väheksyä aikaisemmin hänen patronuksenaan toimineita Gyllenhjelmia ja Oxenstiernaa, sillä he olivat tehneet uran luomisen mahdolliseksi Wexionius–Gyldenstolpelle. Joka kerta, kun Wexionius–Gyldenstolpe siirtyi uuden patronuksen klientiksi, oli kyseessä eri motiivi. Gyllenhjelm oli ensimmäisenä²⁷⁶ patronuksena merkittävä, koska hän mahdollisti Wexionius–Gyldenstolpelle paremmat taloudelliset resurssit opiskella Upsalan akatemiassa ja samalla paremmat mahdollisuudet opiskelun jälkeen luoda uraa. Siirtyminen Gyllenhjelmin klientistä Oxenstiernan klientiksi oli mahdollista ainoastaan Gyllenhjelmin toiminnan ansiota. Ehkä hän ei tarvinnut Wexionius–Gyldenstolpen kaltaista klienttiä, koska toimi itse armeijassa. Klientin siirtäminen oman patronuksen verkostoon olikin vastapalvelus omalle patronukselle, varsinkin Oxenstiernan tarvitessa juuri oppineita klienttejä. Näin Wexionius–Gyldenstolpen siirtyminen Oxenstiernan klientiksi oli hänen tahdostaan riippumaton liike, sillä hänellä ei vielä ollut riittävän hyvää asemaa yhteiskunnassa pystyäkseen omatoimisesti vaihtamaan patronusta. Vasta toimiessaan Turun akatemian professorina tämä oli mahdollista ja siksi Wexionius–Gyldenstolpe siirtyikin Brahen klientiksi - se palveli hänen omaa etuaan paremmin. Klientin voidaankin katsoa pysyneen uskollisena patronukselleen ainoastaan kolmesta syystä. Jos klientillä ei ollut vaihtoehtoa eli hän oli niin vaatimattomassa asemassa ettei voinut itsenäisesti vaihtaa patronusta, oli hänen tyydyttävä tilanteeseen. Toiseksi klientti pysyi saman patronuksen palveluksessa, jos se oli hänen etujensa mukaista. Kolmas vaihtoehto on ideologinen, jolloin lojaalisuus oli riittävän voimakas hyve, joka piti klientin aloillaan. Klienttien liikkuminen klienttiverkostoissa oli näin riippuvainen monien osien summasta.

Patronus–klientti -suhteen keston vaikuttivat moninaiset suhteeseen liittyvät teot ja tuntemukset. Samoin patronuksen ja klientin asemien kehittyminen olivat tärkeässä osassa suhteen jatkuvuuden kannalta. Parhaassa tapauksessa patronus eteni urallaan tasaisesti ja perässä seurasi luotettava klientti, joka hyötyi suuresti oman patronuksensa menestymisestä. Epävakautta patronuksen ja klientin väliseen

²⁷⁶ On mahdotonta sanoa etteikö Wexionius–Gyldenstolpella olisi ollut patronusta ennen Gyllenhjelmin aikaa, mutta nämä mahdolliset patronukset ovat olleet korkeintaan pieniä paikallisia toimijoita; tärkeitä kuitenkin.

suhteeseen toi jommankumman roolissa tapahtuneet muutokset, jotka saivat heidän välisensä suhteensa epätasapainoon.

Klienttijärjestelmä ei ollut sisäisesti stabiili. Se oli ainoastaan järjestelmänä vahva, mutta sen sisällä oli jatkuvaa liikettä. Henkilöiden asemassa tapahtuneet muutokset heijastuivat väkisin klienttiverkostoihin ja saivat aikaan liikettä. Ihmiset etsivät lakkaamatta sopivaa tilaisuutta muuttaa omaa rooliaan ja samalla statustaan yhteisössä. Tätä sosiaalista liikkumista voisi metaforisesti kutsua sosiaaliseksi peliksi, jossa ei välttämättä ollut tarkoin määrättyjä sääntöjä. Pelaajien olikin valppaasti tarkasteltava ympäristöään, jotta he eivät menettäisi tilaisuutta sen tullessa vastaan, sillä se ei välttämättä tulisi vastaan enää toista kertaa.

2. Klienttijärjestelmäverkostot

2.1 Klienttiverkostot

Virallisen vallankäytön ja klienttijärjestelmän välillä oli selkeitä eroavaisuuksia. Julkinen valta ja sen käyttäminen oli usein poliittista valtaa ja sen perusyksikkönä oli poliittinen koneisto, joka koostui eri organisaatioista. Tämä koneisto tuotti ja turvasi virkoja, joiden avulla koneisto toimi. Systemi palkitsi ne, jotka johtivat sitä ja työskentelivät siinä. Systemi oli riippuvainen yksilöllisestä palkitsemisesta (esimerkiksi palkasta) pystyäkseen ylläpitämään ja laajentamaan poliittista kontrolliaan. Klienttijärjestelmä oli poliittisen koneiston sidosaine, joka toimi sen sisällä. Klienttijärjestelmää ei pitänyt yllä ideologia, kurinalaisuus, pakko tai sen johtajien karisma, vaikka kaikkia näitä ominaisuuksia esiintyi siinä. Klienttijärjestelmäverkostojen tarkoituksena oli toimia julkisen systeemin sisällä edistäen verkoston johtajien uratavoitteita ja valtapyrkimyksiä. Verkostot olivat palkkioverkostoja, joissa henkilösuhteet olivat käytännöllisiä, opportunistisia, erittäin taipuvia ja sen jäsenillä oli erittäin vaihtelevat taustat.²⁷⁷ Nämä ominaisuudet aiheuttivat klienttijärjestelmän elinvoimaisuuden julkisessa valtakoneistossa, koska niiden toimintaperiaatteet olivat lähes samat. Klienttijärjestelmän oli helppo sopeutua

²⁷⁷ Kettering 1986, 69.

vallitsevaan poliittiseen kulttuuriin ja siten toimia taustalla näkymättömänä instituutiona.

Mahtavimmat patronukset rakensivat itselleen klientistön omien intressiensä lisäksi myös turvatakseen oman säätynsä hallitsevan aseman. Pienemmät klienttiverkostot muodostuivat ensisijaisesti uratavoitteiden parantamiseksi. Ruotsissa 1600-luvulla laajimpia verkostoja rakentaneiden Axel Oxenstiernan, Per Brahen sekä muun poliittisen ja sosiaalisen eliitin tavoitteena oli omien etujen valvomisen lisäksi myös koko aateliston etujen valvominen. Hallintokoneistoon oli nousemassa väkisin aateliston ulkopuolisia henkilöitä. Aateliston kannalta olisi ollut turhaa taistella muutosta vastaan. Parempi vaihtoehto oli käyttää tilannetta hyväksi. Klienttijärjestelmän kautta uudet tulokkaat sidottiin ajamaan aateliston etua ja pitämään yllä yhteiskunnan staattisuutta. Kuinka sitten pidettiin klientit tyytyväisinä? Klienttien yleinen tavoite oli sosiaalinen nousu. Myös tämä valjastettiin klienttijärjestelmän hyväksi. Palkinnoksi hyvälle klienteille annettiin aatelistarvo, mutta samalla uusaateli pidettiin pelkkänä sosiaalisena ryhmänä ilman todellista valtaa.

Kuten muitakin klienttejä kiinnosti myös Andreas Thuroniusta aatelistarvo. Käytännössä aatelistarvo oli mahdotonta saada ilman patronuksen toimintaa sen puoltamiseksi. Thuronius oli siinä onnellisessa asemassa, että hänellä oli patronuksenaan yksi valtakunnan mahtavimmista patronuksista, Per Brahe, joka pystyi tarpeeksi painokkaasti puoltamaan aatelistarvon myöntämistä.²⁷⁸ Erityisen kohteliaasti aloitetussa kirjeessään Thuronius pyysi Brahen apua voidakseen periä äidinpuoleisen sukuhaaran melkein sammumassa olevan aatelistarvon. Thuronius toi esille heti kirjeen alussa pyytävänsä jotain erittäin tärkeää ja samalla korosti Brahen merkitystä asiassa. Thuronius kirjoitti kuinka merkittävää Brahen toiminta oli ollut hänen uransa kannalta, joka olisi ollut mahdotonta ilman ”korkean kreivillisen armoa”.²⁷⁹

²⁷⁸ Brahe vaikutti esimerkiksi Wexionius–Gyldenstolpen saamaan aatelistarvoon. Ks. Laitinen 1912, 87. Brahe oli yksi Ruotsin vanhimmista aatelistuvuista. Kreivin arvonimi myönnettiin Per Brahe vanhemmalle 29.6. 1561. Elgenstierna 1925, 555.

²⁷⁹ 7.11.1661 PBB II:1 1932, 194–196. Asia ei ollut Brahelle aivan uusi, sillä Thuronius kirjeessään mainitsi puhuneensa Brahelle asiasta jo edellisellä kesänä.

Thuronius koetti tasapuolisesti tuoda esille niin Brahelta saamiensa etuisuuksien suuruuden kuin omat ansionsa, joiden varassa Thuronius ”nöyryimmässä alamaisuudessaan” uskalsi asiassa Brahea lähestyä. Samalla Thuronius vetosi sammumassa olevan suvun saavuttamaan kunniaan, joka oli ansaittu urhoollisilla sotapalveluilla ja pyysi, ettei sen annettaisi painua unohduksiin vaan se säilyisi pysyvästi muistoissa. Thuroniuksen motiivina ei ollut ainoastaan sosiaalinen hyöty. Taustalla oli myös taloudellisen hyödyn saavuttaminen, sillä sammumassa olevalla aatelishaaralla oli omistuksessaan kaksi säteritilaa. Kumpaakin sekä Rautajoella että Haapaniemellä olevia tiloja oli jo muitakin havittelemassa Thuroniuksen sukulaisia. Tämän vuoksi asialla alkoi olla kiire ja Thuronius oli jo asiasta keskustellut valtaneuvos Simon Simonsson Rosenbergin kanssa, joka oli luvannut suositella Brahelle Thuroniuksen asiaa.²⁸⁰

Thuronius koetti taiteilla vaatimattomuuden ja liikaa pyytämisen välillä. Kaksi Thuroniuksen sukulaista oli jo edellisessä katselmuksessa pyytänyt saada varustaa säteritilat. Haapaniemen tilan Thuronius ystävällisesti antaisi Jacob Israelinpojalle, joka oli sotilas. Rautajoen tilan oli luvannut varustaa Tyrvään kirkkoherra, jolla jo oli hallussaan ratsutila. Jos hän vielä olisi saanut pappilan ja ratsutilan lisäksi säteritilan, olisi se Thuroniuksen mielestä ollut pappismiehelle aivan liikaa.²⁸¹ Thuroniuksen vetoamukset eivät tuottaneet tulosta, sillä kuollessaan vuonna 1665 hän oli edelleenkin aateliton. Todennäköistä kuitenkin on, että hän myöhemmin olisi saanut aateliarvon suoraakin, sillä hän oli kuitenkin merkittävä akateeminen henkilö 1600-luvulla.

Mikael Wexionius–Gyldenstolpen lopullinen siirtyminen Oxenstiernan klientistä Brahen klientiksi tapahtui 1640-luvun loppupuolella. Tällöin Wexionius–Gyldenstolpe toi esiin Brahelle moneen otteeseen toiveensa aateliarvosta. Hän katsoi tämän onnistuvan nimenomaan Brahen kautta, jonka suku oli vanhinta aatelia ja siten sen painoarvo suosittelijana oli suuri. Aateliarvon anominen merkitsi lopullista siirtymistä Brahen klienttiverkostoon.

²⁸⁰ 7.11.1661 PBB II:1 1932, 194-196. Rosenberg saattoi olla vastuussa kummankin säteritilan alueen katselmuksista.

²⁸¹ 7.11.1661 PBB II:1 1932, 195-196. Den eene af dem är Pastor i Törfwes hwilken elliest föruthan stäligit giöld och prästegård, besitter ett förnämligit Ryttarehemman der i sochnen; skulle han nu få der till sådant säterij att rusta före, wore det enom prästman allt för myckit.

Elokuussa 1646 Wexionius-Gyldenstolpe lähestyi Brahea erityisen kunnioittavaan sävyyn. Jo kirjeen alussa lukija pystyi melkein päättelemään mikä asia lähettäjällä oli mielessä. Wexionius-Gyldenstolpe kirjoitti Brahen olevan erityisen tärkeä ja huomattava patronus Ruotsissa. Hän kertoi olevansa itse äitinsä puolelta sukua vanhalle ja kunniakkaalle Smålantilaiselle Stålpén aatelissuvulle. Tämä suku oli miespuolisilta perijöiltään jo sammunut ja Wexionius-Gyldenstolpe toivoi olevan mahdollista, että hän saisi periä tämän kunniakkaan nimen ja siten estää suvun kunnian unohtuksiin vaipumisen. Kirjeeseen hän oli lisännyt piirretyn sukupuuselvityksen esittämästään sukusiteestä sekä hienovaraisen kertomuksen Stålpén suvun kunniateoista.²⁸²

Turhaan ei Wexionius-Gyldenstolpe Brahelle asiasta kirjoittanut, sillä hänelle myönnettiin kyseinen aatelisarvo muutaman vuoden odottamisen jälkeen syksyllä 1650 päivää ennen Kristiinan kruunajaistilaisuutta. Aateliskirjassa tuotiin esille, että kyseinen arvo myönnettiin, koska Per Brahe oli sitä suositellut ja samalla tuonut esiin Wexionius-Gyldenstolpen laajat ansiot oppineisuuden saralla. Aikaisemmin hän oli saanut seitsemän perinnöllistä tilaa lahjoituksina. Näiden lahjoitusten taustalla oli mahdollisesti myös Per Brahe.²⁸³

Nämä Brahen toimenpiteet klienttinsa hyväksi olivat viimeinen osoitus Brahen sitoutumisesta vakavasti Wexionius-Gyldenstolpeen, mikä merkitsi samalla pysyvästi tämän siirtymistä Brahen klienttiverkostoon. Brahelle hän pysyi uskollisena elämänsä loppuun asti kuten hän aina kirjeensäkin lopetti. Vaikka kyseessä oli ajan henkeen kuuluva retorinen ilmaisu, niin tässä tapauksessa se piti kirjaimellisesti paikkansa. Brahen toiminta patronuksena oli enemmänkin kuin kohtuullista, sillä hän piti Wexionius-Gyldenstolpen kuoleman jälkeenkin huolta tämän pojista, tosin he toimivatkin erittäin hyvin klientteinä Brahen verkostossa myös isänsä kuoleman jälkeen. Wexionius-Gyldenstolpen suvun ja Brahen välinen patronus-klientti -suhde on hyvä esimerkki molemminpuolisesta hyvin toimivasta vuorovaikutuksesta.

²⁸² 13.8.1646 PBB II:1 1932, 30-34.

²⁸³ Laitinen 1912, 87 ja 298-301.

Koska meritokratia oli vielä tuntematon käsite 1600-luvun Ruotsissa, aatelittomien paras mahdollisuus hyvän viran saamiseksi oli ryhtyä jonkun vaikutusvaltaisen henkilön klientiksi. Klienttiverkostojen syntymisen taustalla vaikutti suuresti aatelittomien uran luomisen vaikeus. Oli vaikea itse luoda uraa hallintokoneistossa, jossa usein vain hyvät verkostolliset yhteydet takasivat menestyksen. Klientin rooli oli helppo omaksua, koska se tarjosi paremmat mahdollisuudet menestykseen. Menestyäkseen klientit siis tarvitsivat verkostoa tuekseen.²⁸⁴ Useamman henkilön oli helpompi toimia yksikkönä ja siten hyödyntää toinen toisiaan. Verkoston resurssit olivat aina yksilön resursseja suuremmat. Klientin kannalta oli hyödyllistä kuulua mahdollisimman isoon verkostoon, jolloin myös hänellä oli suuremmat resurssit. Toisaalta siinä piili myös vaara joutua ”unohduksiin”, jos itsellä ei ollut ominaisuuksia, jotka takasivat menestyksen mahdollisuuden verkoston sisällä.

Klienttiverkostot muodostuivat alkuvaiheessa usein kotitalouden piiristä. Patronus tarvitsi palvelijoita sihteereiksi tai muihin tehtäviin. Samalla patronus saattoi lähettää omat lapsensa tai sukulaisensa muualle töihin tai palvelijoiksi ja siten liittää oman pienen verkostonsa toiseen verkostoon.²⁸⁵ Patronus saattoi ryhtyä itse klientiksi suuremmalle patronukselle saadakseen itselleen enemmän resursseja laajentaa omaa verkostoaan. Vastavuoroisesti hän pystyi tarjoamaan patronukselle oman verkostonsa resurssit.

Verkostojen nivoutuessa toisiinsa niistä muodostui samalla hyvin heterogeenisiä. Eri asemassa tai arvossa olevia ihmisiä ja erilaisin resurssein varustettuja ihmisiä yhdistyi moninaisten henkilösuhteiden kautta. Verkostoon kuului ihmisiä läheisistä sukulaisista kaukaisiin serkkuihin, ja lisäksi tavallisia kotitalouspalvelijoita, aateliteurueita, linnanvartioita, erilaisia virkamiehiä, tilanhoitajia, hopmanneja, asianajajia, taloudellisia neuvonantajia, paikallista eliittiä ja talollisia, jotka olivat halukkaita palveluksiin ja sitä myötä saaman vastapalveluksia, sekä lukemattomia muita henkilöitä.²⁸⁶ Myös henkilöiden liikkuvuus verkostossa oli jatkuva. Uusia jäseniä tuli mukaan ja samalla toisia joutui lähtemään esimerkiksi jouduttuaan epäsuosioon tai he siirtyivät suoraan toiseen verkostoon koettamaan onnea toisen

²⁸⁴ Eisenstadt – Roniger 1984, 205.

²⁸⁵ Englund 1993, 88.

²⁸⁶ Kettering 1986, 72.

patronuksen ohjauksessa.²⁸⁷ Verkostot olivat yhtäaikaan heterogeenisiä ja koostumukseltaan vaihtelevia. Suurien verkostojen patronuksilla olikin joskus vaikeuksia olla täysin selvillä verkostonsa todellisesta tilasta. Verkoston johtaminen oli työlästä työtä, sillä verkoston henkilöt, toiminta ja tapahtumat olivat kaikki sidoksissa ja riippuvaisia toisistaan, kaikki vaikutti kaikkeen. Patronuksen oli ohjattava useita henkilöitä yhtä aikaa saavuttaakseen päämääränsä ja juuri tässä piili verkoston toiminnan vaikeudet. Per Brahe valittikin klienttien ja palvelijoiden häilyvyydestä ja huonosta toiminnasta, joka aiheutti hänelle jatkuvasti surua ja harmia.²⁸⁸

Patronus rakensi verkostonsa niiden tarpeiden ja tavoitteiden mukaisesti, jotka edistivät hänen henkilökohtaisia pyrkimyksiään. Hovin piirissä toimivat patronukset koettivat haalia verkostoonsa henkilöitä, jotta verkosto mahdollisimman laajalaisesti kattaisi hovin eri osa-alueet. Armeijassa uraa luovat patronukset halusivat verkostoonsa henkilöitä, joilla oli mahdollisuus vaikuttaa kattavasti armeijan asioista päättäviin organisaatioihin. Samanlainen strategia päti myös valtionhallinnon korkeisiin virkamiespatronuksiin. He koettivat verkostojensa avulla ulottaa valtansa mahdollisimman laajalle alueelle hallinnon piirissä. Vastaavasti klientit etsivät patronusta ja verkostoa, jotka edistäisivät parhaiten hänen omia uratavoitteitaan. Verkostojen tavoitteena ja tarkoituksena oli ohjata toimintaa ensisijaisesti patronukselle suotuisaan suuntaan ja samalla koko verkostolle suotuisaan suuntaan.²⁸⁹

Laajat klienttiverkostot lisäsivät suurimpien patronusten vaikutusmahdollisuuksia ja siten kasvattivat heidän poliittista valtaansa. Verkostot eivät olleet aina kokonaisuudessaan aktiivisia vaan ne yleensä aktivoitiin tarpeen vaatiessa. Patronus pystyi selviytymään konflikteista verkostonsa avulla, koska sen kautta hän pystyi vaikuttamaan suotuisasti päätöksiin. Samalla tavalla klientti pystyi suojautumaan konfliktitilanteilta verkoston avulla varsinkin, jos klientillä oli tärkeitä resursseja

²⁸⁷ Englund 1993, 88-89.

²⁸⁸ Nordmann 1904, 311.

²⁸⁹ Keski-Euroopassa, jossa keskushallinto oli heikko, klienttijärjestelmää käytettiin periferia-alueiden ohjailemiseen. Verkostojen avulla koetettiin ylläpitää harmoniaa, jottei ajauduttaisi alueellisiin konflikteihin ja siten heikennettäisi oman maan sisäistä tasapainoa. Samalla haluttiin tasapainolla turvata etäisten alueiden vakaus, jotta ne olisivat tarpeeksi vahvoja ylläpitämään tarpeeksi lujaa puolustusta mahdollisia vieraiden valtioiden hyökkäyksiä vastaan. Ks. Kettering 1986, 78.

verkoston hyödynnettäväksi.²⁹⁰ Patronuksen johtama verkosto toimi aktiivisesti ainoastaan silloin, kun sille oli asetettu tehtävä tai päämäärä. Suurin osa toiminnasta oli passiivista edunvalvontaa ja informaation keräämistä, mistä tarpeen tullen tiedotettiin verkoston johtajalle, patronukselle. Palkinnot verkoston jäsenille tulivatkin etupäässä yksittäisistä tehtävistä, jotka oli suoritettu patronusta tyydyttävällä tavalla. Vasta pidemmän aikaa samaa patronusta luotettavasti palvelleet klientit saivat palkintoja ilman erityistä vastapalvelusta. Patronuksen anteliaisuus oli siten ansaittava vuosia kestävällä luotettavalla palvelulla.

Palkinnot eivät aivan automaattisesti pudonneet klientin syliin vaan usein he anoivat useaan otteeseen patronukselta erilaisia etuisuuksia. Andreas Thuronius ei ollut poikkeus. Hän ei ollut toiminut vielä vuottakaan virassaan, kun hän 31.3.1658 kirjoitti Brahelle taloudellisista vaikeuksistaan. Thuronius vetosi Braheen, sillä akatemian professorin palkka oli hänen mielestään pieni. Sillä palkalla oli vaikeaa ylläpitää kotitaloutta, joka sisälsi palvelijat, ruuan ja kunnolliset vaatteet. Thuronius huomautti saaneensa ainoastaan puolen vuoden palkan vuodelta 1657, koska oli aloittanut virassaan vasta toukokuussa. Helpotukseksi taloudelliseen taakkaansa Thuronius pyysi Brahea vaikuttamaan asioihin siten, että hän saisi professorin virkansa lisäksi tuomiokunnan hoidettavaksi. Hän vetosi Braheen, jotta tämä suosittelisi ja esittelisi asian kuninkaalle. Samalla Thuronius huomautti kuinka monet epäkelvot henkilöt olivat saaneet vastaavia virkoja, koska heillä oli ollut patronus tukena.²⁹¹ Pyynnössään Thuronius ei nähtävästi onnistunut, vaikka Axel Kempe kirjoitti Brahelle vastaavanlaisen pyynnön heinäkuussa 1676 ja pyysi hoidettavakseen tuomiokuntaa, joka aikaisemmin oli ollut Thuroniuksen hoidettavana.²⁹²

²⁹⁰ Samuelson 1993, 246-247.

²⁹¹ 31.3.1658 PBB II:1 1932, 107. Thuronius tuo kirjeessään selkeästi ilmi aikalaisen näkökulman siitä, kuinka tärkeää oli toimia hyvän patronuksen klienttinä. Hyvillä ansioilla ei välttämättä ollut suurta merkitystä virkoja myönnettäessä. *...effter iagh och seer många slättä personer som någor patron hafft hafwa, till slijke tienster emploijerade wara;...*

²⁹² 6.7.1676 PBB II:2 1938, 172. Ks. Impiwaara 1940, 54. Tämä ei kuitenkaan ole täysin varmaa, sillä Blomstedt (1958, 424) mainitsee ainoastaan Henrik Thuroniuksen toimineen kihlakunnan tuomarina. Muita Thuroniuksia tuomarinviroissa Blomstedt ei tunne. Samoin esittää Holmberg 1959. Myös Saloheimo (1990, 417) mainitsee Henrik Thuroniuksen toimineen Suur-Savon kihlakunnantuomarina vuonna 1675. Näiden tietojen valossa voisi tulkita Kempen tarkoittaneen juuri Henrik Thuroniuksia, joka kuoli 1676, sillä Kempe kirjoitti Brahelle asiasta juuri nimenomaisena vuonna. Toisaalta Jokipii (1954, 60) satakuntalaisen osakunnan matrikelissa mainitsee, ettei Henrik Thuronius ole toiminut tuomarinvirassa. Olettaa voisi, ettei Henrik Thuronius koskaan saapunut tuomarintoimeensa, vaikka se hänelle oli myönnetty ja Kempe välittömästi tämän kuoltua koetti saada sen itselleen. Näin ollen

Thuronius ei ollut tyytyväinen taloudelliseen tilaansa vielä lokakuussa 1659 ja kirjoitti Brahelle uudestaan omasta tilanteestaan.²⁹³ Tällä kertaa Thuroniuksen lähestymistapa oli erilainen. Hän kertoi valmistelleensa kalentereita ja almanakkoja muiden töiden ohella. Lisäksi Thuronius toivoi voivansa esittää Brahelle uuden työnsä keväällä, joka varmasti toisi kunniaa niin Brahelle kuin akatemiallekin. Samalla hän kertoi oman työnsä olevan vaikeaa, koska vähäiset varat eivät riittäneet töiden julkaisemiseen. Elämiseen tarvittavat varat hän oli joutunut ottamaan vaimon myötäjäisten tuomista varoista. Thuronius ehdotti Brahelle, että tämä mahtava hyväntekijä järjestäisi hänelle paremman toimen tai jonkin lisätoimen professorin viran lisäksi, mikäli jokin hyvä tilaisuus tulevaisuudessa tulisi esiin.²⁹⁴

Brahe vastasi Thuroniukselle tammikuussa 1660 ja hylkäsi yksiselitteisesti tämän pyynnöt palkankorotuksista vedoten valtion tukalaan tilaan sota-aikana. Samalla hän kuitenkin sanoi toivovansa akatemialle hyödyllisten julkaisujen toteutuvan ja lupasi, ettei unohtaisi klienttiään.²⁹⁵ Thuronius sai kuitenkin pyytämänsä palkankorotuksen maaliskuussa 1660 Brahen nimittäessä hänet myös fysiikan professoriksi. Tämä ei varmasti tullut yllätyksenä Thuroniukselle, sillä kyseinen virka oli vapautunut jo vuonna 1659, kun professori Thauvoniuksen siirryttyä teologiseen tiedekuntaan. Tähän avoimeen paikkaan Thuronius oli lokakuun kirjeessään Brahelle rivien välissä vihjannut. Thuroniuksen nimittäminen akatemiaan vuonna 1656 oli ollut konsistorin mielipiteen vastainen. Konsistorin reaktio oli vastaava toisenkin nimityksen jälkeen. Varsinkin piispa Terserus oli tyytymätön Brahen toimintaan, sillä hän luultavasti halusi säilyttää jonkin verran valtaa itsellään yliopiston päätöksenteossa.²⁹⁶ Vaikka Brahe oli aluksi hylännyt klienttinsä palkankorotusvaatimukset, ei hän ollut tätä unohtanut. Tarkkana talousmiehenä Brahe halusi palkita klienttinsä mieluummin siten, ettei se kasvattanut suoranaisesti rahallisia menoja. Näin professoreiden palkkaa ei tarvinnut nostaa ja kokonaiskulut pysyivät samalla tasolla. Tällainen

Andreas Thuronius ei olisi koskaan saanut tuomiokuntaa hoidettavakseen. Tähän viittaa myös sekin seikka, ettei Brahen ja Andreas Thuroniuksen välisessä kirjeenvaihdossa tästä asiasta enempää kirjoiteta.

²⁹³ Tämä viittaisi myös siihen, ettei Thuronius oli saanut tuomiokuntaa hoidettavakseen. Vrt. edellinen viite.

²⁹⁴ 22.10.1659 PBB II:1 1932, 142-143.

²⁹⁵ Tammikuussa 1660 PBB I 1922, 57.

²⁹⁶ Schybergson 1915, 115-116. Vrt. 22.10.1659 PBB II:1 1932, 143.

toiminta ei ollut Brahelle vierasta, sillä olihan hän aikaisemminkin suosinut klienttiään kahdella professuurilla.²⁹⁷

Thuronius oli erittäin tyytyväinen saadessaan toisen professorin viran hoidettavaksi. Kiitoskirjeessään Brahelle huhtikuussa 1660 hän ylistäen kiitti saamastaan huomionosoituksesta. Samalla hän kirjoitti akatemian varakanslerin olleen hieman käärmeissään Thuroniuksen nimityksestä ja Brahelle oli odotettavissa jonkinlainen vastareaktio. Kirje tuo selkeästi näkyviin klientin ja patronuksen välisen suhteen laadun, jossa klientti korosti omaa vähäpätöisyyttään ja samalla ylisti patronuksensa mahtavuutta. Klientti ilmaisi olevansa sitoutunut palvelemaan patronustaan kuolemaansa saakka ja olevansa etuoikeutettu saadessaan toimia niin.²⁹⁸ Thuroniuksen anomuksesta Brahe palkitsi klienttinsä, vaikka se aiheuttikin akatemiassa välien kiristymistä. Thuroniuksen kirjeistä tulee selkeästi esille hänen ajatuksensa patronuksen merkityksen suuruudesta 1600-luvun yhteiskunnassa, sillä ilman Brahea ei Thuroniuksella olisi ollut mahdollisuutta saada virkaa akatemiassa - puhumattakaan kahdesta.

Klientti saattoi anoa patronukseltaan apua saadakseen hoidettavakseen tehtäviä, jotka toivat klientille kunniaa ja siten lisäsivät hänen sosiaalista statustaan. Andreas Thuronius lähestyi Brahea 26.5.1659 kirjeellä, jossa hän pyysi Brahelta apua saadakseen toimia promoottorina tulevissa maisterinvihkiäisissä. Oman pyyntönsä hän perusteli erittäin laajasti eritellen kolme kohtaa, jotka puolsivat hänen valintaansa. Ensimmäisenä perusteluna oli, että edellisillä kerroilla dekaani oli toiminut promoottorina ja nyt, kun hän oli dekaani, olisi hänen valitsematta jättäminen osoitus hänen kykenemättömydestään hoitaa tehtävänsä tai rangaistus jostain pahasta teosta. Toiseksi Thuronius vetosi suomalaisuuteensa, sillä Brahe oli osittain sitä mieltä, että suomalaisuutta oli puolustettava akatemiassa. Hän huomautti, että aikaisemmin ainoastaan ruotsalaiset olivat saaneet kunnian toimia promoottorina ja suomalaiset kuten Stodius ja Alanus oli sivuutettu. Thuronius suomalaisena vetosi tällä keinolla Braheen. Viimeiseksi hän huomautti, että monilla filosofisen

²⁹⁷ Michael Wexionius–Gyldenstolpe piti hallussaan politiikan ja historian professuurin ohella myös juridiikan professuuria. Poliitiikan ja historian professuuria hän hoiti akatemian perustamisesta lähtien (1640) ja juridiikan virkaa sivutoimisesti vuoden 1641 alusta lähtien pitäen muutaman tauon välissä kunnes toimi tässäkin virassa pysyvästi vuodesta 1644 lähtien. Laitinen 1912, 54 ja 60-61.

²⁹⁸ 5.4.1660 PBB II:1 1932, 150-151.

tiedekunnan professoreilla oli virkansa lisäksi kirkkoherranvirka tuomassa lisätuloja. Promoottorina toimiminen toisi kipeästi tarvittavia lisätuloja Thuroniukselle.²⁹⁹ Hyvistä perusteluista huolimatta Brahe ei antanut Thuroniuksen toimia promoottorina tämän koko elinaikana vaan tehtävän hoiti vuonna 1661 Kexlerus ja vuonna 1664 Bergius.³⁰⁰ Aina eivät Thuroniuksen anomukset saaneet vastakaikua Brahen taholta, mutta sen verran usein kuitenkin, että Thuronius pysyi uskollisesti Brahen klienttinä.

Klienttien tehtävä oli toimia patronusten kannalta hyödyllisesti. Lisäksi klienteiltä odotettiin oma-aloitteisuutta, koska he olivat kiitollisuudenvelassa patronuksilleen. Klientit mielellään toimivat siten, että pystyivät miellyttämään patronustaan ja siten turvaamaan myös oman tulevaisuutensa. Per Brahe oli perinyt isältään kiinnostuksen luonnontieteisiin, tähtitieteeseen ja ajan hengen mukaisesti astrologiaan.³⁰¹ Thuronius tiesi hyvin patronuksensa kiinnostuksen kohteen ja siksi kirjoittikin tammikuussa 1665 havainneensa taivaalla komeetan. Hän kirjoitti uudelleen Brahelle asiasta maaliskuussa, koska ei ollut varma oliko Brahe saanut edellisen kirjeen. Samassa kirjeessä hän kiitti Brahea suopeudesta häntä kohtaan ja siitä, että oli saanut työskennellä akatemiassa. Hän kuitenkin pyysi Brahea auttamaan hänet johonkin vähemmän kuluttavaan työhön, sillä sairautensa vuoksi hän kunnolla pystynyt suoriutumaan työstään. Jokin mukavampi työ Suomessa tai Tukholmassa olisi ollut Thuroniuksen mieleen.³⁰²

Brahe vastasi saaneensa Thuroniuksen lähettämän kuvauksen ja myös itse tarkkaillensa komeettaa. Brahe kirjoitti myös olevansa erittäin kiitollinen Thuroniuksen lähettämästä kuvauksesta ja arvostavansa sitä, koska Thuronius oli etevä tiedemies. Brahe ilmaisi Thuroniukselle tämän tehneen hänelle suuren palveluksen ja haluaisi mielellään kuulla lisää asiasta. Brahe kirjoitti, että komeetta näkynyt uudemman kerran lyhyen ajan sisällä. Hän kysyikin Thuroniukselta mitä tämä merkitsi, sillä ei voinut olla sattumaa kahden komeetan ilmestyminen lyhyen ajan sisällä. Brahe erityisesti halusi tietää olivatko ne eri komeettoja.³⁰³ Näin Brahe

²⁹⁹ 26.5.1659 PBB II:1 1932, 134-135.

³⁰⁰ Klinge 1987, 465.

³⁰¹ Schybergson 1923, 37-38.

³⁰² 4.3.1665 PBB II:2 1938, 47-48.

³⁰³ 14.4.1665 PBB II:2 1938, 112-113.

patronuksen ominaisuudessaan antoi klientilleen tehtävän, jonka halusi tämän suorittavan.

Thuroniuksen ei kauaa aikailut ja vastasi Brahelle jo toukokuun alussa. Pitkässä selonteossaan hän kuvaili tarkkaan havaintojaan ja kirjoitti Brahelle tulkintojaan komeetasta. Samassa kirjeessä hän kirjoitti mitä mahdollisia tapahtumia kyseiset komeetat mahdollisesti ennustivat tapahtuvan maailmassa. Brahea olikin eniten mietityttänyt näin mahtavan ilmiön astrologiset merkitykset.³⁰⁴ Thuroniuksen ripeä toiminta tuo hyvin esille sen millä tärkeydellä klientin piti suhtautua patronuksensa antamaan tehtävään. Thuroniuksen ei varmastikaan toiminut vastahakoisesti Brahenn pyytäessä, sillä olihan hän varmasti itsekin kiinnostunut asiasta. Kuitenkin hän oli tyytyväinen saadessaan tehdä vastapalveluksen patronukselleen, joka oli hänet hyvään yhteiskunnalliseen asemaan auttanut.

Ruotsissa 1600-luvulla muodostuneet klienttijärjestelmäverkot voidaan jakaa kahteen pääryhmään. Puhtaasti urakehityksen edistämiseen suotuisasti vaikuttaneet klienttijärjestelmäverkot ja poliittiset klienttijärjestelmäverkot. Urakehitykseen keskittyneet verkot voidaan jakaa kolmeen alaosaan: ensinnäkin hovin piirissä muodostuneet verkot; toiseksi armeijan piirissä muodostuneet verkot; kolmanneksi siviilihallinnon piirissä muodostuneet verkot.³⁰⁵ Kahdella ensimmäisellä alueella patronuksena toimi yleensä ylhäisaateliston edustaja, kun taas viimeisellä alueella painon saavat alemman aateliston edustajat, jotka olivat sidoksissa poliittisiin klienttijärjestelmäverkoihin. Poliittisten klienttijärjestelmäverkkojen patronukset tulivat sosiaalisen poliittisen eliitin ydinryhmästä. He halusivat poliittisten verkostojensa avulla ohjata valtion poliittisia suuntauksia ja suojella jo saavuttamiaan etuisuuksia. Verkostoissaan he käyttivät hyväksi alemman aatelin urakehitystä varten luomia verkostoja.³⁰⁶

³⁰⁴ 6.5.1665 PBB II:2 1938, 51-53.

³⁰⁵ Olen tehnyt jaottelun omien havaintojeni pohjalta. Osittain samankaltaisiin tulkintoihin on päätyneet tutkijat, joiden kohteena on ollut eri maita. Heidän tuloksistaan: Kohta 1. Ks. Levy – Peck 1990, 47-74. Persson 1999, 162-205. Kohta 2. Ks. Asker 1983, 105-117. Kohta 3. Kettering 1986, 68-97.

³⁰⁶ Sharon Kettering on Ranskaa tutkiessaan päättänyt jakamaan klienttijärjestelmät kahteen eri kategoriaan. Ylhäisaateli verkostoihin ja hallinnollisiin verkostoihin. Vastaava jako ei toimi käsiteltäessä 1600-luvun Ruotsia, koska Ranskassa valtiollinen tilanne oli toisenlainen. Ranskassa hallinnollisia verkostoja käytettiin etupäässä provinssien hallinnon hoitamiseen, kun taas ylhäisaateliverkot olivat lähinnä armeijan piirissä toimivia. Ks. Kettering 1986, 85-91 ja Kettering 1988, 426-433.

Klienttijärjestelmäverkosto oli monimuotoinen, mutta se voidaan yksinkertaistettuna ajatella pyramidin kaltaiseksi (Katso LIITE 3). Ylimpänä huipulla oli patronus, jolla oli mahdollisuudet ja keinot tehdä palveluksia sosiaaliselta asemaltaan alempana oleville. Patronus otti kyseiset henkilöt klientteikseen, jotka hän sitten valtaansa käyttämällä tai suosittelemalla sijoitti hyvään asemaan yhteiskunnassa, mutta silti alempiarvoisempaan kuin oma asemansa. Nämä klientit toimivat myös omalta osaltaan patronuksina ja vastaavasti värväsivät alempiarvoisiaan omiksi klientteikseen. Samaa kaavaa noudattaen ketju jatkui kunnes se saavutti yhteiskunnan alimmat kerrokset (Katso LIITE 4). Jokaisella vertikaalisesti yhteiskunnassa alaspäin etenevän ketjun tasolla klienttijärjestelmä levittyi myös horisontaalisesti. Paikallisella tasolla toimiva klientti alkoi toimia patronuksen roolissa ottaen klientteikseen henkilöitä, jotka hän oman patronuksensa avustuksella sijoitti virkoihin paikallistasolla; esimerkiksi kirkkoherraksi, nimismieheksi tai paikalliseen siviilihallintoon/oikeuslaitokseen (Katso LIITE 5). Vähitellen klienttijärjestelmä oli levittänyt lonkeronsa läpi koko yhteiskunnan ja jokaisella vertikaalisella välitasolla levittäytynyt myös horisontaalisesti. Vaikka koko verkoston patronus ei ollut suoranaudessa yhteydessä jokaiseen verkostoon kuuluvaan henkilöön, kaikki henkilöt yhdessä muodostivat yhtenäisen verkoston epäsuorien henkilösuhteiden kautta. Näin verkosto levittyi ikään kuin pyramidin kaltaiseksi verkostoksi.

Klienttijärjestelmä saattoi ulottaa toimintansa tehokkaammin ja nopeammin alueille, joissa myös virallisilla organisaatioilla oli edustus. Tämä johtui verkoston päätöksenteon nopeudesta verrattuna yhteiskunnallisiin organisaatioihin. Klienttijärjestelmälle oli ominaista sen joustavuus. Se pystyi toimimaan yhtä aikaa sekä yhteiskunnallisten organisaatioiden sisä- että ulkopuolella. Tämä oli mahdollista, koska klienttijärjestelmä oli epävirallista valtaa. Jokainen tiesi sen olevan olemassa, vaikka sillä ei ollut näkyviä instituutioita tai organisaatioita.³⁰⁷

³⁰⁷ Kettering 1986, 75.

2.2 Sukuverkostot

”At the highest level, everybody is a relative.”³⁰⁸

Pierre Goubert

Klienttijärjestelmäverkoston rakentaminen alkoi usein, kuten aikaisemmin on esitetty, kotipiiristä. Tärkeäksi ydinryhmäksi muodostui sukulaissuhteiden verkosto. Patronus sai johdettavakseen koko suvun ja avioliittojen kautta sukuun liittyneet sekä näiden toiminnan. Avioliittojen kautta solmittiin usein siteet toisen suvun patronuksen johtamaan verkostoon. Sukulaiset olivat luotettavia klienttejä, koska he tukivat patronusta voimakkain tunnesitein. Kyseessä oli perheen kunnia ja velvollisuus oli tuottaa kunniaa suvulle.³⁰⁹ Sukulaissuhteessa olevien ei ollut varaa epäonnistua, sillä yksilön epäonnistuminen saattoi olla koko suvun epäonni. Jokaisen sukulaissuhteessa olevan onni tai epäonni oli kollektiivista suvun kanssa.³¹⁰ Tämä loi luotettavan perustan sukulaisuuteen perustuville patronus–klientti –suhteille. Huomioitavaa on, että sukulaissuhteessa olevat henkilöt olivat silti patronuksen klienttejä, vaikka suhde olisi ollut kuinka läheinen.³¹¹ Toki näillä klienteillä oli suuremmat neuvottelumahdollisuudet kuin muilla, koska he kuuluivat aivan verkoston ydinryhmään ja siten pääsivät osallistumaan toiminnan suunnitteluun. Lopullinen päätösvalta oli kuitenkin suvun johtajalla, joka toimi samalla myös patronuksena. Tässä nousee selkeästi esille patriarkaalisen yhteiskunnan toiminta ja merkitys, joka verkostojen välityksellä vaikutti kauttaaltaan yhteiskunnassa.

Sukulaissuhteiden merkitys on aina ollut erityinen ja tärkeä. Maailmanlaajuisesti on havaittu samaan sukuun kuuluvien liittoutuvan yhteen selviytyäkseen paremmin yhteisössään. Suku muodosti oman informaalisen instituutionsa, jonka jäsenten kesken vallitsivat yhteiset moraal- ja tunnesiteet. Nämä ominaisuudet loivat vankan perustan luottamukselle ja empatialle, jolloin voitiin luoda yhteiset tavoitteet, sukustrategiat.³¹²

³⁰⁸ Reinhard, 1996, 8.

³⁰⁹ Kettering 1986, 73.

³¹⁰ Persson 1993, 56.

³¹¹ 24.10.1657 ja 19.2.1658. Esimerkiksi Per Brahe veljenpoika Nils Brahe kirjeessään ilmaisi olevansa Per Brahen nöyrä palvelija. Avioliittoaikastaan hän neuvotteli ensiksi kreivitär Brahen kanssa. Nordmann 1904, 238 ja 240-241.

³¹² Eisenstadt – Roniger 1984, 1.

Suvun toimiminen yhteisen strategian ohjaamana ei ollut rajoittunut ainoastaan tiettyyn sosiaaliseen kerrostumaan 1600-luvun yhteiskunnassa. Toimintamalli ulottui aina kuninkaallisista talonpoikiin. Strategioiden tarkoituksena oli hyödyntää suvun kollektiivista voimaa saattamalla suvun käyttöön mahdollisimman laajat resurssit. Kaikkien ei ollut tarpeellista tehdä samaa työtä vaan oli järkevämpää kohdistaa henkilöitä eri toimialoille; kuten lääkäriksi, papiksi, nimismieheksi tai notaariksi. Kun suku sai levitettyä jäsenensä laaja-alaisesti, siitä oli suvulle hyötyä kollektiivisesti. Tällainen toimintatapa tietysti oli myös rajoittava tekijä yksilön kannalta katsottuna. Jos suvun hallussa oli jo lääkärin toimi tai kaksi niin enää siihen ei haluttu uhrata resursseja. Tällöin henkilö, joka olisi halunnut lääkäriksi joutui valitsemaan jonkun muun toimen, joka tuki suvun toimintaa paremmin. Uravalinnan lisäksi avioliitoista tuli tärkeä osa suvun strategista toimintaa. Suvun piiriin haluttiin sukulaissitein liittää muita huomattavia sukuja, jotka pystyisivät vahvistamaan jo olemassa olevaa asemaa.³¹³

Suvun toimintaan kuului myös muiden liittosuhteiden solmiminen, jotka auttoivat täydentämään kokonaistavoitteita. Sukuverkostoon saatettiin liittää henkilöitä, jotka eivät olleet sukulaisia. Näin ollen verkosto laajeni suvun ulkopuolelle ja siitä voidaan käyttää jo nimitystä klienttijärjestelmäverkosto. Esimerkiksi kirkkoherrat käyttivät järjestelmää turvatakseen sukunsa säilymistä ja menestymistä.³¹⁴ Tämä osoittaa klienttijärjestelmän levinneen myös paikallistasolle. Samalla vahvistuu käsitys klienttijärjestelmän käsittämisestä moraalisesti oikeutetuksi aikalaisten mielestä, sillä yhteiskunnassa kauttaaltaan toimittiin siten. Klienttijärjestelmä käsitettiin pikemminkin positiiviseksi suojelujärjestelmäksi, joka oli takaamassa vakaampaa elämisen laatua. Esimerkiksi nykyisen Italian alueella talonpojat saattoivatkin nimenomaan pelätä klienttisuhteiden häviämistä, jolloin he olisivat jääneet ilman suojelua ja joutuneet aateliston mielivallan alle.³¹⁵

Suvun yhteistoimintaa voidaan jossain määrin kutsua nepotismiksi, mutta silloin asiaa tarkastellaan liiaksi nykypäivän näkökulmasta. Selvää kuitenkin oli, että 1600-

³¹³ Levi 1992, 67-70; 76-83.

³¹⁴ Aiheesta lisää: Ks. Kappale IV luku 1.2.4

³¹⁵ Levi 1992, 67 ja 81.

luvulla sukulaisia pyrittiin saamaan mahdollisimman hyviin asemiin, jotta suvulle saataisiin rakennettua vahva verkosto. Voidaan sanoa, että klienttijärjestelmäverkoston ydin oli lähellä nepotismia, mutta tällainen käytäntö oli enemmänkin väistämätöntä kuin tahallista sukulaisten suosimista. Tämä johtui nimenomaan yhteiskunnan yleisistä rakenteista. Samalla, kun meritokratiaa ei vielä ollut olemassa, oli sukulaisten asettaminen eri toimiin vakiintunut käytäntö.³¹⁶ Toisaalta on myös vaikeaa erottaa milloin oli kyseessä pelkästään klienttijärjestelmäverkoston toiminnasta ja milloin etäisen sukulaisen aseman edistämisestä. Sukulaisuussuhde ei aina välttämättä ollut suora, sillä yhteistyötä tehtiin myös avioliittositein osittain yhdistyneiden verkostojen välillä. Juuri näissä tapauksissa nepotistinen suosiminen on vaikeasti nähtävissä.³¹⁷

Anders Eerikinpoika Gyllenhjerta oli muuttanut Etelä-Suomesta Kajaanin alueelle vuonna 1626.³¹⁸ Siellä hän toimi Paltamon ja Sotkamon pitäjien nimismiehenä 1640-luvulla. Per Brahe nimitti hänet Kajaanin vapaaherrakunnan voudiksi heti sen perustamisesta lähtien vuonna 1651. Voudin tehtävissä hän toimi aina kuolemaansa vuoteen 1657 saakka.³¹⁹ Anders Eerikinpoika lapsineen muodosti Kajaanin alueelle laajan ja vaikutusvaltaisen sukuverkoston sijoittaen poikansa siellä tärkeisiin hallinnollisiin ja kirkollisiin virkoihin. Lisäksi Cajanus-suku solmi avioliittojen kautta siteitä muihin tärkeisiin alueella oleviin sukuihin. Jo aikalaiset turhautuivat Cajanus-suvun ja heidän liittolaisten asemaan, koska suvusta valittaminen oli miltei mahdotonta. Heillä oli hallussaan voudin, kirkkoherran ja tuomarin virat eli sekä maallinen että kirkollinen laki.³²⁰

Anders Eerikinpojalla oli seitsemän poikaa, joista kuusi sijoitettiin Kajaanin alueelle hallinnollisiin tai kirkollisiin virkoihin. Lisäksi hänellä oli kolme tytärtä, joista kaksi avioitui kirkollisten viranhaltijoiden kanssa ja kolmas Kajaanin pormestarina ja tuomarina toimineen Johan Curnoviuksen kanssa. Vanhin poika Eerik Cajanus sai nimityksen Turussa suoritettujen opintojen jälkeen Sotkamon kappalaiseksi vuonna

³¹⁶ Persson 1993, 61. Persson myös määrittelee nepotismin ja klienttijärjestelmän eron yhdeksi ominaisuudeksi sukulaisuussuhteiden puuttumisen. Klienttijärjestelmän puitteissa oli mahdollisuus nousta parempaan asemaan valmiiden piirien ulkopuolelta.

³¹⁷ Droste 1999, 20.

³¹⁸ Bergholm 1901, 249. Hän oli Kajaanin alueelle syntyneen Cajanus-suvun kantaisä. Hän itse käytti nimeä Gyllenhjerta, mutta hänen lapsensa yhtä lukuun ottamatta esiintyivät Cajanus nimellä.

³¹⁹ Jokipii 1960, 284.

³²⁰ Jokipii 1956, 127.

1647 ja saman paikan kirkkoherraksi vuonna 1651.³²¹ Myös hänen lähes samanikäinen veljensä, Johan Cajanus, opiskeli Upsalassa ja Turussa. Per Brahe nimitti hänet koko Kajaanin vapaaherrakunnan lääninrovastiksi vuonna 1665. Sitä ennen hän oli toiminut ensin Paltamon kappalaisena ja sittemmin kirkkoherrana. Johan oli tiukkaa kirkkokuria ylläpitävä henkilö, eikä siksi ollut kovin suosittu kansan keskuudessa. Hän oli lisäksi varsin terävä hallinnollisissa asioissa; hänen aloitteestaan hallituksen ja Kajaanin läänin välillä tehtiin sopimus vuonna 1680, jolloin lääni vapautettiin sotamiestenotoista.³²²

Cajanuksen veljeksistä myös Anders ja Gustaf toimivat kirkkoherran viroissa. Anders oli veljiensä tapaan opiskellut Turussa ja sen jälkeen Brahe oli nimittänyt hänet Pielisten pitäjän kirkkoherraksi.³²³ Nuorin veljeksistä toimi Lohtajan kirkkoherrana.³²⁴ Isäänsä siviilihallinnon viroissa seurasivat Jeremias Gyllenhjerta ja Samuel Cajanus. Molemmat toimivat nimismiehinä. Jeremias Paltamossa ja Samuel Iisalmella.³²⁵ Näin Cajanus suvun levittäytyessä Kajaanin vapaaherrakunnan alueella Brahen klienttinä toiminut Anders Gyllenhjerta levitti Brahen klienttiverkostoa paikallisella tasolla horisontaaliseen suuntaan.

Tällaiset yhden suvun strategiset levittäytymiset horisontaalisella tasolla saattoivat myös johtaa kilpailuun klienttiverkoston sisällä, mikäli yhden verkoston haaran katsottiin saavan keskitettyä liikaa valtaa itselleen. Brahen klientti Samuel Långh toimi Kajaanin vapaaherrakunnan hopmannina ja katsoi jäävänsä Cajanus-suvun jalkoihin. Vuonna 1661 hän toivoi saavansa uudeksi voudiksi jonkun ulkopuolisen, jotta Cajanus-suvun vaikutusvalta vähenisi. Långhin strategiana oli avioliittojen kautta luoda horisontaalinen verkosto kilpailemaan Cajanusten kanssa. Hän liittoutuikin Forbus ja Corte sukujen kanssa. Lisäksi hänen sisarensa meni naimisiin Kajaanissa toimineen kirjanpitäjä Lars Åsin kanssa.³²⁶ Brahea tämä liitto hieman ärsytti, koska hän epäili sen aiheuttavan liiankin tiivistä yhteistoimintaa.³²⁷ Tällainen kannanotto Brahen suunnalta oli hieman kyseenalaista, sillä olihan hän auttanut

³²¹ Bergholm 1901, 249.

³²² Bergholm 1901, 253.

³²³ Bergholm 1901, 255-256.

³²⁴ Bergholm 1901, 259.

³²⁵ Bergholm 1901, 256 ja 259.

³²⁶ Katso LIITE 7

³²⁷ Jokipii 1956, 126-128.

Cajanus-sukua saavuttamaan erittäin huomattavan aseman vapaaherrakunnassaan. Ehkä Brahe pelkäsi kahden liittoutuman ryhtyvän kilpailemaan liiallisesti keskenään ja siten aiheuttavan hänelle taloudellisia menetyksiä, jos asioita ei hoidettaisi kilpailun tuoksinassa kunnollisesti.

Aivan kuten muualla Euroopassa niin myös Ruotsissakin 1600-luvulla sukulaissuhdeverkostot olivat tärkeä osa valtarakenteita.³²⁸ Ruotsin valtaneuvostolla oli tärkeä rooli valtakunnassa aina vuoteen 1680. Valtaneuvostoon ei valittu ketä tahansa vaan huolella seulottuja henkilöitä, jotka olivat joko sukusitein yhteydessä muihin neuvoston jäseniin tai klienttijärjestelmäverkoston kautta tulleita. Axel Oxenstierna nimitti 1633 nimitettiin kahdeksan uutta valtaneuvoston jäsentä. Näistä kuusi oli Oxenstiernan sukulaisia, joko ennestään sukuun kuuluvia tai juuri siihen liitettyjä nimitystä silmälläpitäen. Näistä kahdeksasta Oxenstiernan nimittämästä kaksi ei ollut tämän sukulaisia. Toinen heistä oli aikaisemmassa sukupolvessa ollut sukunsa avioliiton kautta suhteessa Oxenstiernan sukuun ja toinen taas puolestaan korvasi isänsä jättämän paikan. Vastaavanlainen kaava on havaittavissa koko 1600-luvun alkupuolen nimityksissä. Oli erittäin harvinaista, ettei valtaneuvostoon nimitetyllä ollut minkäänlaista sukulaissidettä olemassa valtaneuvostossa jo istuviin henkilöihin. Vasta 1600-luvun jälkipuoliskolla alkoi osittainen vanhojen kaavojen hajoaminen ja ilman sukulaissuhteita valtaneuvostoon nimitettävien osuus kasvoi; silti huomattavin osa nimitetyistä oli edelleen sukulaissuhteissa valtaneuvostoon.³²⁹

Sukulaisten suosiminen virkoihin oli näkyvää toimintaa verrattuna klienttijärjestelmän puitteissa suoritettuihin nimityksiin. Tämän vuoksi kamppailu viroista sukulaisille oli raivokkaampaa kuin klienttijärjestelmän kautta tehdyt nimitykset. Jos omaa klienttiä ei saatu halutulle paikalle tappio nieltiin helpommin, sillä klientin eteen oltiin tehty kaikki mihin pystyttiin ja muita tilaisuuksia tulevaisuudessa tulisi eteen uudestaan. Sukulaisen etuja ajettaessa oli puolestaan kyseessä koko suvun maine ja kunnia. Tämän vuoksi käytettiin kaikki mahdolliset keinot ja koetettiin kaikkia mahdottomiakin. Peli saattoikin olla välillä varsin liikaista. Näin ainakin oli hovin piirissä, jossa avoimeen virkaan oli hakijoita runsain mitoin. Taisteluun paikasta kannusti myös tieto paikkojen tärkeydestä tulevilla

³²⁸ Reinhard 1996, 8.

³²⁹ Ågren 1976, 60-62 ja 76-77.

viranhakukerroilla. Mitä enemmän sukulaisia oli eri viroissa, sitä paremmat mahdollisuudet oli saavuttaa uutta menestystä seuraavaa virkaa haettaessa, koska puolestapuhujia oli useampia.³³⁰

Mikael Wexionius–Gyldenstolpen toiminta Brahen klienttinä johti samalla myös hänen lastensa menestykseen. Brahe palkitsi klienttinsä ottamalla Wexionius–Gyldenstolpen poikia palvelukseensa ja myöhemmin sijoittamalla heidät hyviin virkoihin. Brahen yksityissihteerinä toimi ensimmäisenä Andreas Thuronius, häntä seurasi Johannes Schäder. Heidän jälkeensä Brahen sihteeriksi tuli Nils Gyldenstolpe.³³¹ Kesäkuussa 1660 Wexionius–Gyldenstolpe kirjoitti kahteen otteeseen Brahelle, voisiko tämä ottaa hänen poikansa Nilsin luokseen. Hän toivoi Brahen löytävän tälle jonkin viran tai avustavan Nilsin opiskelua. Wexionius–Gyldenstolpe vetosi Braheen, jotta tämä ottaisi Nilsin luokseen, koska hänellä itsellään ei ollut varaa kasvattaa poikaa kunnollisesti.³³² Jo lokakuussa Nils Gyldenstolpe palveli Brahen hovissa, mutta hänen asemansa oli ilmeisesti hieman epävarma, sillä Wexionius–Gyldenstolpe pyysi Brahelta voisiko hän auttaa Nilsin johonkin virkaan kansliaan tai mahdollisesti kuninkaan hoviin opettamaan kuninkaalle latinaa.³³³ Brahe havaitsi nuoren Nilsin kuitenkin erittäin kyvykkääksi ja päätti pitää hänet omassa palveluksessaan ja kaksi vuotta myöhemmin ottikin hänet yksityissihteerikseen.³³⁴

Brahen sihteerinä palvelivat Wexionius–Gyldenstolpen perheestä myös pojat Daniel ja Samuel.³³⁵ Daniel lähetettiin Brahen hoviin jo silloin, kun Nils toimi vielä Brahen sihteerinä. Isä painottikin Nilsille, että tämän piti katsoa nuoremman veljen perään ja auttaa tätä mahdollisimman paljon. Kaikkien kolmen pojan urat siviiliviroissa muodostuivat menestyksekkäiksi juuri Brahen ansiosta, sillä kaikkien virat olivat alueilla, joilla Brahella oli paljon vaikutusvaltaa. Nils toimi Brahen luota lähdettyään aluksi oikeusrevisiosihteerinä kunnes sai hoidettavakseen diplomaatin tehtäviä. Hän toimi lähetystösihteerinä Kööpenhaminassa ja lähettiläänä Hollannissa. Vuonna 1687 hänet nimitettiin hovikansleriksi ja hän sai vapaaherran arvonimen. Kolme vuotta

³³⁰ Persson 1999, 103-104.

³³¹ Schybergson 1922, X – XII.

³³² 22.6.1660 ja 23.6.1660 BPP I:1 1932, 168-169.

³³³ 11.10.1660 PBB II:1 1932, 179.

³³⁴ Laitinen 1912, 140. Ks. viite 3.

³³⁵ Schybergson 1922, XII – XIII.

tämän jälkeen hänet nimitettiin sekä kuninkaalliseksi että kanslianeuvokseksi ja korotettiin kreivin arvoon. Viimein vuonna 1705 hänestä tuli kanslian presidentti. Nuoremmat veljet jatkoivat sen sijaan isänsä viitoittamaa tietä akateemisessa maailmassa. Danielista tuli asessori Turun hovioikeuteen vuonna 1670 ja Samuelista politiikan ja historian professori Turun akatemiaan vuonna 1671. Kolme Wexionius-Gyldenstolpen poikaa toimi puolestaan sotilasuralla.³³⁶

Avioliittositeet saattoivat olla hyvin tärkeitä henkilön uran kannalta ja siksi avioliiton merkitys oli usein puhtaasti sopimuksellinen. Hyvin palvellut klientti saatettiin ottaa suvun verkoston sisäpiiriin juuri avioliiton kautta. Kyseessä oli molemminpuolinen sitoutuminen. Klientti sidottiin sukuun luottamussuhteella ja häneltä odotettiin luottamuksellisuutta, koska avioliiton jälkeen hänen toimintansa koski kollektiivisesti koko sukua. Usein avioliiton myötä seurasi nopeasti nimitys parempaan virkaan, joka katsottiin sopivaksi suvun arvolle. Joskus nimitystä saatettiin viivyttää, kunnes avioliittositeet oli solmittu. Aivan ketä tahansa ei kuitenkaan suvun sisäpiiriin otettu. Avioliitot solmittiin oman säädyn tai sitä hyvin lähellä olevien kanssa. Varsinkin Ruotsin valtaneuvostoa 1600-luvulla hallinneet suvut solmivat ahkerasti avioliittoja keskenään ja pyrkivät näin säilyttämään tiukan otteen vallasta. Erityisen tarkka oli Brahen suku, jonka avioliitot suuntautuivat aina ylhäisaateliston ydinpiiriin. Näin toimi valtaosa muistakin suvuista, mutta joskus esiintyi myös joitakin poikkeuksia.³³⁷ Sukulaisuussuhteiden merkitys oli huomattavan suuri klienttijärjestelmäverkostojen huipulla, mutta alemmalle tasolle tultaessa niiden merkitys väheni, tällöin verkosto koostui ainoastaan klienteistä. Jokaisella horisontaalisella tasolla esiintyi paljon sukulaissuhteita, koska jokainen kerrostuma pyrki turvaamaan selviytymisensä ensisijaisesti suvun kautta. Mahdoton ei ole ajatus siitäkään, että alemmalla tasolla suku yritti hajauttaa jäseniään eri patronusten verkostoihin, sillä harva verkosto oli vakaa ja ongelmaton. Kun joku verkoston jäsen joutui ongelmiin, tulivat apuun usein joko sukulaiset tai erittäin luotettava patronus tai klientti.³³⁸

³³⁶ Laitinen 1912, 144-145 ja 153-154.

³³⁷ Ågren 1976, 62, 64-65,67.

³³⁸ Persson 1999, 174-175.

Kotitalouteen kuului monia henkilöitä palvelijoina, jotka eivät olleet sukulaissuhteessa kotitaloutta hallitsevaan sukuun. Silti myös heitä kohdeltiin melkein pä sukulaisina ja heitä autettiin parempiin tehtäviin urallaan. Esimerkiksi Oxenstiernan ja De la Gardien kotitalouden piiristä nimitettiin useita henkilöitä hoviin eri virkoihin. Virat hovissa eivät olleet mitään pieniä virkoja vaan joskus todella vastuullisia. Esimerkiksi De la Gardien parturi nimitettiin Kaarle XI:sta miespalvelijaksi vielä kuninkaan ollessa alaikäinen.³³⁹ Näillä nimityksillä patronukset palkitsivat klienttejään ja palvelijoitaan. Koskaan pari uskollisia ei ollut haitaksi kuuntelemassa minkälaisia tuulia oli ilmassa. Nimitykset olivat myös kunnianosoituksia patronuksille, joiden palvelijat oli kelpuutettu hoitamaan jopa kuningasta itseään.

2.3 Naiset klienttijärjestelmässä

Naiset eivät olleet päässeet vielä kovin näkyvään osaan 1600-luvulla, koska yhteiskunta oli voimakkaasti patriarkaalinen ja miehet olivat dominoivassa asemassa julkisissa organisaatioissa ja instituutioissa. Emme voi kuitenkaan sanoa naisten olleen täysin vailla vaikutusmahdollisuuksia. Koska julkinen vaikuttaminen oli naisille pääosin mahdotonta, jäi heidän toimintamahdollisuuksikseen taustavaikuttaminen.³⁴⁰ Klienttijärjestelmä antoi naisille enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa, koska se oli epävirallinen kanava, johon naisetkin pääsivät osalliseksi. Heidän toimintansa klienttijärjestelmässä oli kuitenkin rajallisempaa kuin miesten.

Naiset pystyivät toimimaan klienttijärjestelmässä neljällä eri osa-alueella. Kotitalouden piirissä heillä oli huomattavia tehtäviä, joskus jopa koko suvun talous hoidettavanaan. Poliittisella alueella he pystyivät vaikuttamaan joko miehen kautta tai joissakin tapauksissa myös suoraan itse. Usein naisten toiminta välittäjinä klienttijärjestelmäverkostossa oli korvaamatonta. Nämä kolme osa-alueetta liittyivät suoraan toimintaan klienttijärjestelmässä, mutta tärkeään asemaan nousivat myös avioliitot. Naisten kautta eri verkostot pystyivät solmimaan yhteyksiä keskenään ja siten vahvistamaan sukujen verkostoa ja samalla omaakin asemaansa yhteiskunnassa. Naisten mahdollisuudet vaikuttamiseen olivat suhteessa heidän

³³⁹ Persson 1999, 82-83.

³⁴⁰ Kettering 1989, 817-818.

asemaansa yhteiskunnassa. Aatelista edustavalla naisella oli huomattavasti paremmat mahdollisuudet vaikuttaa ja joissakin tapauksissa toimia itsenäisemmin kuin alempiin luokkiin kuuluvalla naisella.³⁴¹

Aateliston ja porvariston keskuudessa kotitalouksien johtaminen ei ollut vähäpätöinen tehtävä, sillä sen piiriin saattoi kuulua suuri joukko ihmisiä sekä joukko taloudellisia yrityksiä. Naisen vastuulle saatettiin antaa kotitalouden johtaminen ja samalla naisilla oli valta henkilöiden palkkaamiseen kotitalouden piiriin. Usein mies kylläkin puuttui henkilövalintoihin, joten tässäkin suhteessa naisen asema oli heikompi mieheen nähden. Suuren joukon johtaminen ei ollut helppoa vaan se vaati hallinnollisia kykyjä ja myös paljon valvontaa, jonka naiset usein suorittivat henkilökohtaisesti. Heidän vastuullaan oli tilan hyvinvointi ja perheen varallisuuden säilyminen. Naiset hallitsivat suuria summia rahaa, sillä muuten talouden johtaminen olisi tullut liian monimutkaiseksi. Tämä mahdollisti klienttien hyvän palkitsemisen ja näin ollen kotitalouden piirissä myös nainen muodosti klienttijärjestelmäverkostoja. Olihan hänellä mahdollisuus nimittää kirjureita ym. taloudellisen toiminnan edistämiseksi. Tällaiset työt saattoivat olla erittäin hyödyllisiä klienteille, joille avautui mahdollisuus päästä näytille aateliston keskuuteen. Myöhemmin he saattoivat siirtyä miesten johtamiin klienttijärjestelmäverkostoihin. Naisten johtamat, kotitalouden piiriin rakentuvat verkostot, olivat hyvä ponnahduslauta uralla eteenpäin.³⁴²

Naisella myös oli mahdollisuus toimia kotitalouden ulkopuolisen klienttiverkoston patronuksena, jos hänellä oli poikkeuksellisen hyvä asema. Ebba Brahe, joka oli Per Brahen serkku, oli solminut avioliiton Jacob De la Gardien kanssa. Hänellä oli avioliittonsa ja oman sukutaustansa vuoksi mahdollisuus toimia patronuksena, jolla oli paljon valtaa. Hänen klienttinään palveleminen ei ollut häpeäksi, sillä moni alempiaatelinen mies ei koskaan olisi pystynyt rakentamaan yhtä vaikutusvaltaista klienttiverkostoa.

³⁴¹ Kettering 1989. Artikkelissaan Kettering tuo esille kolme osa-aluetta naisten vaikuttamiskanavoina klienttijärjestelmässä. Kotitalous, poliittinen vaikuttaminen verkostojen kautta tai miehen välityksellä ja välitystoiminta. Avioliittojen järjestämiseen nainen ei suoranaisesti voinut vaikuttaa, koska yleisesti miehet sopivat keskenään ne. Silti avioliitto voidaan katsoa vaikuttamisen kanavaksi, koska uuden miehensä välityksellä hänelle usein mahdollistui paremmat mahdollisuudet osallistua edellä mainittuihin kolmeen vaikuttamisen alueeseen.

³⁴² Kettering 1989, 819-831.

Tämän tulivat huomaamaan kaksi Henrik Tawast -nimistä henkilöä, jotka toimivat Ebba Brahen klientteinä. Kummatkin Tawastit toimivat hopmannin tehtävissä. Toinen Viipurin alueella³⁴³ ja toinen De la Gardien vapaaherrakunnassa, Pohjanmaalla.³⁴⁴ Myös heidän poikansa loivat hyvät urat itselleen Ebba Brahen suosiollisella avustuksella.

Kuningatar Kristiina oli peruuttanut isänsä lahjoittamat läänitykset Ebba Brahen puolisolta kreivi De la Gardielta, mutta vastalahjaksi hän oli saanut oikeuden perustaa kaupungin Pedersören pitäjään. Kreivi kuitenkin kuoli ennen kuin ehti perustaa kaupungin. Ebba Brahe, kreivin leskenä, ei kuitenkaan jättänyt tilaisuutta käyttämättä ja perusti suunnitellun kaupungin Pedersören pitäjään vuonna 1652. Kaupunki sai nimekseen kuolleen kreivin kunniaksi Jacobstad (Pietarsaari). Ebba Brahe nimitti hopmanninsa Henrik Tawastin hoitamaan kaupungin perustamisen käytännön toimia.³⁴⁵ Kreivitär Brahe ohjasi jatkossakin kaupungin toimintaa itse kirjoittaen toimintaohjeita kaupunkilaisille ja tehden päätöksiä kaupungin hallinnollisissa asioissa.³⁴⁶ Kaupunkilaiset olivat varmasti tyytyväisiä omaan patronukseensa, jolla oli suuret mahdollisuudet vaikuttaa ja siten saada aikaan kaupungille myönteisiä päätöksiä. Kaupunkilaisille ei varmasti ollut harmiksi se, että Ebba Brahe oli nainen. Ainoastaan patronuksen kyky toimia kaupungin hyväksi oli merkittävää.

Pohjanmaalla toimineen Henrik Tawastin vanhempi poika, Erik, jatkoi isänsä jalanjäljillä, sillä hän toimi yhtä aikaa sekä Ebba Brahen hopmannina että kuninkaan voutina Pohjanmaalla. Lisäksi hänen vastuullaan oli koko Pohjanmaan alueen tullien tarkastaminen sekä muita pienempiä tehtäviä. Isänsä yhteyksien ansiosta Erik Tawast loi itselleen hyvän uran vuodesta 1657 lähtien toimimalla kreivitär Brahen klienttiverkostossa ja lopulta hänet vuonna 1687 aateloitiin nimellä Tawaststjerna.³⁴⁷

Henrik Tawast nuorempi ei jäänyt vanhemman veljensä varjoon. Hänet isä lähetti Turun akatemiaan vuonna 1642. Respondenttina Henrik toimi 26.4.1646 ja

³⁴³ Ehrström 1890, 144.

³⁴⁴ Elgenstierna VIII 1934, 189-190.

³⁴⁵ Nikula 1952, 32 ja 34.

³⁴⁶ Söderhjelm 1907, 154-155 ja 164-165.

³⁴⁷ Elgenstierna 1934, 201.

14.4.1647. Maisterinväitöskirjansa Henrik omisti isänsä hyväntekijälle Jacob de la Gardielle, Ebba Brahen puolisolle. Henrik painatti väitöskirjastaan myös toisen version, joka oli omistettu Per Brahelle.³⁴⁸ Omistuksen painattaminen Per Brahellekin oli merkki Henrikin halusta päästä Per Brahen klientiksi. Näin myös tapahtuikin, sillä maisteriksi valmistumisensa jälkeen hän pääsi kenraalikuvernöörin kansliaan juuri Per Brahen alaisuuteen. Myöhemmin Brahe siirsi hänet merkittävään virkaan Tukholman kansliaan Suomen asioiden esittelijäksi.³⁴⁹

Kuva 6. Ebba Brahe

Henrik nuoremman siirtyminen Ebba Brahen klienttiverkosta Per Brahen klienttiverkoston takasi hänelle pääsyn parempiin virkoihin. Siirtymiseen varmasti vaikutti Ebba Brahen suositukset tai mahdollisesti Per Brahe itse oli havainnut serkkunsa klienttiverkoston olevan kyvykkään klientin ja siirtänyt hänet omaan klienttiverkostoonsa.

Nuorempi Henrik Tawast toimi Brahen klienttinä moitteettomasti, ja osaksi palkintona tästä, hänet aateloitiin jo vuonna 1664 nimellä Tawasten.³⁵⁰ Aatelointi saattoi johtui myös siitä, että usein huomattavassa virassa toimivat henkilöt aateloitiin, jotta viran hoitamiseen tarvittavat viralliset pätevyysvaatimukset tulisivat täytetyiksi. Henrik Tawast liittyi Per Brahen klienttiverkoston myös avioliiton kautta, sillä hän meni naimisiin Tukholmalaisen kauppiaan tyttären Anna Meisnerin kanssa. Myös toinen Brahen tärkeä klientti oli naimisissa saman perheen tyttären kanssa, sillä Andreas Thuronius oli mennyt naimisiin Sara Meisnerin kanssa. Molemmat avioliitot oli solmittu vuoden 1657 alussa.³⁵¹

Henrik Tawastin ja Andreas Thuroniuksen välinen kontakti muodostui tärkeäksi. He samantarvoisina Per Brahen klientteinä tunsivat varmasti yhteenkuuluvaisuutta jo asemiansa puolesta, jonka vielä sukulaisuussuhde vahvisti. Kun Andreas Thuronius alkoi sairastella, kirjoitti Henrik Tawast useaan otteeseen Per Brahelle pyytäen tätä huomioimaan lankonsa huonon tilan ja auttamaan tätä siirtymään johonkin

³⁴⁸ Vallinkoski 1966, 570.

³⁴⁹ Elgenstierna 1934, 201.

³⁵⁰ Elgenstierna 1934, 201.

³⁵¹ Elgenstierna 1934, 201 ja Rein 1903, 199.

vähemmän vaativaan virkaan ennen kuin tämän terveys kokonaan hiipui.³⁵² Varsinkin Thuroniukselle yhteys Tawastiin oli tärkeä, sillä tämä toimi Tukholmassa ja siten lähempänä Brahea. Kesäisin Thuroniuksilla oli tapana oleskella Tukholmassa ja varmaankin he olivat usein yhteydessä juuri Tawastin perheeseen. Näin ollen Tawast pystyi informoimaan Thuroniusta Tukholman tapahtumista, mikä auttoi tätä toimimaan paremmin omissa patronus–klientti -suhteessaan.

Melkein vastaavanlaisesti Ebba Brahe toimi Viipurin alueella toimineen hopmanninsa Henrik Tawastin kanssa. Myös tämän Henrik Tawastin pojan uraan Ebba Brahe vaikutti. Henrikin poika Gabriel Tawast toimi Uudenmaan läänin rahaja muonavarainhoitajana ja elämänsä loppuvaiheet Helsingin pormestarina.³⁵³ Pormestarin virkaan hänet auttoi juuri Ebba Brahe, jonka hopmannina Gabriel oli aikaisemmin toiminut muiden virkojensa lisäksi. Patronuksensa avustuksella Gabriel oli saanut kuninkaalta valtakirjan Helsingin oikeuspormestarin virkaan. Kun Helsingissä jo ennestään oli virassa toimiva oikeuspormestari ja kauppapormestari, sovittiin Gabriel Tawastin toimialueeksi käsityöläisten ja rakennusten valvonta.³⁵⁴

Gabriel Tawastin nimitys antaa hyvän kuvan patronusten toiminnasta 1600-luvulla. Nimityksissä tärkeintä ei ollut henkilön taitavuus viranhoidossa eikä paikallisten olojen tuntemus. Tawast nimitettiin pormestariksi, vaikka siihen ei ollut tarvetta ja hänen kykynsä toimia virassa olivat varsin puutteelliset. Hänen lyhyt toimintansa virassa³⁵⁵ aiheutti paljon närää porvariston keskuudessa, koska hänen katsottiin usein toimineen lain ja muotoutuneiden käytäntöjen vastaisesti. Gabriel Tawastin väitettiin suosineen turkulaisia kauppiaita, antaen näiden myydä tuotteitaan ilman veroa

³⁵² 18.2.1665 PBB II:2 1938, 46-47 ja 22.3.1665 PBB II:2 1938, 48-49. 18.2.1665 Tawast kirjoitti Brahelle suosituskirjeen vapautuneeseen kirkkoherran virkaan. Samassa kirjeessä hän osoitti myös huolensa Thuroniuksen terveydestä. ”Magister Thuronius beklagar högt sin opasligheet vthi bröset, den honom dagligen mehr och mehr ansetter, at han blifwer heel swagh wedh det akademiske arbetet der igenom han befar sigh och de sine i lengden råcka uthi olegenheet och försätningh, om icke han medan hans krafter kunna någodt tåhla, blifwer accomoderad och hulpen till någon annan bestelningh, derföre bönfaller han och hans Swermoder idkesampt och vnderdånigest till E:s Högh Grefl. N:e om nådigh hielp och befodringh ifrån Academien och her på denne ordt, hwarest en Capabel persons promotion eij skulle förmodeligen wara otienligh.” Uudelleen Tawast otti Thuroniuksen terveyden esille 22.3.1665. Tällä kertaa kuitenkin lyhyemmin mainiten, ilman sen suurempia selityksiä. ”E:s Högh Grefl. N:s tecktes nådigest hielpa M. Thuronium ifrån Academien till anna function, så kan en som better förmår, nåå igen hans stelle.”

³⁵³ Ehrström 1890, 144.

³⁵⁴ Lehtinen 1961, 138 ja 158.

³⁵⁵ Gabriel Tawast toimi helsingin pormestarin virassa 20.10.1655 lähtien aina kuolemaansa saakka vuoteen 1660. Ks. Ehrström 1890, 144.

Helsingissä, sekä lähettäneen asiamichiään maalta tulevia talonpoikia vastaan ostaen heidän tuotteensa ennen kuin muilla Helsingin porvareilla oli mahdollisuuttakaan kaupantekoon.³⁵⁶

Tämän kaltainen toiminta vaikuttaa erittäin häikäilemättömältä. Gabriel Tawast luottikin suuresti vaikutusvaltaisiin henkilöihin, jotka toimivat hänen taustallaan; heidän avulla hän kuvitteli pystyvänsä tekemään mitä tahansa ja pääsevänsä kaikesta vastuusta kuin koira veräjistä. Gabriel Tawastin toiminta kuvastaa juuri negatiivisessa mielessä klienttijärjestelmän ominaisuuksia, jotka vaikuttivat vahvasti 1600-luvun yhteiskunnassa. Varsinkin niiden patronusten toiminta, joilla ei ollut ideologista kokonaiskäsitystä yhteiskunnasta kokonaisuena toimivana yksikkönä, aiheutti hankaluuksia paikallistasolla. Heille ainoastaan valta toimia patronuksena oli tärkeää seurauksista välittämättä. Kun taas Axel Oxenstierna puolestaan halusi mahdollisimman päteviä henkilöitä virkoihin.

Gabriel Tawastin toimiminen pormestarin virassa vastoin yhteisön tahtoa aiheutti myöhemmin pitkäaikaisia kiistoja, sillä yhteisö oli menettänyt luottamuksensa klienttijärjestelmään. Kun uuden pormestarin nimittäminen tuli Helsingissä ajankohtaiseksi 1670, aikoi Per Brahe sijoittaa klienttinsä kyseiseen virkaan. Tämä aiheutti helsinkiläisissä vastustusta, sillä kokemukset edellisestä patronuksen klientista olivat kielteiset.³⁵⁷ Kaupunkilaisilla oli oikeus itse äänestämällä valita itselleen pormestari, mutta käytännössä usein virkoihin nimitettiin patronusten klientit. Tämä yksinkertaisesti johtui patronusten korkeista asemista yhteiskunnassa. Paikallisyhteisössä patronusten vaikutus koettiin kahdella tavalla. Patronus saattoi olla laajemman paikallisen alueen virkamies, esimerkiksi maaherra, jolloin yhteisö katsoi paremmaksi olla myötämielinen hänelle, jotta asiat eivät maaherran taholta vaikeutuisi liiaksi paikallisyhteisössä.³⁵⁸ Toisaalta korkean patronuksen klientti koettiin positiiviseksi, sillä silloin paikallisyhteisöllä oli suora linkki yhteiskunnan

³⁵⁶ Suolahti 1950, 359.

³⁵⁷ Möller 1940, 65-74. Pietari Orlander, jonka Brahe sijoitti Helsingin pormestariksi, oli tyypillinen Per Brahen klientti. Orlander oli kotoisin Helsingistä, opiskellut Turun akatemiassa ja sen jälkeen toiminut Brahen palveluksessa, kunnes Brahe hänet sijoitti takaisin siihen paikallisyhteisöön, josta klientti oli kotoisin.

³⁵⁸ Lehtinen 1961, 158. Maaherran vaikutus pormestarin virkanimitysten yhteydessä oli usein ratkaiseva. Esimerkiksi Porvoossa vuonna 1658 maaherran oma ehdokas tuli valituksi kaupunkilaisten ehdokkaan sijaan.

päätöksenteon ytimeen.³⁵⁹ Yhteiskunta käsitettiin hierarkkiseksi, jolloin mahdollisuus ohittaa muutamia hierarkian portaita oli tervetullut paikallisyhteisön mielestä. Siten silloin uskottiin olevan mahdollisuus vaikuttaa nopeammin omiin asioihin tai ainakin parempi mahdollisuus ylipäättään vaikuttamiseen, koska oli yksi tietty henkilö, patronus, jolle asiat voitiin keskitetysti kohdistaa.

Naisten poliittinen vaikuttaminen kietoutui sosiaalisten suhteiden ympärille. Ei voi unohtaa heidän rooliaan äiteinä, tyttärinä, sisarina tai ystävinä. Lisäksi he avioliittojen kautta yhdistävät klienttijärjestelmäverkostoja. Johtavilla aatelisnaisilla oli vastuullaan kirjailija- ja muusikkosuojattien ylläpitäminen. Musiikillinen ja kirjallinen kulttuuri olikin vahvasti naisten vastuulla, kun miehet keskittyivät enemmän poliittiseen kulttuuriin.³⁶⁰ Tärkeäksi naisten vaikutusmahdollisuuden linkiksi poliittiseen klienttijärjestelmään muodostui heidän omien klienttiensä auttaminen miesjohtoisin verkostoihin. Hyvin palvellut kirjuri saattoi osua isomman patronuksen silmään ja naispatronuksensa suositteluksena hän siirtyi uuteen verkostoon. Samalla klientti jäi kiitollisuudenvelkaan ensimmäiselle patronukselleen. Tätä kanavaa nainen pystyi hyödyntämään jatkossa. Naiset muodostivat myös omia naisten välisiä verkostoja. Näiden yhteyksien kautta he pystyivät vaikuttamaan päätösiin suosituksien muodossa.³⁶¹ Naispuolisen patronuksen klientin hakiessa virkaa, johon patronus itse ei pystynyt vaikuttamaan, hän turvautui naisten muodostamaan verkostoon. Patronus kysyi ystäviltään tunsivatko nämä jonkun joka voisi suositella hänen klienttiään. Seuraava henkilö välitti pyynnön eteenpäin kunnes se saapui henkilölle, joka pystyi suosituksen antamaan ja auttamaan klientin virkaan. Kaiken kaikkiaan vastapalveluksia tehtiin vuorovaikutteisesti ja näin verkosto toimi, vaikka kaikki siihen kuuluvat eivät henkilökohtaisesti tunteneetkaan toisiaan.

Naisen rooli klienttijärjestelmässä oli tehokkaimmillaan välitystoiminnassa. Tässä roolissa he olivat täysipainoisesti osa klienttijärjestelmää. Välitystoiminta hovissa mahdollisti naisille omia tuloja, sillä välitystoiminta oli ilmaista ainoastaan silloin, kun nainen toimi välittäjänä omalle suvulleen tai läheiselle ystävälleen.³⁶²

³⁵⁹ Horrox 1981, 153.

³⁶⁰ Levy-Peck 1990, 68.

³⁶¹ Kettering 1989, 829-830.

³⁶² Kettering 1989, 833.

Paras paikka naiselle toimia klienttijärjestelmässä oli hovi,³⁶³ jossa oli mahdollisuus omaksua monia eri rooleja. Naisten toiminta välittäjinä hovissa oli hyvin tärkeää, sillä pääsy hallitsijan puheille oli erittäin tarkasti rajoitettu. Ainoastaan pienellä ryhmällä miehiä ja naisia oli viran puolesta mahdollisuus olla hallitsijan seurassa joka päivä. Tämä teki näistä viroista erittäin haluttuja. Hovissa sekä naisten että miesten sisäpiirin virat olivat tiukasti ylhäisaatelin hallussa 1600-luvun alkupuoliskolla. Tilanne muuttui vuosisadan jälkipuoliskolla, kun ylhäisaateli joutui poliittisista syistä väistymään. Aatelisto ei kuitenkaan hävinnyt kokonaan vaan ainoastaan vanha aatelisto korvautui uudemalla aatelistolla.³⁶⁴ Huomattava seikka kuitenkin on, etteivät muutokset aatelistossa vaikuttaneet naisten asemaan hovissa 1600-luvulla. Vanhan aateliston menettäessä melkein kaikki miesten virat hovissa naisten sisäpiirivirat puolestaan pysyivät tiukasti ylhäisaateliston käsissä.³⁶⁵ Näin ylhäisaateliston naisista tuli erityisen tärkeitä edustajia ylhäisaatelisille, koska he olivat ainoita, jotka pystyivät vaikuttamaan päivittäin hovissa. Heidän harteilleen tuli velvollisuus valvoa sukujen etuja ja välittää tietoa kumpaankin suuntaan hovin sisällä.³⁶⁶ Lisäksi heidän roolinsa oli korostunut Kristiinan hallitsijakautena, jolloin juuri naispuoliset hovipalvelijat viettivät enemmän aikaa hallitsijan seurassa ja näin ollen pystyivät parhaiten vaikuttamaan hallitsijan päätöksiin.

Hovin klienttijärjestelmäverkostoissa oli enemmän naisia kuin muualla, koska hovi oli instituutio, jossa naisillakin oli virallisia virkoja. Naiset pystyivät valvomaan suvun etuja miesten ollessa hoitamassa hallinnollisia asioita muualla tai sotaretkillä. Usein naiset joutuivat toimimaan miestensä edustajina ja puolestapuhujina hovissa.³⁶⁷ Tämä oli heille tärkeää, sillä naisten asema saattoi olla riippuvainen miesten asemasta. Klienttijärjestelmässä naisten rooli oli vahvimmillaan juuri välittäjän roolissa, vaikka myös kotitalouden piirissä heillä oli mahdollisuuksia vahvaan rooliin.

³⁶³ Oikarinen 1998, 143.

³⁶⁴ Asker 1990, 91. Asker nostaa esille aatelistossa tapahtuvat muutokset 1500-luvulla ja 1600-luvulla, mutta painottaa ettei aatelistossa tapahtuneet muutokset olleet yhteiskunnallisesti suuria, koska vanha aatelisto vain korvautui uudella ja kulttuuri pysyi silti samana.

³⁶⁵ Persson 1999, 209-210.

³⁶⁶ Persson 1999, 179-181.

³⁶⁷ Levy-Peck 1990, 68-73.

Välittäjän rooliin epäsuorasti liittyivät myös avioliitot. Nainen hovissa saattoi toimia avioliittojen välittäjänä varsinkin, jos alemman aateliston edustaja etsi hyvää avioliittoa itselleen kohottaakseen sosiaalista asemaansa.³⁶⁸ Avioliittoja ei solmittu ilman tarkkaa suunnittelua. Jokainen avioliitto kuului jollakin tavalla suvun kokonaisstrategiaan. Vaihtoehtoina oli joko taloudellinen tai poliittinen hyöty. Taloudellinen hyöty saattoi olla esimerkiksi omaisuuksien yhdistämisen mukanaan tuomat etuisuudet³⁶⁹ tai taloudellisen rasitteen siirtäminen pois suvun harteilta.³⁷⁰ Avioliitto saattoi olla myös naisen kannalta merkittävä, sillä sen kautta hänelle saattoi avautua mahdollisuus suureen taloudelliseen valtaan. Hän saattoi saada tehtäväkseen kotitalouden hoitamisen ja johtamisen. Tämä merkitsi myös mahdollisuutta oman klienttijärjestelmäverkoston rakentamiseen, joka taas mahdollisti poliittisen vaikuttamisen.³⁷¹ Näin nainen muuttui sivustaseuraajasta toimijaksi.

Ruotsissa 1600-luvulla ylhäisaatelisto käytti avioliittoja vahvistamaan hallussa pitämiään valtarakenteita. Sukujen solmimat avioliitot vahvistivat yhtenäisyydentunnetta ja estivät ulkopuolisten henkilöiden nousemisen tärkeisiin asemiin vallan huipulle. Ylhäisaateliston naisista tuli sukuja yhdistäviä linkkejä, jotka pystyivät toimimaan välittäjinä sukujen klienttijärjestelmäverkostoissa.³⁷² Avioliittostrategiallaan ylhäisaatelisto pystyi estämään nousukkaiden pääsyn sosiaalisen ja poliittisen eliitin sisäpiiriin. Alemman aateliston piirissä liikehdintä oli kuitenkin suurempaa ja sosiaalista nousua avioliittojen kautta varmasti tavoiteltiin.³⁷³ Naisten kohdalla avioliitolla ei kuitenkaan ollut yhtä tärkeää merkitys suvulle kuin miehen avioliitolla, sillä miespuolinen sukulinja oli selkeästi tärkeämpi. Suvun miespuolista perimää haluttiin vaalia tarkasti ja siksi avioliitot oman säädyn ulkopuolelta olivat melkein täysin poissuljettuja vaihtoehtoja.³⁷⁴ Koska miesten avioliittoja pidettiin tärkeämpänä ja naisten avioliittojen kautta ei haluttu alemman säädyn edustajien pääsevän nousemaan sosiaalisesta asemastaan, oli naisten

³⁶⁸ Kettering 1993, 74.

³⁶⁹ Hurwich 1998, 169-170.

³⁷⁰ Levi 1992, 204.

³⁷¹ Kettering 1989, 822-823.

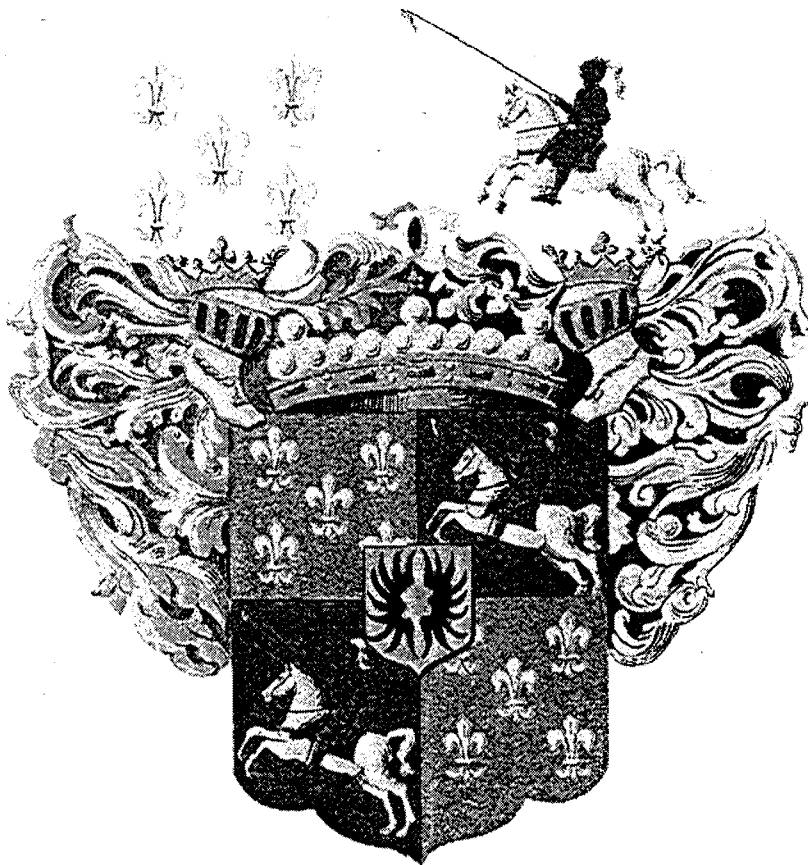
³⁷² Karlsson 1997, 600-601.

³⁷³ Ägren 1976, 69-73.

³⁷⁴ Hurwich 1998, 177-178.

solmimien avioliitosten määrä vähäisempi kuin miesten.³⁷⁵ Täytyy ottaa kuitenkin huomioon aikakauden sotien tuoma kato miesten lukumäärään. Aatelismiehiä oli vähemmän tarjolla avioliittoihin kuin aatellisnaisia. Tämä osaltaan selittää myös aatellisnaisten avioliitot alemman säädyn edustajien kanssa.

Naisten mahdollisuus vaikuttaa klienttijärjestelmässä oli varsin rajallinen, vaikka siihen epäsuoria keinoja olikin. Naisten vaikutusmahdollisuuksia on vaikea arvioida, koska vaikuttaminen oli taustalla tapahtuvaa, eikä siitä ole jäänyt paljoakaan virallisia dokumentteja. Huomattava on, että rajallinenkin vaikuttamisen mahdollisuus koski lähinnä hyvässä asemassa olevia naisia eli lähinnä aateliston edustajia. Alempisäätöisillä naisilla ei vaikuttamisen mahdollisuuksia juurikaan ollut vahvan patriarkaliskin vuoksi.

Kuva 7. Per Brahen vaakuna

³⁷⁵ Ågren 1976, 71. Ks. Hurwich 1998, 182.

IV KLIENTTIVERKOSTO PAIKALLISTASOLLA

1. Per Brahen klientistö paikallistasolla

1.1 Klienttien sijoittaminen paikallisyhteisöön

Per Brahen isä Abraham Brahe oli vuonna 1622 hävinnyt Upsalan yliopiston kanslerin vaalin. Vastavetona oli perustettu Västeråsin koulu Upsalan yliopistolle kilpailijaksi. Alueelle muodostui Brahen suvun ja Rudbeckius suvun muodostama poliittinen leiri. Abraham Brahe hoiti Taalainmaan ylintä oikeudellista valtaa laamannina ja Rudbeckius oli Taalainmaan hiippakunnan piispa. Kun myös Rudbeckius vuonna 1637 hävisi Upsalan kanslerin vaalit, suuntasi kumpikin osapuoli tarmonsa Turun akatemian perustamiseen. Kun akatemia sitten 1640 perustettiin, vaikutti Rudbeckius suuresti professoreiksi valittujen henkilöiden valintaan.³⁷⁶ Brahen poliittiselle vastustajalle, kansleri Axel Oxenstiernalle, oli tärkeää pystyä valvomaan myös uutta yliopistoa, joka oli luisumassa täysin Brahen vaikutusvallan piiriin. Yliopistoista oli muodostunut tärkeitä modernisoituvassa yhteiskunnassa, jossa oli ryhdytty rakentamaan aatelissäädystä hallinnollista virkasäätystä. Taatakseen luotettavan informaation saamisen Turun akatemian asioista Oxenstiernan oli sijoitettava oma klienttinsä sinne.³⁷⁷ Tehtävä lankesi Växjön koulun rehtorille Michael Wexionius-Gyldenstolpelle.

Michael Wexionius-Gyldenstolpelle nimitys Turun akatemiaan politiikan ja historian professoriksi ei ollut mieleinen uutinen. Hän oli perheineen asettunut Växjöhön ja piti hallussaan hyvää ja varmatuloista virkaa.³⁷⁸ Siirtyminen Turkuun merkitsi hänelle maallisen omaisuuden myymistä mitättömään hintaan ja muuttoa melkein tuntemattomalle paikkakunnalle vieraaseen maahan, jolla oli kurjan paikan maine. Tiedon saatuaan Wexionius-Gyldenstolpe matkusti Nyköpingiin tapaamaan patronustaan ja pyysi vapautusta nimityksestä. Tähän ei Oxenstierna suostunut, koska katsoi Wexionius-Gyldenstolpen siirtymisen akatemiaan olevan tärkeää.

³⁷⁶ Klinge 1987, 56.

³⁷⁷ Aluksi Oxenstierna oli koettanut viivyttää akatemian perustamista vedoten epäkelvopoihin professoreihin. Näin hän halusi voittaa aikaa ja mahdollisesti saada enemmän omia klienttejään nimittävien professoreiden joukkoon. Laitinen 1912, 54.

³⁷⁸ Wexionius-Gyldenstolpe toimi Växjön koulun rehtorina.

Kanslerin mielestä Wexionius-Gyldenstolpen velvollisuus oli ottaa virka vastaan ja huomautti nimityksen olevan enemmänkin käsky kuin ehdotus. Tämän tuli kuuliaisesti matkustaa Turkuun ja ryhtyä hoitamaan määrättyä virkaa.³⁷⁹

Klienttien sijoittaminen tapahtui aina patronuksen ehdoilla ja joskus se olikin klientin kannalta henkisesti ja taloudellisesti raskasta. Aina ei tietenkään näin ollut, sillä usein hyvän patronuksen suojeluun pääseminen oli onnekasta klientin elämänlaadun kannalta. Syntyikin usein ristiriitainen tilanne klientin oltua jo useita vuosia saman patronuksen palveluksessa, jolloin hän oli saattanut sopeutua jo tiettyihin olosuhteisiin. Wexionius-Gyldenstolpelle raskasta oli nimenomaan vakiintuneen elämän rikkominen aikana, jolloin muutosten katsottiin olevan etupäässä pahasta. Oli kuitenkin patronuksena toimineen Oxenstiernan etujen mukaista sijoittaa Wexionius-Gyldenstolpe uudelleen paikkaan, jossa hänestä olisi enemmän hyötyä. Olihan se hänen oikeutensa, sillä hän oli Wexionius-Gyldenstolpen nykyiseenkin asemaansa nostanut.

Wexionius-Gyldenstolpe pystyi ainoastaan pyytämään, ettei hänen tarvitsisi lähteä Turkuun. Koska Oxenstierna pysyi päätöksessään lähettää klienttinsä akatemiaan, oli hänen toteltava. Muutoin hän olisi menettänyt suojelijan, joka oli tehnyt paljon hyvää hänen eteensä. Wexionius-Gyldenstolpelle ei käytännössä jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin lähteä matkaan. Hän ilmoitti patronukselleen matkasuunnitelmansa kirjeitse 20.5.1640 ja vahvisti olevansa matkalla Turkuun vastaanottamaan professorin viran.³⁸⁰ Muutto oli ilmeisesti painanut kovasti Wexionius-Gyldenstolpen mieltä, sillä vielä yli vuosi myöhemmin hän kirjoitti Per Brahelle, että hän mieluummin olisi pysynyt Växjössä. Hän oli joutunut matkustamaan useita kertoja Växjön ja Turun välillä saadakseen kaikki asiat hoidettua. Tästä matkustelusta oli aiheutunut suuret kustannukset, jotka olivat varmasti köyhdyttäneet Wexionius-Gyldenstolpen taloutta ja hän pyysikin taloudellista apua Brahelta. Samoin raskaaksi oli käynyt sosiaalisten suhteiden menettäminen, sillä sukulaiset ja ystävät jäivät Ruotsiin.³⁸¹

³⁷⁹ Laitinen 1912, 54-56.

³⁸⁰ Laitinen 1912, 55.

³⁸¹ 5.11.1641 PBB II:1 1932, 20-21. ”... att iagh för den stoora bekostnadt iagh med reesande tree gångor till watn och land emillan Åbo och Wexiö på egen förtärningh giorde, skulle någon wedergelningh bekomma, huilcket iagh hoppas också vthi sigh sielff skäligt och rättmätigt finnas. Ty huad skada iagh ther på togh, at iagh mitt ringa boo, både i qwickt och dödt, skingra skulle, och

Aikansa murehdittuaan Wexionius-Gyldenstolpe alkoi rakentaa uraa Turussa ja hiljalleen siirtyi Brahen verkostoon. Ratkaisullaan hän ehkä halusi turvata vakaan elämän Turussa, sillä muuttaminen uudelleen ei enää olisi ollut mielekäästä. Brahella oli suuri vaikutusvalta Suomen puolella ja Wexionius-Gyldenstolpe ajatteli, että oli sekä hänen itsensä että perheen kannalta parempi siirtyä Brahen klientiksi. Se takaisi myös paremmat mahdollisuudet menestyä uudessa akatemiassa. Sen voidaan sanoa olleen onneksi akatemialle, joka sai Wexionius-Gyldenstolpesta erittäin hyvän professorin, jonka maine on säilynyt ansiokkaana jälkipolville asti. Suureksi iloksi se oli myös Brahelle itselleen, joka sai hänestä hyvän klientin ja mikä parasta – vielä kilpailevasta verkostosta.

Kovan yrittämisen jälkeen Wexionius-Gyldenstolpe sai vihdoinkin nimityksen Turun hovioikeuteen vuonna 1657. Koska Wexionius-Gyldenstolpen siirtyminen hovioikeuteen oli ollut tiedossa pidemmän aikaa, oli Brahen helpompi valmistella korvaavan klientin asettamista akatemiaan.³⁸² Brahe ei ollut harmissaan Wexionius-Gyldenstolpen siirtymisen takia, sillä hyvän klientin toiminta hovioikeudessa oli hänen kannalta erittäin hyödyllistä. Uuden klientin sijoittaminen akatemiaan ei tuottanut ongelmia, mikäli sen valmisteli hyvin.

Vaikka tärkeillä patronuksilla oli huomattava valta päättää virkanimityksistä tai suuri vaikutusvalta nimityksen vahvistavaan kuninkaaseen, ei klienttiä voinut aivan miten vain sijoittaa paikallisyhteisöön. Koska yhteiskunta oli hierarkkinen rakenteeltaan, oli väliportaana edustajillakin oma sanansa sanottavana asioihin, joissa he katsoivat heillä olevan ainakin osittainen päätäntävalta. Esimerkiksi Turun akatemiassa konsistorilla oli perinteisesti ollut oikeus asettaa kolme ehdokasta avonaiseen virkaan, joista akatemian kansleri tai kuningas yhden sitten nimitti.³⁸³ Tämän vuoksi Brahen täytyi toimia varovaisesti ja aluksi hiljalleen asiaa valmistellen ennen kuin pystyisi sijoittamaan klienttinsa akatemiaan. Silti ristiriidoilta ei välttytty.

endeels för halfft värde, en deels för alzinthet i hastigheet förÿtra, kan iagh medh mijn hustru öffwergåfwom föräldrar, syskonne, wänner och slächt, huuss och heem;...”

³⁸² Laitinen 1912, 89. Kuninkaallinen valtakirja on päivätty 21.6.1657. Hovioikeuden virkaan hän pääsi 16.2.1658.

³⁸³ 25.4.1656 CAA 1887, 48.

Voidakseen sijoittaa klienttinsa akatemiaan oli Brahen ensin hienovaraisesti raivattava jokin virka vapaaksi, johon klientti voitaisiin nimittää. Tämä täytyi tehdä siksi, että Wexionius–Gyldenstolpe piti vielä hallussaan professorin virkojaan. Kyse oli siitä, ettei nimitystä voinut tehdä Wexionius-Gyldenstolpen virkaan, sillä tämän piti odottaa hovioikeuden viran vapautumista ennen kuin pystyi siirtymään akatemiasta hovioikeuteen. Brahen toimenpiteiden kohteeksi joutui Johannes Pratanus, joka toimi professorina filosofisessa tiedekunnassa. Hyvän verukkeen Brahen toiminnalle oli antanut Upsalan yliopistolle annettu määräys vuodelta 1651, jonka mukaan teologia ei saisi hyväksyä filosofiseen tiedekuntaan professoriksi.³⁸⁴ Brahe päättikin siirtää Pratanuksen Paraisten kirkkoherraksi ja tähän päätökseen oli myös Pratanus itsekin tyytyväinen, sillä kirkkoherranvirka oli hyvätuloinen sekä huomattavasti vähempivaivainen kuin akatemian professorin virka. Siirtyminen akatemiasta kirkkoherraksi saatettiin kokea osittain jopa ylennykseksi.³⁸⁵ Ilmoittaessaan konsistorille Pratanuksen siirtymisestä kirkkoherraksi Brahe valmisti konsistoria etukäteen klienttinsa nimittämiseksi vapautuneeseen professorin virkaan. Brahe kirjoitti konsistorille, että virkaan tulisi valita taitava ja nuori henkilö.³⁸⁶

Tuo Brahen mainitsema nuori ja taitava henkilö osoittautui Andreas Thuroniukseksi, joka oli toiminut Brahen yksityissihteerinä. Osa akatemian konsistorista jo tiesi Brahen tarkoittavan Thuroniusta.³⁸⁷ Kuitenkin lopullinen nimitys, joka luettiin konsistorissa 23.4.1656, tuli yllätyksenä suurimmalle osalle professoreista ja erityisesti akatemian rehtorille. Brahe kirjoitti että, Andreas Thuronius oli valittu avoimena olleeseen filosofisen tiedekunnan professorin virkaan, koska tiedekunnassa oli hänet asetettu ehdokkaaksi ja akatemia oli häntä myös aikaisemmin erityisesti suositellut. Heti tämän ilmoituksen jälkeen akatemian rehtori sekä professorit Bergius ja Svenonius ilmoittivat, etteivät he olleet kuulleet mitään koko asiasta.

³⁸⁴ Schybergson 1915, 104-105. Vrt. Impiwaara 1940, 20.

³⁸⁵ 14.11.1655 CAA 1887, 42. ”Thet andra brefwet förmähler om Dn. M. Johanni Pratani promotion till pastorat uti Parghas, och om hans successore, att Senatus Acad. Wille fälla sijna vota opå M. Andream Thuronium.” Vrt. 14.11.1655 PBB II:1 1932, 71-72.

³⁸⁶ 26.10.1655 PBB I 1922, 40. ”...; Så aldenstundh det är Constitutionerne lijkamätigt, såsom och ungdomen till större nytta och förkofring, att the Professores Philosophiae, som prester äro, komma ifråm Academien till andre lägenheter, och unge skickelige personer i deras ställe förordnas;...”

³⁸⁷ 14.11.1655 CAA 1887, 42. Brahen konsistorille kirjoittama kirje ei ole säilynyt kokonaan. Osittain sen on kopioinut J. Tengström Vita Rothovii teokseensa. Alkuperäistä ei ole tavattu. Impiwaara 1940, 21 viite 2. Todennäköiseltä tuntuisi, että Brahe on myöhemmin kirjeessä ehdottanut Thuroniusta virkaan. Ainakin akatemian pöytäkirjan maininta viittaisi tähän mahdollisuuteen.

Tähän vastasivat professorit Thauvonius, Pratanus ja Wexionius–Gyldenstolpe, että tiedekunnassa oltiin keskusteltu asiasta ja kolme henkilöä oli valittu vaaleilla: Axelius, Jurvelius ja Thuronius. Wexionius–Gyldenstolpe korosti vielä, että asian ollessa vireillä kenelläkään ei ollut mitään sitä vastaan.³⁸⁸

Thuroniuksen valinnasta aiheutti välien kiristymisen muutaman akatemian professorin ja Brahen välillä, sillä he olivat katkeria, kun heidät oli ohitettu Thuroniuksen valintaprosessissa.³⁸⁹ Thuronius pääsikin aloittamaan toimintansa vasta keväällä 1657, kun hän esitti kuninkaan antaman valtakirjan logiikan professorin virkaan sekä samalla Brahen ohjeet, joiden mukaan hänet oli nopeasti integroitava akatemian toimintaan.³⁹⁰

Vaikka akatemiolla oli perinteitä ja muodollisia oikeuksia siihen kuinka vapaita virkoja täytetään, eivät he voineet mitään Brahen kaltaisen vaikutusvaltaisen patronuksen halutessa asettaa oma klienttinsä haluamaansa virkaan. Thuroniuksen tapauksessa toki noudatettiin tiettyjä muodollisuuksia, mutta ne muokattiin sopimaan juuri Thuroniuksen nimittämiseen. Samalla Brahe sai apua filosofisen tiedekunnan professoreilta, jotka olivat tyytyväisiä Brahen suojelukseseen ja siten myötämielisiä hänen päätöksensä suhteen. Huomattavaa oli ollut myös Brahen varsinaisen klientin Wexionius–Gyldenstolpen toiminta Thuroniuksen nimittämiseksi tiedekuntaan, sillä varmasti juuri hän oli organisoinut akatemian sisällä toiminnan, joka tasoitti tietä Thuroniuksen tulolle professoriksi.

Brahen akatemiaan sijoittamien klienttien pääasiallisena tarkoituksena oli toimia informaatiokanavina sekä Brahen etujen valvojina. Heidän oli ilmoitettava Brahelle, jos akatemiassa oli tapahtumassa muutoksia, jotka vaikuttaisivat negatiivisesti Brahen mahdollisuuksiin vaikuttaa akatemiassa. Samalla klienttien tehtävänä oli vahvistaa Brahen klienttiverkostoa liittämällä siihen uusia jäseniä. Klienttien piti oli värvätä potentiaalisia henkilöitä, jotka voisivat toimia Brahen klientteinä. Näitä henkilöitä, joita Thuronius ja Wexionius–Gyldenstolpe sittemmin suosittelivat, hän sijoitti erilaisiin tehtäviin. Samalla Brahe pystyi jälleen löytämään hyviä henkilöitä,

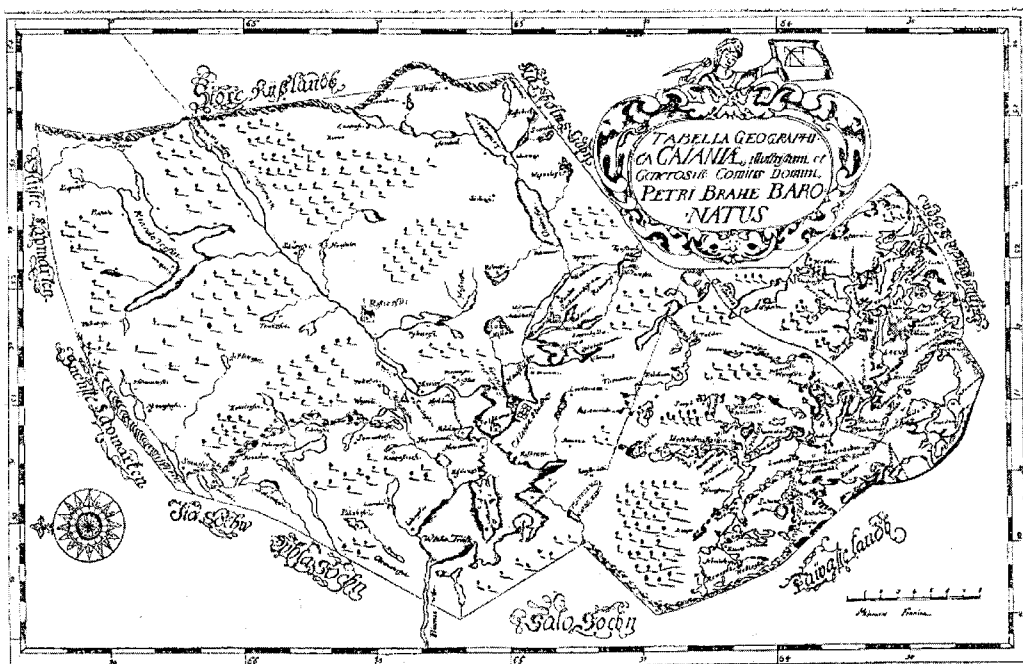
³⁸⁸ 23.4.1656 CAA 1887, 48. Thuroniuksen aikaisemmin saamasta suosituksesta akatemian puolesta katso 15.12.1654 CAA 1887, 17.

³⁸⁹ Rein 1903, 197.

³⁹⁰ 11.5.1657 CAA 1887, 97.

jotka valvoisivat hänen etujaan esimerkiksi Kajaanin vapaaherrakunnassa, joka oli Brahen läänitys.

Informatiiviset klientit olivat vain yksi mahdollinen klientin toimintamalli. Brahe tarvitsi myös klienttejä, jotka puhtaasti valvoivat Brahe taloudellisia etuja siten, että hän saisi sijoituksilleen mahdollisimman suuren hyödyn. Vuosien 1640 ja 1650 välillä oli Brahen haltuun joutunut alueita joko lahjoituksina tai ostomaina. Viimein niistä muodostettiin Kajaanin vapaaherrakunta vuonna 1650.³⁹¹ Toimiessaan Suomen kenraalikuvernöörinä hän oli tehnyt tutustumismatkoja ympäri Suomen vuosien 1638 ja 1640 välillä. Näillä matkoillaan hän oli tarkastellut eri alueita erityisesti läänitysmahdollisuuksia silmälläpitäen. Syksyllä 1649 Brahe suoritti tarkastusmatkan myös Itä-Suomeen ja seuraavana vuonna hän alkuvuodesta oleskeli omistamassaan Brahelinnan kartanossa.³⁹² Kajaanin seutu oli näin tullut hänelle hyvin tutuksi ja siksi ei ole yllätys, että juuri tästä alueesta tuli hänen läänitysalueensa.

Kuva 8. Kajaanin vapaaherrakunta

Vapaaherrakunnan hallinto oli sen haltijan vastuulla ja siitä muodostui merkittävä Brahen klienttien sijoituskohde, sillä alueen tuotto oli melkein suoraan suhteessa sen

³⁹¹ Vartiainen 1931, 93-94. Sivulla 94–98 on vapaaherrakunnan lahjoituskirje painettuna kokonaisuudessaan. Siinä mainitaan tarkasti alueet, velvollisuudet ja rajoitukset.

³⁹² Jokipii 1956, 75.

hallinnon toimivuuteen. Varsinkin Kajaanin vapaherrakunnan laajuus pakotti hallinnon erityisiin toimivuuden takaaviin järjestelyihin. Tärkeimpiä hallintovirkoja olivat hopmannin, kirjurin, pormestarin ja kihlakunnan tuomarin virat sekä kirkolliset virat.³⁹³

Läänitysalueiden merkittävimpiin virkoihin patronukset sijoittivat klienttejään. Tähän oli varmasti useita syitä, mutta tärkein oli saada paikalle luotettava henkilö tai ainakin patronuksestaan riippuvainen klientti. Lisäksi merkittävillä patronuksilla oli niin laajat klienttiverkostot, että joskus klienttejä oli palkittava viroilla tms. Ei ole yllätys, että juuri Axel Oxenstiernan ja Per Brahen Suomessa sijaitsevilla läänityksillä tärkeimmissä viroissa toimi eniten Ruotsista tulleita henkilöitä.³⁹⁴

Johannes Curnovius toimi Kajaanin vapaaherrakunnan kihlakunnantuomarina ja myöhemmin myös Kajaanin kaupungin pormestarina sekä kirjurina. Hän oli perehtynyt lakiin opiskeluaikoinaan Turun akatemiassa, jossa hän väitteli maisteriksi 17.5.1645 Wexionius–Gyldenstolpen johdolla.³⁹⁵ Myöhemmin Wexionius–Gyldenstolpe kehuikin Curnoviusta mieheksi, joka ymmärsi lakia. Opiskelun jälkeen Curnovius toimi hovioikeudessa ennen siirtymistään Brahen palvelukseen Kajaaniin.³⁹⁶ Curnoviuksen pääseminen Brahen klientiksi oli mahdollisesti Wexionius–Gyldenstolpen ansiota. Toimiessaan Curnoviuksen opintojen ohjaajana hän havaitsi tämän kyvyt ja mahdollisesti mainitsi tästä Brahelle, joka vastaavasti etsi pystyviä miehiä sijoitettavaksi tärkeisiin virkoihin. Curnoviuksesta tuli yksi Brahen luottoklienteistä Kajaanin vapaaherrakuntaan.

Tärkeässä asemassa Kajaanin vapaaherrakunnan hallinnossa oli hopmanni, joka käytännössä oli koko paikallisen hallintokoneiston korkein virkamies. Kuitenkaan tämän ei pitänyt hallita yksinvaltiaan tavoin vaan Brahe itse kehotti ottamaan huomioon myös tuomarin ja kamreerin mielipiteet. Kiistakysymyksissä kahden ääni voitti yksin jääneen.³⁹⁷ Korkeimmat virkamiehet hallitsivat ikään kuin ryhmänä ja näin turvattiin päätösten oikeudenmukaisuus ja järkevyyt. Hopmannin virkaan Brahe

³⁹³ Jokipii 1956, 109.

³⁹⁴ Jokipii 1956, 115.

³⁹⁵ Vallinkoski 1962, 571.

³⁹⁶ Nordmann 1904, 298.

³⁹⁷ Jokipii 1956, 109-110.

asetti omat luotettavat klienttinsä, jotka olivat olleet Brahen palveluksessa jo Ruotsista. Vapaaherrakunnan ensimmäinen hopmanni oli Zacharias Palmbaum, joka oli ollut Brahen palveluksessa ainakin jo vuodesta 1640 asti.³⁹⁸

Kajaanin vapaaherrakunta sijaitsi Venäjän rajalla ja Kajaanin linna oli ensimmäinen etuvartioasema rajan tuntumassa. Brahen hopmanneiksi sijoittamat klientit toimivat samalla myös linnanpäällikköinä. Tässä on varmasti syy miksi Brahen nimittämät hopmannit tulivat Ruotsin puolelta, sillä Brahella ei ollut Suomen puoleisessa klienttiverkostossaan henkilöitä, joilla olisi ollut tarvittava armeijakokemus. Mahdollisimman hyvin järjestetyn puolustuksen motiivina Brahelle oli turvata alue epäjärjestykseltä ja siten saada se tuottamaan mahdollisimman hyvin haltijalleen. Brahe ei kuitenkaan juuri uskonut Kajaanin linnan mahdollisuuksiin puolustautua ja vielä vähemmän sen mahdollisuuksiin vartioida rajaa.³⁹⁹

Zacharias Palmbaum oli jo ikääntyvä mies ja oli kokenut sotilasasioissa. Hän toimi Kajaanissa kapteenin virassa, mikä aiheutti jonkin verran ristiriitoja vapaaherrakunnan muiden upseerien kanssa, jotka olivat myös kapteeneita arvoltaan. Palmbaum pyysikin Brahelta ylennystä majuriksi, jotta hän saisi käskyvaltansa riidattomaksi sotilasasioissa.⁴⁰⁰ Pyyntö oli ymmärrettävä, koska Brahen Palmbaumille antamassa virkamääräyksessä korostetaan puolustuksen kunnollista järjestämistä.⁴⁰¹ Tehtävän kunnollinen suorittaminen saattoi olla työlästä, jos käskysuhteissa muihin upseereihin nähden oli epäselvyyksiä. Sitä vastoin siviilihallinnon puolella ei ongelmia varsinaisesti esiintynyt. Hopmannin aseman lisäksi Palmbaum toimi myös alilaamannina⁴⁰² sekä voutina.⁴⁰³ Näin monelle siviilihallinnon alueelle ulottuvat valtasuhteet takasivat riittävän arvovallan Palmbaumille, jonka tehtävänä oli linnoituksen ylläpidon lisäksi huolehtia kaupungin kehittämisestä rakennuttamalla sinne koulu- ja kirkkorakennukset sekä kaupungin hallintoon tarvittavat rakennukset. Lisäksi hänen tehtäviinsä kuului toimia oikeuden päätösten toimeenpanijana ja huolehdittava veronkannoista vouteja apuna käyttäen.

³⁹⁸ Nordmann 1904, 302.

³⁹⁹ 7.8.1651 BFG 1869, 154.

⁴⁰⁰ Jokipii 1960, 94.

⁴⁰¹ Vartiainen 1931, 383. Palmbaumin virkamääräys on annettu Tukholmassa 21. päivä heinäkuuta 1652.

⁴⁰² Jokipii 1960, 52.

⁴⁰³ Jokipii 1956, 113. Lopulta juuri voutin viran huono hoito koitui Palmbaumin kohtaloksi ja hän joutui eroamaan virastaan.

Brahe oli asettanut klienttinsä harteille tehtävän, joka oli varmasti raskas hoidettava, sillä tehtävää riitti. Brahe itsekin tiesi erittäin hyvin läänitysalueensa tilan, koska oli paikanpäällä siihen tutustunut vuosina 1639, 1649 ja 1651.⁴⁰⁴

Palmbaumin jälkeen vapaaherrakunnan hopmanniksi Brahe nimitti Samuel Långhin. Brahen motiivit olivat samat kuin Palmbaumin sijoittamisessa Kajaaniin ja tehtäväkuvakin pysyi myös samana. Ainoastaan Långhin edellytyksiä toimia parannettiin, sillä hän oli jo saapuessaan majurin arvoinen. Näin jo alusta lähtien vältettiin konfliktit sotilaiden välisissä käskysuhteissa.⁴⁰⁵ Ylennyksen majuriksi Långh sai melko varmasti juuri Kajaanin linnanpäällikön virkaansa varten, sillä hän toimi kapteenina vielä vuonna 1659 ollessaan Munckin rykmentissä Trondheimin läänissä. Kajaaniin hän saapui aluksi linnanpäälliköksi 1660 heinäkuussa ja vuodesta 1665 hän toimi myös hopmannina.⁴⁰⁶ Hopmannin virassa hän toimi Per Brahen kuolemaan asti ollen tälle erittäin luotettava klientti. Tämä oli varmasti se ominaisuus, jota Brahe hänessä haki, sillä Palmbaum oli tehtävässään epäonnistunut. On myös hyvin mahdollista, että Samuel Långh oli sukua Morten Långille, joka oli Abraham Brahen palveluksessa. Morten Lång oli Per Brahen seuralaisena tämän ensimmäisellä ulkomaanmatkalla huolehtimassa talousasioista.⁴⁰⁷ Mahdollisesti Per Brahe on huolehtinut isänsä uskollisen palvelijan sukulaisista käyttämällä heitä klientteinä omassa verkostossaan. Usein juuri pitkään yhtä sukua palvelleet henkilöt olivat uskollisimpia klienttejä.

Per Brahe oli saanut Kajaanin vapaaherrakunnan läänityksekseen 18.9.1650.⁴⁰⁸ Alueella ei ollut ainuttakaan merisatamaa ja tämä seikka oli varmasti yksi suurimpia syitä siihen, miksi Brahe osti Salon ja Pielisjärven pitäjät itselleen ja sai myös luvan 18.8.1652 liittää ne osaksi vapaaherrakuntaansa. Myöhemmin saman vuoden joulukuussa hän antoi julki Salon kaupungin perustamiskirjan.⁴⁰⁹ Samanaikaisesti Brahe oli perustanut myös Kristiinankaupungin, jonne Brahella oli valmiina oma klientti pormestariksi. Salon kaupunkiin Brahe kuitenkin tarvitsi henkilön, joka olisi tarpeeksi pätevä. Brahe antoi kamariviskaali Antti Äimälle, joka oli lähdössä

⁴⁰⁴ Vartiainen 1931, 383-385.

⁴⁰⁵ Jokipii 1960, 94.

⁴⁰⁶ Jokipii 1960, 281.

⁴⁰⁷ Brahe 1920, 131 ja 133.

⁴⁰⁸ Jokipii 1956, 44.

⁴⁰⁹ Toivanen – Forss 1990, 526.

Pohjanmaalle tarkastusmatkalle, tehtäväksi etsiä pystyvä henkilö Salon pormestariksi ja samalla katsoa, että kaupungin rakentaminen lähtisi käyntiin.⁴¹⁰ Brahella olisi varmasti ollut Kristiinankaupunkiin sijoitetun Hans Stålbomin kaltaisia klienttejä asettaa myös Saloonkin, mutta hän luultavasti tiesi saavansa seuraavana vuonna haltuunsa Kajaanin vapaaherrakunnan, jolloin Salosta tulisi samalla alueelle tärkeä solmukohta. Tämän vuoksi Brahe tarvitsi pormestariksi henkilön, joka pystyisi toiminnallaan turvaamaan kaupungin kehityksen ja samalla olisi pätevä kaupan alalla.

Antti Äimä hankki Brahen ohjeiden mukaisesti Salon kaupungin pormestariksi Henrik Corten, joka lupautui virkaan ja tekemään kaikkensa uuden kaupungin kukoistuksen eteen noudattaen Brahen antamia ohjeita.⁴¹¹ Corte ei ollut Äimälle aivan tuntematon henkilö, jonka hän vain sattumalta löysi avoimeen virkaan. Brahe oli varmasti ohjeistanut klienttiään myös suullisesti siitä, millaisen henkilön hän halusi virkaan nimitettävän, sillä tämän rooli tulisi olemaan tärkeä tulevaisuudessa. Henrik Corte oli oletettavasti Lyypekistä alun perin kotoisin oleva kauppias Oulussa, joka oli menestynyt hyvin ja saavuttanut kohtalaisen vauraan aseman Oulun porvareiden joukossa.⁴¹² Kauppiastoiminnan lisäksi hän toimi myös kruununvoudin tehtävissä.⁴¹³ Eniten yhteistyötä Oulussa Cortella oli ollut Johan Boehmöllerin kanssa. He rakensivat Brahen kehotuksesta yhdessä panimon Ouluun vuonna 1649, koska viranomaiset olivat kieltäneet kotipolton.⁴¹⁴ Juuri näiden panimoiden rakentamista Brahe oli määrännyt Äimän valvomaan ja valtuuttanut hänet rankkoihinkin toimenpiteisiin mikäli kaupunki ei noudattanut hallituksen päätöksen toimeenpanemista.⁴¹⁵ Boehmöller oli toiminut Oulun pormestarina vuodesta 1643 lähtien aina vuoteen 1647, jonka jälkeen hän toimi vielä kauppapormestarina vuoteen 1656 asti. Ajoittain hän hoiti myös nimismiehen virkaa.⁴¹⁶

⁴¹⁰ 5.12.1649 DLGA. Brahe antoi Äimälle toimintaohjeeksi 12-kohtaisen memoriaalin, jossa hän kohdassa 10 määräsi Äimän etsimään pätevän henkilön Salon pormestariksi. Kristiinankaupunkiin Brahe ilmoitti asettavansa Stålbomin.

⁴¹¹ Ruuth 1911, 47.

⁴¹² Karonen KBc, 1.

⁴¹³ Impiwaara, 1954.

⁴¹⁴ Virkkunen 1919, 305.

⁴¹⁵ 5.12.1649 DLGA. Memoriaalin kohta 3.

⁴¹⁶ Virkkunen 1919, 2 (Oulun virkamiehet liite).

Äimä oli kamariviskaalin viran merkeissä luultavammin tutustunut Boehmölleriin ja todennut tämän tarmokkaaksi ja luotettavaksi mieheksi, sillä myöhemmin Äimä järjesti hänen kanssaan rahalainan Johan Ketharmannille, jolle Brahe puolestaan vahvisti stipendin Turun akatemiassa suoritettavia opintoja varten.⁴¹⁷ Hoitaessaan tehtäviään Äimä oli kiinnittänyt luultavammin huomiota tämän kauppiaskumppaniin Henrik Corteseen ja todennut tämän juuri sellaiseksi henkilöksi, jota Brahe etsi Salon pormestarin virkaan. Corte oli kaupankäynnin ohella toiminut voudin virassa ja näin ollen tunsu myös hallinnollisen puolen kohtalaisesti. Kumpaakin ominaisuutta tarvittiin, jotta pystyisi selviytymään hyvin pormestarin virassa.

Vaikka Henrik Corte oli lupautunut ottamaan vastaan Salon pormestarin viran, oli hän vastahakoinen lähtemään Oulusta uudelle paikkakunnalle. Hän oli joutunut ikään kuin kahden tulen väliin. Muuttaminen Oulusta, jossa hänellä oli vakaa elämäntilanne, uudelle vasta rakenteilla olevalle paikkakunnalle oli suuri riski.⁴¹⁸ Toisaalta hänelle ei välttämättä olisi tullut uutta tilaisuutta päästä Brahen kaltaisen suuren patronuksen palvelukseen ja siten saavuttaa vielä suurempaa menestystä. Keväällä 1651 Brahe itse suoritti tarkastusmatkan Pohjanmaalle ja samalla hän Limingassa 1. ja 2. päivä maaliskuuta päivätyissä käskykirjeissä vahvisti muutama vuosi aikaisemmin perustetun Salon kaupungin perustamisen. Uuden patronuksen läsnäolo alueella todennäköisesti vahvisti Corten luottamusta uuden toimensa kannattavuudesta ja jo saman vuoden kesällä hän oli asettunut asumaan Saloon. Ensimmäinen raastuvankokous pidettiin 9. elokuuta 1651, jossa oli läsnä Corten lisäksi neljä raatimiestä.⁴¹⁹ Muuttoa Oulusta juuri perustettuun kaupunkiin oli helpottanut myös Brahen antama lupaus vapaasta asunnosta sekä 12 vuoden verovapaus.⁴²⁰ Corte otti mukaansa useita käsityöläisiä Oulusta, joilla oli myös tärkeä merkitys tulevan kaupungin kehityksessä.⁴²¹ Brahe halusi pormestariksi jo

⁴¹⁷ 5.12.1650 ja 30.3.1651 DLGA. Asiasta kehkeytyi varsin monimutkainen velkasotku, jota selviteltiin Äimän ja Boehmöllerin välillä vuosikausia kirjeitsekin. Tapaukseen joutui vedetyksi mukaan myös useita muita viranomaisia, jotka peräsivät saataviaan. Kuninkaan myöntämät stipendirahat saattoivat näin johtaa mitä ihmeellisimpiin velkakierteisiin, jotka koskettivat monia eri henkilöitä.

⁴¹⁸ Söderhjelm 1911, 4. Corte oli ehkä aluksi suunnitellut edelleen asuvansa Oulussa ja sieltä käsin hoitavansa pormestarinvirkaa. Ainakin hän jo Oulusta käsin toimitti pormestarinvirkaansa koettaen järjestää uudelle kaupungille paremmat mahdollisuudet sen rakentamiseksi. Katso Toivanen – Forss 1990, 537.

⁴¹⁹ Toivanen – Forss 1990, 535 - 537.

⁴²⁰ Karonen KBc, 1.

⁴²¹ Toivanen - Forss 1990, 276 sekä Söderhjelm 1911, 14.

vakaaseen asemaan päässeen henkilön, sillä kaupungin tulevaisuus oli tärkeässä asemassa Brahe suunnitelmissa. Brahe olikin lähettänyt aikaisemmin maaherran kautta ilmoituksen, jonka mukaan maaherra Hans Kyle ja Johan Boehmöller sitoutuivat auttamaan Cortea kaikkiin keinoin.⁴²² Tällä keinoin Brahe halusi varmistaa, että Corte tunsu olevansa vakaalla pohjalla astuessaan epävarmalta näyttävään virkaan.

Ei ollut sattumaa, että Brahen asemassa oleva mies sai läänityksekseen juuri Kajaanin vapaaherrakunnan. Tämän alueen hän oli nimenomaan halunnut ja lisäksi hänellä oli alueen suhteen kauas kantavia suunnitelmia. Vapaaherrakuntaan ei alkuperäisen lahjoituksen mukaan kuulunut yhteyttä merelle, joka oli elinehto kauppaliikenteelle. Kun Brahe oli vuonna 1649 joulukuussa perustanut Salon kaupungin, oli hän varmasti jo tietoinen hänelle seuraavan vuoden alkupuolella tulevasta vapaaherrakuntalahjoituksesta. Yllättävää ei myöskään ole se, että vuonna 1652 Brahe osti Salon ja Pielisjärven pitäjät liittääkseen ne vapaaherrakuntaansa. Samalla hän antoi Salon kaupunkia varten uusia määräyksiä ja uuden nimen; Salon kaupunki muuttui Brahestadiksi eli Raaheksi.⁴²³ Tämä merkitsi Henrik Corten roolin todellista aktivoitumista, johon Brahe oli hänet alun perin värvännytkin. Raahesta tuli Brahen vapaaherrakunnan solmukohta. Iso osa vapaaherrakunnan alueelta kerättävistä verosta toimitettiin Raaheen, josta ne Corte ne lähetti Brahelle. Corten tehtäväksi tuli myös luontaistuotteina toimitettujen verojen muuttaminen osittain rahaksi ennen kuin ne lähetettiin Brahelle. Tämän vuoksi Brahe oli halunnut klientikseen juuri taitavan kauppiaan, joka pystyi hoitamaan myös hallinnolliset tehtävät hyvin.

Corten sijoittaminen oli Brahen kannalta varsin pitkäaikainen prosessi, jonka suunnitteleminen oli kestänyt vuosia. Corten tehtävänä tuli olemaan tärkeä, joten hänen oli toimittava siinä erittäin harkitusti. Klientin oli tunnettava paikalliset olosuhteet, olla perehtynyt hallinnollisiin tehtäviin ja lisäksi olla myös pätevä kauppias. Vaikka Brahella oli verkostossaan useita klienttejä, hän tarvitsi tehtävään nimenomaan paikalliset olosuhteet tuntevan henkilön, jollaista hänellä ei ollut verkostossaan. Oli viisas veto Brahelta antaa klientin etsiminen tehtäväksi

⁴²² Söderhjelm 1911, 3.

⁴²³ Toivanen – Forss 1990, 537 - 538. Brahe osti alueen ikuisiksi omaisuudekseen 30 399 taalerilla.

klentilleen Antti Äimälle, joka kamariviskaalin tehtävissä oli perehtynyt laajaan osaan maata ja tunki varsinkin Pohjanmaan erittäin hyvin. Äimä onnistuikin erittäin hyvin tehtävässä löytäessään Brahelle Henrik Corten, joka oli juuri sellainen henkilö, jota Brahe tarvitsi.

1.2 Klienttien toiminta paikallisyhteisössä

1.2.1 Klienttityypit

Paikallisyhteisöön sijoitettavat klientit voidaan jakaa patronusten motiivien mukaisesti kolmeen pääryhmään. Ensimmäistä klienttityyppiä voidaan kutsua puhtaasti informatiiviseksi klientiksi. Näiden klienttien toimintaan kuului tiedon välittäminen patronukselle, joka luotettavan tiedon avulla pystyi tekemään itsensä ja oman verkostonsa kannalta hyviä päätöksiä. Toki patronukset tekivät myös päätöksiä, jotka eivät suoranaisesti koskeneet heitä itseään tai verkostojaan vaan ainoastaan yhteiskuntaa. Aina päätöksenteon taustalla oli kuitenkin motiivi, joko henkilökohtainen tai ideologinen, jonka puitteissa päätös syntyi. Kunnollisen informaation saaminen oli 1600-luvulla merkityksellisempää kuin nykyään, sillä saadun informaation määrä saattoi olla hyvin vähäinen. Koska informaatiota saattoi olla saatavissa vain yhdestä tai muutamasta lähteestä, oli sen luotettavuus tärkeää.⁴²⁴

Toiseksi klienttityypiksi voidaan määritellä taloudellisten motiivien perusteella paikallisyhteisöön asetetut klientit. Suurta klienttiverkostoa johtavilla patronuksilla oli myös suuremmat kustannukset verkoston ylläpitämisestä. Kuitenkin on huomattava, että klienttijärjestelmälle tyypillistä oli että sen kustannukset pääasiassa hoituvat yhteiskunnan puolesta, esimerkiksi organisaatiot maksoivat palkan ja yhteiskunta myönsi etuoikeuksista. Patronus pystyi siten palkitsemaan klienttinsä siirtämällä hänet parempipalkkaiseen virkaan tai nimittämällä hänet kahteen virkaan yhtäaikaa.

⁴²⁴ Kulkuyhteydet 1600-luvulla olivat vielä suhteellisen hitaita, sillä laivamatkat saattoivat keliolosuhteista riippuen kestää jopa viikkoja, vaikka välimatka olisikin ollut suhteellisen lyhyt. Taloushistoriallisessa tutkimuksessa on tarkasteltu myös informaation merkitystä päätöksenteossa ja on huomattu sen merkittävyys yhtiöiden tai kauppiaiden saamaan kaupalliseen tulokseen. Vaikka kyseessä olivat talousverkot, oli informaation saanti oli yhtä tärkeää myös klienttiverkostoissa, sillä klienttiverkostot olivat syntyneet osittain juuri luotettavan informaation puutetta korvaamaan. Informaation tärkeydestä taloushistoriallisessa tutkimuksessa katso: Kallioinen 1997, 50-54.

Suurilla patronuksilla oli yhteisöllistä valtaa, jonka avulla he olivat saaneet haltuunsa huomattavia omaisuuksia. Nämä omaisuudet syntyivät usein maaomaisuuden tai liiketoiminnan kautta. Vielä 1600-luvulla suurin osa valtaeliittien omaisuudesta oli läänityksien muodossa olevaa maaomaisuutta ja sen hyödyntämiskeinona oli tehokas hallinto. Usein patronukset sijoittivat klienttejä paikallisyhteisöön hallinnollisiin tehtäviin ja heidän tuli toimia asemassaan siten, että patronus hyödyntäisi aluetta mahdollisimman paljon juuri taloudellisessa mielessä.

Kaksi klienttiä saattoi toimia täsmälleen samassa virassa, mutta heidän toimintansa saattoi olla hyvin erilaista. Toinen saattoi olla puhtaasti informatiivinen ja toinen taloudellinen toimija. Nämä esimerkit ovat kuitenkin vain toistensa ääripäitä ja usein klientti oli sekoitus kumpaakin tyyppiä riippuen tämän sijoituspaikasta ja samalla alueella olevien klienttien lukumäärästä. Kolmas klienttityyppi onkin informatiivisen ja taloudellisen klientin hybridi.

1.2.2 Informatiiviset klientit

Andreas Thuronius toimi Per Brahen informatiivisena klienttinä Turun akatemiassa. Hänen tehtävänään ei ollut hyödyttää Brahea taloudellisesti vaan välittää luotettavaa informaatiota, johon pohjautuen Brahen oli helpompi tehdä akatemiaa koskevia päätöksiä. Thuroniuksen rooli informatiivisena klienttinä oli ratkaisevan tärkeässä roolissa, kun piispa Terserus koetti varsin radikaalein keinoin poistaa akatemiaa vaivanneen maineen magian tyssijana. Akatemiassa oli sen alkuvuosikymmenien aikana varsin herkästi puututtu vähänkin magian harrastamiseen viittaaviin seikkoihin. Varsinaisia tuomioita ei kuitenkaan oltu langetettu, koska varsinkin Brahen katsoi, että syytöksissä oli kyse vain ylireagoinnista.⁴²⁵

Varsinkin Rothovius ja häntä seuranneet piispat loivat saarnoissaan ilmapiiriä, joka oli erityisen herkkä herättämään magiasyytöksiä. Koska piispat virkansa puolesta

⁴²⁵ Syytösten kohteeksi oli joutunut henkilöitä aina professorista opiskelijoihin asti. Tarkemmin akatemian piirissä tapahtuneista magia syytöksistä ja Per Brahen toiminnasta niiden yhteydessä katso: Schybergson 1923 ja Heikkinen 1969, 78-163. Tarkemmin Eoleniuksen tapauksesta katso: Tigerstedt 1881. Magiasyytöksistä yleisellä tasolla aikakauden ilmapiiriin kuuluvana elementtinä katso: Eilola 2001.

osallistuiivat myös akatemian toimintaan oli luonnollista, että syytöksiä esiintyi myös akatemiassa.⁴²⁶ Thuronius kirjoittikin Brahelle piispa Terseruksen kyseenalaisista saarnoista, jotka olivat hänen mielestään liiallisuuksiin meneviä ja aiheuttivat vain turhaa masennusta ihmismielissä.⁴²⁷

Kesällä 1661 Henrik Eolenius, akatemian oppilas, joutui magiasyytteiden kohteeksi. Asiaa tutkittiin moneen otteeseen konsistorissa ja hänen tuomiokseen vaadittiin kuolemanrangaistusta.⁴²⁸ Andreas Thuronius ja Per Brahe eivät olleet tietoisia akatemian tapahtumista, koska Brahen informaatioklientti Thuronius oli lähetetty jo alkukesästä 1661 Tukholmaan hoitamaan akatemian asioita.⁴²⁹

Thuroniuksen palattua asiat olivat jo siinä pisteessä, että päätöstä magiasyytös asiassa oltiin tekemässä. Thuronius osallistui tällöin Eoleniuksen asian käsittelyyn vasta ensimmäistä kertaa. Hän ei katsonut todisteita olevan kylliksi ja oli siksi jyrkästi kuolemantuomiota vastaan. Samaa mieltä oli myös konsistorin enemmistö, mutta varakanslerina toiminut piispa sekä akatemian rehtori olivat asiasta varmoja ja Eolenius tuomittiin kuolemaan. Konsistorin tuomiosta päätettiin kirjoittaa akatemian kanslerille Brahelle, joka lopullisesti teki akatemiaa koskevat päätökset.⁴³⁰

Piispa Terserus kirjoitti Brahelle 19.9.1661 konsistorin nimissä tehdystä päätöksestä ja samalla seikkaperäisesti esitteli asian. Kirjeessä paljastuu hyvin Terseruksen toiminnan motiivit, sillä hän kertoi Brahelle Eoleniuksen olleen akatemian vankilassa

⁴²⁶ Heikkinen 1969, 78-80 ja 140

⁴²⁷ 27.3.1662. ”Jagh vptager detta af Hans Ehrev:t Biskopen wara skedt, till att fördempa denne nation, att ingen aff oss må här effter bliffwa brwkad uthi nånön anseenligh tienst uthi Republica eller Ecclesia.” Jälkikirjoitukseen Thuronius lisäsi vielä ihmettelevänsä piispan itsensä tietävän sellaisia maagisia juttuja, joita muut eivät tiedä ja esittelevänsä niitä vielä julkisesti saarnassa. Tällainen toiminta saattoi Thuroniuksen mielestä piispan itsensä aika outoon valoon! ”Det är till vndra att Hans Ehrewyrd:t Biskopen talar så mycket om artibus Nicromantics och trullkonster, ty han giorde sielff deruthinnan ett märkeligit prof i sin predikan i lögerdagz, då han sade, att den som skrifwer dhe orden Joh. 1. v. 1 etc. I begynnelsen war ordet etc. på ett papper och lägger det uthi en ask, och bär den bunden widh sin hals, han skall wara frij för skott och för swärdh, att intetdera skall bijta på honom. Jagh will swäria på att icke tree uthi församlingen, föruthan honom det tilförenne wiste.”

⁴²⁸ Asiaa käsiteltiin konsistorissa yhteensä kahdeksan kertaa ennen kuin tuomiosta päätettiin. 12.6, 22.6, 1.7, 5.7, 11.7, 23.7, 31.7, ja 28.8.1661. Varsinainen konsistorin päätös asialle saatiin 11.9.1661. CAA 1887.

⁴²⁹ 22.6.1661 CAA 1887, 294 ja 11.9.1661 CAA 1887, 310-311. Kesäkuun 22. päivän kokouksessa konsistorissa luettiin Thuroniuksen Tukholmasta 14. päivänä lähettämä kirje, jossa ilmoitettiin asioiden edistymisestä. Näin ollen vaikuttaisi siltä, että Thuronius oli jo huomattavasti aikaisemmin matkustanut Tukholmaan. Konsistorin kokouksista hän oli poissa aina syyskuuhun saakka, sillä vasta 11. päivän kokouksessa hän oli läsnä ja antoi selostuksensa matkan tuloksista.

⁴³⁰ 18.9.1661 CAA 1887, 312-316.

jo juhannuksesta saakka, mutta silti hän ei ollut tunnustanut mitään. Piispan mielestä kuolemanrangaistus olisi sellainen pelote, jolla Eolenius saataisiin tunnustamaan tekonsa ja samalla paljastamaan samaan asiaan syyllistyneet toverinsa. Mitään konkreettisia todisteita piispa ei kirjeeseensä sisällyttänyt. Toiminnan motiiviksi hän ilmoitti akatemian maineelle aiheutuneet vauriot, sillä moni ylhäinen herra oli alkanut epäillä akatemian sopivuutta heidän pojilleen.⁴³¹

Brahe reagoi piispan lähettämään kirjeeseen nopeasti ja asian vakavuuden takia lähetti Turkuun kolme eri kirjettä, jotka kaikki on päivätty samalle päivälle. Piispalle Brahe vastasi erittäin asialliseen sävyyn, että kuolemantuomion ollessa kyseessä ei voida toimia kovin kevytmielisesti. Oli oltava ehdottoman varmoja asianomaisen syyllisyydestä. Brahe pyysikin kopioita asiaa koskevista dokumenteista, jotta hän pystyisi paremmin perehtymään asiaan ja vasta sen jälkeen hän päättäisi tuomiosta. Brahe korosti piispalle myös yhteistyön merkitystä konsistorin kanssa. Piispa oli kirjoittanut Brahelle, ettei konsistori ollut yksimielinen tuomion suhteen, mutta ilmoitti totuudenvastaisesti enemmistön olleen silti kuolemantuomion kannalla.⁴³² Melkein vastaavanlaisen kirjeen Brahe lähetti myös akatemian konsistorille, joka muodollisesti oli päätöksen julistaja syytösasiassa. Tällä Brahe varmaankin halusi tuoda mielipiteensä julki kaikille konsistoriin kuuluneille henkilöille, että hänen mielipiteensä ei olisi vain piispan välityksen varassa ja siten manipuloitavissa.⁴³³

Kolmannen, tärkeimmän kirjeen Brahe lähetti Andreas Thuroniukselle. Kirjeessä Brahe pyysi Thuroniukselta tietoja Eoleniuksen tapauksesta sekä taustatietoja tämän perheestä. Brahe ilmaisi haluavansa kuulla vastauskirjeessä Thuroniuksen oman mielipiteen kyseisestä asiasta. Brahen kirjeen sävy poikkeaa huomattavasti piispalle ja konsistorille lähetetyistä kirjeistä. Thuroniukselle Brahe ei huomauta lainkaan kuolemantuomion vakavuudesta eikä riittävien todisteiden tarpeellisuudesta.

⁴³¹ 19.9.1661 PBB I 1922, 190-191. Esimerkeiksi epäilevistä ylhäisistä herroista Terserus mainitsee Herman Flemingin ja Lorentz Creutzin. Voi epäillä voi onko väitteellä todellista perää, sillä Terserus on voinut ilmoittaa nimet vain heittona, jotta hänen asialleen tulisi lisäpainoa.

⁴³² 4.10.1661 PBB I 1922, 75-76. ”Så alldenstunstundh man icke kan bringa den persohnen, som der vti gripen är, till propriam Confessionem eller Man hafwer – fullkommelige wittne emot honom och ehuru wäl som wij förnimme af Edhers Ehrewördigheetz relation, han tämmelig groft dermed har omgät, tycker oss doch bäst wara att Edhers Ehrewördigheet medh dee andre gode Herrar af Consistorio holla der öfwer enn noga ransakningh, och att dee alla äre ense vti meningem, fällandes lijka dom af hwilken ransakningh medh dee skäl der till domen finnas, ...”

⁴³³ 4.10.1661 PBB I 1922, 76-77.

Kirjeestä puuttui myös virallinen leima, toisin kuin piispalle ja konsistorille lähetetyissä kirjeissä se oli näkyvästi esillä. Brahe korosti Thuroniukselle, että hänen pyytämiensä tietojen toimittaminen osoittaisi suurta ystävyyttä häntä kohtaan.⁴³⁴ Kirjeellä Brahe aktivoi informaatioklienttinsä, jotta hänellä olisi paremmat mahdollisuudet tehdä päätös asiasta. Tiedon myös piti olla mahdollisimman luotettavaa, jotta sillä olisi arvoa. Thuronius oli Brahelle ykkösklientti akatemiassa ja siten myös hänen paras ja ehkä puolueettomin tietolähteensä.

Thuronius kirjoitti laajan selvityksen asiasta ja vastasi viivyttelämättä Brahelle. Thuronius kertoi saaneensa tietää asiasta kollegoiltaan heti Ruotsista saavuttuaan ja välittömästi tutustuneensa konsistorin aineistoon Eoleniuksen tapauksesta. Aineiston luettuaan hän oli kysynyt kollegoilta miksi Eoleniusta ei ollut päästetty vapaalle, koska asia ei ollut kovinkaan suuri. Tähän oli vastattu, etteivät piispa ja rehtori olleet sitä sallineet. Seuraavassa konsistorin kokouksessa Eoleniusta oli kuultu viimeisen kerran ja nyt myös Thuronius oli ollut läsnä. Thuronius kertoi, ettei Eoleniukselle oltu annettu hänelle kuulunutta oikeutta puolustautua, sillä piispa voimallisesti painosti häntä niin, ettei syytetyllä ollut mahdollisuutta ilmaista itseään. Tästä masentuneena Eolenius oli vain sanonut, että tuomitkoon hyvät herrat niin kuin pystyvät Jumalan edessä teostaan vastaamaan. Thuronius kertoi Brahelle myös tuomion äänestyksestä nimeten henkilöiden kannat selkeästi ja samalla tuoden esille osan tuomion kannalla olleiden häilyväisyyden päätöksessä. Lopuksi Thuronius ilmoitti oman kantansa asiaan kuten Brahe oli häntä pyytänyt tekemään. Thuroniuksen mielestä asiassa oli tehty ”*ex musca Elephantem*” eli mitättömästi asiasta suuri ja siten samalla vahingoitettu akatemian mainetta, minkä varjolla magiasyytöksiä oli nimenomaan ajettu. Hänen mielestään Eolenius pitäisi heti päästää vapaaksi ja kumota kaikki syytteet, joista häntä oli syytetty.⁴³⁵

Brahen päätös oli, ettei Eoleniuksen syytöksiä oltu näytetty toteen ja hänet oli vapautettava välittömästi. Brahen ilmoitus päätöksestä saapui kirjeessä, joka oli päivätty 8.11.1661 ja osoitettu akatemian konsistorille. Samassa kirjeessä Brahe myös moitti konsistoria siitä, kuinka vahingollista akatemialle oli paisutella pienistä

⁴³⁴ 4.10.1661 PBB I 1922, 77-78. ”Hwar med i giöre oss een behageligh wänskap; Och wij befalle Eder.”

⁴³⁵ 17.10.1661 PBB II:1 1932, 191-194.

asioista suuria.⁴³⁶ Tähän päätökseen olivat varmasti suuresti vaikuttaneet juuri Thuroniuksen antamat tiedot sekä tämän oma arvio tapauksesta. Tätä seikkaa puoltaa Brahen lähettämän kirjeen sanamuoto, joka on melkein sama kuin Thuroniuksen kirjeessä.⁴³⁷

Brahen päätös luettiin konsistorissa joulun alla ja osa professoreista katsoi tarpeelliseksi pyytää anteeksi hätäistä tuomiota Eoleniuksen tapauksessa. Anteesipyyntökirjeen allekirjoitti kahdeksan professoria. Suurin osa heistä kuului Brahen klienttiverkostoon. Yksikään allekirjoittaneista ei kuulunut niihin, jotka kiivaimmin olivat olleet kuolemantuomion kannalla. Mielenkiintoista on, että allekirjoittaneiden joukossa oli myös Andreas Thuronius, joka oli toiminut asiassa Brahen informaatiolähteenä ja vahvasti Brahen päätöksen taustalla.⁴³⁸ Kyse on klienttijärjestelmän piirteistä, joissa yksityinen ja julkinen alue erottuvat selkeästi toisistaan. Thuronius oli klienttijärjestelmän puitteissa toiminut kiitettävästi, mutta julkisella alueella hän oli osa kollektiivista konsistoria, jonka nimissä tuomio oli julistettu ja siten Thuroniuksen täytyi osallistua kollektiiviseen ja viralliseen anteesipyyntöön. Toisaalta Brahen verkostoon kuuluvien henkilöiden kollektiivinen anteesipyyntö oli tarkoitettu kunnianosoitukseksi Brahea kohtaan. Kollektiivinen anteesipyyntö osoitti paljon nöyrympää alamaisuutta kuin yhden henkilön anteesipyyntö.

1.2.3 Talousklientit

Brahe ei vuoden 1651 jälkeen enää koskaan käynyt Kajaanin vapaaherrakunnassaan. Hän kuitenkin ohjasi sen hallintoa tarkasti pääasiassa kirjeenvaihdon avulla. Lisäksi aika ajoin joku paikallisista virkamiehistä matkusti Tukholmaan ja selosti Brahelle vapaaherrakunnan tilanteen. Tämän vuoksi Brahe tarvitsi hyviä ja luotettavia virkamiehiä hoitamaan vapaaherrakunnan hallintoa. Brahe oli usein korostanut suomenkielen taitamista niiden viranomaisten keskuudessa, jotka joutuivat paljon tekemisiin paikallisten ihmisten kanssa. Johannes Curnoviuksen valinnan

⁴³⁶ 8.11.1661 PBB I 1922, 78-79. Tähän samaan asiaan oli myös Thuronius viitannut ja varmasti hän tunsi suurta tyytyväisyyttä, kun Brahe oli hänen kanssaan samaa mieltä.

⁴³⁷ 17.10.1661 PBB II:1 1932, 193. Thuroniuksen ehdotus tuomiosta Brahelle: ”..., fördenskull frij erkennes för alt wijdhare straff och **restitueras in integrum.**” Vrt. 8.11.1661 PBB I 1922, 79. Brahen päätöksen ilmoitus konsistorille: ”..., och han därmed **restitueras in integrum** igen;...”

⁴³⁸ 27.3.1662 Tigerstedt 1888, 22-23.

kihlakunnantuomarin virkaan voidaan katsoa perustuneen osittain juuri tähän. Lisäksi Curnovius oli hyvin oppinut ja hänellä oli kokemusta lakiasioiden hoidossa. Oli erittäin järkevää Brahen puolelta valita kihlakunnantuomariksi suomalainen, sillä siten paikalliset ihmiset varmasti tunsivat oikeutensa olevan turvattu, pystyessään hoitamaan asiansa helpommin.

Brahe oli Curnoviuksen toimintaan tyytyväinen ja samoin olivat paikalliset asukkaat. Alkuvuodesta 1659 vapaaherrakunnassa pidettiin Brahen käskystä yleistarkastus, jonka aikana järjestettiin myös alueen kaupunkien hallintoa paremmin toimiviksi. Tarkastajiksi Brahe oli lähettänyt komissaarit Erik Carpelanin ja Thures Gunnarssonin. Alueiden järjestelmällisen läpikäynnin aikana komissaarit ilmoittivat asioiden etenemisestä Brahelle.⁴³⁹ Tarkastajille Brahe oli antanut myös tehtäväksi nimittää Curnovius Kajaanin pormestariksi. Ilmeisesti tästä asiasta oltiin keskusteltu jo hyvissä ajoin asianomaisten kesken, sillä Curnovius aluksi pyysi Brahelta, ettei hänen tarvitsisi ottaa kyseistä virkaa vastaan. Lopulta hän kuitenkin otti viran hoidettavakseen ja suoritti pormestarivalan konventin kokouksessa helmikuussa 1659.⁴⁴⁰ Samalla tarkastajat määräsivät myös kaupunginkirjurin tehtävät Curnoviukselle. Tämä oli varsin työläs virka, sillä kaikista vapaaherrakunnassa tehdyistä dokumenteista piti lähettää kopio Brahelle ja muille niitä tarvitseville instituutioille. Niinpä Curnovius luopuikin virasta vuonna 1662 nimittäen tilalleen virkaan Erik Loctanderille.⁴⁴¹ Curnoviuksesta tuli Brahen luottoklientti Kajaanin alueella ja siksi hänen tehtävistään muodostui erittäin monipuoliset. Usein hänen toimenkuvaansa kuului asioita, jotka hopmanni oli voinut hoitaa. Osasyynä tähän saattoi olla hopmannien toimiminen myös Kajaanin linnanpäälliköinä, mikä oli heidän ensisijainen tehtävänsä. On muistettava myös, että vapaaherrakunnan hopmannit olivat ruotsinkielisiä, joten Curnoviuksen oli helpompi toimia paikallisten asukkaiden kanssa.

Curnoviuksen tärkeimmiksi tehtäviksi tulivat oikeudenhoito, hallinnon järjestäminen paremmaksi ja informaation lähettäminen Brahelle. Oikeudenhoidossa ei syntynyt mitään ongelmia, sillä Curnovius oli erittäin pätevä virassaan. Tämän totesivat

⁴³⁹ 11.2.1659 ja 3.3.1659 Tigerstedt 1880, 139-142. Carpelan oli ollut Brahen palveluksessa hovimestarina vuodesta 1647 lähtien. Katso Elgenstierna 1925, 760 sekä Nordmann 1904, 299.

⁴⁴⁰ Vartiainen 1931, 121-122 ja 166.

⁴⁴¹ Vartiainen 1931, 174.

hovi oikeuden asessorit Mikael Wexionius–Gyldenstolpe ja G. Thesleff, jotka suorittivat tarkastusmatkan vapaaherrakuntaan Brahen pyynnöstä alkukesästä 1660.⁴⁴²

Eniten Curnoviusta tarvittiin hallinnon alueella ja julkisten toimintojen järjestämisessä. Brahe antoi hänen vastuulleen kouluolojen parantamisen, jotta alueelle saataisiin kunnolliset mahdollisuudet sivistykselliseen kasvatukseen, sillä piispa Terserus oli nimenomaan näin toivonut.⁴⁴³ Curnovius kirjoittikin kesällä Brahelle toivovansa avustusta vuoden 1660 jäljellä olevista teinirahoista koulurakennuksen rakentamiseen, koska kaupungilla itsellään ei ollut varaa siihen. Samaan aikaan Kajaanin linnan kunnostaminen nieli paljon rahaa, joten koulu jäi rakentamatta.⁴⁴⁴ Pettyneenä koulutoimen tilaan piispa Terserus kirjoitti omalle patronukselleen, valtakunnan kansleri M. G. De la Gardielle. Terserus kertoi De la Gardielle Brahen laittaneen vapaaherrakunnan varahopmannin Samuel Långhin valvomaan myös koulutoimintaa. Terseruksen mielestä tämä oli kykenemätön valvomaan koulua ja lisäksi mieluummin sijoitti vapautuvat varat Kajaanin linnan korjaustyöhön. Terserus pelkäsikin koulutoiminnan olevan erittäin puutteellista vapaaherrakunnassa.⁴⁴⁵ Pitkällisten järjestelyjen jälkeen koulu saatiin kuitenkin toimimaan.⁴⁴⁶

Curnoviuksen tärkein tehtävä Brahen klienttinä oli vapaaherrakunnan taloudellisen tuottamisen varmistaminen ja parantaminen. Curnovius voidaankin luokitella hybridiklientiksi, sillä hänen vastuullaan oli myös hallintoon liittyvän informaation lähettäminen Brahen päätöksentekoprosessin helpottamiseksi. Vaikka hopmannien tehtäviin yleisemmin kuului toimia alueen veronkannon ylimpänä virkamiehenä, tämä tehtävä lankesi Brahen vapaaherrakunnassa suurimmaksi osaksi Curnoviuksen harteille. Brahe oli antanut hänelle ohjeet, joiden mukaan kruunun viranomaiset eivät

⁴⁴² Nordmann 1904, 299.

⁴⁴³ 14.3.1661 Tigerstedt 1880, 175-176.

⁴⁴⁴ Vartiainen 1931, 116-117.

⁴⁴⁵ 1.5.1662 HRFKP 4 1900, 168.

⁴⁴⁶ Koulun toiminnan aloittamisessa oli itse rakennuksen saamisen lisäksi vaikeuksia saada koululle kunnollinen koulumestari. Terseruksen ja Brahen välillä oli erimielisyyttä koulumestarin toimeen tarvittavasta koulutuksesta ja kokemuksesta. Lisäksi oikean informaation puute häiritsi henkilöiden välistä kommunikointia. Tilanne lopulta päättyi Brahen tokaisuun, että hän voi laittaa siihen virkaan kenet haluaa, sillä hän oli koulurakennuksen maksanutkin. Katso Vartiainen 1931, 188-235. Brahen lausunto katsomistaan oikeuksista: 1.8.1662 Brahe 1888, 37.

saaneet puuttua mitenkään vapaaherrakunnan hallintoon. Valtiolle kuuluvat tulliosuudet tuli vapaaherrakunnan viranomaisten suorittaa itsenäisesti ilman kruunun miesten apua.⁴⁴⁷

Curnoviuksen tehtävä oli ensisijaisesti valvoa Brahen etuja vapaaherrakunnan alueella. Konventin kokouksissa käsitellyistä asioista ja päätöksistä hän ilmoitti kirjeitse Brahelle. Kokousten sisällön lisäksi hän selosti myös muita vapaaherrakuntaa koskevia talousasioita.⁴⁴⁸ Alueen hoitoa oli katsottava etupäässä taloudelliselta kannalta ja Curnovius ehdottikin Brahelle muutoksia toimintatavoissa, jotta patronus saisi mahdollisimman paljon hyötyä omistamastaan alueesta. Brahe toimikin pääsääntöisesti klienttinsa ehdottamalla tavalla, mikäli katsoi sen hyväksi ratkaisuksi.⁴⁴⁹ Aina hän ei kuitenkaan ollut samaa mieltä klienttinsa kanssa ja saattoi tästä varovaisesti huomauttaa klientilleen, esimerkiksi siten, että klientti tietämättään oli ajatellut asiat väärin. Curnovius oli muiden Kajaanin porvareiden mukana anonut Brahelta, että Kajaanin talvimarkkinat lopetettaisiin haitallisina. Kajaanilaiset halusivat mieluummin itse olla kaupan välittäjinä ympäristössään kuin antaa muiden kaupunkien porvareiden tulla myymään tavaraa Kajaaniin. Tähän Brahe ei suostunut, vaikka sitä häneltä useaan otteeseen pyydettiin, sillä Brahe, että joku yksityinen henkilö oli yllyttänyt kaupunkilaisia vaatimaan markkinoiden lopettamista. Huomautus voisi tarkoittaa juuri Curnoviusta, sillä ainoastaan hän oli asiasta useaan otteeseen kirjoittanut Brahelle.⁴⁵⁰

Brahen hopmanneiksi nimittämien klienttien päätehtävä oli Kajaanin linnanpäällikkönä toimiminen. Brahe koki linnan merkityksen tärkeäksi vapaaherrakunnalleen, koska se sijaitsi Venäjän rauhattomalla rajalla. Hyvä rajalinnoitus takasi alueelle vakaan mahdollisuuden kehittyä ja siten samalla hyvän tuoton Brahelle itselleen. Hopmannien sotilaallisen kokemuksen avulla oli saatava mahdollisimman turvalliseksi. Vapaaherrakunnan ensimmäisenä hopmannina toimineen Zacharias Palmbaumin tärkeimmäksi tehtäväksi tuli kunnollisen sotilasosaston luominen.

⁴⁴⁷ Jokipii 1956, 97.

⁴⁴⁸ 30.4.1663 Tigerstedt 1888, 66-69.

⁴⁴⁹ Jokipii 1956, 227.

⁴⁵⁰ Vartiainen 1931, 274-275. Brahen lopullinen päätös: 4.6.1662 Tigerstedt 1888, 28; kohta 3.

Sotakollegion kanssa suoritettut järjestelyt ovat osoitus Brahen huolesta alueen turvallisuudesta. Hän lupautui ylläpitämään suurempaa sotajoukkoa kuin olisi normaalisti tarvittu sillä ehdolla, että joukko-osasto sidottiin puolustamaan Venäjän rajaa. Tämä tarkoitti, ettei normaalia väenottoa Ruotsin armeijaa varten suoritettu vapaaherrakunnan alueelta. Brahella oli palveluksessaan 74 sotilasta, 34 henkilöä enemmän kuin sotaväen otossa olisi otettu. Myös upseerien määrä oli kaksinkertainen, mikä mahdollistikin joukkojen kasvattamisen kaksinkertaiseksi kriisiaikana ilman, että niiden hallinta tuottaisi ongelmia. Palmbaumin toimiessa joukkojen harjoittajana ja pääorganisoijana joukot saavuttivatkin Brahen asettamat tavoitteet. Sodassa Venäjää vastaan vuosina 1656-1658 osasto tuhosi Kuopion alueelle tunkeutuneet 200 venäläistä sotilasta ja samalla anastivat näiltä kaksi lippua. Kuningas henkilökohtaisesti kiitti Brahea tästä urotyöstä ja myöhemmin Brahe mainitsi valtaneuvostossa rakuunoineen puolustaneen koko Pohjanmaata.⁴⁵¹ Toimillaan Brahe oli saavuttanut maineen ja kunnian lisäksi suuren taloudellisen hyödyn onnistuessaan pitämään vapaaherrakuntansa melkein koskemattomana ja siten taloudellisesti tuottavana. Samalla alueen asukkaat saattoivat turvallisin mielin kehittää aluetta taloudellisesti paremmin tuottavaksi.

Vaikka Palmbaum oli saanut järjestettyä vapaaherrakunnan alueelle kohtuullisen kokoiset paikalliset joukot, oli Brahella mielessään vielä paremman puolustuksen rakentaminen. Palmbaumin jälkeen hopmanniksi tuli Samuel Långh, jonka tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui Kajaanin linnan uudistaminen ja Brahen ohjeiden mukaisen pienen linnoitusketjun rakentaminen rajaa turvaamaan. Hienoista suunnitelmista toteutui ainoastaan pieni osa, mutta sekin osoitti alueen ihmisille, että Brahe halusi tosissaan suojella aluetta hyökkäyksiltä ja hävitykseltä.⁴⁵²

Vapaaherrakunnan alueen saattaminen mahdollisimman turvalliseksi ei ollut helppo urakka Brahen lähettämille klienteille. He suoriutuivat kuitenkin tehtävästään varsin hyvin. Vaikka klientin asema ei ollut helppo, pidettiin siitä kiinni kynsin ja hampain ja tarvittaessa jopa vastoin omaa etua. Patronus oli pidettävä tyytyväisenä, mikäli halusi pitää itsellään mahdollisuuden päästä jatkossa entistä parempaan asemaan. Zacharias Palmbaum joutui tällaiseen välikäteen talvella 1653. Vuoden 1652

⁴⁵¹ Jokipii 1960, 79-83.

⁴⁵² Jokipii 1960, 96-102.

valtiopäivien suostumuksella koko valtakunnan läänityksille oli määrätty ylimääräinen suostuntavero. Kajaanin vapaaherrakunnassa ei oltu koskaan aikaisemmin maksettu tällaista veroa ja Palmbaumin tehtäväksi tuli veron kerääminen. Asukkaat eivät kuitenkaan halunneet suostua siihen ja Palmbaumin täytyi solmia asukkaiden kanssa sopimus, jonka mukaan hän itse vastapalvelukseksi antaisi avustusta verona suoritettavaan summaan.⁴⁵³

Hallinnollisten toimenpiteiden taustalla oli vaikuttamassa enemmän tai vähemmän taloudellinen motiivi. Patronus kaipasikin myös puhtaasti taloudellisia näkökulmia huomioivaa informaatiota, jossa tuotaisiin esille esimerkiksi alueella olevia mahdollisuuksia taloudellista hyötyä tuottaviin toimintoihin. Palmbaum informoi Brahea vuonna 1658 Venäjän sodan jälkimainingeissa Liperin vapaaherrakunnan olevan niin huonossa jamassa sotatoimien jälkeen, ettei siellä ollut kuin parikymmentä talonpoikaa jäljellä. Hän kehotti Brahea ostamaan kyseisen alueen, sillä myöhemmin sen saisi varmasti tuottoisaksi uudelleen.⁴⁵⁴ Hopmannit lähettivät ajoittain Brahelle uutisia myös malmiesiintymistä. Palmbaum lähetti kahteen otteeseen näytteitä mahdollisista esiintymistä, joita olisi ehkä ollut mahdollista hyödyntää taloudellisesti. Saman asian tiimoilta Brahea lähestyi myös hopmanni Långh, joka oli saanut tietoonsa mahdollisen kupariesiintymän.⁴⁵⁵ Brahe oli varmasti teroittanut klienttensä mieleen valppautta etsiä mahdollisia taloudellisesti tuottavia yrityksiä. Toisaalta klientit ovat saattaneet toimia myös oma-aloitteisesti etsiessään Brahelle mahdollisuuksia lisäänsioihin, jotta tämä olisi anteliaampi patronus.

Turvataksien riittävän informaation saannin Brahe oli määrännyt, että kaikista dokumenteista, kirjeet mukaan lukien, tehtiin kopio. Erityisesti kirjeitä oli aina lähetettävä kaksi kappaletta eri kautta, jotta varmistettaisiin niiden perille tulo. Kiireellisissä tapauksissa saatettiin informaation saannin nopeuttamiseksi lähettää useampiakin kirjeitä eri paikkoihin, joissa vastaanottaja mahdollisesti oleskeli. Brahen määräyksestä Kajaanin vapaaherrakunnassa arkistoiitiin aina tarkasti vuoden aikana tuotettu virallinen dokumentaatio, joita sitten säilytettiin vapaaherrakunnan kansliassa kolmen lukon takana. Avaimet uskottiin hopmannin, voudin ja

⁴⁵³ Jokipii 1956, 176. Asukkailla tässä yhteydessä tarkoitan vain niitä, joita kyseinen vero koski eli suurimmaksi osaksi talonpoikia.

⁴⁵⁴ Jokipii 1956, 215.

⁴⁵⁵ Jokipii 1956, 335-336.

kihlakunnantuomarin haltuun. Kerran vuodessa asiakirjoista piti lähettää kopiot Brahen kansliaan tarkastettavaksi, jotta viimeistään silloin kaikki mahdollinen informaatio tulisi Brahen tietoon.⁴⁵⁶

Kajaanin vapaaherrakunnan hallinnosta muodostui läheisesti feodaalista hallintotapaa muistuttava, missä läänitysten omistajalla oli lopullinen päätäntävalta suurimpaan osaan asioista. Brahen ja vapaaherrakunnan asukkaiden välille syntyikin varsin kiinteä suhde, jonka asukkaat kokivat yleisesti positiivisesti. Moniportaisen hallintokoneiston sijasta he saattoivat suunnata toivomuksensa tai valituksensa suoraan Brahelle, ja saada siten päätökset usein nopeammin aikaiseksi. Samalla hallintosuhteet muodostuivat henkilökohtaisemmiksi ja siten asukkaille selkeimmiksi käsittää. Tästä syystä asukkaat saattoivat luopua vaatimasta oikeuksistaan, jotka heille lakien mukaan olisivat kuuluneet. Esimerkiksi harvoin asukkaat puuttuivat Brahe suorittamiin hallinnollisiin tai kirkollisiin nimityksiin. Taustalla oli ajatus, että Brahen klienttien kautta myös asukkaille avautui suora linja hallintoon. Kaupungit ja muutkin alueet hyötyivät patronus–klientti -suhteesta, koska se oli myös patronuksen etu.⁴⁵⁷ Esimerkiksi kaupungin porvareilla oli oikeus asettaa itse pormestariehdokkaat. Käytännössä näin ei kuitenkaan käynyt, sillä nimitykset usein tulivat ilman, että porvaristoa oltiin edes asian tiimoilta kuultu. Toisaalta porvariston itse tehdessä valinnan virkaan helposti valittiinkin juuri se ehdokas, jolla oli esittää hyvän patronuksen suosituskirje.

Brahe oli omassa vapaaherrakunnassaan järjestänyt hallinnon mieleisekseen. Alueen tärkeimmät viranomaiset päättivät yhdessä tärkeimmistä asioista vuosittain kokoontuvassa Kajaanin konventin kokouksessa. Siellä tehdyt päätökset lähetettiin Brahelle tarkistettavaksi ja vahvistettavaksi.⁴⁵⁸ Tällaisen hallintotavan etuna oli se, ettei yksikään virkamies päässyt nousemaan liian erityiseen asemaan ja lisäksi päätökset olivat tarkemmin harkittuja, koska samaa asiaa oli pohtimassa useita henkilöitä. Henrik Cortella oli poikkeuksellinen suhde Braheen verrattuna muihin vapaaherrakunnan virkamiehiin. Koska hänen roolinsa Brahen klienttinä oli varsin tärkeä, hän oli saavuttanut Brahen täyden luottamuksen ja saattoi välillä toimia

⁴⁵⁶ Jokipii 1956, 80-82 ja 110.

⁴⁵⁷ Horrox 1981, 151 - 153.

⁴⁵⁸ Nordmann 1904, 292-293.

liiankin itsenäisesti aiheuttaen muissa vapaaherrakunnan virkamiehissä hieman paheksuntaa. Tyynnyttääkseen muita hän joutui esittämään vuoden 1655 konventin kokouksessa Brahen kirjeen, jossa Corten käskettiin totella vapaaherrakunnan hopmannia siinä missä muutkin virkamiehet.⁴⁵⁹ Tällä tavoin Brahe halusi estää henkilösuhteiden liiallisen kiristymisen taatakseen alueelle hyvin toimivan hallinnon. Patronus antoi myös suojaa alueen asukkaille kriisiaikoina. Esimerkiksi pahan katovuoden sattuessa Brahe lähetti alueen asukkaille vilja-avustuksia, jotta nämä selviäisivät kriisistä.⁴⁶⁰ Myös sota-aikana Brahen toiminta oli tuonut turvaa alueelle, joka olisi jäänyt todennäköisesti ilman sitä, jos se olisi ollut kruunun hallinnassa oleva alue.⁴⁶¹

Corten tehtävistä julkisimpia oli suoranaisesti hallintoon liittyvät tehtävät. Suurin vastuu hänellä oli Raahen kaupungin pormestarina, sillä Raahella oli maantieteellisesti ja Cortella hallinnollisesti tärkeä merkitys linkkinä koko vapaaherrakunnan ja Brahen välillä. Raahen kautta kulkeva laivaliikenne toimi niin taloudellisena kuin informatiivisenaakin solmukohtana. Kaupungin menestys oli siten elintärkeä koko vapaaherrakunnan kannalta. Koska Corte huolehti Brahelle kuuluvien verotavaroiden välittämisestä vapaaherrakunnasta Ruotsiin, hänellä oli paremmat mahdollisuudet kommunikoida joko Brahen kanssa tai tämän taloudesta vastaavien klienttien kanssa. Laivaliikenteen mukana Cortella oli mahdollisuus käydä henkilökohtaisesti neuvottelemassa tarvittavista toimenpiteistä. Näitä matkoja hän tekikin melkein joka purjehduskausi.⁴⁶²

Corte johti lähes yksinään Raahen kaupunkia. Hänellä oli apunaan Zacharias Ficke, joka toimi kaupungin ja pitäjän kirjurina sekä postimestarina vuoteen 1664 asti.⁴⁶³ Muu porvaristo ei osallistunut kaupungin hallintoon mitenkään. Corten kuoltua maaherra piti kaupungissa hallintotarkastuksen, jonka yhteydessä porvaristo ilmoitti, ettei se ollut koskaan nähnyt kaupungin laskuja eikä tiennyt mitään sen tuloista ja menoista. Tämän vahvisti myös Henrik Corte nuorempi, joka ilmoitti isänsä huolehtineen samalla kaikista kaupungin tuloista ja toimineen kassanhoitajana. Corte

⁴⁵⁹ Jokipii 1956, 109.

⁴⁶⁰ Impiwaara 1949, 169.

⁴⁶¹ Jokipii 1960, 79-83.

⁴⁶² Jokipii 1956, 82.

⁴⁶³ 20.3.1664 HRFKP 4 1900, 226.

ei ollut edes antanut porvareille kuitteja näiden maksuista.⁴⁶⁴ Tästä käy ilmi kuinka Corte huolehti kaupungista erittäin itsenäisesti, eikä Brahella ollut mitään valittamista asiasta, sillä Corten toiminta tyydytti häntä. Corte suoritti aina tilinsä säännöllisesti, joten Brahen ei tarvinnut häntä siitä asiasta muistuttaa. Ellei mitään muitakaan ongelmia talousasioissa esiintynyt, Brahe oli tyytyväinen.⁴⁶⁵

Corte joutui ahkerasti puolustamaan Raahen kaupunkia myös muiden kaupunkien hyökkäyksiä vastaan. Varsinkin Oulu, josta Corte oli pormestarin virkaan siirtynyt, hyökkäsi alituisen Raahea vastaan syyttäen kaupunkia Oulun porvareiden elinkeinon huomattavasta heikentämisestä. Kuningatar Kristiinan säädöksillä vuosina 1638 ja 1639 oli venäläisiä kielletty kauppaamasta tavaroitaan muualla kuin Oulussa. Käytännössä sääntöä oli mahdoton valvoa ja kauppaa käytiin ahkeraan myös maaseudulla.⁴⁶⁶ Silloin tällöin venäläisiä kauppamiehiä saapui myös Raaheen Savon ja Pyhäjoen kautta. Vuoden 1661 lopulla Corte kirjoitti Brahelle ja kysyi olisiko mahdollista, että venäläiset kauppiat myisivät edes osan tuotteistaan Raahessa. Tiedusteluun antoivat aiheen Raaheen saapuneet venäläiset kauppiat, joista toinen oli myynyt siellä hieman tavaroitaan. Tästä tiedon saatuaan oululaiset olivat heti lähettäneet valtuuksilla varustetun Carl Cammeran (Camron) vaatimaan myytyjen tavaroiden takavarikoimista ja kieltämään Raahea tullauttamasta tavaroita. Raaheen saapuneet kauppiat oli ohjattava Ouluun.⁴⁶⁷ Corten ajatuksena oli saada Brahe vaikuttamaan asioihin niin, että Raahessa voitaisiin myös järjestää markkinat venäläisille kauppiaille. Näin saataisiin kaupungille lisätuloja, jotka samalla kasvattaisivat verojen myötä Brahen omaisuutta. Suoranaista muutosta Corte ei saanut aikaiseksi, mutta vuonna 1664 muutettiin sääntöä siten, että venäläisten oli tullattava tavaransa myös Kajaanissa. Nämä tulot Corte sitten välitti eteenpäin Brahelle, joten hän sai kuin saikin osuutensa kaupasta.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Toivanen – Forss 1990, 591.

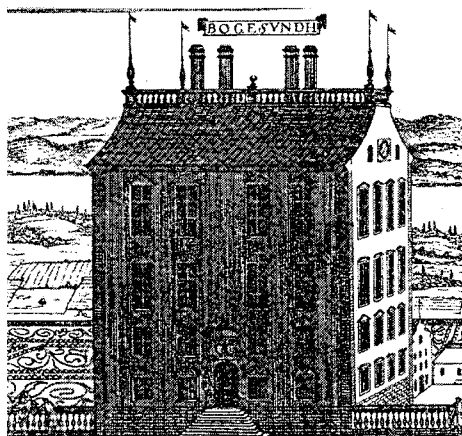
⁴⁶⁵ Söderhjelm 1911, 11. Ainoastaan kerran vuonna 1664 oli kamarilla huomauttamista tileistä ja Corte kutsuttiin Tukholmaan antamaan selvitystä. Tästä hän oli huolissaan, koska katkaistuaan jalkansa hän ei päässyt puolustamaan itseään. Brahe varmaankin hoiti klienttinsä puolustamisen.

⁴⁶⁶ Virkkunen 1919, 244. Uudelleen asiaan puututtiin hallinnon taholta vuosina 1645 ja 1647. Ks. Virkkunen 1919, 247.

⁴⁶⁷ 24.11.1661 Tigerstedt 1888, 20-21.

⁴⁶⁸ Virkkunen 1919, 248. Raahelaisten anomukset saada osuus venäläisten kaupasta toteutuivat vasta joulukuussa 1680. Tätä ei Henrik Corte enää ollut näkemässä.

Henrik Corten vastuulla oli Raahen kaupungin taloudellisen toiminnan varmistamisen lisäksi myös sen puolustuksen järjestäminen. Hän oli saanut tehtävän Brahelta itseltään, joka oli lähettänyt ohjeidensa mukana myös alustavat piirustukset. Corte oli tutustunut ohjeisiin, mutta uskoi suunnitelman olevan halvemmallakin toteutettavissa. Oman ehdotuksensa Corte oli liittänyt vastauskirjeeseen.⁴⁶⁹ Corten toiminta osoittaa, ettei hän ollut pelkästään Brahen käskyläinen vaan hän ajatteli asioita monesta eri näkökulmasta ja uskalsi toimia oman harkintansa mukaisesti. Nämä olivat ominaisuuksia, joiden vuoksi Brahe varmasti luotti Corten. Hän antoikin Corten laatia Raahea varten järkevän linnoittamissuunnitelman. Vaikka asiaa pohdittiin useita vuosia, siitä ei lopulta tullut mitään.⁴⁷⁰ Ehkä suunnitelma oli liian kallis rakennettavaksi Raahen kokoiseen kaupunkiin eikä Brahe ollut tarpeeksi halukas kuluttamaan siihen rahaa.

Kuva 9. Bogesund

Raahen kaupungin toiminnan varmistaminen liittyi oleellisesti Henrik Corten toiseen tärkeään luottamustehtävään, jonka hän Brahen klienttinä oli saanut tehtäväkseen. Suurin osa Kajaanin vapaaherrakunnasta kerättävistä veroista toimitettiin pääasiassa Raaheen varastoitavaksi.⁴⁷¹

Näin toimittiin niin luontaistuotteiden kuin rahana kerättävien verojenkin kanssa. Corten tehtävänä oli toimittaa verotulot Brahelle. Tätä tehtävää varten hän oli varustanut itselleen useita laivoja, terävä liikemies kun oli. Vapaaherrakunnassa verot oli sovittu kerättäväksi neljässä eri muodossa: viljana, voina, lihana ja rahana. Myöhemmin Brahe antoi Cortelle ohjeita Salon alueen lihaveron muuttamiseksi rahaksi, sillä heidän lähettämänsä lihan laatu oli ollut erittäin kehoa.⁴⁷²

⁴⁶⁹ 18.8.1663 Tigersted 1888, 78-79.

⁴⁷⁰ Toivanen – Forss 1990, 555-558.

⁴⁷¹ Jokipii 1956, 358. Ks. myös Toivanen – Forss 1990, 378. Brahe oli suostunut kuopiolaisten toivomukseen toimittaa verot Viipuriin, kuitenkin sillä ehdolla, että ensisijaisesti ne pyrittäisiin toimittamaan Raaheen. Kuopion lisäksi Brahelinnan verovilja toimitettiin maakuljetuksina Marttilaan Juvan kartanoon, Varsinais-Suomeen jauhattavaksi. Jauhot kuljettiin sitten Paraisiin Matholmenin kartanoon laivattavaksi Bogesundiin. Tällä tavoin Brahe pystyi välttämään joitakin tullikustannuksia.

⁴⁷² Toivanen – Forss 1990, 518-519.

Myöhemmin 1660-luvulla talonpojat alkoivat rahanpuutteessa korvaamaan veromaksut tervalla. Tämä asetti Henrik Corten ikävään välikäteen, sillä tervan viennille oli asetettu kiintiöt. Vaikka Corten kiintiö oli huikeat 50 lästiä, hän pyysi Brahe vaikuttamaan kiintiön lisäämiseksi, jotta talonpojat voisivat näin hoitaa verovelvoitteensa ja Brahe saisi alueelta tuottoa. Joinakin vuosina Corte oli toimittanut Tukholmaan jopa yli sata lästiä tervaa, mikä oli yli puolet koko Raahen 200 lästin kiintiöstä. Tämä aiheutti riitoja pormestarin ja muun porvariston keskuudessa.⁴⁷³ Brahen kannalta terva verotavarana oli näin ongelmallinen. Vientiä rajoittivat kiintiöt, mutta ilman tervaa olisivat alueen verotulot jääneet saamatta. Koska Henrik Corte toimi pormestarinvirkansa ohella Salon pitäjänvoutina, oli hänen tehtävänänsä vastaanottaa suurempia määriä tervaa kuin muiden porvareiden.⁴⁷⁴ Osittain tästä johtui kiintiöistä ja niiden ylittämisestä johtuneet kiistat. Brahen täytyi tukea omaa klienttiään, joka toimi Brahen hyväksi, mutta samalla olla herättämättä pahaa verta muiden porvareiden keskuudessa, sillä vakaat olot olivat toimivan kaupungin edellytys. Corte kirjoittikin Brahelle, voisiko tämä hankkia ylimääräiselle tervalle erikoisvientiluvan. Brahella oli riittävästi valtaa ajaakseen klientilleen erityislupia tervan vientiin. Tällainen toiminta oli mahdollista ja se muodostuikin Corten ja Brahen välillä melko normaaliksi menettelytavaksi. Lisäksi menettely oli kummankin osapuolen edun mukaista. Brahe sai verotulonsa ja Corte, joka omisti useita laivoja, laivakuljetuksesta saatavat tulot.⁴⁷⁵

Tervatoimituksien lisäksi Corte kuljetti laivoillaan verotulot, jotka kuuluivat Brahelle. Luontaistuotteiden lisäksi hän kuljetti laivoillaan myös veroina saadut rahat, jotka oli pakattu tynnyreihin.⁴⁷⁶ Corte omisti enimmillään neljä alusta, mutta hänellä oli myös muita laivoja tilapäisesti käytössään. Cortella oli työvoimana erityisiä laivureita, jotka huolehtivat laivaliikenteestä. Eräs Corten käyttämistä laivureista avioitui myöhemmin Corten tyttären kanssa ja ryhtyi itsenäiseksi laivanomistajaksi.⁴⁷⁷ Omien ja Brahen tavaroiden lisäksi Corte kuljetti myös muiden porvareiden tavaroita Tukholmaan kaupattavaksi.⁴⁷⁸ Corte oli ollut varakas porvari jo

⁴⁷³ Jokipii 1956, 174-175, Toivanen – Forss 1990, 411 ja Karonen KBc 2-3.

⁴⁷⁴ Salon pitäjä tuotti 2/3 koko vapaaherrakunnan alueella tuotetusta tervasta. Ks. Toivanen – Forss 1990, 410 (taulukko).

⁴⁷⁵ Jokipii 1956, 174-175.

⁴⁷⁶ 5.9.1663 Tigersted 1888, 80.

⁴⁷⁷ Impiwaara 1949, 172-173.

⁴⁷⁸ Mäkelä 1984, 115.

toimiessaan Oulussa, mutta Raahessa hänestä kasvoi Brahen suojeluksessa ja palveluksessa todella huomattava kauppiasporvari.

Per Brahe oli ahkera rakennuttamaan omistamilleen alueille myös esiteollisia yrityksiä. Ideoidensa toteuttamisessa hän käytti apuna klienttiään Henrik Cortea, jolla oli talousasioissa vankka kokemus. Suola oli yksi tärkeimmistä tuontiartikkeleista 1600-luvulla. Sen saaminen oli joskus hankalaa ja siksi sitä koetettiin valmistaa myös itse. Brahen aloitteesta Henrik Corte ryhtyi kokeilemaan suolan valmistamista Raahessa.⁴⁷⁹

Corte sijoitti kokeiluluontoisen tehtaan Raahen edustalla olevalle saarelle, jolle hän oli tuottanut tarvikkeita tehtaan rakentamista varten. Brahe oli lähettänyt varten Cortelle kuparilevyjä, joista oli tarkoitus takoa pata, sillä rautapadassa keitetystä suolasta tuli mustaa ja kelvotonta. Tätäkin Corte oli nimittäin kokeillut odottaessaan kuparisen padan valmistumista. Suolankeittämön valmistuttua syksyksi 1669 ryhtyi Brahen lähettämä suolamestari työstämään suolaa. Tämä yritys tapahtui talvella, koska meriveden tiedettiin olevan silloin suolaisimmillaan. Tulokset eivät olleet kunnollisilla välineilläkään sen paremmat ja kesän tullen Corte lähetti suolamestarin laivansa mukana takaisin Ruotsiin, jotta tämä voisi henkilökohtaisesti selvittää tulokset Brahelle.⁴⁸⁰

Suolankeittokokeilu oli kestänyt vuoden ja sen tulokset olivat olleet huonoja. Corte lopetti kokeilut, sillä hän ei uskonut tulosten paranevan tulevaisuudessakaan ja yritysten jatkaminen olisi ollut vain turhaa ajan ja varojen haaskausta. Tuloksena oli toki saatu suolaa, mutta sen väri pysyi edelleen mustana ja sitä oli saatu tehtyä ainoastaan kapallinen.⁴⁸¹ Tulokset kertoivat selkeästi suolan keittämisen epäonnistumisesta eikä Corten varmasti ollut vaikea tehdä päätöstä kokeilin lopettamiseksi, vaikka suola oli erittäin arvokasta ainetta sen vaikean saatavuuden vuoksi. Suolankeittäjä jäi Brahelle ja Cortelle haaveeksi, mutta se ei estänyt heitä ryhtymästä muihin teollisuusyrityksiin.

⁴⁷⁹ Toivanen – Forss 1990, 375.

⁴⁸⁰ Jokipii 1956, 347-348.

⁴⁸¹ Söderhjelm 1911, 27.

Suolakeittämöä suurempi yritys oli Brahen ideoima potaskatehdas. Se rakennettiin Palokoskelle ja sen rakentamista Brahe lähetti johtamaan saksalaisen Sigfried Leopoldin.⁴⁸² Henrik Corte ja mestari Leopold olivat kiertäneet talvella 1672 ympäri Salon pitäjää neuvomassa talonpoikia valmistamaan tuhkaa potaskatehtaan tarpeisiin. Samalla Corte oli antanut talonpojille ohjeet toimittaa rakennuspuuta tehdasta varten ja palkannut irtolaismiehiä rakentamaan tehdasta.⁴⁸³ Corten tehtävänä oli siis valvoa tehtaan rakentamista ja toimittaa sitä varten tarvittavat materiaalit sekä työvoima.

Työvoimaksi Corte oli palkannut ilman vakituista työtä olevia henkilöitä. Tätä ratkaisua hän perusteli Brahelle kustannussyillä, sillä tällaiselle liikkuvalla työvoimalle ei tarvinnut maksaa yhtä hyvää palkkaa kuin vakinaisille miehille. Aluksi Corte maksoi heille palkan itse, mutta toivoi Brahen pian määrävän tähän tarkoitukseen vuosirahasäännön. Brahe toimittikin Cortelle varat ja samalla kankaita työmiesten vaatetusta varten. Corten ja Brahen välinen patronus–klientti -suhde oli niin vakaalla pohjalla, ettei Cortelle ollut suuri riski sijoittaa omaa varallisuuttaan hankkeeseen tilapäisesti. Hän antoi myös osan omista rautavarannoistaan tehtaan tarpeita varten, sillä Brahen lähettämä rautalasti oli viivästynyt huonon sään takia. Omansa Corte sai takaisin myöhemmin raudan saavuttua Raaheen.⁴⁸⁴ Oli myös Corten etu saada potaskatehdas toimimaan sujuvasti, sillä siten hän pysyisi tulevaisuudessakin Brahen luottoklienttinä ja pystyisi samalla vakaasti toimimaan kauppiasporvarina.

Palojoen potaskatehdas oli omana aikanaan varsin suurellinen ja tärkeä yritys, sillä potaskaa tarvittiin paljon mm. lasinvalmistuksessa. Tukholmassa oli kaksi lasitehdasta, jotka tarvitsivat potaskaa jatkuvasti. Hankkeen tärkeyttä kuvastaa myös siitä tehty piirustus, jonka laati saksalainen Leopold.⁴⁸⁵ Piirustus oli varmasti laadittu helpottamaan potaskatehtaan rakentamista. Lisäksi sen avulla asiaa oli selvitetty hankkeen ideoijalle ja kustantajalle, Per Brahelle. Potaskatehtaan tiedetään toimineen ainakin vuoteen 1675 asti, koska vielä silloin sen asioita käsiteltiin Kajaanin konventissa, mutta on jäänyt epäselväksi jatkuiko sen toiminta Brahen kuolemaan

⁴⁸² Nordmann 1904, 345.

⁴⁸³ Jokipii 1956, 338.

⁴⁸⁴ Impiwaara, 1949, 170-171.

⁴⁸⁵ Jokipii 1956, 338-339. Ks. Piirustus Nordmann 1904, 344 sekä Jokipii 1956, 338.

asti.⁴⁸⁶ Joka tapauksessa hankkeesta ei syntynyt pidempiaikaista esiteollista toimintaa vaan kyseessä oli Brahen itsensä harrastama pienteollisuustoiminta.

Corten tärkeisiin tehtäviin kuului myös luotettavan informaation lähettäminen Brahelle, sillä kuten edellä on mainittu, Brahe hallitsi vapaaherrakuntaansa pääasiallisesti kirjeitse. Brahelle oli tärkeää saada säännöllisesti tietoa vapaaherrakunnan oloista. Cortelle tämä toimi lankesi osittain siksi, että hänellä vapaaherrakunnan virkamiehistä oli parhaat yhteydet Braheen jo senkin vuoksi, että Raahen oli merenrantakaupunki ja Corte omisti laivoja. Corten ja Brahen kirjeenvaihto oli säännöllistä. Corte kirjoitti Brahelle yleensä useita kertoja kuukaudessa ja monesti jopa peräkkäisinä päivinä, mikäli asia oli erittäin akuutti.⁴⁸⁷

Usein esiintyvä teema Corten Brahelle kirjoittamissa kirjeissä oli vuodontulo. Koska viljalla oli merkittävä osa verotulojen kannossa, Corte kirjoitti Brahelle usein katoa koskevia uutisia. Esimerkiksi syksyllä 1663 pakkanen oli aiheuttanut kadon koko vapaaherrakunnan alueelle ja Corte oli hieman huolissaan viljan riittävyydestä.⁴⁸⁸ Joskus kato kosketti vain osaa vapaaherrakunnasta, kuten vuonna 1657, jolloin Saloisten pitäjällä ja osalla Pohjanmaata oli vaikeuksissa veronmaksun kanssa. Samanaikaisesti talonpoikien taakkaa lisäsi Tornion kokouksessa määrätty ylimääräinen sotavero, joka oli yhden ruistynnyrin verran talonpoikaa kohti. Corte pyysikin Brahelta ohjeita kuinka sotaveron kanssa tulisi toimia.⁴⁸⁹ Katovuodet aiheuttivat suuria ongelmia vapaaherrakunnan väestölle ja harvoin Corten pormestarikauden aikana päästiin nauttimaan runsaasta sadosta. Ainoastaan kolme kertaa Corte mainitsi kirjeissään Brahelle sadon olleen runsas.⁴⁹⁰

Henrik Corte oli Brahelle tärkeä klientti ja Brahen tuen avulla Corte nousi omassa paikallisyhteisössään huomattavan tärkeään asemaan. Vastapalvelukseksi Corten suorittamasta uskollisesta työstä Brahe palkitsi klienttinsa useilla tiloilla, jotka lahjoitettiin Cortelle tämän eliniäksi.⁴⁹¹ Saavuttamansa aseman turvin Corte pyysi

⁴⁸⁶ Impiwaara 1949, 171.

⁴⁸⁷ Impiwaara 1949, 165. Impiwaara on tehnyt luettelon Corten Brahelle kirjoittamista kirjeistä, jotka ovat säilyneet. Katso s. 178-180.

⁴⁸⁸ 5.9.1663 Tigerstedt 1888, 81.

⁴⁸⁹ 14.9.1657 Tigerstedt 1880, 88-90.

⁴⁹⁰ Impiwaara 1949, 166.

⁴⁹¹ Karonen KBc, 3.

Brahen apua auttaakseen oman poikansa Henrik Corte nuoremman hyvään asemaan yhteiskunnassa. Brahe auttoi Corte nuorempaa saamaan lainlukijan toimen, sillä tämä oli opiskellut lakia Turun akatemiassa ja toiminut auskultanttina Turun hovioikeudessa.⁴⁹² Lisäksi Corte vanhemman toiveesta Corte nuorempi sai Brahelta valtakirjan Raahen kaupungin kirjuriksi vuonna 1672. Siviilivirkojensa lisäksi Corte nuorempi toimi myös maakapteenina puolustaen Kajaanin vapaaherrakuntaa venäläisiä vastaan. Myöhemmin hän sotilasurallaan kohosi majurin arvoon.⁴⁹³

Henrik Corte toimi osana Brahen klienttiverkoston, mutta samalla hän pystyi asemaansa hyväksikäyttämällä muodostamaan myös varsin laajan oman verkostonsa. Corten verkosto keskittyi pääasiassa liiketoimintaan. Toimiessaan verojen kerääjänä ja kauppianaan hän pystyi harrastamaan talonpoikien kanssa tuottavaa liiketoimintaa näiden verotuotteilla.⁴⁹⁴ Kun hän vielä toimi laivurina varsin laajamittaisesti, ulottui hänen verkostonsa muillekin paikkakunnille aina Tukholmaan saakka eikä Tallinnaakaan voida sulkea pois laskuista. Corten ja Brahen välinen patronus–klientti-suhde onkin mainio esimerkki suhteen symbioottisesta luonteesta, jossa molemmat osapuolet hyötyvät suuresti, ja tämä onkin syy siihen miksi patronus-klientti –suhteet olivat merkityksellisiä 1600-luvun ihmisille.

Useissa tapauksissa Brahen klientit sijoituivat pysyvästi tiettyyn paikallisyhteisöön. Poikkeuksena tästä ilmiöstä oli Antti Äimä, joka teki pitkän uran valtion virkamiehenä. Suurimman osan urastaan hän toimi Suomen kamariviskaalina. Hänen tehtävänsä oli valvoa ja toteuttaa erityisviranomaisena valtion hallintoon liittyviä tehtäviä. Hänen tuli järjestää asioita paikallistasolla ylemmältä tasolta tulleiden määräysten mukaisesti. Tärkeänä tehtävänä oli myös valtion verotulojen keräämisen valvominen. Hänen tuli yhtäläisesti valvoa niin kruunun kuin veronmaksajien etua. Ensimmäiseksi tehtäväksi aikaa myöten muodostuivatkin verotarkastajan tehtävät.⁴⁹⁵

Äimän asemaa suhteessa Braheen kuvastaa hänen toimintansa virassa. Yhtenä hänen tehtävistään oli tarkastaa kaupunkien ja niiden pormestareiden tilit. Tämän tehtävän

⁴⁹² Impiwaara 1954, 36 ja Jokipii 1960, 48.

⁴⁹³ Toivanen – Forss 1990, 583, 814 ja 821.

⁴⁹⁴ Karonen KBc, 2.

⁴⁹⁵ Karonen Kba, 1 ja 3.

hän olikin suorittanut tarkasti.⁴⁹⁶ Kuvaavaa kuitenkin on, ettei hän ollut tarkastanut Raahen kaupungin tilejä kertaakaan. Kuten edellä on tullut ilmi, Raahen pormestarin Henrik Corten kuoltua, maaherran johdolla kaupungissa suoritettiin tarkastus. Tässä kävi ilmi, ettei kaupungissa oltu suoritettu minkäänlaista tarkastusta pormestari Corte vanhemman elinaikana. Myöskään minkäänlaisia kuitteja kaupungin talouden hoitamisesta ei ollut olemassa. Koska Corte oli Brahen luottoklientti, joka oli Äimän välityksellä asetettu virkaan, on ymmärrettävään, ettei Äimä tehnyt Raahessa tarkastuksia ilman Brahen nimenomaisia ohjeita.

Jo liikkuvuutensa takia Äimä oli poikkeava klientti, patronus pystyi käyttämään häntä hyvin laajalla säteellä. Tämän mahdollisti hänen virkansa poikkeuksellinen luonne Suomen ja Viipurin alueen yleisenä verotarkastajana, jolla oli tehtävään laajat valtakirjat. Toinen merkittävä piirre oli, että Äimä ei ollut riippuvainen vain patronuksesta, sillä hänellä oli kontakteja useisiin henkilöihin, jotka pystyivät vaikuttamaan hänen asioihinsa myötämielisesti. Äimä olikin jonkinlainen patronuksen ja klientin hybridi.

Ennen kamariviskaalin virkaa Äimä toimi kihlakunnanvoutina ensin Ylä-Satakunnassa ja sen jälkeen Ala-Satakunnassa. Vuonna 1633 nimitti hänet kamariviskaalin virkaan silloinen Suomen kenraalikuvernööri Gabriel Pentinpoika Oxenstierna.⁴⁹⁷ Gabriel Oxenstiernan puoleen Äimä kääntyi ainakin vielä vuonna 1654 pyytäen tätä auttamaan hänet johonkin muuhun virkaan. Varovaisuuden nimissä hän kääntyi samassa asiassa myös Brahen klientin kamarineuvos Johan Apelgren puoleen, sillä samalla Äimä toimi pääsääntöisesti Brahen klienttinä.⁴⁹⁸ Kamariviskaalin virka oli varmasti raskas jo pelkästään runsaan matkustamisen vuoksi, ja siksi Äimä lähestyi useita muitakin henkilöitä pyytäen heitä auttamaan hänet johonkin muuhun virkaan.

Tarvitessaan palvelusta Äimän ei tarvinnut aina kääntyä vain Brahen puoleen, joka oli varmasti hänen suurin tukijansa. Tammikuussa 1656 hän lähestyi Kokemäen vapaaherrakunnan haltijaa, korkeaa armeijan upseeria, Arvid Forbusta anomuksella,

⁴⁹⁶ Ruuth 1911, 39.

⁴⁹⁷ Karonen Kba, 1.

⁴⁹⁸ Ruuth 1911, 68-70.

jossa hän pyysi vävyllään jotakin virkaa suomalaisesta ratsuväestä.⁴⁹⁹ Äimä oli auttanut Forbusta valvomalla Kokemäen vapaaherrakunnan veronkantoa, sillä Forbus oli toiminut silloin Pommerissa kenraalikuvernöörinä.⁵⁰⁰

Äimän asemaa kuvastaa myös hänen suhteensa maaherra Lorenz Creutztiin. Maaherra asettui vuonna 1654 tukemaan Äimää tämän kiistellessä Pälälän kartanon omistuksesta. Luonnollisesti maaherran tuki oli merkittävä asian ratkaisussa. Creutzin ja Äimän välisessä kirjeenvaihdossa maaherra kutsuukin Äimää veljekseen, mikä yleisesti tarkoitti toisen osapuolen tunnustamista tasavertaiseksi. Vastapalveluksena Äimä toimi maaherran sijaisena lakimääräisillä käräjillä.⁵⁰¹ Äimän sosiaalinen asema viittaa selkeästi patronuksen asemaan, koska varsinkin Creutz käyttäytyi Äimää kohtaan kuten patronus toista patronusta kohtaan. Kuitenkin Äimän toiminta oli enemmänkin kuin klientin toimintaa. Henkilöiden välillä oli myös tuona aikana tärkeäksi koettu luokkaero, sillä Äimä ei ollut Creutzin tavoin aatelinen.

Äimän toimintaan klienttinä näyttäisi vaikuttaneen suuresti hänen kamariviskaalin virkansa. Sen vuoksi useat henkilöt tunsivat tarvetta pitää yllä yhteyksiä häneen, sillä Äimän liikkuvuus laajalla maantieteellisellä alueella teki hänestä hyödyllisen klientin monille henkilöille yhtäaikaan.⁵⁰² Äimän tärkein patronus oli kuitenkin Per Brahe. Tämä oli luonnollista, koska toimiessaan Suomen kenraalikuvernöörinä Brahe oli Äimän esimies. Brahe olikin liittänyt Äimän klienttiverkostoonsa juuri kenraalikuvernöörin virkan myötä. Brahen antamalla valtakirjoilla Äimä oli toiminut ainakin vuodesta 1639 lähtien.⁵⁰³ Brahelle Äimä oli hyödyllinen klientti, joka virkansa puolesta liikkui laajalla alueella ja siten pystyi hoitamaan Brahen hänelle antamia moninaisia tehtäviä. Yhdeksi tehtäväksi Brahe antoi Äimälle postin kuljettamisen parantamisen.⁵⁰⁴ Tämä oli erittäin tärkeä tehtävä, sillä informaation

⁴⁹⁹ 7.1.1656 DLGA

⁵⁰⁰ Ruuth 1911, 36.

⁵⁰¹ Ruuth 1911, 10 ja 19-20.

⁵⁰² Äimällä näyttäisi olleen yhteyksiä suoraan kuninkaan kansliaan, sillä vuonna 1652 hän kiitti kuninkaallista sihteeriä Niilo Tungelia saatuaan Huittisten Punkalaitumella sijainneet kolme taloa rälssitiloikseen. Tungelin siirryttyä kuninkaan salaneuvokseksi Äimä kääntyi kamreeri Engelbrekt Ensköldin puoleen pyytäen tätä valvomaan Äimän etuja lahjoitusasioiden suhteen. Ks. Ruuth 1911, 72-73. Myös tämä kuvastaa Äimän laajaa verkostoa ja riippumattomuutta yhdestä patronuksesta.

⁵⁰³ Ruuth 1911, 13 viite 1.

⁵⁰⁴ 5.12.1649 DLGA

saaminen eri alueilta oli elintärkeää, jotta hallinnollisia toimenpiteitä tai ohjeita voitaisiin määrätä. Monesti isojakoin alueita hallittiin lähestulkoon kirjeenvaihdolla. Kuten esimerkiksi Kajaanin vapaaherrakuntaa.

Muutamissa tapauksissa Brahe antoi verotarkastajan toimen lisäksi Äimän hoidettavaksi virkamiesten palkanmaksun. Heinäkuussa 1652 Brahe kirjoitti Äimälle ohjeita hovioikeuden asessorin Georg Sylviuksen palkan maksamiseksi.⁵⁰⁵ Toisen palkanmaksumääräyksen Äimä sai Brahelta elokuussa 1653. Hänen oli toimitettava 700 taalerin palkka Uudenmaan ja Hämeen läänin maanmittarille Laurentius Schrodarukselle.⁵⁰⁶ Syy siihen miksi Brahe sitten henkilökohtaisesti puuttui kyseisten herrojen palkanmaksuun ja ohjasi sen Äimälle, vaikka tämä ei tällaisia asioita hoitanut, jää hieman hämäräksi. Mahdollisesti Sylvius ja Schrodarus olivat yhteydessä Brahen klienttiverkostoon. Ainakin tämä tuntuisi todennäköiseltä, koska Brahe henkilökohtaisesti hoiti heidän asioitaan käyttäen Äimän tasoista virkamiestä toimeenpanijana. Lisäksi Äimä näki paljon vaivaa, sillä hän joutui hoitamaan asiaa useita kertoja.⁵⁰⁷ Tämä näyttäisi korostavan sitä, että kyseessä oli tavallisesta poikkeavia henkilöitä. Brahe omalla henkilökohtaisella panoksellaan halusi varmistaa palkkojen maksamisen aikana, jolloin palkkaa jouduttiin pahimmassa tapauksessa odottamaan elinikä.

Brahe käytti Äimää myös puhtaasti omien asioidensa hoitamiseen. Vuonna 1652 Brahe antoi Äimälle tehtäväksi suorittaa tarkastusmatka Brahen omalle läänitykselle Kajaanin vapaaherrakuntaan, vaikka Äimä olikin kruunun virkamies. Omalle persoonalleen uskollisena Äimä ei suostunut antamaan puhtaita papereita samassa klienttiverkostossa olleille henkilöille. Hän kohdisti kuitenkin kritiikkinsä lähinnä alempia virkamiehiä ja papistoa kohtaan.⁵⁰⁸ Vastapalveluksena Brahe piti huolta siitä, että Äimä sai osansa kruunun lahjoittamista tiloista. Nämä olivatkin Äimälle tärkeitä, sillä hän sai palkkansa erittäin epäsäännöllisesti. Joutuipa Brahe henkilökohtaisesti kirjoittamaan ohjeita Pohjanmaan maaherralle Hans Kylellekin, jotta Äimä saisi täältä riittävästi rahaa matkakustannuksiin ja pystyäkseen edes

⁵⁰⁵ 27.9.1652 DLGA

⁵⁰⁶ 26.8.1653 DLGA

⁵⁰⁷ 3.12.1653 ja 17.12.1656 DLGA

⁵⁰⁸ Ruuth 1911, 35-36

toimimaan virassaan.⁵⁰⁹ Kuningatar Kristiina lahjoitti Äimälle Laukalan ja Mäkelän läänitykset sekä antoi luvan ottaa haltuun kaikki Euran autiotilat hänen elinaikana.⁵¹⁰ Lahjoitusten ja itse hankittujen tilojen myötä Äimälle kertyi huomattavan suuri määrä verovapaata maata. Kuningatar Kristiina tarjosikin Äimälle aatelisarvoa nimellä Ljusenstjerna, mutta tästä kamariviskaali kohteliaasti kieltäytyi.⁵¹¹ Aatelisarvon ja maalahjoitusten takana oli varmasti Brahe itse, sillä Äimä oli ollut Brahen klientti siitä lähtien kun hän saapui Suomeen kenraalikuvernööriksi. Lisäksi Äimä oli toiminut moitteettomasti valvoen kruunun velvollisuuksien ohella myös Brahenkin etuja.

Brahe ulotti palkkion Äimän itsensä lisäksi tämän sukulaisillekin, tosin varmastikin Äimän toivomuksesta. Äimän toisen vaimon, Margareetta Kethermannin, velipuolelle maisteri Johan Kethermannille Brahe järjesti 200 taalerin stipendin. Tästä hän kirjoitti ohjeet inspektori Tomas Tomassonille joulukuussa 1650.⁵¹² Tämäkään raha ei vaivattomasti päätynyt asianomaisten haltuun vaan johti pitkälliseen kirjeenvaihtoon useiden henkilöiden kesken.

Antti Äimä oli omana aikanaan poikkeuksellinen henkilö. Hän toi selkeästi esille suomalaisuutensa ja valvoi lähes pyyteettömästi kruunun etuja. Samalla hän kuitenkin säilytti hyvät suhteet aatelistoon valvoen heidänkin etujaan. Hänen tehtäväkuvansa oli valtakirjojen ohjeiden mukaan keskittyä enemmän rahvaaseen kansanosaan ja samalla valvoa, etteivät aatelisten etuja väärinkäyttäneet sellaiset henkilöt, joilla ei kyseisiin etuoikeuksiin ollut oikeutta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Äimä valvoi, ettei tiloja pidetty verovapaana aateluuden nimissä tilan haltijan ollessa aateliston ulkopuolelta. Äimä suorittikin tarkkoja sukuselvityksiä todetakseen mahdolliset väärinkäytökset.⁵¹³

Klienttijärjestelmässä Äimä on vaikeasti sijoitettavissa yksiselitteisesti tiettyyn kategoriaan. Tämä varmasti johtui Äimän kamariviskaalin viran antamista mahdollisuuksista luoda laajat kontaktit eri klienttiverkostoihin, mikä oli jokseenkin

⁵⁰⁹ 4.12.1649 DLGA

⁵¹⁰ 20.10.1650 HH

⁵¹¹ Karonen Kba, 4.

⁵¹² 5.12.1650 DLGA

⁵¹³ Karonen Kba, 1-2.

poikkeavaa. Äimä oli selkeästi Brahen klientti, mutta ei läheskään niin riippuvainen patronuksestaan kuin aikakauden muille klienteille oli tavallista. Luomiensa kontaktien Äimä pysyi ajamaan asioitaan monen eri henkilön kautta. Kuitenkin hän tiesi, että ainoastaan Brahen kaltainen henkilö voisi järjestää hänelle kaikkein suurimmat lahjoitukset. Tässä Äimä kuitenkin eroaa useasta aikalaisestaan, sillä hänen strategianaan oli haalia omaisuutta kasaan vähin erin pieninä palasina, joista aikanaan muodostui suuri kokonaisuus. Tähän strategiaan voidaan katsoa kuuluvan hänen kieltäytymisensä aatelistarvosta. Hän ajatteli taloudellisesti ja oli tietoinen yhteiskunnallisesta rakenteesta, jossa köyhillä aatelistilla oli varsin kurjat olosuhteet. Siinä missä monille aikalaisille aatelistarvo oli kunnianhimoinen päätavoite, se oli Äimälle asia jota oli syytä karttaa.

Äimän kautta klienttijärjestelmää voidaan tarkastella varsin syvällisesti. Äimä tuo selkeästi esille yhtä aikaa klienttijärjestelmän toiminnan, mutta myös riippumattomuuden siitä. Jos henkilö pystyi luomaan itselleen aseman, jossa hän pystyi rakentamaan itselleen riittävän määrän kontakteja henkilöihin, jotka pystyivät vaikuttamaan päätöksiin, oli hänellä mahdollisuus toimia itsenäisemmin yhteiskunnassa ja samalla sen taustalla vaikuttavassa klienttijärjestelmässäkin. Äimä ei ollut täysin riippuvainen klienttijärjestelmästä, mutta ei toiminut myöskään sen ulkopuolella. Pystyäkseen hoitamaan virkaansa hänen oli käytettävä hyväkseen klienttijärjestelmää. Brahen kaltaisen auktoriteetin ollessa taustalla Äimän oli helpompi saada hänen kanssaan samanarvoiset maaherrat noudattamaan hänen antamia ohjeita. Äimä antaakin meille hyvän kuvan niistä ulottuvuuksista, joita klienttijärjestelmässä oli 1600-luvulla. Klienttijärjestelmän monimuotoisuuden ydin olikin siinä toimivissa ihmisissä.

1.2.4 Kirkolliset klientit

Paikallisyhteisössä kirkkoherranvirka oli merkittävä ja haluttu kahdesta syystä. Ensinnäkin sen avulla aatelittomat nousivat yhteiskunnallisessa sosiaalisessa asemassaan ja toiseksi virka takasi hyvät taloudelliset tulot. Kirkkoherran ja kappalaisen viroista käytiinkin usein kovia kiistoja, koska hakijoita yhteen virkaan oli usein paljon ja lisäksi seurakunnan jäsenilläkin saattoi olla asiassa sanansa sanottavana. Usein historiantutkimuksessa on korostettu seurakunnan suorittaman

papinvaalin osuutta valittaessa seurakunnalle uutta kirkkoherraa. Gunnar Suolahti on kuitenkin jo klassikoksi muodostuneessa tutkimuksessaan *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla* päättänyt päinvastaisiin tuloksiin. Hän huomasi virkojen monesti periytyvän saman suvun edustajalle tai virkaan nimitettiin uusi kirkkoherra ilman, että seurakunta pystyi vaikuttamaan asiaan. Suolahti esittääkin, että alkujaan seurakunnilla olisi ollut suurempi vaikutusvalta asiaan, mutta varsinkin 1600-luvulla sen vaikuttamismahdollisuus oli huomattavasti vähentynyt.⁵¹⁴

Läänitetyillä alueilla oli perinteisesti hyväksy käytäntö, että läänityksen haltijalla oli oikeus nimittää kirkkoherrat alueelleen. Käytäntö tunnetaan patronaattioikeuden nimellä. Tämän oikeuden ulkopuolelle jäivät kuninkaan pitäjät, mutta käytännössä näilläkin alueilla seurakunta ei pystynyt valitsemaan kirkkoherroja. Viranhakijat joko matkustivat suoraan Tukholmaan edistämään asiaansa kuninkaan kansliaan tai kuninkaan suosikkiklienttien luokse.⁵¹⁵ Toisena vaihtoehtona oli etsiä piispan suosioon ja koettaa saada tämän suositus. Jos hakija sai piispan tukemaan pyrkimyksiään, tämä puolestaan usein lähestyi asiassa omaa patronustaan.⁵¹⁶ Näin voidaan sanoa yleisemmin, että useimmin kirkkoherran nimityksen taustalla oli klienttijärjestelmä kuin paikallisyhteisö.

Joskus paikallisyhteisö saattoi voimakkaasti vastustaa nimityksen saanutta kirkkoherraa. Kuopion seurakunnan kirkkoherran kuoltua 1666 jäi virka avoimeksi, koska kirkkoherralla ei ollut sukulaista, joka olisi vaatinut paikkaa itselleen. Paikkaa ryhtyi tavoittelemaan kolme henkilöä, joista jokaisella oli eritasoinen suosituskirje tukenaan. Marcus Helsingiuksella oli Per Brahen antama puoltokirje, jossa hänelle määrätään ensimmäisenä vapautuva kirkkoherranvirka. Sitä vastoin Kajaanilaista Jacob Theudscviusta oli tukemassa Turun piispa Johan Gezelius. Kolmas hakija oli kyseessä olevan seurakunnan kappalainen, jonka paikalliset halusivat virkaan ja jolle he olivat kirjoittaneet suosituksen. Nimityksestä päätettäessä Viipurin piispa Brommius kääntyi Brahen puoleen ja kysyi suoraan kenet hän halusi nimetä virkaan. Brahen vastaus oli hakijoiden ulkopuolelta oleva Henrik Tarvonijs, jolle valtakirja myös myönnettiin. Paikallinen seurakunta ei kuitenkaan halunnut häntä hyväksyä ja

⁵¹⁴ Suolahti 1919, 53.

⁵¹⁵ Suolahti 1919, 126.

⁵¹⁶ Salenius 1905, 16.

pyysi lisää aikaa nimitykseen, jotta voisi itse kirjoittaa Brahelle. Tarvonius oli kotoisin Iisalimesta ja toiminut siellä kappalaisena. Hän oli kuitenkin pyytänyt Brahelta parempaa virkaa ja siksi Brahe oli hänet nimittänyt Kuopion kirkkoherraksi. Aikanaan seurakunta olisi taipunut Brahen päätökseen, mutta välttääkseen syvempää kriisiä hän nimitti Tarvoniuksen Iisalmeen kirkkoherraksi siellä vapautuneeseen virkaan. Hopmannilleen hän kirjoitti, että Kuopioon voitaisiin valita joku joka pitäisi seurakunnasta hyvän huolen.⁵¹⁷

Kirkkoherran nimitysasiat saattoivat joskus mennä kovinkin sekaviksi, koska aina kaikki henkilöt eivät olleet tietoisia kenellä oli oikeus suorittaa nimitykset. Vuonna 1665 Brahen klientti Andreas Thuronius kirjoitti Brahelle Someron kirkkoherran kuolleen ja viran siten vapautuneen. Hän esitti Brahelle, että tähän virkaan valittaisiin Erik Justander.⁵¹⁸ Samasta asiasta kirjoitti Brahelle myös Thuroniuksen lanko Henrik Tawast.⁵¹⁹ Klienttien antamien suositusten nojalla Brahe nimitti Justanderin Someron kirkkoherraksi, mutta joutui samalla varsin noloon tilanteeseen. Brahe oli luullut Someron oleva kruununpitäjä, koska Thuronius oli näin kirjeessään ilmaissut, eikä ollut tarkistanut asiaa. Turun hovioikeuden varapresidentti lähestyi asian tiimoilta Brahea ja ilmoitti jo nimittäneensä virkaan henkilön, sillä hänellä oli kyseiseen pitäjään patronaattioikeus.⁵²⁰

Kirkkoherran viran periytyminen sukulaiselle ei ollut harvinaista 1600-luvulla, vaikkakaan se ei ollut automaattista. Kirkkohallinto koetti periytymistä jopa parhaansa mukaan estää.⁵²¹ Kirkkoherran viran periytymisessä saattaakin olla kyse klienttijärjestelmän toiminnasta taustalla. Jos henkilö oli saanut nimityksen virkaan patronuksensa suosiollisella avustuksella, tämä usein toivoi patronukseltaan sukulaisensa voivan jatkaa hänen jälkeen virassa. Tämä tuntuisi luonnolliselta keinolta, koska toimiessaan virassa kirkkoherra oli kytkeytynyt patronuksen klienttiverkostoon ja pystyi käyttämään sitä hyväkseen saadakseen sukulaisensa samaan virkaan. Näin hän oli etulyöntiasemassa suhteessa muihin hakijoihin, joilla ei välttämättä ollut yhtä vaikutusvaltaista patronusta taustalla.

⁵¹⁷ Salenius 1905, 16-17.

⁵¹⁸ 14.1.1665 PBB II:2 1938, 45-45.

⁵¹⁹ 18.2.1665 PBB II:2 1938, 46-47.

⁵²⁰ 30.6.1665 PBB II:2 1938, 63-64.

⁵²¹ Suolahti 1919, 78.

Kirkkoherran nimittämisosoikeudesta haluttiin pitää tiukasti kiinni patronusten keskuudessa, sillä kirkkoherrat olivat hyviä klienttejä paikallisyhteisössä. Aktiivinen kirkkoherra saattoi alueellaan olla hyvin lähellä maallista valtaa.⁵²² Hänen sanansa tavoitti helposti suuren osan alueen väestöstä ja näin kirkkoherran patronuksella oli hyvä kanava ohjailta alueen väestöä. Hyvin toimiva paikallisyhteisö oli sekä kirkkoherran (klientin) että läänityksen omistajan (patronuksen) kannalta toivottavaa, sillä se takasi molemmille parhaimman taloudellisen hyödyn.

1.2.5 Klienttienvälinen konflikti

1600-luvun Ruotsin klienttijärjestelmässä klientit tunsivat osittain toisensa, koska keskusvaltaisesti hallinnoitussa ruotsalaisessa yhteiskunnassa oli tärkeitä solmukohtia harvemmassa kuin muualla Euroopassa, jossa taas paikallisilla alueilla oli enemmän vaikutusvaltaa. Ruotsalaisella patronuksella, jolla oli suuri klientistö, saattoi olla useita klienttejä sijoitettuna suhteellisen pienelle maantieteelliselle alueelle. Useita saman patronuksen klienttejä saattoi siis toimia suhteellisen pienessä paikallisyhteisössä ja jopa samassa organisaatioissa. Esimerkiksi Per Brahe oli useita klienttejä Turun akatemiassa ja hovioikeudessa. Osittain Brahen klientit toimivat yhtä aikaa samoissa organisaatioissa. Molemmat organisaatiot toimivat samalla paikkakunnalla, joten klientit tunsivat varmasti toisensa ja heille oli selvää kuka oli kenenkin klientti. Koska näin ollen klienttien etäisyys toisistaan ei ollut kovin suuri, heillä oli usein samoja tavoitteita. Tämä johti väistämättä konflikteihin klienttien välillä, sillä patronus joutui usein asettumaan pakosta toisen klientin puolelle.

Turun akatemiassa toimiva Brahen klientti Michael Wexionius-Gyldenstolpe oli siirtymässä Turun hovioikeuteen, mutta hän halusi silti pitää itsellään toisen professuureistaan.⁵²³ Tämän suuntaisia toiveita hän esitti Brahelle jo vuonna 1646 kirjoittamassaan kirjeessä.⁵²⁴ Siirto toteutui vasta usean vuoden soutamisen ja huopaamisen jälkeen kesäkuussa vuonna 1657. Siirtymisprosessi oli kuitenkin hidas

⁵²² Kärpänen 2000, 93-94.

⁵²³ Laitinen 1912, 85. Wexionius-Gyldenstolpe toivoi voivansa pitää itsellään politiikan ja historian professuurin ja luopua juridiikan professuurista, joka oli muutenkin ollut vain tilapäinen.

⁵²⁴ 5.6.1646 PBB II:1 1932, 30. Vrt. Laitinen 1912, 85-86.

ja Wexionius–Gyldenstolpe joutuikin siirtymävaiheessa vielä opettamaan akatemiassa saadakseen palkkaa, jolla voisi ylläpitää talouttaan ilman kohtuuttomia taloudellisia vaikeuksia.⁵²⁵ Samaan aikaan Brahe oli sijoittanut uuden klientin akatemiaan; Andreas Thuronius oli tullut filosofiseen tiedekuntaan logiikan ja metafysiikan professoriksi.⁵²⁶ Myös Thuronius oli tietoinen Wexionius–Gyldenstolpen aikeista siirtyä akatemiasta hovioikeuteen. Thuronius katsoikin asiakseen toimia välittäjänä, jotta akatemian avoimeksi tuleviin virkoihin tulisi joku hänelle mieleinen henkilö. Kun Wexionius–Gyldenstolpellakin oli mielessään ehdokkaat hänen jälkeensä avoimeksi jääviin virkoihin, olivat Brahen klientit tilanteessa, jossa he kilpailivat keskenään. Kun oli kyse pienestä paikkakunnasta, klientit tiesivät olevansa vastakkain kilpailussa siitä kumpi saisi tahtonsa läpi. Lyhyellä aikavälillä Turusta lähti Brahelle useita samaan asiaan liittyviä kirjeitä.⁵²⁷

Ensimmäisenä asian otti esille juuri akatemiaan saapunut Andreas Thuronius. Hän kirjoitti Brahelle ja suositteli Wexionius–Gyldenstolpelta kohta vapautuvaan historian ja politiikan professorinvirkaan Axel Kempeä, joka oli akatemian kirjastonhoitaja ja toiminut avustajana filosofisessa tiedekunnassa. Thuronius tunsi varmasti patronuksensa ajatusmaailman ja varsin lyhyesti perusteli miksi juuri Kempe pitäisi valita virkaan. Tärkeimmiksi ominaisuuksiksi Thuronius nosti Kempen ansiokkaat meriitit ja tämän suomalaisuuden. Erityisesti Thuronius painotti, ettei olisi suotavaa valita virkaan henkilöä, joka ei olisi suomalaista syntyperää.⁵²⁸ Thuronius oli ennen akatemiaan siirtymistään ollut Brahen yksityissihteerinä⁵²⁹ ja varmasti tiesi Brahen ajattelevan myönteisesti suomalaisuudesta sekä pyrkivän lisäämään Suomessa syntyneiden määrää akatemian viranhaltijoina.

Wexionius–Gyldenstolpe sai kuninkaalta 21.6.1657 päivätyn kirjeen, jossa vahvistettiin hänen nimityksensä hovioikeuteen. Hän ilmoitti tästä kirjeitse Brahelle, ja samalla hän suositteli häneltä vapautuvaan virkaan veljeään Olaus Wexioniusta. Kirje oli varsin lyhyt eikä siinä perusteltu veljen valintaa muutoin kuin tämän

⁵²⁵ Laitinen 1912, 88-90.

⁵²⁶ Ks. s.113.

⁵²⁷ Brahelle kirjoitettiin yhteensä 17 kirjettä, joissa käsiteltiin nimitysasiasa. Brahen puolelta nimitystä käsiteltiin kolmessa kirjeessä.

⁵²⁸ 14.5.1657 PBB II:1 1932, 81.

⁵²⁹ Schybergson 1915, 104.

pätevyydellä, sillä tämä toimi professorina Tartossa.⁵³⁰ Wexionius–Gyldenstolpe ei ehkä vielä tässä vaiheessa tiennyt, että Thuronius oli jo lähestynyt Brahea saman asian tiimoilta. Muuten voisikin olettaa, että hän olisi jo tässä vaiheessa kiivaammin puolustanut veljensä valintaa kuten myöhemmin tapahtuikin.

Myös piispa Petreus oli kirjoittanut lyhyen suosituksen Olaus Wexioniuksen puolesta Brahelle. Petreus olisi mielellään nähnyt oman vävynsä, ja Mikael Wexionius–Gyldenstolpen veljen seuraavan tätä politiikan ja historian professorin virassa. Petreus oli myös huolissaan vävynsä viran puolesta Tarton yliopistossa, joka oli erittäin epävakaa pohjalla, ja siksi mielellään näki hänet Turun akatemiassa.⁵³¹

Virkaan ehdolla olevista henkilöistä ensimmäiseksi Brahea lähestyi Axel Kempe. Thuronius oli varmasti antanut hänelle neuvoja siitä miten asiassa olisi lähestyttävä Brahea, sillä Kempe nosti esille juuri samoja asioita kuin Thuroniuskin aikaisemmin. Hän esitti Brahelle kahdeksan kohtaa, joiden perusteella hänen kilpailijaansa Olaus Wexioniusta ei tulisi valita virkaan.⁵³² Perusteluidensa lisäksi Kempe huomautti, että Brahe ohitti hänet edellisen kerran virkanimityksiä tehtäessä ja toivoi ettei näin nyt kävisi.⁵³³ Lisäksi Kempe kertoi akatemian konsistorin keskustelleen asiasta ja hän oli saanut siellä kannatusta.⁵³⁴

⁵³⁰ 27.8.1657 PBB II:1 1932, 86.

⁵³¹ 27.8.1657 PBB II:1 1932, 85-86.

⁵³² Päiväämätön 1657 PBB II:1 1932, 96. ”... , helst medhan han är 1. af en annan nation 2. ett annat Biskopz Stiffte, och så wijdha en fremmande 3. Hahr inga tienster här wedh Academien beklädt 4. Inga Specimina in hac professione demonstrerat. 5. Sitter en confirmat Professor wedh ett annat, Universitet, dher till han immediate och ej länge sedan blef promoverat, hwilcken function honom och borde först wäl excolera, förr än han sigh oss till præjudicium intränger, 6. der han och enteligen sin förrigaienst Vpseija will, hahr han myckit bättre medhel at exspectera än iagh fattigh Person. 7. Är en Vng Person och min för detta Discipel warit. 8. När han en Novitius war här widh Academien, hadhe iag all redha gradum in Philosophia antaghit.”

⁵³³ Kempe oli konsistorin ensimmäinen ehdokas virkaan, johon Brahe nimitti Andreas Thuroniuksen. Ks. s. 153.

⁵³⁴ Päiväämätön 1657 PBB II:1 1932, 96-97. Schybergson on sijoittanut tämän päiväämättömän kirjeen Kempen 24.9.1657 kirjoittaman kirjeen jälkeen. Syyskuussa kirjoitetussa kirjeessä kuitenkin viitataan jokin aika sitä ennen kirjoitettuun kirjeeseen. Todennäköistä onkin, että tämä päiväämätön kirje on juuri se kirje, johon Kempe 24.9. viittaa. Kirjeessä viitataan myös keskusteluun konsistorissa. Valitettavasti loppuvuoden 1657 pöytäkirjat eivät ole säilyneet. Maaliskuussa 1658 konsistorissa kuitenkin viitataan aikaisempiin päätöksiin, jotka oli todennäköisesti tehty juuri syksyllä 1657, sillä säilyneissä pöytäkirjoissa ei esiinny mainittua kokousta. 3.3.1658 CAA 1887, 100-101. Todennäköisesti kirje on kirjoitettu syyskuun alkupäivinä, koska Kempe kirjoitti kuninkaan vahvistuksen Mikael Wexionius–Gyldenstolpen nimityksestä hovioikeuteen saapuneen Turkuun. Tästä asiasta itse Mikael Wexionius–Gyldenstolpe ilmoitti Brahelle 27.8.1657.

Ilmeisesti Kempe ei ollut vakuuttunut omista perusteluistaan, sillä hän kirjoitti uuden kirjeen Brahelle, jossa hän edellisen kirjeen perusteluiden lisäksi ilmoitti, että pelkäsi joutuvansa tukijoiden puuttuessa alakynteeseen. Kempe kirjoitti olevansa tietoinen siitä, että Olaus Wexioniuksen sukulaiset ja näiden klientit olivat ehdottaneet Wexioniusta virkaan. Hän esitti myös toisen vaihtoehdon, jos Olaus Wexionius olisi pakko saada Turkuun johonkin virkaan. Kempen mielestä Wexioniukselle voitaisiin antaa juridiikan professuuri, joka oli hänen veljellään.⁵³⁵ Kempe siis pyysi Brahen apua, jotta saisi itselleen professorin viran. Kirjeiden sisällöstä päätellen Kempe tarjosi itseään Brahelle klientiksi. Tähän viittaa sisällöllisten seikkojen lisäksi Kempen kirjeiden loppulauseet, jotka viittaavat klientin asemaan.⁵³⁶

Piispa Petreus oli kuollut 27.9.1657 heti yhdeksän jälkeen aamulla. Mikael Wexionius–Gyldenstolpe tämä huolestutti, koska piispa oli hänen veljensä appi ja siten voimakas puolestapuhuja yrityksessä saada veli Turkuun professoriksi. Samalla hän kuitenkin käytti piispan kuolemaa hyväkseen kirjoittaen Brahelle, että hänen veljensä voisi tulla avuksi piispan leskelle ja lapsille. Hänen tarkoituksenaan ilmeisesti oli herättää säälin tunnetta Brahessa ja saadakseen tämän myötämieliseksi itselleen ja veljelleen professorin nimitysasiassa. Wexionius–Gyldenstolpe toivoi myös saavansa pitää Juridiikan professuurin, sillä palkkatulot kahdesta virasta oli hänelle tärkeitä.⁵³⁷

Brahe lähetti Wexionius–Gyldenstolpelle surunvalittelunsa piispa Petreuksen kuoleman johdosta. Samalla hän ilmoitti, että Olaus Wexioniuksen mahdollinen siirtyminen professorin virkaan Turkuun oli konsistorin käsissä. Virkaa varten konsistorin pitäisi valita vaaleilla ehdokkaat, joiden piti olla ansioituneita ja pystyviä hoitamaan professorin tehtäviä.⁵³⁸ Brahe siis jätti Wexioniuksen asian ilmaan vetoamalla akatemian konsistorin muodollisuuksiin valintaprosessissa. Se, että Brahe

⁵³⁵ 24.9.1657 PBB II:1 1932, 87-88. Mielenkiintoinen on Kempen maininta Olaus Wexioniuksen sukulaisten ja näiden klienttien halusta saada hänet autettua avoimeen virkaan. ”*Dessföruthan hwadh oredha och Splijt in Senatu will fölia der Swärfadhren sitter medh sin mågh, Brodheren medh sine Swägghrar och deres clienter, hahr man allaredho hört af en part beklagas;*” Tällä ilmaisulla Kempe tuo esille ne tekijät, jotka olivat hänen mielestään voimakkaasti vaikuttamassa lopulliseen valintaperusteisiin. Kempen huomautus tuo hyvin esille klienttijärjestelmän ja sukulaisuussuhteiden osuuden osana valintakriteereitä.

⁵³⁶ Päiväämätön ja 24.9.1657 PBB II:1 1932, 88 ja 97. Kummatkin kirjeet Kempe on lopettanut seuraavasti ”Ödhmiuke / Ödhmiukeligaste Tienare och **Clientulus**”

⁵³⁷ 8.10.1657 PBB II:1 1932, 89-90.

⁵³⁸ 5.11.1657 PBB I 1922, 48-49.

ei selkeästi asettunut tukemaan Olaus Wexioniusta, viittaisi siihen, että Brahe oli jo kallistumassa Thuroniuksen ehdokkaan puoleen..

Oman lusikkansa soppaan laittoi myös professori Thauvonius akatemian rehtorin ominaisuudessa. Liemmästi kehumatta hän ilmoitti Kempen ansiot akatemiassa ja kirjoitti hänen olevan paras ehdokas politiikan ja historian professorin virkaan. Samalla hän lausui muutaman hyvän sanan ansioituneen Martin Miltopeauksen puolesta, jolle ehkä voitaisiin myös löytää jokin virka akatemiasta.⁵³⁹

Thuronius palasi asiaan uudelleen vasta marraskuussa 1657. Hän oli luultavasti välttänyt tyrkyttämästä omaa ehdokastaan liian innokkaasti, jotta Brahe ei kyllästyisi asiaan. Thuronius kirjoitti Kempen olevan erittäin ansioitunut akatemiassa ja olevan juuri sellainen henkilö, jota akatemiassa tarvittiin. Thuronius ilmoitti Brahelle keskustelleensa asiasta eri tiedekuntien edustajien kanssa ja ainakin teologinen, lääketieteellinen ja filosofinen tiedekunta olivat Kempen kannalla. Thuroniuksen mukaan ainoastaan Wexioniuksen sukulaiset ovat Wexioniuksen takana ja lisäksi Thuronius korosti tämän toimivan hyvässä virassa Tarton yliopistossa. Hän ehdotti Brahelle samaa kuin Kempe itse oli aikaisemmin ehdottanut; että jos Wexionius oli saatava Turkuun, niin hänelle voisi antaa juridiikan professuuriin, jota hänen veljensä oli hoitanut.⁵⁴⁰

Thuronius oli Turussa varmasti puhunut Kempen puolesta muille akatemian professoreille ja virallisesti konsistorin nimissä Brahea lähestyttiin ensimmäisen kerran marraskuun 19. päivä. Konsistorin kirjeen olivat allekirjoittaneet rehtorina toiminut Thauvonius sekä professorit Alanus ja Kexlerus. Jokainen heistä edusti eri tiedekuntaa. Kirjeessä ilmoitettiin konsistorin virallisesti valinnee ehdokkaakseen Olaus Wexioniuksen ja Axel Kempen. Kuitenkin konsistorin nimissä Kempeä kehuttiin paremmaksi ehdokkaaksi ja huomautettiin Wexioniuksen toimivan jo vastaavassa virassa toisessa yliopistossa.⁵⁴¹ Konsistorin kirje myötäili melko tarkasti Thuroniuksen mielipidettä asiassa ja voi epäillä, etteivät kaikki osapuolet olleet

⁵³⁹ 29.10.1657 PBB II:1 1932, 91.

⁵⁴⁰ 5.11.1657 PBB II:1 1932, 91-92.

⁵⁴¹ 19.11.1657 PBB II:1 1932, 94-95.

paikalla, kun päätöstä tehtiin ja kirje lähetettiin, sillä samaan aikaan Turussa vallitsi ruttoepidemia ja suurin osa professoreista oli paennut sitä maaseudulle.⁵⁴²

Kun Mikael Wexionius–Gyldenstolpe sai tietää konsistorin kirjoittaneen Brahelle Kempeä suosivan kirjeen, hänelle tuli kiire ryhtyä tyrkyttämään omaa veljeä virkaan, sillä olihan Brahe vähän aikaisemmin kirjoittanut hänelle korostaen konsistorin päätöksen tärkeyttä. Asiat olivat kehittyneen epäsuotuisaan suuntaan Olaus Wexioniuksen mahdollisuuksien kannalta, sillä kilpaileva ryhmittymä oli saanut huomattavan etumatkan Thuroniuksen ansiosta. Wexionius–Gyldenstolpe huomautti Brahelle, että konsistorin kanta vastasi lähinnä vain Thauvoniuksen mielipidettä asiasta. Hän myös huomautti veljensä nykyisen viran olevan heikoissa kantimissa, sillä tämä ei ollut saanut edes edellisen vuoden palkkaa. Sen vuoksi Wexioniuksen nykyinen virka ei pitäisi olla esteenä hänen siirtymiselleen Turkuun, jossa hän olisi sitten saanut kunnollisen viran. Esteenä ei myöskään ollut meriittien puute tai kykenemättömyys viran hoitoon, sillä olihan Olaus Wexionius Tartossa nimenomaan politiikan ja historian professorina. Sitä vastoin Kempe oli toiminut vain kirjastonhoitajana ja filosofisen tiedekunnan avustajana.⁵⁴³ Mikael Wexionius–Gyldenstolpen tarkoituksena oli saada veljen nykyinen virka näyttämään epävakaalla pohjalla olevalta ja siten saattamaan hänet siinä mielessä parempaan asemaan suhteessa Kempeen.

Joulukuussa 1657 Olaus Wexionius lähestyi kirjeitse Brahea. Hän kirjoitti Brahelle joutuneensa epäonnen kohtaamaksi ja menettäneensä Inkerin ja Liivinmaan sotatoimien takia sekä kirjansa että taloustarvikkeensa. Nyt hän siis kääntyi korkearvoisen kreivin puoleen löytääkseen itselleen uuden patronuksen piispa Petreauksen tilalle. Hän valitti menettäneensä appensa myötä tärkeän tukijansa ja nyt ainoastaan Brahe pystyisi auttamaan häntä saamaan politiikan ja historian professorin viran ja olihan hän akatemian konsistorin virallisesti vaaleilla valitsema ehdokas.⁵⁴⁴ Olaus Wexionius veljensä tavoin korosti oman asemansa epävarmuutta ja toi esille kärsimänsä epäonnen ja näillä keinoin koetti asettaa itsensä Brahen mielessä etusijalle.

⁵⁴² 5.11.1657 PBB II:1 1932, 92; 25.11.1657 PBB II:1 1932, 98 ja 18.1.1658 PBB II:1 1932, 103.

⁵⁴³ 25.11.1657 PBB II:1 1932, 97-98.

⁵⁴⁴ 3.12.1657 PBB II:1 1932, 99.

Brahe oli sairastellut vuodenvaihteen aikoihin ja siksi nimitysasiassa ei ollut tapahtunut mitään edistystä. Helmikuun alussa 1658 Mikael Wexionius–Gyldenstolpe kirjoitti Brahelle jälleen veljensä nimityksen puolesta. Hän oli hyvillään niin siitä tiedosta, että Brahe voi jälleen paremmin kuin hänen puolittaisesta lupauksestaan olla suosiollinen nimityskysymyksessä. Mikael Wexionius–Gyldenstolpe teki perusteellisesti selvää konsistorin toimista asiassa, koska Brahe oli juuri konsistorin merkitystä korostanut. Hän kertoi konsistorin toiminnan olleen varsin epämääräistä. Kokouksissa ei ollut mainittu Kempeä virallisena ehdokkaana. Ainoastaan hänen nimensä oli mainittu yhtenä mahdollisuutena. Silti konsistori oli kirjoittanut Brahelle mainiten hänet parhaana ehdokkaana. Tämän kirjeen olemassaolosta Wexionius–Gyldenstolpe ei ollut täysin varma, sillä hän oli koettanut ottaa selvää asiasta postimestarilta, mutta postipäiväkirjassa ei ollut mainintaa kyseisestä kirjeestä. Kun hän oli kysynyt asiasta Thauvoniukselta, hän oli saanut vastaukseksi vain epämääräistä kiertelyä.⁵⁴⁵ Hän epäilikin, että kirje oli lähetetty yksityisesti. Tämä vain lisäsi hänen epäluulojaan keinottelusta Kempen hyväksi.

Brahe kirjoitti akatemian tilanteesta kuninkaalle 19.2.1658 ja ilmoitti politiikan ja historian professorin viran vapautuvan Turun akatemiassa, koska Mikael Wexionius–Gyldenstolpe oli siirtymässä hovioikeuden asessoriksi. Brahe ilmoitti konsistorin valinnee vaaleilla kaksi ehdokasta virkaan. Brahe mainitsi Kempen toimineen akatemiassa kirjastonhoitajana ja filosofisen tiedekunnan avustajana. Olaus Wexioniukselta hän ei maininnut muuta kuin tämän olevan ehdokkaana.⁵⁴⁶ Osittain tästä voimme päätellä, että Brahe oli asettunut Kempen puolelle virkanimitysasiassa. Tähän oli varmasti vaikuttanut Thuroniuksen toiminta Kempen hyväksi. Lisävarmuutta asiaan antaa Brahen kirje kuninkaan sihteerille kaksi päivää myöhemmin. Brahe kirjoitti sihteerille akatemian professorinimityksestä ja Axel Kempen olevan oikea mies tähän virkaan. Tässä Brahen kirjeessä ei edes mainita Olaus Wexioniusta. Brahe pyysi kuninkaan sihteerää vaikuttamaan asiaan niin, että juuri Kempe valittaisiin virkaan.⁵⁴⁷ Brahen toiminta paljastaa verkostojen

⁵⁴⁵ 11.2.1658 PBB II:1 1932, 100-102.

⁵⁴⁶ 19.2.1658 PBB I 1922, 49.

⁵⁴⁷ 21.2.1658 PBB I 1922, 50.

merkityksen ja sen kuinka päätökset tosiasiallisesti tehtiin sekä kuinka niihin voitiin vaikuttaa. Kuningas päätöstä tehdessään varmasti kuunteli mitä sihteerillä oli tästä asiasta sanottavanaan. Tällöin sihteeri pystyisi Brahen antamiin tietoihin nojautuen ilmoittamaan kuninkaalle, että juuri Kempe oli oikea henkilö vapaana olevaan virkaan.⁵⁴⁸ Vaikka kyseessä oli julkisen sektorin virka ja päätös oli julkisen hallinnon antama, oli sen todellinen ratkaisu tapahtunut klienttijärjestelmän sisällä yksityisellä alueella.

Mikael Wexionius–Gyldenstolpe huomasi, ettei hänen veljellään ollut mahdollisuuksia seurata häntä politiikan ja historian professorina. Asia varmasti selkeytyi hänelle viimeistään 3.3.1658 pidetyssä konsistorin kokouksessa, jossa osapuolet kiistelivät keskenään valintaan liittyvistä asioista.⁵⁴⁹ Kempen tukijoukot olivat liian suuret, jotta Wexionius pystyisi niiden kanssa kilpailemaan. Varsinkin Andreas Thuroniuksen merkitys oli ratkaiseva, sillä tulihan Thuronius suoraan Brahen lähipiiristä. Wexionius–Gyldenstolpe, osittain tappion jo tunnustaneena, kirjoitti Brahelle maaliskuussa 1658 toivovansa Olaus Wexioniuksen saavan ainakin juridiikan professorin viran ja, jos mahdollista, lisäksi myös Kempeltä vapautuvan kirjastonhoitajan viran.⁵⁵⁰ Olaus Wexionius ei kuitenkaan ollut vielä täysin luovuttanut ja viimeisenä oljenkortenaan hän kirjoitti Brahelle Kempen lähestyneen suoraan kuningasta vapautuvan viran hakemisessa ja siten ohittanut kunnianarvoisan kreivin.⁵⁵¹ Tällä keinolla hän yritti vielä muuttaa Brahen mielipidettä itselleen suotuisaan suuntaan.

Olaus Wexionius oli valitettavasti kirjeineen myöhässä, sikäli kuin se olisi vaikuttanut enää asiaan, sillä Kempe nimitettiin politiikan ja historian professorin virkaan kuninkaan valtakirjalla 1.5.1658 ja hiukan tämän jälkeen, 17.5., Olaus Wexionius juridiikan professoriksi.⁵⁵² Näin Brahen klienttien, Thuroniuksen ja Wexionius–Gyldenstolpen, välinen kilpailu päättyi Thuroniuksen voittoon. Brahe tosin pystyi tasaamaan konfliktin siten, että kumpikin osapuoli sai jotakin. Brahe pystyi päätöksellään ainakin osittain tyydyttämään molemmat osapuolet. Silti ainakin

⁵⁴⁸ Lisäksi Wexionius–Gyldenstolpen mahdollisuuksia huononsi hänen huono maineensa kuninkaan mielessä, sillä hän oli kirjoittanut teoksen joka suosi voimakkaasti aatelistoa.

⁵⁴⁹ 3.3.1658 CAA 1887, 100-101.

⁵⁵⁰ 22.3.1658 PBB II:1 1932, 105.

⁵⁵¹ 29.4.1658 PBB II:1 1932, 108.

⁵⁵² Impiwaara 1940, 24.

Wexionius-Gyldenstolpelle lopullinen päätös oli pettymys ja veljekset purkivat tuntojaan Brahelle päätöksen suhteen vielä muutamalla kirjeellä, joissa valitettiin päätöksen epäoikeudenmukaisuutta, vaikkakin päätökseen kuitenkin suhtauduttiin kunnioituksella.⁵⁵³ Olaus Wexioniuksen nimitys Turkuun merkitsi myös hänen siirtymistään Brahen klientiksi ja jatkossa hän kuului Brahen klientistöön.⁵⁵⁴

Aikalaisten suhtautuminen klienttijärjestelmään tulee hyvin esille Thuroniuksen ja Wexionius-Gyldenstolpen välisessä konfliktissa, mutta myös siinä kuinka klienttijärjestelmä vaikutti näiden kahden henkilön väliseen suhteeseen jatkossa. Vaikka Wexionius-Gyldenstolpe oli nimitysasian ratkettua hieman pettynyt ja osittain jopa katkera, se ei vaikuttanut hänen ja Thuroniuksen suhteisiin. Thuronius kirjoitti Brahelle Wexionius-Gyldenstolpen jatkavan toimintaa juridiikan professuurissa toistaiseksi ja kertoi tämän olevan vain hyväksi opiskelijoille ja akatemialle. Samalla Wexionius-Gyldenstolpe pystyi myös jatkamaan Ruotsin lakia käsittelevää teostaan.⁵⁵⁵ Wexionius-Gyldenstolpe toimi juridiikan professuurissa ainakin osittain vielä 1659, sillä hän vaati palkkaa tästä toimesta aina juhannukseen 1659 asti. Juuri tätä palkkavaatimusta Thuronius ajoi konsistorissa hänen puolestaan.⁵⁵⁶ Myöhemmin Thuronius esitti Brahelle myös Olaus Wexioniuksen palkan korottamista.⁵⁵⁷ Thuronius toimi lisäksi Wexionius-Gyldenstolpen lasten kasvatuksen neuvonantajana.⁵⁵⁸ Myöhemmin molemmat Brahen klientit tekivät yhteistyötä Brahe Thuroniuksen huostaan antaman nuoren klientin, Henrik Lantzenfeltin, kouluttamiseksi.⁵⁵⁹

⁵⁵³ 10.6.1658 PBB II:1 1932, 110-112. Kirjeessään Mikael Wexionius-Gyldenstolpe esitti Brahelle kuusi yksilöityä kohtaa, joissa hän epäili Kempellä tulevan olemaan vaikeuksia viran hoitamisessa. 22.7.1658 PBB II:1 1932, 112-114. Mikael Wexionius - Gyldenstolpe teatraalisesti toivoi, ettei Kempen valinta saattaisi akatemiaa häpeään. ”*Förnimmer det M:r Axelius är confirmerad till politics profession: Gud gifwe det icke länder Academiens till någon fläck.*” 18.8.1658 PBB II:1 1932, 115-116 Olaus Wexionius kiitti Brahea nimityksestään juridiikan professorin virkaan, mutta samalla valitti siihen kuuluvan palkan pienuutta ja toivoi Brahen auttavan häntä saamaan joitakin lisäansioita.

⁵⁵⁴ 18.8.1658 PBB II:1 1932, 115. ”*Och fördenskull på det allra ödmjukeligeste beder att E:r HöghWällb:ne Greffl. Excell:s och Nåde detta täcktes nådeligen förmärka sampt än ytehrmehra migh ringa person, såsom E:r Högh-Wällb:ne Greffl. Excell:s och Nådes ödmjuke-troppligste Tienare och Client medh sin höga ynnest Nådeligen wederqwecka.*”

⁵⁵⁵ 18.2.1658 PBB II:1 1932, 104.

⁵⁵⁶ 13.10.1658 CAA 1887, 131.

⁵⁵⁷ 14.7.1662 Tengströn 1825 V, 66.

⁵⁵⁸ Laitinen 1912, 97.

⁵⁵⁹ Ks. s. 73-75.

Tällainen toiminta osoittaa, ettei miesten välillä ollut henkilökohtaisia ristiriitoja vaan konfliktissa oli kyse ainoastaan törmäyksestä klienttijärjestelmän sisällä. Kumpikin tiesi klienttijärjestelmän toimintatavat ja kiistassa oli ollut kyse tavanomaisesta toiminnasta oman osapuolen hyväksi. Osapuolten toiminta ei siis ollut suunnattu toista vastaan vaan kumpikin toimi omalla tahollaan.

2. Epäonniset klientit

Klienttijärjestelmään kohdistuneissa tutkimuksissa on harvoin tuotu esille epäonnistuneita klienttejä ja heidän kohtaloitaan.⁵⁶⁰ Osaksi tämä varmasti johtuu siitä, että onnistuneita henkilöitä on ollut helpompi tutkia, koska he ovat jättäneet itsestään enemmän jälkiä, heistä on enemmän dokumenttiaineistoa. Onnistuneiden klienttien urat olivat yleensä läpi elämän kestäneitä, kun taas epäonnistuneet klientit ikään kuin ”katoavat” historian tutkijan silmistä.⁵⁶¹

Osa epäonnisista klienteistä pystyi taistelemaan itsensä takaisin onnistujien joukkoon joko saaden takaisin menettämänsä patronuksen suosion tai löytäen itselleen kokonaan uuden patronuksen, joka oli valmis ottamaan epäonnistuneen suojelukseensa. Epäonnistuminen ei aina ollut ainoastaan klientin syytä, sillä joskus hänen hoidettavakseen annettu taakka saattoi olla liian suuri kannettavaksi, jolloin epäonnistuminen oli väistämätöntä. Usein tällaisissa tapauksissa klientin oli mahdollista nousta uudelleen patronuksensa suosioon, sillä 1600-luvulla armollisuus oli hyve. Epäonnistumisen pystyi hyvittämään toimimalla moitteettomasti jatkossa. Toisaalta uuden pettymyksen tuottaminen patronukselle johti klientin lopulliseen epäonnistumiseen.

⁵⁶⁰ Epäonnisten klienttien merkityksen on tutkijoista erityisesti noteerannut Fabian Persson. Hän nostaa artikkelissaan *Att leva på hoppet – om den misslyckade klienten* epäonnisten klienttien kohtalon merkittävään asemaan, koska sen kautta klienttijärjestelmää voidaan analysoida syvällisemmin kuin vain huomioimalla onnistujat. Persson 1992.

⁵⁶¹ Epäonnisista klienteistä puhuttaessa on myös pohdittava missä kulkee se raja, jolloin voidaan puhua epäonnisista klienteistä. Voidaanko epäonnistumiseksi katsoa sitä, jos henkilö aktiivisesti koettaa etsiä itselleen patronusta siinä kuitenkaan onnistumatta. Katsotaanko kyseinen henkilö klientiksi, vaikka hän ei ole toiminut klienttinä yhdenkään patronuksen verkostossa? Kuitenkin hän on tiedostanut klienttijärjestelmän ja halunnut olla osa sitä. Mielestäni tällaiset tapaukset on rajattava määritelmän ulkopuolelle, koska aikakauden vakiintuneena käytäntönä oli mm. yliopistojen oppilaiden keskuudessa löytää itselleen patronus, joka auttaisi heitä uralla eteenpäin. Tästä joukosta moni kuitenkin jäi ilman merkittävää patronusta ja siksi olisikin melkein mahdotonta sisällyttää heidät mukaan klienttijärjestelmätutkimukseen, kun otetaan vielä huomioon heidän ”katoamisensa” opiskeluaajan jälkeen sekä virallisista että yksityisistä dokumenteista.

Tällainen kohtalo oli Per Brahen klientillä Simon Blomilla, joka toimi Turussa kauppaporvarina.⁵⁶² Hän oli ajautunut kiistoihin, joita ratkottiin raastuvanoikeudessa. Oikeudessa Blom toimi varsin röyhkeäsi oikeusistuinta kohtaan, hän ei esimerkiksi tullut paikalle kunnianloukkausta koskevan asian käsittelyyn. Tällainen käytös oli todella epätavallista 1600-luvulla, jolloin kunnioitus oikeutta kohtaan oli suuri. Tuomioksi hänelle luettiin sakkorangaistus. Lisäksi hänellä oli jo ennestään ollut 200 taalerin uhkasakko vuodelta 1636.⁵⁶³

Heti edellisen käsittelyn jälkeen Blom joutui oikeuteen tervakaupoissa sattuneiden kunnianloukkauksin asti johtaneiden epäselvyyksien takia. Toisena osapuolena oli Petter Jesenhausen, jonka veli toimi Blomin apulaisena.⁵⁶⁴ Blom tunsii ilmeisen hyvin oikeuden periaatteet, koska oli halunnut osan oikeuden jäsenistä jääväntävän. Tämä myös todisti hänen kuitenkin luottaneen raastuvanoikeuteen instituutiona, jossa oikeus tapahtuisi. Asian käsittely venyi usean vuoden mittaiseksi.⁵⁶⁵

Vuonna 1644 asia meni Blomin kannalta vakavammaksi, kun hovioikeudenoikeuteen tuli tieto, että kaupungilla oli levitetty kirjettä, jossa loukattiin useiden naisten ja miesten kunniaa. Raastuvanoikeus ryhtyi tutkimaan asiaa perinpohjaisesti ja sen haltuun joutui kaksikin versiota kyseisestä kirjeestä, näistä toinen sisälsi useampia nimiä kuin toinen. Pitkällisen käsittelyn jälkeen Simon Blom todettiin syylliseksi alkuperäisen kirjeen kirjoittamiseen. Hänen rikoskumppaninsa tuomittiin 12 markan sakkoihin ja Blom karkotettiin kaupungista.⁵⁶⁶

⁵⁶² Bonsdorff 1894, 475; Möller 1954, 46. Blom toimi Turussa kauppiasporvarina ainakin vuodesta 1638 lähtien, ja todennäköisesti jo aikaisemminkin.

⁵⁶³ KA TRO 1.6.1640:260 – 261, 3.6.1640:263 – 264, 7.6.1640:271, 8.6.1640:274, 10.6.1640:278, 13.6.1640:283, 15.6.1640:293, 16.6.1640:296, 1.7.1640:307 – 308, 4.7.1640:311, 13.7.1640:340, 20.7.1640:346 – 347, erillisesti 348. Petri Karosen tiedonanto.

⁵⁶⁴ Möller 1954, 95-96 ja 131-132. Vaikka Jesenhausenin ja Blomin välillä käytiin oikeutta, se ei vaikuttanut kovin henkilökohtaiselta. Oikeusprosessin aikana Blom kirjoitti Petter Jesenhausenin veljelle Herman Jesenhausenille todistuksen ja laillisen erokirjan. Tämä oli käytäntö, kun sovittujen opintovuosien jälkeen apulaisen asemassa ollut henkilö oli saanut harjoittelunsa päätökseen. Näin koetettiin estää jonkun palveluksessa olevien henkilöiden houkuttelemisen toisen palvelukseen. Jos kauppias otti palvelukseen henkilön, joka ei ollut laillisesti eronnut edellisestä isännästään, oli uusi isäntä helposti haastettavissa oikeuteen.

⁵⁶⁵ KA TRO 23.11.1639:44 – 45, 25.11.1639:51 – 52, 27.11.1639:57 – 58, 4.12.1639:70, 7.12.1639:76, 9.5.1640:225, 13.5.1640:234 – 235, 3.6.1640:264 – 265, 7.6.1640:272, 10.6.1640:280, 13.6.1640:288, 4.10.1641:8, 6.10.1641:11, 11.10.1641:21, 13.10.1641:23, 18.10.1641:26, 23.10.1641:35. Petri Karosen tiedonanto.

⁵⁶⁶ KA TRO 3.6.1644:371 – 383. Petri Karosen tiedonanto

Seuraavana syksynä Blom ilmestyi kuitenkin takaisin kaupunkiin mukanaan Per Brahen suosituskirje Turun kaupungin pormestarin virkaan. Lisäksi Brahe oli myöntänyt Blomille oikeuden palata kaupunkiin ja alkaa harjoittamaan kauppiastoimintaa uudelleen.⁵⁶⁷ Pormestari Hans Guttrie oli kuollut aikaisemmin maaliskuussa ja pormestarin virka oli vapautunut. Tällä kertaa Brahen klientti ei päässyt virkaan, sillä tehtävään valittiin Axel Oxenstiernan klientti Gudmund Krook. Valinnassa oli varmasti painanut Blomin huono maine, joka ei ollut kaupunkilaisten mieleen. Krook ei kuitenkaan virkaansa kauaa hoitanut, sillä jo seuraavana kesänä hän siirtyi Kalmariin pormestariksi.⁵⁶⁸ Lopullisesti Blomin Turussa oleskeluun saatiin selvyys, kun 25.9.1647 julkistettiin hallitsijan armahduskirje sillä ehdolla, ettei vastaavaa uudelleen tapahtuisi.⁵⁶⁹ Blomin pelasti ainoastaan Per Brahen vaikutusvalta, sillä valtakunnassa ei ollut montaa henkilöä, jotka olisivat vastaavanlaisesta tilanteesta pystyneet pelastamaan klienttinsä ja sijoittamaan hänet uudelleen klientin karkottaneeseen paikallisyhteisöön.

Useille klienteille vastaavan kokeminen olisi merkinnyt ankaraa opetusta kantapään kautta, jonka jälkeen he olisivat nöyrästi toimineet patronuksen klienttinä kiitollisina siitä, että ylipäättään olivat edelleen yhteisön jäseniä. Simon Blom oli toista maata – kirjaimellisestikin.⁵⁷⁰ Ei kestänyt kuin kaksi vuotta ja hän oli uudelleen vaikeuksissa. Kyse oli jälleen kunnianloukkaus jutusta, joka kohdistui samoihin henkilöihin kuin aikaisemmin. Oikeutta käytiin lähinnä periaatteella todistajien sana Blomin sanaa vastaan. Blom koetti saada syytteet kumottua paljon nöyremmällä asenteella kuin aikaisemmin. Hän ilmoitti, ettei hänellä ollut mitään pahaa sanottavaa henkilöistä, joiden loukkauksesta häntä syytettiin. Blom kertoi krouvissa haukkuneensa humalassa samannimistä henkilöä kuin kämnerinoikeuden notaari, mutta että kyseessä olikin Linköpingissä asuva porvari, jonka kanssa hänellä oli velkajuttuja. Oikeus ei uskonut selitystä kuten eivät myöskään kunnianloukkauksen kohteena olleet henkilöt. Blom tarjoutui valalla puhdistautumaan syytöksistä, mutta tätä eivät hyväksyneet muut asianomaiset eikä oikeus. Ainoastaan kuuden miehen vala olisi voinut vapauttaa Blomin. Hän ei saanut heitä kasaan, joten hänet tuomittiin uudelleen karkotettavaksi kaupungista. Tuomiossa otettiin huomioon aikaisempaan tuomioon

⁵⁶⁷ KA TRO 17.11.1645: 22. Petri Karosen tiedonanto.

⁵⁶⁸ Ranta 1975, 563.

⁵⁶⁹ KA TRO 1.12.1647: 481. Petri Karosen tiedonanto.

⁵⁷⁰ Hän oli skotlantilainen alkuperältään. Petri Karosen tiedonanto.

saatu armahduskirje, jossa oli painotettu kunnollista käyttäytymistä jatkossa. Koska Blom ei ollut käyttäytynyt näin, hän saisi palata kaupunkiin vain hovioikeuden luvalla.⁵⁷¹ Näin Blom oli vajonnut klienttiverkostonsa ulkopuolelle ja menettänyt mahdollisuutensa vakaaseen yhteiskunnalliseen asemaan. Se miksi Blom oli jatkanut vanhaan malliin, johtui luultavasti hänen luonteestaan tai hänen liiallisesta luottamuksesta patronuksensa kärsivällisyyteen ja toimimiseen pelastajana.

Kustaa Cajanus oli ajautunut henkilökohtaisiin vaikeuksiin Blomin tapaan. Hänellä oli koulumestarin virka Kajaanin kaupungissa. Aluksi kaikki oli mennyt hyvin ja Brahen hopmanni Långh oli lähettänyt hänestä kiittävän lausunnon, mutta vain vähän tämän jälkeen oli Kustaa Cajanus oli aiheuttanut epäjärjestyä ja Långh oli pakotettu ilmoittamaan siitä Brahelle.⁵⁷²

Tämä sinetöi Cajanusen kohtalon koulumestarina, vaikka hänen veljensä koettikin saattaa hänet virkaan vielä uudelleen. Brahe piti erittäin tarkasti kiinni katsomistaan oikeuksista ja oli tuohtunut tuomiokapitulille sen koettaessa nimittää vastoin hänen tahtoaan Cajanusen uudelleen koulumestarin virkaan.⁵⁷³ Myöhemmin Brahen kirjeessä tuomiokapitulille tuli selkeästi ilmi, että Cajanus oli oman käyttäytymisen vuoksi joutunut epäsuosioon ja siten aiheuttanut itse oman virkansa menettämisen.⁵⁷⁴

Brahe nimitti virkaan Kajaanin linnansaarnaajan Jaakko Theudschoviuksen. Kustaa Cajanukselle ei epäonnistuminen Brahen klienttinä kuitenkaan merkinnyt lopullista tippumista klienttijärjestelmän ulkopuolelle. Hän matkusti Turkuun yliopistoon saattamaan keskeneräiset opintonsa päätökseen ja siten samalla myös aloittamaan uudelleen kipuamisen takaisin Brahen suosioon. Tässä hän onnistuikin, sillä myöhemmin Brahe nimitti hänet Raaheen kappalaiseksi ja mainitsi hänen olevan kunniallinen henkilö. Kustaa Cajanus oli oppinut läksynsä ja toimi virassaan aiheuttamatta patronukselleen harmia enää jatkossa.⁵⁷⁵

⁵⁷¹ KA TRO 27.10.149: 389 – 392, 29.10.1649:392 – 394, 5.11.1649:394 – 395, 10.11.1649:395, 17.11.1649:396, 19.11.1649:396, 21.11.1649:397 – 398, 5.12.1649:423. Petri Karosen tiedonanto.

⁵⁷² Vartiainen 1931, 202-203.

⁵⁷³ 1.8.1662 Brahe Turun tuomiokapitulille Tigerstedt 1888, 35 ja 1.8.1662 Brahe Johan Cajanukselle Tigerstedt 1888, 38 – 40.

⁵⁷⁴ Odat. (1662) Brahe Turun tuomiokapitulille Tigerstedt 1888, 50.

⁵⁷⁵ Vartiainen 1931, 207-208.

Aivan yhtä onnekas ei ollut Brahen vapaaherrakunnan hopmanni Zacharias Palmbaum. Vuonna 1658 Brahe lähetti Ruotsista Erik Carpelanin ja Tyres Gunnarinpojan tarkastamaan Kajaanin vapaaherrakunnan hallintoa ja veronkantoa. Tarkastuksen tulokset pakottivat Brahen pitkäaikaisen klientin eroamaan virastaan. Palmbaumille tämä tarkoitti pysyvää epäsuosioon joutumista, sillä hän ei enää saanut nauttia Brahen avusta tavoitellessaan muita virkoja. Vuonna 1676 Palmbaum pyysi Brahen suositusta Götan hovioikeuden asessoriksi, mutta Brahe kieltäytyi sitä antamasta vedoten siihen, että monet hakivat samaa virkaa.⁵⁷⁶

Klientin täytyi olla aina varuillaan, sillä epäonni saattoi vaania häntä monista eri suunnista. Aina epäonni ei ollut klientin omaa syytä. Kuolema saattoi viedä klientiltä patronuksen täysin odottamatta, jolloin entinen turvallinen olotila saattoi vaihtua yhtäkkiä turvattomuudeksi, koska klientillä ei ollut enää patronusta suojaamassa taustaa. Klientti ilman patronusta oli helposti vaarassa menettää aseman, jonka oli saavuttanut patronuksen avulla.⁵⁷⁷ Klientti selvisi paremmin patronuksensa menetyksestä, jos tämän kuolema oli odotettu esimerkiksi sairauden tai vanhuuden vuoksi. Tällöin oli aikaa etsiä uusi patronus ja mahdollisesti siirtyä uuteen klienttiverkostoon jopa entisen patronuksen avustuksella. Jos patronus tiesi oman aikansa olevan täyttymässä, hän saattoi palkita klienttinsä suosittelemalla tätä jollekin toiselle patronukselle. Näin hän halusi pitää huolta klientistään aina loppuun asti.

Klienttiä saattoi kohdata epäonni, jonka oli aiheuttanut joku kolmas henkilö. Esimerkiksi joku toinen patronus tai klientti saattoi erinäisistä syistä tarkoituksellisesti aiheuttaa klientin joutumisen patronuksensa epäsuosioon. Usein kyseessä oli kilpailutilanne, jossa aiheuttamalla toisen verkoston klientin tai patronuksen epäsuosioon joutumisen, koetettiin saada omalle verkostolle enemmän valtaa. Klienttien täytyikin koettaa selviytyä ulkopuolisten henkilöiden hyökkäyksistä, joko tukemalla patronustaan tai etsimällä itselleen uuden patronuksen. Aina tämä ei onnistunut ja klientti joutui elämään jopa koko loppu

⁵⁷⁶ Jokipii 1956, 88-89 ja Jokipii 1960, 281.

⁵⁷⁷ Samuelson 1993, 227.

elämäänsä ilman patronuksen tukea. Tärkeää olikin osata niin sanotusti pelata klienttijärjestelmän vaatimaa peliä.⁵⁷⁸

Israel Schultzin, joka oli Magnus Gabriel De la Gardien klientti, kohtalona oli joutua kolmannen henkilön hyökkäyksen kohteeksi. Schultzin patronuksen lähipiirissä vakuutettiin, että klientti oli epäkelpo ja syytä hylätä. Nämä puheet vaikuttivat Schultzin patronukseen tarpeeksi ja Schultz joutui epäsuosioon. Hänen täytyi ryhtyä etsimään uutta patronusta pystyäkseen säilyttämään edes jonkinlaisen sosiaalisen aseman yhteiskunnassa. Schultz oli sen verran onnekas, että löysi itselleen uuden patronuksen Joachim Stroppista. Näin hän pystyi luomaan itselleen uuden uran, joskaan uusi patronus ei ollut edellisen veroinen.⁵⁷⁹

Hyvän patronuksen klienttinä toimimisesta hyötyi kahdella tapaa; etuisuuksien lisäksi patronus-klientti –suhde toimi turvaverkostona vastoinkäymisten sattuessa. Luodessaan uraa valtion virkamiehenä Samuel Cröell joutui turvautumaan useammin kuin kerran oman patronuksensa turvaverkkoon. Cröell oli Oxenstiernan verkostoon kuuluva klientti ja aloitti virkamiesuransa Viipurin linnankirjurina vuonna 1629. Hän oli opiskellut Upsalassa ja Rostockissa ennen virkamiesuralle ryhtymistä. Linnankirjurin toimesta hän siirtyi Viipurin maaherran kirjuriksi. Tällöin hän kohtasi ensimmäiset vaikeudet, sillä 31.10.1637 hänet tuomittiin kuolemaan epäoikeudenmukaisuudesta virkamiehenä. Tuomiota ei kuitenkaan koskaan toimeenpantu, sillä hän sai armahduksen jo joulukuun 23. päivä samana vuonna. Näin tuskin olisi käynyt ilman vaikutusvaltaista patronusta. Hänen uransa ei tämän tapauksen johdosta painunut laskusuuntaan vaan vuonna 1646 hänet nimitettiin Viipurin alueelle kamariviskaaliksi, joka oli lähes maaherraan verrattava virka. Kauaa hän ei tässä virassa kuitenkaan toiminut, sillä hänet siirrettiin vastaavaan virkaan Käkisalmen lääniin jo seuraavana vuonna. Siellä hän joutui hankaluuksiin toistamiseen ja oli vangittuna Käkisalmen linnassa vuodesta 1653 aina vuoteen 1656 asti. Tämäkään episodi ei lannistanut Cröelliä vaan vapauduttuaan hän päätyi Narvaan pormestariksi.⁵⁸⁰ Kohtaamansa epäonnen elämässään Samuel Cröell käänsi voitoksi oman verkostonsa voimalla, mutta aina klientit eivät olleet yhtä onnekkaita.

⁵⁷⁸ Kettering 2001b, 2.

⁵⁷⁹ Persson 1992, 326-327.

⁵⁸⁰ SBL 9 1931, 441-445.

V KAIKENKATTAVA YHTEISKUNTATEORIA?

Kaiken toiminnan taustalla on aina olemassa näkymätöntä valtaa, joka vaikuttaa ja ohjaa jokaisen ihmisen elämä - halusi sitä tai ei. Nykyään taustavoimien vaikutus ei ole vain yhtä näkyvää ja itsestään selvää kuin se oli 1600-luvun yhteiskunnassa eläneille ihmisille. Klienttijärjestelmä oli luonteva osa heidän elämäänsä. Varsinkin, jos tavoitteena oli sosiaalisen aseman kohottaminen joko siviiliuran tai armeijauran avulla, klienttijärjestelmää käytettiin hyväksi. Käytännössä tämä tarkoitti suojelijan, patronuksen etsimistä, joka auttaisi klienttiä kohoamaan parempaan asemaan yhteiskunnassa. Toisaalta myös henkilön, joka oli syntymäperänsä kautta jo valmiiksi merkittävässä asemassa yhteiskunnassa, oli opeteltava klienttijärjestelmän merkitys ja toimintamuodot. Patronukselle klienttijärjestelmä oli merkitykseltään yhtä tärkeä kuin klientille, lisäksi järjestelmä toimi patronuksen vallankäytön kanavana, joka ulottui paljon kauemmaksi kuin hänen virallinen asemansa ja näkyvä valtansa ulottui.

Klienttijärjestelmää tutkineet historioitsijat ja sosiologit ovat tutkimuksissaan tuoneet esiin klienttijärjestelmän voimakkaan vaikutuksen yhteiskuntaan eri aikakausina. Vaikka tutkijat ovat korostaneet klienttijärjestelmän merkityksellisyyttä tulkittaessa historiallista yhteiskuntaa ja sen toimintaa, on muistettava, että se oli kuitenkin vain osatekijä yhteiskunnassa tapahtuvassa vallankäyttöprosessissa. Varsinkin Antoni Maczak ja Anthony Molho ovat tuoneet selkeästi esille, ettei klienttijärjestelmä yksistään ole kaikenkattava yhteiskuntateoria, jonka kautta kaikki tapahtumat voitaisiin yksiselitteisesti selittää.⁵⁸¹ Teoria on kuitenkin antanut nykyluontotutkimukselle uusia näkökulmia, joiden avulla voidaan aikaisemmin tutkittuja asioita tulkita uudestaan ja saada aikaisempaa tarkempaa tietoa eri henkilöiden toimintatapojen motiiveista. Samalla saamme lisää tietoa yksittäisten ihmisten maailmankuvasta ja siitä todellisuudesta, jossa he ovat eläneet.

Kaikki nimitykset ja virat niin armeijassa kuin siviilihallinnossakin, eivät olleet klienttijärjestelmään suoranaisesti liittyviä tapahtumia. Vaikka se järjestelmänä oli vahvasti läsnä, niin yksittäisillä henkilöillä oli muitakin mahdollisuuksia edetä uralla

⁵⁸¹ Maczak 1988, (88) ja Molho 1988, (241).

tai saada nimitys johonkin virkaan. Tutkimusten tulokset osoittavat, että klienttijärjestelmä vaikutti taustalla kuitenkin useimmissa tapauksissa. Varsinkin, kun meritokratia odotti tulemistaan vielä useita satoja vuosia. Kysyä voi tietenkin onko klienttijärjestelmä edelleenkin kokonaan hävinnyt yhteisöllisen vallankäytön taustalta. Ehkä se on vain vaihtanut muotoa ja piiloutunut entistä syvemmälle sosiaalisten suhdeverkostojen taakse.

Klienttijärjestelmän tutkimisen tekee haasteelliseksi sen monitahoisuus. Samalla, kun voimme tarkastella koko yhteiskunnan rakenteita, voimme tarkastella myös yksittäisten ihmisten arkista elämää. Teorian avulla voimme saada uusia näkökulmia niihin tekijöihin, jotka ovat vaikuttivat päätöksenteon taustalla ja nähdä myös millaista päätöksenteko oli yksittäiselle ihmiselle arkisella tasolla. Klienttijärjestelmäteoria on antanut uusia näkökulmia niin hallintohistorian kuin mentaliteettihistoriankin saralla. Samalla klienttijärjestelmän tutkiminen liittyy läheisesti modernin valtion syntyminen tutkimiseen ja näin ollen ylittää aina sosiologisen historiantutkimuksen puolellekin. Tämä ei sinällään ole yllättävää, sillä klienttijärjestelmäteoria onkin lähtöisin sosiologisesta tutkimusperinteestä.

Ruotsissa klienttijärjestelmän valtakaudeksi voisi kutsua Kustaa II Adolfin kuoleman jälkeistä aikakautta, jolloin valtakuntaa kuningatar Ristiinan ollessa alaikäinen hallitsi holhoojahallitus. Näin yksiselitteinen asia ei kuitenkaan ole. Klienttijärjestelmän kuitenkin voidaan sanoa laajenevan yksittäisistä paikallisista verkostoista koko valtakunnan kattaviksi verkostoiksi 1500-luvun aikana. Se puhkeaa kukkaan vasta 1600-luvun puolella. Klienttijärjestelmän laajenemisen mahdollisti hovin organisoituminen entistä paremmin sekä myös valtion hallinnon organisoituminen ja laajeneminen. Hovin kasvaminen ja järjestäytyminen johti erityisten virkojen syntymiseen. Tämä puolestaan johti hovin sisällä kilpailuun paikkoja täytettäessä. Koska hovin virkoja oli vain rajallinen määrä, halusi aatelisto turvata niiden lisäksi itselleen etuoikeuden muihinkin valtarakenteisiin kuuluviin virkoihin. Korkeissa viroissa toimiminen katsottiin olevan kuin kuninkaan henkilökohtaista palvelemista, sillä valtiokäsite 1600-luvulla oli tiukasti sidottu kuninkaan persoonaani. Valtio oli yhtä kuin kuningas. Aatelisideologiassa tuli sotapalveluksen lisäksi lähes yhtä kunniakkaaksi myös palveleminen siviilihallinnossa.

Klienttijärjestelmää ei ollut vaikea kasvattaa koko valtion alueella toimivaksi järjestelmäksi. Vaikka järjestelmä itsessään laajeni varsin lyhyen ajan sisällä kattamaan koko väestön tavalla tai toisella oli perusta, jolle järjestelmä kasvoi, tuhansia vuosia vanha. Patriarkaalinen perinne yhteiskunnassa toimi klienttijärjestelmän moraalisen perustana ja oikeutti sen olemassaolon. Aikakaudelle tyypillisen ajattelutavan mukaan muutos oli yhtä kuin paha asia. Tämä piirre oikeutti myös klienttijärjestelmän toimimisen normaalien yhteiskunnallisten normien mukaisesti. Miksi ihmisten olisi pitänyt pitää sitä moraalisesti vääränä toimintana, koska niin oltiin aina ennenkin toimittu. Se, jolla oli yhteiskunnan hierarkkisessa asteikossa oikeus suurimpaan valtaan, oli oikeutettu myös sitä käyttämään niin kuin halusi. Isännällä oli oikeus käskää alaistaan kuten parhaaksi katsoi. Patriarkaalinen maailmankatsomus asetti toisen henkilön toisen yläpuolelle. Näin oli aina ollut ja niin oli paras olla jatkossakin tai muuten seuraisi yhteiskunnallinen kaaos.

Ruotsi oli ajautunut 1500-luvun sisäisistä ongelmista ulkoisiin ongelmiin 1600-luvulla. Jatkuva sotiminen rasitti yhteiskuntaa suuresti ja samalla se asetti sille uusia tavoitteita. Ongelmat käännettiin tavoitteiksi ja Ruotsista kasvoi eurooppalainen suurvalta. Tätä asemaa oli puolustettava ja se onnistui ainoastaan riittävien resurssien avulla. Yhteiskuntaa alettiin järjestää tehokkaammaksi koneistoksi ja tämä aukaisi klienttijärjestelmälle tien levittäytyä paikallisten valtapiirien ulkopuolelle. Valtaeliiteille ei enää riittänyt uskollisia miehiä omasta piiristä, joten tehtäviin oli värvättävä muita niihin kykeneviä. Näin kiitollisuudenvelkaisten klienttien joukko alkoi kasvaa ja klienttijärjestelmäverkosto laajeni aina vallan huipulta paikallisyhteisöön asti.

Klienttijärjestelmä kehittyi Ruotsissa oleellisesti toiseen suuntaan kuin esimerkiksi Keski-Euroopan maissa. Suurin syy tähän olivat eroavaisuudet yhteiskunnan hallinnon rakenteissa. Esimerkiksi Ranskassa klienttijärjestelmä kehittyi perifeeristen alueiden hallinnon parantamiseksi, koska keskushallinto oli heikko. Hallitsijat ja korkeimmat hallintoviranomaiset loivat klienttiverkostoja pystyäkseen pitämään kaukaisemmatkin alueet tiukasti hallinnon otteessa. Ruotsissa kehitys kulki toiseen suuntaan, koska maa oli vahvasti keskushallinnon avulla johdettu valtio.

Klienttijärjestelmä sopeutui kuitenkin Ruotsiin vaikeuksista, sillä aatelisto tarvitsi juuri sen kaltaista järjestelmää pystyäkseen ylläpitämään oman asemaansa yhteiskunnan eliittiryhmänä. Hallinnon laajentuessa 1600-luvulla alkoi kunnollisista virkamiehistä olla suoranaisesti pulaa. Varsinkin, kun aatelisto ei pystynyt miehittämään kaikkia virkoja. Heidän kannaltaan oli siten parempi pitää viroissa toimineet henkilöt tiukasti kontrolloitavissa kuin antaa tämän uuden ryhmän saavuttaa itselleen ratkaisevasti hallinnollista valtaa, sillä se olisi varmasti johtanut aatelivallan kaventumiseen.

Mielenkiintoinen piirre joka myös erotti ruotsalaisen klienttijärjestelmän muusta eurooppalaisesta kulttuurista oli lahjonnan puuttuminen lähes kokonaan, vastaavasti se oli varsin yleistä esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa. Täysin ilman lahjontaa ei kuitenkaan Ruotsissakaan eletty. Yleisimmin lahjontaa esiintyi pappisvirkojen nimityspäätösten yhteydessä. Oikeastaan voidaan sanoa, että lahjukset oli tulleet niin yleiseksi kirkon piirissä, että niiden katsottiin olevan osa täysin normaalia käytäntöä.⁵⁸² Kirkollisen piirin lahjontatoiminnan lisäksi vaikeutunut hovivirkojen saanti, johti lahjusten esiintymiseen, sillä siten hakijalla oli paremmat mahdollisuudet päästä avoimeen virkaan.⁵⁸³ Tämän asian valossa onkin hieman outoa, ettei yleinen lahjusten ottaminen levinnyt yleiseksi käytännöksi myös hallinnollisten virkojen piiriin. Ilmeisesti Ruotsin vahva kulttuuri oikeusvaltiona oli osaltaan estämässä lahjonnan yleistymisen hallinnon piirissä. Toisaalta myös klienttijärjestelmä itsessään loi tarpeelliset kanavat mahdollisen uran luomiseksi ilman lahjonnan tarpeellisuutta.

Välittäjän rooli oli toinen piirre, jonka merkitys oli pienempi ruotsalaisessa klienttijärjestelmässä kuin muualla Euroopassa. Tähän johti jo pelkästään itse klienttijärjestelmän käytännön toiminta ja tavoitteet. Koska muualla Euroopassa klienttijärjestelmää käytettiin pääasiassa etäisten alueiden hallintaan, oli vallan keskuksessa toimivalla patronuksella erittäin vähän tietoa näiden alueiden tilasta ja niiden hallintoon sopivista henkilöistä. Tämä informaation tarve sai aikaan vahvojen välittäjien roolin syntyminen. Välittäjien toiminnan tarkoituksena olikin pääasiallisesti yhdistää klienttejä ja patronuksia; etsiä henkilöitä, joilla olisi

⁵⁸² Suolahti 1919, 124-127.

⁵⁸³ Persson 1999, 145.

osapuolille yhteinen päämäärä ja saada näin aikaan molemmille hyödyllinen suhde. Ruotsalaisessa klienttijärjestelmässä välittäjät toimivat pääasiassa oman klienttiverkostonsa sisällä. Klientti suositteli omalle patronukselleen jotakuta henkilöä, josta olisi joko suoranaisesti hyötyä patronukselle tai klientille itselleen, sillä tällaisen palveluksen avulla klientti sai itselleen jonkun joka olisi hänelle kiitollisuudenvelassa ja siten alisteisessa asemassa.

Erilaisten klienttityyppien määrittelemisen on vaikeaa, koska klienttijärjestelmän monimuotoisuus muodostui patronus–klientti -suhteiden yksilöllisyydestä. Jokainen patronus–klientti -suhde oli yksilöllinen ja tavoitteiltaan hieman erilainen. Omassa tutkimuksessani olen havainnut tiettyjä piirteitä, joiden avulla voidaan tehdä rajallisia yleistyksiä. Periaatteessa klientit voidaan jakaa kahteen ryhmään käyttötarkoituksen mukaan. Ensimmäinen ryhmä oli informatiiviset klientit, joiden tehtävänä oli vain tuottaa patronukselle riittävästi informaatiota helpottamaan tämän päätöksentekoa. Toinen ryhmä oli taloudelliset klientit, joiden tehtävänä oli valvoa patronuksen taloudellisia etuja sekä mahdollisesti parantaa patronuksen taloutta. Käytännössä tällainen jaottelu on kuitenkin aina jokseenkin karkeaa, koska useimmissa tapauksissa klientin toimenkuvaan kuului molempia, sekä informaatioklientin että taloudellisen klientin, tehtäviä. Lisäksi se, kumpia tehtäviä oli enemmän, vaihteli aina tapauskohtaisesti. Esimerkiksi Henrik Corten pääasiallisena tehtävänä oli valvoa Brahen taloudellisia etuja, mutta hänen maantieteellinen sijaintinsa velvoitti hänet myös informaation välittäjäksi. Sitä vastoin Andreas Thuronius ja Mikael Wexionius–Gyldenstolpe toimivat ainoastaan informatiivisina klientteinä, jotka välittivät Brahelle tietoa Turun Akatemian tapahtumista, jotta Brahe pystyi luotettavamman tiedon pohjalta tekemään oikeita päätöksiä.

Toinen mahdollinen keino jakaa klientit eri ryhmiin on tarkastella heidän taloudellisia riippuvuussuhteitaan patronuksiinsa. Henrik Corte, toimiessaan Brahen klienttinä, loi samalla itselleen huomattavan taloudellisen aseman käyttäen hyväkseen patronuksensa Brahen vaikutusvaltaa. Hän pystyi hyötymään taloudellisesti juuri sen takia, että toimi Brahen klienttinä, sillä ilman Brahea hän tuskin olisi pystynyt rakentamaan itselleen yhtä vaurasta taloutta. Patronuksena Brahe pystyi puolestaan järjestämään Corten sellaiseen asemaan tämän paikallisyhteisössä, missä Corte hyötyi taloudellisesti yhtäläillä Brahen kanssa. Sitä

vastoin Thuronius ja Wexionius–Gyldenstolpe olivat suorastaan riippuvaisia Brahesta pystyäkseen turvaamaan omat taloutensa. Heillä ei ollut muita tulonlähteitä kuin ne, jotka Brahe heille järjesti. Tämän vuoksi heidän kirjeissään usein esiintyykin suoranaisia pyyntöjä heidän taloudellisen aseman parantamiseksi, kun taas tämä piirre puuttuu melkein kokonaan Corten ja Brahen välisestä kirjeenvaihdosta – ainakin niiltä osin joihin itse olen tutustunut. Yleistetysti voidaan sanoa, että juuri puhtaasti informatiiviset klientit olivat enemmän riippuvaisia patronuksestaan kuin puhtaasti taloudelliset klientit. Usein informatiiviset klientit sijoitettiin erityisiin virkoihin, joiden kautta kulki patronusten tarvitsemaa informaatiota ja klientin palkkio oli virasta saatu palkka sekä sosiaalinen asema.

Klienttijärjestelmä ei ollut stabiili järjestelmä vaan se eli jatkuvan muutoksen tilassa reagoiden yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. 1500-luvulla Ruotsissa klienttijärjestelmä käsitti lähinnä aateliston keskinäiset ja paikalliset valtasuhteet ja niiden jatkuvan muotoutumisen. Vasta 1600-luvulla se alkoi laajentua koskemaan koko yhteiskuntaa erilaisten verkostojen kautta. Poliittisen kulttuurin kehityksen myötä klienttijärjestelmä muuttui osaksi politiikan toimintamalleja ja keinoja ajaa tiettyjä asioita politiikassa. Tämän myötä myös välttäjän rooli kasvoi ja se nousikin tärkeäksi tekijäksi 1700-luvun klienttijärjestelmässä. Klienttijärjestelmä alkoi 1700-luvulla laajentumaan lähinnä horisontaalisilla, yhteiskunnan hierarkkisilla tasoilla, kun se oli 1600-luvulla ulottanut kasvusuuntansa vertikaaliseen suuntaan, läpi yhteiskunnan hierarkkisten tasojen.

Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että klienttijärjestelmässä kyse oli informaalisesta vallan käytöstä. Klienttijärjestelmällä ajettiin joko yksittäisen henkilön tai tietyn ryhmän etua. Ryhmän koko vaihteli muutamasta henkilöstä aina valtioon asti. Toimijat klienttijärjestelmässä muodostivat yhdessä verkostoja, joiden avulla he pystyivät ulottamaan valtansa laajemmalle alueelle kuin yksittäiset henkilöt, poikkeuksen muodosti hallitsija, jolla oli suoranainen valta kauttaaltaan koko yhteiskuntaan puhuttaessa 1500-1700-lukujen Ruotsista. Klienttijärjestelmä ulotti lonkeronsa epäsuorasti yhteiskuntaan. Ihmiset saattoivatkin toimia klienttiverkoston kautta, vaikka heillä olisi ollut mahdollisuus myös toimia myös virallisten kanavien kautta. Esimerkiksi Kajaanin vapaaherrakunnan alueella asuvat henkilöt antoivat asiansa usein suoraan Per Brahen päätettäväksi, vaikka he olisivat myös voineet

lähestyä asiassa yhteiskunnan virallisia organisaatioitakin. He käsittivät verkoston avulla pystyvänsä saamaan asiaan nopeamman ratkaisun kuin turvautumalla virallisiin organisaatioihin. He tiedostivat vallankäytön kanaviksi yhtä aikaa niin klienttijärjestelmän kuin viralliset valtion ylläpitämät organisaatiotkin. Klienttiverkostot he saattoivat kokea ainoastaan henkilökohtaisemmiksi ja läheisimmiksi, koska klienttiverkostot personalisoituivat helposti verkoston johtajaan, patronukseen. Näin ollen vallankäytöllä oli näkyvät kasvot, joiden kanssa oli helpompi käydä vuoropuhelua.

LÄHTEET

I. Arkistolähteet

Lundin yliopiston kirjasto:

- DLGA De La Gardienska archivet. Lund universitetsbibliotek
handskriftsagd. Finland samlingen. Juridiska handlingar,
officiella skrivelser.
- HH Historiska Handlingar, Drottning Kristina 6:2. Lund
Universitetsbibliotek, handskriftsagd.

Kansallisarkisto – Petri Karosen tiedoksianto:

- KA TRO Kansallisarkisto Turun raastuvanoikeuden renovoidut
pöytäkirjat

II. Painetut alkuperäislähteet

- AOS 1888 – 1956. Axel Oxenstiernas skrifter. Stockholm.
- BFG 1869. Bref från generalguvernörer och landshöfdingar i Finland,
Förnämligast under Drottning Kristinas tid. Utgifne af
Karl K. Tigerstedt. Åbo.
- PBB I 1922. Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. I. Per
Brahes Brev. Utgivna av Carl Magnus Schybergson.
Svenska litteratursällskapet i Finland CLXIV.
Helsingfors.
- PBB II:1 1932. Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. II:1 Brev
till Per Brahe 1639-1662. Utgivna av Carl Magnus
Schybergson. Svenska litteratursällskapet i Finland
CCXXX. Helsingfors.
- PBB II:2 1938. Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. II:2 Brev
till Per Brahe 1662-1680. Utgivna av Carl Magnus
Schybergson. Svenska litteratursällskapet i Finland
CCLXIV. Helsingfors.
- CAA 1883 - 1884. Consistorii academici Aboensis äldre protokoller I.
Todistuskappaleita Suomen historiaan II. Helsingfors.
- CAA 1887. Consistorii academici Aboensis äldre protokoller II.
Todistuskappaleita Suomen historiaan II. Helsingfors.

- Elgenstierna, 1925. Gustav Elgenstierna. Svenska adelns ättartavlor I. Stockholm.
- Elgenstierna 1934. Gustav Elgenstierna. Svenska adelns ättartavlor VIII. Stockholm.
- Jokipii 1954. Satakuntalaisen osakunnan matrikkeli I vv. 1640 – 1721. Täydentänyt ja toimittanut Mauno Jokipii. Helsinki.
- Lagus 1889 - 1906. Åbo akademis studentmatrikel. Svenska literatursällskapet i Finland XI, 1-7. Utgivna av Vilhelm Lagus. Helsingfors.
- HRFKP 1892 – 1902. Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet. Toimittanut K.G. Leinberg
- HRSK 1815-1865. Handlingar rörande skandinaviens historia 1-40.
- Brahe 1920. Abraham Brahe. Abraham Brahes tidebok. Toim. Carl Magnus Stenbock ja Reinh. Stenbock. Stockholm.
- Tigerstedt 1880. Ur Per Brahes brefvexling I. Bref från och till Per Brahe. Utgivna av K.K. Tigerstedt. Helsingfors.
- Tigerstedt 1888. Ur Per Brahes brefvexling II. Bref från och till Per Brahe. Utgivna av K.K. Tigersedt. Åbo.
- Brahe 1971. Per Brahe (d. ä.). Oeconomia. Toim. ja kommentoineet John Granlund ja Gösta Holm. Nordiska museets Handlingar 78. Lund.
- SBL 1931. Svenskt biografiskt lexikon 9. Stockholm.
- SMK 1955. Svenska män och kvinnor 8. Biografisk uppslagsbok. Stockholm.
- Tengström 1822-1832. Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistorie I – IX. Helsingfors.
- Vallinkoski 1962-1966. J. Vallinkoski. Turun akatemian väitöskirjat 1642 – 1828. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 30. Helsinki.

III. Kirjallisuus

- Aho 1981. James A. Aho. Religious Mythology and the Art of War. Comparative religious symbolisms of military violence. London.

- Anderson 1974. Perry Anderson. Lineages of the Absolutist State. London.
- Anderson 1996. Perry Anderson. Passages from Antiquity to Feudalism. London.
- Ankarloo 1999. Bengt Ankarloo. Patriarkatet. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Årgång 1999 Band 65 Häfte 1 (65:1 1999) s. 5 – 19.*
- Asker 1983. Björn Asker. Officerarna och det svenska samhället 1650 – 1700. Stockholm.
- Asker 1990. Björn Asker. Aristocracy and Autocracy in Seventeenth-century Sweden: the Decline of the Aristocracy within the Civil Administration before 1680. *Scandinavian journal of history. 1990 (15) s. 89-95.*
- Aylmer 1996. G. E. Aylmer. Centre and Locality: The nature of power elites. Teoksessa *Power Elites and State Building. Ed. Wolfgang Reinhard.* Oxford, New York.
- Bakka 1996. Pål H. Bakka. Elements in a Theory of State-Building: An Inquiry into the Structural Preconditions for Successful State-Building in Europe. *Scandinavian Political Studies. Vol. 19 no. 4, 1996.*
- Bergholm 1901. Axel Bergholm. Sukukirja. Suomen aatelittomia sukuja I. Kuopio.
- Blomstedt 1958. Yrjö Blomstedt. Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523-1680). Oikeushistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia LI (51). Helsinki.
- Bonsdorff 1894. Carl v. Bonsdorff. Bidrag till Åbo stads historia. Åbo stads historia under sjuttonde seklet III Andra serien (tredje häftet). Helsingfors.
- Bonsdorff 1900. Carl v. Bonsdorff. Åbo akademis förvaltning 1640 – 1713. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser 13. Helsingfors.
- Coss 1989. P. R. Coss. Bastard feudalism revised. *Past and present* 125 s. 27-64.
- Droste 1998. Heiko Droste: Språk och livsform: Patronage i 1600-talets Sverige. *Scandia. Tidskrift för Historisk forskning. Vol. 64:1 1998.*

- Edèn 1902. Nils Eden. Den Svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602 – 1634). SKHVU. VIII. 2. Uppsala.
- Ehrström 1890. Erik Ehrström. Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden. Svenska litteratursällskapet i Finland XV. Helsingfors.
- Eilola 2001. Jari Eilola. Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. Lisensiaattitutkielma. Historian laitos, Jyväskylän yliopisto. Syksy 2001.
- Englund 1989. Peter Englund. Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden. Stockholm.
- Englund 1993. Peter Englund. Om klienter och deras patroner. Teoksessa *Makt & vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*. Femton uppsatser redigerade av Stellan Dahlgren, Anders Florèn och Åsa Karlsson. Trelleborg.
- Englund 1996. Peter Englund. Suuren sodan vuodet. Alkuperäisestä teoksesta *Ofredsår* suomentanut Timo Hämäläinen. Juva.
- Erickson 1997. Bonnie H. Erickson. Social Networks and History. A Review Essay. *Historical Methods, Summer 1997, volume 30, number 1. s. 149 – 157.*
- Forssell 1935. Nils Forssell. Kansliet från Gustav II Adolf till år 1660. Teoksessa *Kungl. Maj:ts kanslis historia. Del I. Kansliets uppkomst, organisation och utveckling intill 1840. s. 17 – 87.* Uppsala.
- Gustafsson 1994. Harald Gustafsson. Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States. Lund.
- Halila 1942. Aimo Halila. Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I. Helsinki.
- Halila 1943. Aimo Halila. Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla II. Helsinki.
- Heikkinen 1969. Antero Heikkinen. Paholaisen liittolaiset. Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n.1640 – 1712). Historiallisia tutkimuksia LXXVIII. Helsinki.

- Herman 1995. Arthur L. Herman, Jr. The Fidelity in Early Modern France. *The Journal of Modern History*, vol. 67, nr. 1, 1995.
- Hietaniemi 1997. Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria. Tapani Hietaniemi et al. Tampere.
- Holm 1999. Johan Holm. ”Skyldig plicht och trohet.” Militärstaten och 1634 års regeringsform. *Historisk Tidskrift* 1999:2, s. 161 – 195.
- Holmberg 1959. Håkon Holmberg. Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit. Avustaneet Jerker A. Eriksson ja Yrjö Blomstedt. Vammala.
- Horrox 1981. Rosemary Horrox. Urban Patronage and Patrons in the Fifteenth Century. In *Later Medieval England. Teoksessa Patronage, The Crown and The Provinces*. Edited by Ralph A. Griffiths. Gloucester / New Jersey.
- Hurwich 1998. Judith J. Hurwich. Marriage strategy among the German nobility 1400 – 1699. *Journal of Interdisciplinary History*, XXIX:2 (Autumm 1998), 169 – 195.
- Impiwaara 1940. Heikki Impiwaara. Antti Thuronius kirjeittensä valossa. Palanen Turun vanhan yliopiston elämää sen alkukymmeniltä. Varsinais-Suomen maakuntakirja 7. Turku.
- Impiwaara 1942. Heikki Impiwaara. Antti Thuronius ja hänen sukunsa. *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja XXVI s.16-78. Helsingfors*.
- Impiwaara 1949. Heikki Impiwaara. Henrik Corten kirjeitä Pietari Brahelle. Otteita ja selostuksia. Muistojulkaisu Raahen 300-vuotisjuhlaan 1949. S. 164 – 180. Raahen.
- Impiwaara 1954. Heikki Impiwaara. Muutamia tietoja Corte - suvun jäsenistä Raahessa. S.I. 1911-1912.
- Jokipii 1956. Mauno Jokipii. Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I. Historiallisia tutkimuksia XLVIII:1. Helsinki.
- Jokipii 1960. Mauno Jokipii. Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat II. Historiallisia tutkimuksia. Helsinki.
- Jutikkala 1978. Eino Jutikkala. Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo.

- Kallioinen 1997. Mika Kallioinen. Varhainen ulkomaankauppa ja liiketoiminnan kustannukset. Teoksessa *Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen*. Toimittaneet Juha-Antti Lamberg ja Jari Ojala. Jyväskylä.
- Karlsson 1997. Åsa Karlsson. Enväldets politiska elit. Släkt- och äktenskapsband inom råds-kretsen 1680 – 1718. *Historiskt tidskrift 4:1997*, 590 – 619.
- Karonen 1994. Petri Karonen. Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660). *Studia Historica Jyväskyläensia* 48. Jyväskylä.
- Karonen 1995. Petri Karonen. ”Raastuvassa tavataan.” Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. *Studia historica Jyväskyläensia* 51. Saarijärvi.
- Karonen 1996. Petri Karonen. Kuninkaan luottomiehiä, siniverisiä puoluejunnkareita, päteviä byrokraatteja ja säätyläisten parhaimmistoa. Virkamiehet ja yhteiskunnan muutos uuden ajan alussa (noin 1520 – 1810). Teoksessa *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä.
- Karonen KBa. Petri Karonen. Antti Jaakonpoika Äimä (n.1600 – 1660). Aateliton verotarkastaja, verovapauksia nauttinut suurtilallinen. Käsikirjoitus kansallisbiografiaan.
- Karonen KBb. Petri Karonen. Oxenstierna, Aksel (1583 – 1654). Kansleri, valtiomies, Ruotsin suurvallan luoja. Käsikirjoitus kansallisbiografiaan.
- Karonen KBc. Petri Karonen. Henrik Corte (n. 1620 – 1680). Pikkukaupungin suurkauppia ja Pietari Brahen suojatti. Käsikirjoitus kansallisbiografiaan.
- Karonen 1999. Petri Karonen. Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521 – 1809. Juva.
- Kettering 1986. Sharon Kettering. *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*. Oxford.
- Kettering 1988. Sharon Kettering. The historical development of political clientism. *Journal of Interdisciplinary History*, XVIII:3 (Winter 1988), 419-447.

- Kettering 1989. Sharon Kettering. The patronage power of early modern French noblewomen. *The Historical Journal* 32:4 (1989), 817-841.
- Kettering 1993. Sharon Kettering. Brokerage at the court of Louis XIV. *Historical Journal* (Great Britain) 1993, 36:1.
- Kettering 2001a. Sharon Kettering. "My views" on musical patronage. Concerning the historical evidence that shapes "my views" of Marc-Antoine Charpentier as a faithful servant and eloquent musical voice of the Guises. 2.5.2001 <http://ourworld.compuserve.com/homepages/Pranum/Pag e6.html>
- Kettering 2001b. Sharon Kettering. Household service and literary patronage. 1.5.2001 <http://ourworld.compuserve.com/homepages/Pranum/shar on.html>
- Klinge 1987. Matti Klinge. Helsingin yliopisto 1640 – 1990. Kuninkaallinen Turun Akatemia I. (1640-1808). Kirjoittajina myös: Rainer Knapas, Anto Leikola ja John Strömberg. Keuruu 1987.
- Klinge 1990. Matti Klinge. Professoreita. Keuruu.
- Knudsen – Rothstein 1994. Tim Knudsen and Bo Rothstein. State building in Scandinavia. *Comparative Politics*. January 1994. New York.
- Konttinen 1991. Esa Konttinen. Perinteisesti moderniin. Profiisoiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere.
- Korhonen 1939. Arvi Korhonen. Hakkapeliittain historia. Osa I 1617 – 1625. Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja VI. Porvoo.
- Korhonen 1943. Arvi Korhonen. Hakkapeliittain historia. Osa II 1626 – 1629. Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja VII. Porvoo.
- Kärpänen 2000. Seppo Kärpänen. Esivalta, pappi ja paikallisyhteisö. Kirkkoherrat Perniön pitäjäyhteisössä 1645 – 1700. Suomen historian pro gradu. Jyväskylä. <http://docuweb.jyu.fi>
- Laine – Laine 1997. Tuija Laine – Esko M. Laine. Turun akatemia. Teoksessa *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toim. Tuija Laine*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran tutkimuksia 686. Vammala.

- Laitinen 1912. A.A.A. Laitinen. Michael Wexionius – Gyldenstolpe. Helsinki.
- Lamberg – Ojala 1997. Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Toim. Juha-Antti Lamberg ja Jari Ojala. Jyväskylä.
- Lappalainen 2001. Mirikka Lappalainen. Regional Elite and the Problem of Territorial Integration. The Finnish Nobility and the Formation of the Swedish “Power State”, c. 1570 – 1620. *Scandinavian Journal of History* vol. 26 No. 1, 2001. s. 1-24.
- Lehtinen 1961a. Erkki Lehtinen. Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla. Helsinki.
- Lehtinen 1961b. Erkki Lehtinen. Suomen kameraalinen keskushallinto 1600-luvun alkupuolella. *Historiallinen aikakauskirja* 57 s. 125 – 199.
- Lehtinen 1962. Erkki Lehtinen. Piirteitä Suomen hallinnosta vv. 1619 – 1623. *Studia historica jyvaskyläensia I* s. 227 – 248. Jyväskylä.
- Levi 1992. Giovanni Levi. Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Helsinki.
- Levy Peck 1990. Linda Levy Peck. Court patronage and corruption in early Stuart England. London.
- Lind 1996. Gunnar Lind. Great Friends and Small Friends: Clientelism and the Power Elite. Teoksessa *Power Elites and State Building*. Ed. Wolfgang Reinhard. Oxford, New York.
- Losman 1980. Arne Losman. Carl Gustaf Wrangel och Europa. Studier i kulturförbindelser kring en 1600-talsmagnat. Stockholm.
- Maczak 1984. Antoni Maczak. Vicissitudes of feudalism in modern Poland. Teoksessa *The Power of the Past: Essays for Eric Hobsbawm*. Ed. Thane, Crossick and Floud. Cambridge.
- Maczak 1988. Antoni Maczak. Patronage im Herzen des frühneuzeitlichen Europa. Teoksessa *Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit* s. 83-89. Herausgegeben von Antoni Maczak unter Mitarbeit von Elisabeth Müller-Luckner. Schriften des Historischen Kollegs. Herausgegeben von der Stiftung Historischen Kolleg. Kolloquien 9. München.

- Maczak 1991. Antoni Maczak. From aristocratic household to princely court. Restructuring patronage in the sixteenth and seventeenth centuries. Teoksessa *Princes, patronage and the nobility. The court at the beginning of the modern age.* (eds.) R Asch & A Birke. Oxford.
- Maczak 1996. Antoni Maczak. The Nobility – State Relationship. Teoksessa *Power Elites and State Building.* Ed. Wolfgang Reinhard. Oxford. Teos kuuluu sarjaan teoksia, jotka ovat osa isoa tutkimusprojektia teemalla The Origins of the Modern State in Europe. 13th to 18th Centuries.
- Maczak 1998. Antoni Maczak. Patron, client, and the distribution of social revenue: some comparative remarks. *Studia historiae oeconomicae. Volume 23.* Poznan.
- Major 1987. J. Russell Major. “Bastard Feudalism” and the Kiss: Changing Social Mores in Late Medieval and Early Modern France. *Journal of Interdisciplinary History, XVII:3 (Winter 1987), s. 509-535.*
- Molho 1988. Anthony Molho. Patronage and the State in Early Modern Italy. Teoksessa *Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit* s. 233-242. Herausgegeben von Antoni Maczak unter Mitarbeit von Elisabeth Müller-Luckner. Schriften des Historischen Kollegs. Herausgegeben von der Stiftung Historischen Kolleg. Kolloquien 9. München.
- Morgan 1988. Victor Morgan. Some Types of Patronage, Mainly in Sixteenth-and Seventeenth-Century England. Teoksessa *Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit* s. 91-115. Herausgegeben von Antoni Maczak unter Mitarbeit von Elisabeth Müller-Luckner. Schriften des Historischen Kollegs. Herausgegeben von der Stiftung Historischen Kolleg. Kolloquien 9. München.
- Mousnier 1973. Ronald Mousnier. Social Hierarchies. New York.
- Möller 1954. Sylvi Möller. Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella. Historiallisia tutkimuksia XLII. Helsinki.
- Mörner 1940. Sylvi Mörner. Helsinkiläisten ja kauppapormestarin välinen taistelu 1670-luvulla. *Historiallinen aikakauskirja nr.1-2 1940. S. 65-74.*
- Mäkelä 1984. Anneli Mäkelä. Kristiinankaupungin historia I. Kaupungin perustamisesta Pohjan sotaan 1649 – 1700. Kristiinankaupunki.

- Niiranen 1998. Susanna Niiranen. Margaret Anjoulainen – keskiajan valtaniainen. Teoksessa *Ihmeiden peili. Keskiajan ihmisen maailmankuva*. s. 133-151. Toim. Susanna Niiranen ja Marko Lamberg. Jyväskylä.
- Nikula 1952. Oscar Nikula. Pietarsaari 1652 – 1952. Kaupungin 300-vuotisjuhlaulkaisu. Suomentanut Antero Rankila. Pietarsaari.
- Nilsson 1937. Sven A. Nilsson. 1634 års regeringsform. *Scandia 1937, band 10*.
- Nilsson 1990. Sven A. Nilsson. De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle. *Studia historica Upsaliensia 161*. Stockholm.
- Nordmann 1904. Petrus Nordmann. Per Brahe. Helsingfors.
- Norrhem 1993. Svante Norrhem. Uppkomlingarna: Kanslitjänstemännen i 1600 – talets Sverige och Europa. Stockholm.
- North 1990. Douglass C. North. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge university press.
- Nuorteva 1997. Jussi Nuorteva. Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 177. *Bibliotheca historica 27*. Helsinki.
- Nurmiainen 1997. Jouko Nurmiainen. Katsaus perinteisiin feodalisminäkemyksiin. Teoksessa: *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*. Tapani Hietaniemi et al. Tampere.
- Persson 1992. Fabian Persson. Att leva på hoppet – om den misslyckade klienten. *Historisk tidskrift, 1992:3*.
- Persson 1993. Fabian Persson. En hjälpande hand. Principiella aspekter på patronage i förhållande till nepotism och meritokrati under stormaktstiden. *Scandia 59 (1993), s. 49-70*.
- Persson 1999. Fabian Persson. Servants of fortune. The Swedish court between 1598 and 1721. Lund.
- Plumb 1967. J.H. Plumb. The growth of political stability in England 1675 – 1725. Hong Kong.

- Ransel 1988. David L. Ransel. Character and style of patron – client relations in Russia. Teoksessa Klientelsysteme im Europa der Fruhen Neuzeit. Schriften des Historischen Kollegs Kolloquien 9. Herausgegeben von Antoni Maczak. Munchen.
- Ranta 1975. Raimo Ranta. Turun kaupungin historia 1600 – 1721. Toinen nide. Turku.
- Rein 1903. Th. Rein. Andreas Thuronius. Föredrag hållet på Finska historiska samfundets årsdag den 11 november 1902. *Historiallinen arkisto* 18. S. 191-235. Helsinki.
- Reinhard 1996. Wolfgang Reinhard. Introduction: Power Elites, State servants, Ruling Classes, and the Growth of State Power. Teoksessa *Power Elites and State Building*. Ed. Wolfgang Reinhard. Oxford. Teos kuuluu sarjaan teoksia, jotka ovat osa isoa tutkimusprojektia teemalla The Origins of the Modern State in Europe. 13th to 18th Centuries.
- Rian 2000. Øysten Rian. State, elite and Peasant power in a norwegian region, Bratsberg county, in the 17th century. Teoksessa, A revolution from above. The power state of 16th and 17th century Scandinavia. (Edited by Leon Jespersen) Odense university press.
- Ribalta 1996. Pere Molas Ribalta. The Impact of Central Institutions. Teoksessa: *Power Elites and State Building*. Ed. Wolfgang Reinhard. Oxford, New York.
- Ridder-Symoens 1996. Hilde de Ridder-Symoens. Training and Professionalization. Teoksessa: *Power Elites and State Building*. Ed. Wolfgang Reinhard. Oxford, New York.
- Runeby 1962. Nils Runeby. Monarchia Mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigare stormaktstiden. Uppsala.
- Rystad 1963. Göran Rystad. Med råds råde eller efter konungens godtycke? Makten över ämbetstillsättningar som politisk stridsfråga under 1600-talet. *Scandia* 1963 band 29. Lund.
- Salenius 1905. J.M. Salenius. Tiedonanto Suomen historialliselle seuralle. Historiallinen Arkisto XIX. Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat 9 p:stä jouluk. 1902 – 9 p:ään marrask. 1904. Sivut 16-17. Helsinki.
- Saloheimo 1990. Veijo Saloheimo. Savon historia II:2. Savo suurvallan valjaissa 1617 – 1721. Kuopio.

- Schybergson 1915. Carl Magnus Schybergson. Per Brahe och Åbo akademi I. Helsingfors.
- Schybergson 1940. Carl Magnus Schybergson. Per Brahe och Åbo akademi II. Helsingfors.
- Schybergson 1922. Carl Magnus Schybergson. Inledning s. V-XXI. Teoksessa *Per Brahes Brevväxling rörande Åbo akademi. I Per Brahes brev*. Utgivna av Carl Magnus Schybergson. Helsingfors.
- Schybergson 1923. Carl Magnus Schybergson. Per Brahes ställning till rättegångarna angående lärd magi. Förhandlingar och uppsatser. Svenska litteratursällskapet i Finland 36. Helsingfors.
- Stolpe 1960. Sven Stolpe. Drottning Kristina. Stocholm.
- Strömberg 1987. John Strömberg. Helsingin yliopisto 1640 – 1990. Kuninkaallinen Turun Akatemia I. (1640-1808). Ylioppilaat s.291 – 354. Toimittanut Matti Klinge. Keuruu 1987.
- Strömberg 1996. John Strömberg. Studenter, nationer och universitet. Sudenternas Härkomst och levnadsbanor vid akademien i Åbo 1640 – 1808. Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 601. Helsingfors.
- Strömholm 1988. Stig Strömholm. Klient och Patron i Europa. En Bakgrundsteckning. Teoksessa *Klient och patron. Befordringsvägar och ståndscirkulation i det gamla Sverige*. Stockholm.
- Suolahti 1946. Eino E. Suolahti. Opinkäynti ja sen aiheuttama säätykierto Suomen porvariston keskuudessa 1600-luvulla. Porvoo.
- Suolahti 1950. Eino E. Suolahti. Ensimmäinen vironniemen Helsinki (1640 – 1721). Teoksessa *Helsingin kaupungin historia I*. s. 275-437. Helsinki.
- Suolahti 1919. Gunnar Suolahti. Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo.
- Suolahti 1993. Gunnar Suolahti. Vuosisatain takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500 – 1800-luvuilta. Toim. Matti Klinge. Jyväskylä. Teos sisältää esseitä eri julkaisuista sekä koko 1913 ilmestyneen teoksen vuosisatain takaa.

- Söderhjelm 1907. Alma Söderhjelm. Jacobstads historia (I). Första delen. Helsingfors.
- Söderhjelm 1911. Alma Söderhjelm. Raahen kaupunki 1649 – 1899. Helsinki.
- Söderholm 2002. Carolina Söderholm. Brahe Sveriges adelsfamilj nummer 1. *Populär historia* 02/2002 s. 54-61.
- Thompson 1996. E. P. Thompson. Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700 – 1800 – luvun Englannissa. Tampere.
- Tigerstedt 1881. Robert Tigerstedt. En trolldomsprocess vid det finska universitet 1661. *Finsk Tidskrift, förra halfåret 1881*. Helsingfors.
- Tilly 1990. Charles Tilly. Coercion, Capital and European States AD 990 – 1992. Oxford.
- Tilly 1990b. Charles Tilly. Entanglements of European Cities and States. Teoksessa *Cities and the Rise of States in Europe, A.D. 1000 to 1800*. Edited by Charles Tilly and Wim P. Blockmans. Oxford.
- Tsunetomo 1979. Yamamoto Tsunetomo. Hagakure. The Book of the Samurai. Translated by William Scott Wilson. (Ensimmäisen kerran julkaistu 10.9.1716.) London.
- Vartiainen 1931. A. Vartiainen. Kajaanin kaupungin historia I. Kajaani.
- Weber 1989. Max Weber. Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus. Kirjoituksia uskonnon sosiologiasta. Suomentanut ja toimittanut Tapani Hietaniemi. Hämeenlinna.
- Viikari 1995. Matti Viikari. Feodalismien teoria ja Ruotsin yhteiskunta 1600 - ja 1700 – luvulla. Teoksessa *Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta. Toimittaneet Hietaniemi, Lehtonen ja työryhmä*. Helsinki.
- Vilkuna 1996. Kustaa H. J. Vilkuna. Arkielämää patriarkalisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 196. Helsinki.
- Villstrand 2000. Nils Erik Villstrand. *Kuninkaita ja alamaisia. Suomen historia 1523 – 1809. Suurvaltakausi 1617 – 1721*. Teoksessa kirjoittajina myös Rainer Fagerlund (Vanhempi Vaasa-kausi 1523 – 1617) ja Kurt Jern (Vapaudenaika ja Kustavilaisaika 1721 – 1809).

- Virkkunen 1919. A. H. Virkkunen. Oulun kaupungin historia I. Kaupungin alkua ajoilta isovihan loppuun. Oulu.
- Ågren 1976. Kurt Ågren. Rise and Decline of an Aristocracy. The Swedish social and political elite in the 17th century. *Scandinavian journal of history* 1976 I, s. 55-80.

LIITE 1**PER BRAHEN KLIENTTIVERKOSTOA**

Luettelossa olevien henkilöiden uraan Brahe oli vaikuttanut joko itse nimittämällä tai epäsuorasti välittäjän kautta. Tiedot suurelta osin perustuvat tutkimuskirjallisuuteen. Lista pitääkin ottaa huomioon vain viitteellisenä.⁵⁸⁴

RUOTSIN PUOLELLA TOIMIEET KLIENTIT

Eric Carpelan	Brahen hovimestari Komissaari
Thures Gunnarsson	Komissaari / Viskaali

TURUN HOVIOIKEUS

Anders Krook	Hovioikeuden asessori
Gustav Aeimaeus	Hovioikeuden asianajaja
Gustaf Grass	Hovioikeuden varapresidentti
Mikael (Wexinious) Gyldenstolpe	Hovioikeuden asessori
Peer (Ekenberg) Vigelius (Petrus Wigelius)	Hovioikeuden asessori (Turun pormestari)
Petter Thessleff	Hovioikeuden asessori Helsingin pormestari
Johan Wassenius	Hovioikeuden asessori

PAIKALLISHALLINTO

Abraham Rydman	Helsingin raatimies
Anders Gyllenhjertta	Paltamon ja Sotkamon nimismies Kajaanin vapaaherrakunnan vouti
Anders Sigfridinpoika	Turun kaupunginkirjuri Uudenkaupungin pormestari Maskun lainlukija

⁵⁸⁴ Toimiessaan Suomen kenraalikuvernöörinä Per Brahe pystyi suuresti vaikuttamaan kuninkaallisten pormestareiden nimittämiseen. Suurvalta-aikana nimitetystä kruunun pormestareista Petri Karonen on laatinut luettelon. Ks. Karonen 1995, LIITE 7 s. 184-198.

Antti Laurinpoika	Helsingin pormestari
Antti Äimä	Kamariviskaali
Arvid Horn	Maaherra
Baltzar Laurinpoika	Rauman pormestari
Casper Eichman	Uudenkaupungin pormestari
Daniel Swart	Kokkolan pormestari
Erik (Pietarinpoika) Loctander	Kajaanin pormestari
Frans Stocman	Helsingin pormestari
Gabriel Tavast	Helsingin pormestari
Hannu Hannunpoika	Porin pormestari / maanmittari
	Raatimies Helsingissä
Hannu Olavinpoika	Naantalin pormestari
	Kaupungin kirjuri
Hannu (Hans) Stålbom	Kristiinankaupungin Pormestari
	Vaasan arrendaattori
Hans Larsinpoika Flygar	Kristiinankaupungin pormestari
Henrik Corte	Raahen pormestari
Henrik Sigfridinpoika	Helsingin kaupungin vahtimestari
Henrik (Tawasten) Tavast	Kenr. kuv. kanslia
Jeremias Gyllenhjerta	Paltamon nimismies
Jochim Timme	Kauppaordinantin valvoja
	Uudenkaupungin ylipormestari
	Rauman pormestari
Juhana Gezelius	Piispa
Juhana Eerikinpoika Appelgren	Kamreeri
	Kamarineuvos
Johan Bockmöller	Oulun pormestari
Johannes Curnovius	Kajaanin pormestari
	Kihlakunnan tuomari
Justinus Von Brocken	Viipurin pormestari
Jöns Schmitt	Sihteeri
Knut Lilljehöök	Uudenmaan maaherra?
Konrad Gyllenstierna	Viipurin maaherra
Lars Paderinpoika	Turunlinnan sihteeri

Lauri Laurinpoika	Porin pormestari
Lorentz Håkaninpoika	Helsingin pormestari
Martti Sigfridinpoika	Helsingin kaupungin vahtimestari
Mikael Zachrisinpoika	Helsingin pormestari
Mikko Eskonpoika	Hämeenlinnan pormestari
(Mickael Eskilinpoika	Hämeenlinnan pormestari
Nikolaus Petrellius	Kajaanin pormestari
Per Bergenhemb	Brahean pormestari
	Pielisjärven vouti
Petrus Orlander	Helsingin pormestari
Reinhold Metstake	Uudenmaan maaherra
Samuel Cajanus	Iisalmen nimismies
Samuel Långh	Kajaanin vapaaherrakunnan hopmanni
	Kajaanin linnan päällikkö
Zacharias Palmbaum	Kajaanin vapaaherrakunnan hopmanni
	Kajaanin linnan päällikkö

TURUN AKATEMIA

Aeschillus Petraens	Teologian professori
	Turun tuomiorovasti
Anders Thuronius	Logiikan ja metafysiikan professori
	Fysiikan professori
Elias Stephani Jemsenius	Varadeposiittori
Envaldus Svenonius	Teologian professori
	Tuomiorovasti
Martti Stodius	Teologian professori
	Naantalın kirkkoherra
Michael Jacobi Jurvelius	Akatemian notaari
Mikael (Gyldenstolpe) Wexionius	Historian ja politiikan professori
	Juridiikan professori
Petrus Bång	Teologian professori
Sven Vigelius	Teologian professori
	Pietarsaaren kirkkoherra

Axel Kempe

Historian ja politiikan professori

KIRKKOHERRAT JA KAPPALAISET

Anders Cajanus	Pielisen kirkkoherra
Claudius (Henrici) Ahlholm	Raahen kirkkoherra (1653 – 1661)
Casparus Forbus	Raahen kirkkoherra (1662 – 1674)
	Raahen koulumestari ja kappalainen 53-62
Eerik Cajanus	Sotkamon kirkkoherra
Gustaf Cajanus	Lohtajan kirkkoherra
Joachim Terentief	Kurkijoen kirkkoherra
	Edellä mainitun poika toimi samanaikaisesti apupappina (kyrkodiak) ⁵⁸⁵
Johan Cajanus	Kajaanin vapaaherrakunnan lääninrovasti
	Paltamon kirkkoherra
Johannes Caspari Forbus	Raahen kirkkoherra (1674)
	Iin kirkkoherra (1675 – 1678)
Magnus Gabrielis Westzynthius	Raahen kirkkoherra (1674 – 1691)
	Raahen koulumestari ja kappalainen 1664 -)

⁵⁸⁵ 28.7.1641 BFG 1869, 72-73.

LIITE 2

KÄSITELUETTELO

Klienttijärjestelmä (*Patronage, Clientage*)

Patriarkaalisen yhteiskunnan hierarkiaan sopeutunut informaalin järjestelmä, joka rakentui patronus–klientti -suhteiden verkostoista. Patronus pystyi vaikuttamaan klientteihin, koska hänellä oli valta sekä myöntää että evätä etuisuuksia. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa klienttijärjestelmästä käytetään yleisesti termiä patronage. Clientage-termiä käytetään, jos tutkimuksen näkökulma painottuu voimakkaasti klienttien toimintaan verkostoissa. Yleisellä tasolla klienttijärjestelmästä puhuttaessa on mahdollista käyttää myös termiä *klientismi* (*Clientism*).

Klientistö (*Clienteles*)

Joukko klienttejä, jotka muodostivat yhden patronuksen klienttijärjestelmäverkoston, jonka toiminnan tarkoituksena oli edistää patronuksen uraa tai ylläpitää hänen valta-asemaa.

Patronus (*Patron*)

Patronus auttoi ja suojeli klienttejään, jotka kiitollisuudenvelasta toimivat vastapalveluksi patronuksen etujenvalvojana samalla turvaten oman tulevaisuutensa. Patronus pystyi asemansa turvin kohottamaan klientin sosiaalista asemaa tai parantamaan klientin taloutta.

Klientti (*Client*)

Klientti auttoi patronusta valvomaan tämän yhteiskunnallisia ja taloudellisia etuja toimittamalla informaatiota tai suorittamalla palveluksia. Vastapalveluksi patronus auttoi klientin parempaan asemaan yhteiskunnassa.

Suojatti (*Protégé*)

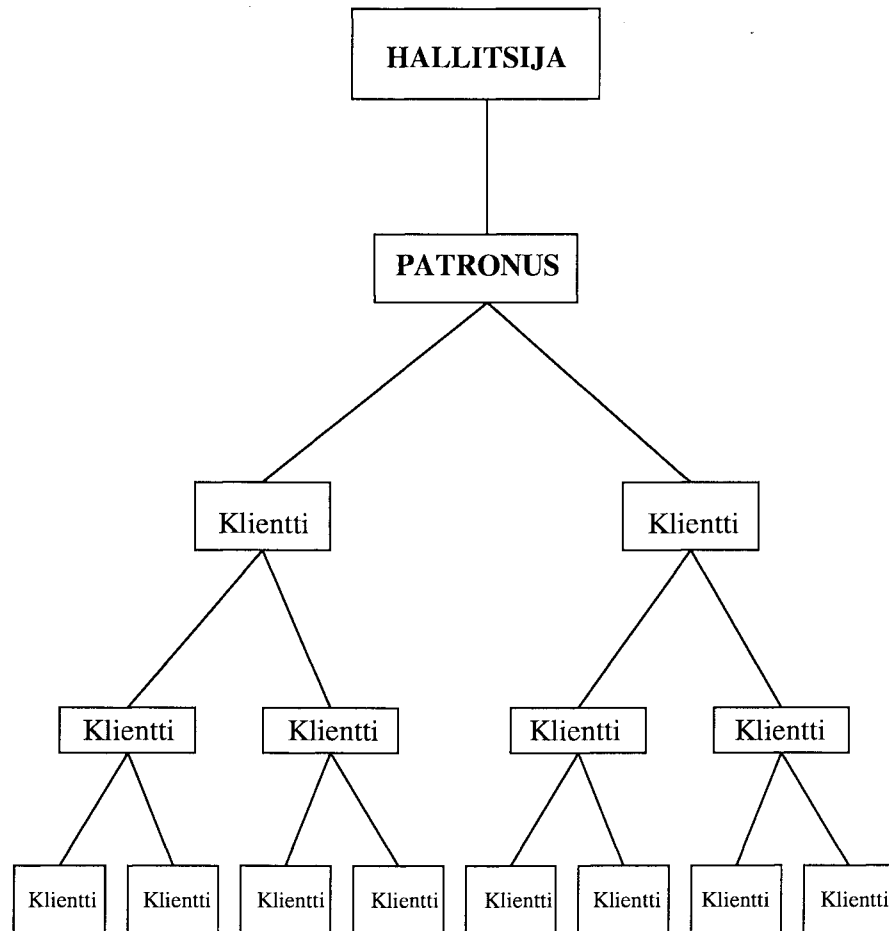
Suojatti oli taloudellista tukea saava henkilö, joka joko kirjallisilla tai musiikillisilla taidoillaan toi kunniaa patronukselleen. Suojatti useimmiten asui suojelijansa kotitaloudessa suorittaen tehtäviä vastapalvelukseksi taloudelliselle tuelleen. Vaihtoehtoisesti suojatilla saattoi olla yhtä aikaa useita eri patronuksia ja hän eli omassa kotitaloudessaan. Tämä oli mahdollista vasta, kun suojatti oli saavuttanut riittävästi mainetta ja ansainnut hyvän sosiaalisen statuksen yhteiskunnassa.

Välitystoiminta (*Brokerage*)

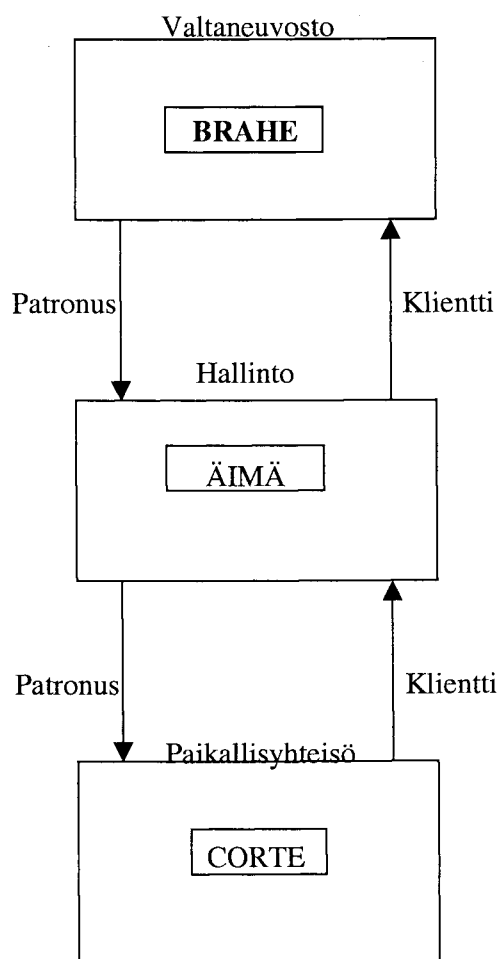
Välitys(järjestelmä) kuului olennaisena osana klienttijärjestelmään. Se oli palveluiden välittämistä ilman sitoutumista patronukseen (tai klienttiin). Yleisintä välitystoimintaa oli avioliittojen järjestäminen, mutta usein siihen kuului myös klienttien auttaminen hyvän patronuksen suojelukseseen.

Välittäjä (*Broker*)

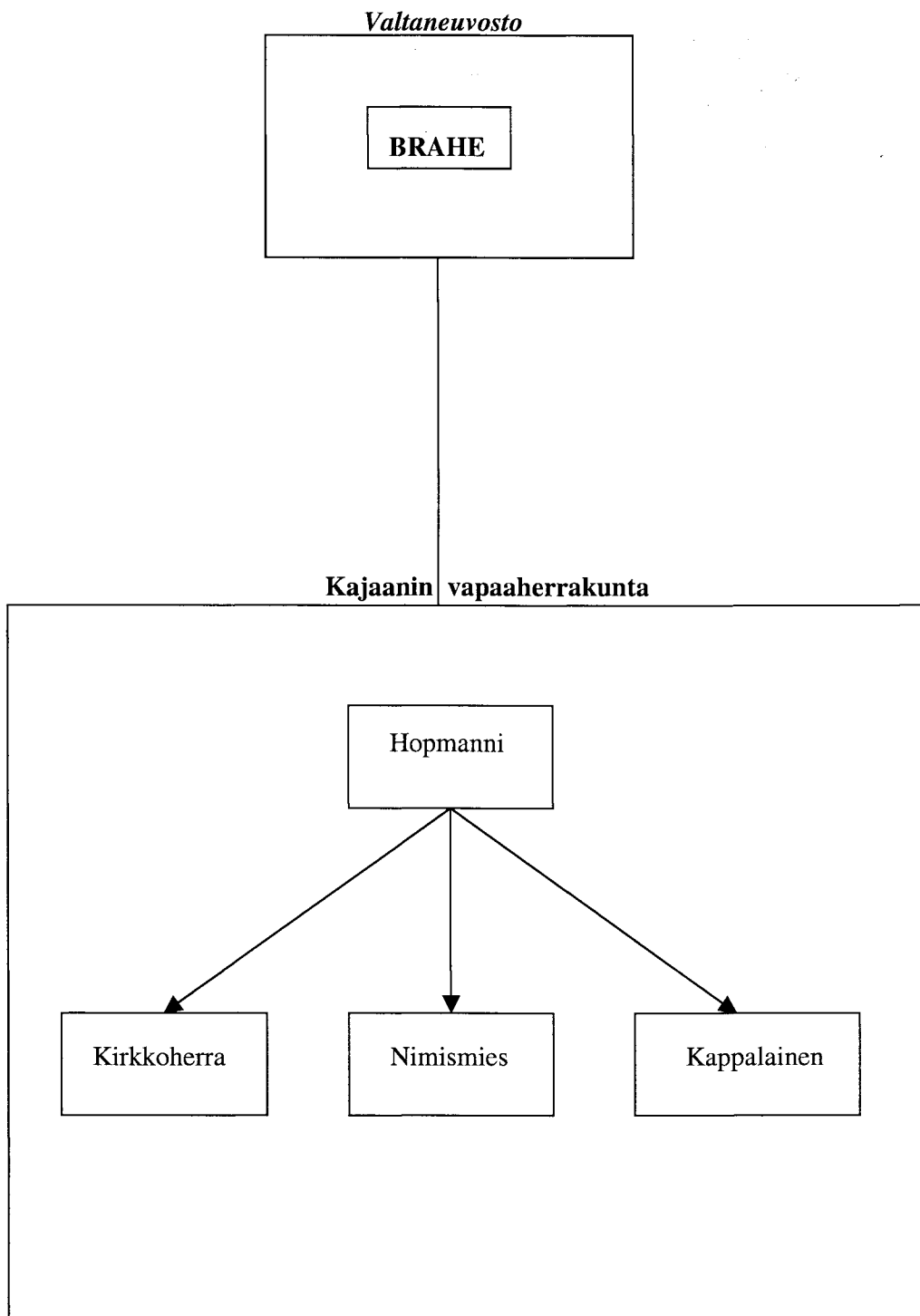
Välittäjän tehtävänä oli esitellä henkilöitä sellaisille ihmisille, joilla oli valtaa ratkaisevalla tavalla vaikuttaa toisten henkilöiden uriin. Välittäjä yhdisti ihmiset ja auttoi heitä vaihtamaan resursseja.

LIITE 3 *Klienttijärjestelmäverkosto – yleinen (pyramidi) malli*⁵⁸⁶

⁵⁸⁶ Kaaviossa on selkeyden vuoksi käytetty ainoastaan klientti termiä kuvaamaan verkoston jäseniä. On kuitenkin muistettava kuitenkin, että klienttijärjestelmäverkostossa klientti toimi aina alempana olevan patronuksena.

LIITE 4 *Klientijärjestelmäverkosto – vertikaalinen verkosto*

LIITE 5 Klientijärjestelmäverkosto – horisontaalinen verkosto⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ Klientijärjestelmäverkostossa yhdistyvät vertikaalinen (Ks. Edellinen liite) ja horisontaalinen taso muodostaen pyramidin kaltaisen verkoston (Ks. Liite 3). Kaaviot ovat yksinkertaistettuja malleja ja todellisuudessa verkostot olivat hyvin monimuotoisia ja yksilöllisiä riippuen patronuksen asemasta ja aktiivisuudesta verkoston luomisessa.

LIITE 6 Wexionius – Gyldenstolpen suosituskirje Axel Oxenstiernalle⁵⁸⁸

Carl Gylldenhielm Axel Oxenstiernalle

Wolgast den 24 juli 1633

Rekommendationsbref för Michael O. Wexionius, som afreser till A.O. för att få sätta sig in i kansligöromål och förvärfva sig erfarenhet om främmande länder till fäderneslandets framtida tjänst och nytta.

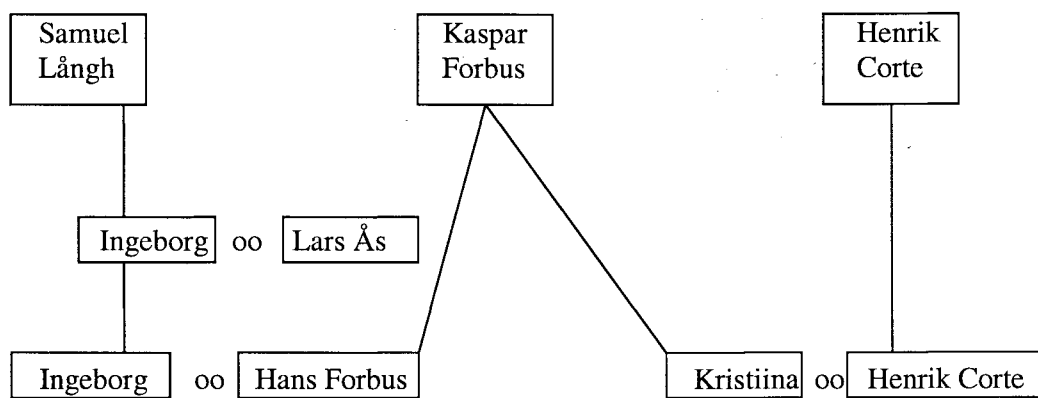
Illustrissime Cancellarie, perquam dilecte Domine frater. Temporis non modo brevitatis, verum etiam negociorum cum me, in præsentia, tum vero præcipue Illustrissimum Dominum fratrem meum nulla non hora distrahentium varietas ac multitudo, si non omnino scribere vetant, certe breviloquentem esse jubent. Causa autem, quæ me ad scribendum impulit, hæc est, quod videlicet harum exhibitorem M. Michaellem O. Vexionium, meum jam aliquot annos alumnum, ad vos ablegare constitui, ut nimirum in rebus Cancellariam spectantibus sese ulterius exerceat, et primum ad tempus apud Illustriss[imu]m Dominum fratrem muneri studiis suis congruenti præficiatur, tandemque Illustrissimi Domini fratris mei ope, aliis etiam regionibus perlustratis, experientia rerumque usu cultior, licet jam haud indoctus, in decus et emolumentum patriæ revertatur.

Et quamvis cum aliis egerim, ut Illustriss[im]o Domino fratri coram ipsum recommendarent (nihil interim diffidens, quin virtute atque eruditione propria semetipsum satis sit commendaturus), non dubitavi tamen uno atque altero verbo idem per litteras facere, ut Illustrissimus Dominus frater exinde colligere possit, quantopere cupiam ipsum in suo proposito juvari. Nullumque me tenet dubium, quin Illustrissimus Dominus frater hac in parte mihi gratificari minime gravetur, atque inprimis, quod utilitatem commodumque reipublicæ et totius patriæ concernat. Quod superest, Deum immortalem toto pectore supplex veneror, Illustrissimo Domino fratri sanitatem prosperam eamque diuturnam et successum cunctis in rebus felicissimum in annos bene multos clementer largiatur. Datum Wolgasti 24 Julii, anno 1633.

Tuus officiosissimus ac paratissimus
frater et amicus
Carolus Gylldenhielm mp.

⁵⁸⁸ AOS 2:10 1900, 123-124.

LIITE 7

AVIOLIITTOVERKOSTO⁵⁸⁹

oo = aviopuolisot

⁵⁸⁹ Jokipii 1956, 126.